ירושלים, ינואר 1994

משתפי-הפעולה בשטחים בתקופת האינתיפאדה: הפרות ופגיעות בזכויות אדם

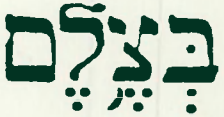

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

ירושלים, ינואר 1994

משתפי-הפעולה בשטחים
בתקופת האינתיפאדה:
הפרות ופגיעות בזכויות אדם

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

תחקיר וכתיבה:
יזהר באר, ד"ר סאלח עבד אל-ג'וואד

סייעו בגביית עדויות: סוהא עראף ובאסם עיד
סייע בכתיבת הפרקים התיאורטיים: איתן פלנר
שכתוב ועריכה לשונית: רחל פרץ
עריכה גראפית: דינה שר

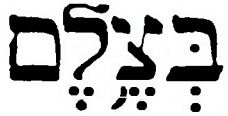

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים
רחוב עמק רפאים 43 (קומה שניה), ירושלים 93141
טלפון 617274, 02/617271, פקס' 02/610756

B'TSELEM - The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories
43 Emek Refaim St. (Second Floor), Jerusalem
Tel. 02/617271, 617274, Fax. 02/610756

"بتسيلم" مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الاراضي المحتلة
شارع عيمك رفائيم ٤٣، (الطابق الثاني) القدس ٩٣١٤١،
تلفون ٠٢-٦١٧٢٧٤\١. فاكس ٠٢-٦١٠٧٥٦.

ISSN 0792-4003

תודות:

- תודה לצוות **בצלם** על שעבד ימים ולילות כדי להוציא דו"ח זה במועד
- לחברי הנהלת **בצלם** גילה סבירסקי, אילנה המרמן, סטן כהן ואבישי מרגלית על עזרתם
- לאבי כצמן על הערותיו מאירות העיניים
- לאייל בנבנשתי, אדי קאופמן, דוד קרצ'מר ויובל קרניאל
- לפרופ' רוברט גולדמן, האוניברסיטה האמריקאית, וושינגטון
- לקלאודיו קורדונה — AMNESTY INTERNATIONAL
- לקן רוס ואריק גולדשטיין — HUMAN RIGHTS WATCH
- לניל היקס — LAWER COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS
- לאגודה לזכויות האזרח והמוקד להגנת הפרט

צוות בצלם והנהלתו:

יו"ר הנהלת בצלם: גילה סבירסקי

חברי ההנהלה: עמוס אילון, הרב אהוד בנדל, ד"ר דפנה גולן, אילנה המרמן, רני טלמור, פרופ' סטנלי כהן, עו"ד שלמה כהן, פרופ' אבישי מרגלית, עו"ד אוסמה סעדי, עו"ד אביגדור פלדמן, פרופ' פול מנדס-פלור, ויקטור שם-טוב

מנכ"ל בצלם: יזהר באר

חברי הצוות: ג'סיקה בון, אהרון בק, תמי בש, יובל גינבר, שלי כהן, באסם עיד, סוהא עראף, שירלי ערן, איתן פלנר, שרון רובק, יעל שטיין, איריס תמיר

תוכן

הקדמה 9

א. הבסיס התיאורטי לכתיבת הדו"ח 10

ב. תופעת שיתוף-הפעולה 14

ג. הגדרת המונח שיתוף-פעולה בשטחים 15

ד. הנושאים שבהם עוסק הדו"ח 17

ה. הבהרות 18

חלק א'

שיתוף-הפעולה בשטחים – רקע 19

1. המימשל הצבאי ותושבי השטחים 22

2. התמוטטות הסדר ומערכות החוק בתקופת האינתיפאדה 24

א. פעולות "שיטור", "שיפוט" ו"הוצאה לפועל" של פעילי החוליות 25

ב. מערכות של שיפוט עממי וביוררות 25

3. גיוס משתפי-הפעולה 26

א. התניית מתן אישורים חיוניים בשיתוף-פעולה 27

ב. גיוס חשודים, נאשמים ומורשעים בעבירות בטחוניות ופליליות 30

ג. איסקאט 32

4. אלימות של משתפי-פעולה ואכיפת החוק עליהם 35

א. מעקב אחר הטיפול המשפטי במקרי מוות 42

חלק ב'

סוגים של משתפי-פעולה לפי הגדרות הארגונים הפלסטיניים 45

1. סוכן המודיעין ("עמיל אל-מוח'בראת") 47

2. משתף-הפעולה במיתקני הכליאה והמעצר ("אל-עספור") 50

3. מתווך הקרקעות ("א-סמסאר") 56

4. השתדלן ("אל-וואסיט") 60

5. ממוני מימשל ומקורבים 64

א. מוח'תארים 64

ב. ממוני מועצות כפריות ועירוניות 65

ג. אגודות-הכפרים 67

ד. שוטרים 68

6. מוסר כבוד המשפחה ושיתוף-פעולה 70
א. חמישה מקרי הריגה של נשים במהלך האינתיפאדה 73

חלק ג'

עינוי חשודים בשיתוף-פעולה והריגתם 79

1. עינוי חשודים בשיתוף-פעולה והריגתם כפגיעה בזכויות-האדם 81
2. החוליות המעורבות בעינויים ובהרג של חשודים בשיתוף-פעולה 83
א. חוליות הפנתר השחור והנשר האדום בשכם 85
ב. חוליית נצי-הפת"ח ברפיח 86
ג. חוליית הנשר האדום בחיאן-יונס – עדות 91
ד. חוליית סייף אל-איסלאם – עדות 92
3. השימוש בעינויים בחקירות 95
4. דפוסי הריגה 98
א. הריגה במקום ללא חקירה 98
ב. הריגה במהלך חקירה או בסיומה 100
ג. משפט עממי 101
ד. לינץ' 102
ה. הרג במתקני הכליאה 105
5. צורות ענישה שאיננה הריגה 108
א. הכפשה ("תשוויה") ונידוי חברתי 108
ב. פגיעה גופנית 108
ג. מעצר-בית ("איקאמה ג'ברייה") 109
6. ריכוז מידע על חשודים 110
7. החזרה בתשובה 111
א. הריגת ישראלים בידי חשודים בשיתוף-פעולה כאקט של חזרה-בתשובה 112
8. מחנה-הפליטים נוסייראת: תחקיר על פגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה 114
א. התפלגות החשדות שבעטיים הוטלו העונשים 114
ב. התפלגות פעולות הענישה על-פי ההשתייכות הארגונית של המבצעים 115
ג. נתונים נוספים על חשודים שנענשו 115
ד. ארבעה מקרי הרג של חשודים בשיתוף-פעולה במחנה-הפליטים נוסייראת 116

חלק ד'
גישת המנהיגות הפלסטינית להריגת חשודים בשיתוף-פעולה ולעינוים 123

1. גישת ארגוני אש"ף 125
א. תקופת האינתיפאדה 126
ב. הביקורת הפנימית באש"ף על הריגת משתפי-פעולה 130
ג. לאחר חתימת ההסכם עם אש"ף 132
ד. אחריות הנהגת אש"ף על הריגות חשודים בידי אנשיה בשטחים 135
2. גישת הארגונים האיסלאמיים 137
א. סוגים של משתפי-פעולה 137
ב. שיתוף-פעולה ככפירה באיסלאם 139
ג. מדיניות החמאס כלפי משתפי-פעולה 139

חלק ה'
השלטונות ומשתפי-הפעולה 144

1. מדיניות הענישה כלפי פלסטינים שנחשדו בתקיפת משתפי-פעולה 147
2. הגנה על משתפי-פעולה, שיקומם וסיוע להם 148
א. הגנה ושיקום בתחומי השטחים 150
ב. שיקום בתחומי מדינת ישראל 154
ג. שאלת ההגנה על משתפי-פעולה ושיקומם לאחר חתימת הסכם העקרונות עם אש"ף 156

סיכום ומסקנות 159
א. אחריות הפלסטינים 161
ב. אחריות השלטון הישראלי 163

נספחים 165
1. ראיון עם פייסל אל-חוסייני 167
2. פניית בצלם לאש"ף 169
3. ראיון עם שיח' אחמד יאסין 171
4. תגובת משרד המשפטים לדו"ח בצלם 178
5. פרופ' מיכאל הרסגור: "משתפי-פעולה לאורך ההיסטוריה" 180

הקדמה

דו"ח זה עוסק באחריותם של ארגונים פוליטיים פלסטיניים ופעיליהם לעינוים ולהריגתם של פלסטינים שנחשדו בשיתוף-פעולה בתקופת האינתיפאדה, וכן בהפרות זכויות האדם מצד השלטונות הישראליים ביחס לגיוס משתפי-פעולה בשטחים ולהפעלתם.

בצלם השקיע מאמץ רב בניסיון להרכיב רשימה מדויקת ומקיפה של פלסטינים שנהרגו על רקע מה שמוגדר על-ידי הארגונים הפוליטיים הפלסטיניים כשיתוף-פעולה. לצורך זה ערכנו מאות תחקירי שטח, אך בגלל רגישותו המיוחדת של הנושא בחברה הפלסטינית, נרתעו במקרים רבים עדי ראייה וקרובי משפחותיהם של נפגעים מלמסור עדויות מלאות בנוגע לנסיבות המוות. **בצלם** נוהג מאז ומתמיד להימנע מלנקוב בנתונים חד-משמעיים במקרים שבהם המידע שבידו חלקי בלבד. עקב כך נמנענו מלפרסם את הנתונים המספריים שבידינו והבאנו את אלה של דובר צה"ל וסוכנות הידיעות אסושייטד פרס בלבד. הנתונים מתייחסים לסך הכולל של ההרוגים על רקע חשד לשיתוף-פעולה. עם זאת, במקרים שבהם הצלחנו להגיע לנתונים משביעי רצון ביחס לקטיגוריות ספציפיות של הרוגים על רקע חשד בשיתוף-פעולה, פירסמנו את ממצאינו המספריים.

לפי נתוני דובר צה"ל, נהרגו מאז תחילת האינתיפאדה, מה-9 בדצמבר 1987 ועד ה-30 בנובמבר 1993, **942** פלסטינים בידי פלסטינים על רקע חשד לשיתוף-פעולה.[1] על-פי נתוני סוכנות הידיעות אסושייטד פרס, נהרגו באותה תקופה **771** פלסטינים בידי פלסטינים על רקע זה.

על-פי נתונים שנמסרו ל**בצלם** על-ידי משרד הביטחון, רק כ-35%-40% מבין ההרוגים היו קשורים לאחד מגורמי השלטון, לרבות עובדי ציבור. לשאר ההרוגים שנחשדו בסיוע לשלטונות לא היה כל קשר לגורמים אלה.[2] כ-10%-15% מהם נהרגו בשל מעורבותם בפלילים, "בעיקר בסמים ובזנות". עוד פחות מזה נהרגו "משום שהפרו את הנחיות ההתקוממות", או שעסקו, לדוגמה, במימכר קלטות פורנוגראפיות בניגוד להוראות של הארגונים האיסלאמיים.[3]

מאז 1967 גייסו כוחות הביטחון עשרות אלפי פלסטינים תושבי השטחים כמשתפי-פעולה. הדבר התאפשר, בין השאר, בשל התלות הרבה של התושבים הפלסטינים באספקת שירותים אזרחיים מהמימשל הישראלי. במסגרת מאמציהם לגייס משתפי-פעולה, נקטו גורמי הביטחון שיטות המנוגדות למשפט הבין-לאומי, כגון התניה של מתן שירות בשיתוף-פעולה, סחיטה, לחץ והצעת פיתויים.

---

1. נתונים אלה נמסרו טלפונית מלשכת דובר צה"ל, ב-5.1.94.
2. לפי נתוני משטרת ישראל, אירעו לפני האינתיפאדה בממוצע כחמישים מקרי הריגה בשנה על רקע פלילי שאינו פוליטי, כולל הריגות בתוך המשפחה, על רקע כבוד המשפחה וחריגות מוסר. ר' **רפואה ומשפט**, בטאון האגודה לרפואה ומשפט בישראל, גיליון מס' 8, מאי 1993.
3. חיים ישראלי, עוזר שר הביטחון, במכתב ל**בצלם** מה-21.9.93. לדברי העיתונאי הפלסטיני זוהיר א-דבאעי, בראיון ל**ג'רוזלם פוסט** ב-8.5.92, לפחות 60% מאלה שנהרגו בחשד לשיתוף-פעולה לא היו קשורים בכל צורה שהיא לשלטונות.

פעילותם של משתפי-הפעולה, שכללה, בין השאר, מסירת מידע לגורמי הביטחון, הפללת פלסטינים והסגרתם לשלטונות, נתפסה כעומדת בניגוד לאינטרסים של החברה הפלסטינית בשטחים. משתפי-הפעולה זכו ליחס מועדף מצד השלטונות, ורבים מהם ניצלו מעמד זה. נפוצו מעשי האלימות של משתפי-פעולה, ובעיקר החמושים, נגד פלסטינים אחרים, אם במסגרת תפקידם כמשתפי-פעולה ואם מחוצה לה. גורמים אלה ואחרים, שיפורטו בדו"ח, החריפו בקרב חלקים נרחבים בציבור הפלסטיני את התנגדותם למשתפי-הפעולה.

התמוטטות מערכות החוק והסדר בשטחים (כגון המשטרה, בתי-המשפט וההוצאה לפועל) בתקופת האינתיפאדה יצרה חלל ריק, שהתמלא על-ידי החוליות המזוהות עם הארגונים השונים, בהם ארגוני אש"ף והארגונים האיסלאמיים, אשר נטלו לידיהם את השלטת הסדר במקומותיהם. הדבר התבטא, בין השאר, בפעולות ענישה נגד פלסטינים שנחשדו כמשתפי-פעולה. בנוסף, ננקטו פעולות ענישה נגד פלסטינים שלא הועסקו ככאלה על-ידי השלטונות, אך נתפסו, בשל התנהגותם או פעילותם, כפוגעים בחברה או במאבק הפלסטיני, ולכן הוגדרו כמשתפי-פעולה. הפגיעה באלה שהוגדרו כמשתפי-פעולה זכתה במהלך האינתיפאדה ללגיטימאציה ואף לתמיכת חלקים נרחבים באוכלוסייה הפלסטינית.

א. הבסיס התיאורטי לכתיבת הדו"ח

עד כה פעל **בצלם** בהתאם לגישה המסורתית של ארגוני זכויות האדם, שלפיה תפקידם של ארגונים אלה הוא לדווח ולהתריע על הפרות זכויות אדם מצד השלטונות בלבד. כמו כן, כארגון ישראלי, אחת ממטרותיו העיקריות של **בצלם** היא לעורר דיון ציבורי בהפרות זכויות האדם בשטחים מצד ממשלת ישראל, וכך להתמודד עם תופעות ההכחשה וההדחקה של הנושא בקרב הציבור הישראלי. **בצלם** בוחר כתחומי עיסוקו נושאים שאינם זוכים, לדעתו, להתייחסות מספקת בקרב הציבור בכלל, ולטיפול ראוי מצד מקבלי ההחלטות בפרט.

החלטת **בצלם** להוציא דו"ח העוסק בעיקר בפגיעה בזכויות האדם מצד גופים פלסטיניים נובעת מסיבות ומשיקולים, העומדים במרכזו של דיון עקרוני בקרב ארגוני זכויות האדם בעולם בשנים האחרונות.

עיקרו של הדיון הוא בשאלה, האם מתפקידם של ארגוני זכויות האדם לדווח ולהתריע גם על פגיעות בזכויות האדם מצד קבוצות אופוזיציה חמושות, בנוסף לתפקידם המסורתי, שהוא עיסוק בהפרות כאלה מצד ממשלות.

בבסיס הגישה המסורתית מספר הנחות יסוד: על המדינה מוטלת החובה העיקרית להגן על זכויותיו הבסיסיות של האדם כנגד איום מצד פרטים אחרים, אך בו בזמן היא גם הגורם הפוטנציאלי העיקרי להפרת זכויות אלה. לרשותה עומדים מנגנוני אכיפה בעלי עוצמה, כגון משטרה, בתי-משפט וצבא, והיא יכולה לעשות בהם גם שימוש המקפח את זכויות האדם הבסיסיות. לפיכך קיים צורך ליצור אמצעים להגבלת כוחה של המדינה. אחד מאמצעים אלה הוא מערכת הנורמות הבין-לאומיות להגנה על זכויות האדם, שנועדה להגן על פרטים מפני הפרת זכויותיהם מצד השלטון.

קבוצות אופוזיציה חמושות רבות ברחבי העולם, התובעות הכרה פוליטית, מבצעות הוצאות להורג ללא משפט, עינויים, חטיפות ומעשים חמורים אחרים. העובדה שמעשים אלה נחשבים להפרות זכויות אדם בסיסיות כאשר הם מבוצעים על-ידי ממשלות היא אחת הסיבות לכך שארגוני זכויות אדם בעולם החלו להתייחס גם אליהם כאל פגיעות בזכויות האדם, ולא רק כאל מעשים פליליים גרידא.

בשנים האחרונות הפכה המחויבות לזכויות האדם למקור עיקרי של לגיטימאציה פוליטית. התביעה לכבד את זכויות האדם מופנית כלפי קבוצות אופוזיציה בתור שכאלה, גם, ואולי בעיקר, לאור תביעתן להכרה בין-לאומית כנציגות פוליטיות לגיטימיות.[4]

חלק מקבוצות האופוזיציה החלו להתייחס להאשמות המופנות כלפיהן בדבר פגיעות בזכויות אדם. הקונגרס הלאומי האפריקאי בדרום-אפריקה, לדוגמה, הקים ועדת חקירה בנושא עינויים ויחס אכזרי לאנשים שהוחזקו במחנות הארגון במדינות השכנות, וממצאי הוועדה פורסמו.[5] יתר על כן, חלק מקבוצות האופוזיציה, ובכללן הקונגרס הלאומי האפריקאי ואש"ף, פנו לוועידה הבין-לאומית של הצלב האדום וביקשו להיחשב צד לאמנות גינווה.

המגמה הרווחת בקהילה הבין-לאומית, לתת למחויבות לזכויות האדם משקל חשוב במתן לגיטימאציה פוליטית מצד אחד, ותביעת קבוצות אופוזיציה להכרה פוליטית ובקשת חלקן להצטרף לאמנות בין-לאומיות מן הצד השני, הביאו ארגוני זכויות אדם כמו **Amnesty International** ו-**Human Rights Watch** לעסוק גם בפעילותן של קבוצות אופוזיציה.[6] כמו כן, במדינות שונות, בהן ישראל, מצרים, פרו, הפיליפינים

---

4. כדברי ריצ'ארד קלוד וברנס ווסטון: "כיום, הלגיטימאציה של משטרים פוליטיים – ולפיכך היכולת שלהם לשלוט שלא באמצעות כפייה – נקבעת פחות לפי הסטנדארטים הישנים של זכות אלוהית, מורשת מהפכנית, גורל לאומי או סמכות כריזמאטית, ויותר לפי סטנדארטים חדשים, שנקבעו והוגדרו בשפה הבין-לאומית של זכויות האדם".

Richard Pierre Claude and Burns H. Weston, eds., **Human Rights in the World Community: Issues and Action**, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1989), p. 10.

5. נציג מטעם אמנסטי אינטרנשיונל הוזמן להשתתף בחלק מההליכים שקיימה ועדת החקירה. ר' בעניין זה:

Amnesty International: **Torture, Ill-treatment and Executions in African National Camps**, 2.12.1992 (AI Index: AFR 53/27/92).

6. הארגון Human Rights Watch נוקט זה זמן רב מדיניות של פיקוח הן על קבוצות אופוזיציה והן על ממשלות, כפי העולה מדו"חות הארגון. ר' גם:

Arye Neier. **Monitoring Violations of the Laws of War in Internal Armed Conflicts; An Overview of Human Rights Watch's Involvement**, **Human Rights Watch** (newsletter) 1990, 3:1-6; **Human Rights Watch World Report 1992**, pp. 22-23.

מאז 1982 מגנה אמנסטי אינטרנשיונל בעיקרון עינוי שבויים והריגתם מצד כל גורם שהוא, כולל קבוצות אופוזיציה. לאחר ויכוח פנימי ממושך, הוחלט במועצת אמנסטי אינטרנשיונל בישיבתה ב-1991 להרחיב את מנדאט הארגון באופן שיכלול לקיחת בני-ערובה והריגה מכוונת ושרירותית בידי קבוצות אופוזיציה. ר':

Amnesty International, **Decision 5 of the 1991 International Council Meeting** (AI Index: ORG 52/01/1991).

ואל-סלבדור, קראו פעילי זכויות אדם מקומיים לקהילת העוסקים בזכויות האדם להתייחס גם לפגיעות מצד קבוצות אופוזיציה חמושות.[7]

מגמה זו ניכרת, לדוגמה, בעיסוק של ארגוני זכויות אדם במעשים שביצעו צבא הרפובליקה האירית בצפון אירלנד, הקונגרס הלאומי האפריקאי בדרום-אפריקה, הנתיב הזוהר בפרו וארגונים פלסטיניים, בהם אש"ף וחמאס.[8] גם **בצלם** גינה בעבר הריגות פלסטינים על-ידי פלסטינים על רקע של חשד בשיתוף-פעולה, אולם דו"ח זה הוא הראשון העוסק בנושא בצורה מקיפה.[9]

המשפט הבין-לאומי מכיר בחובות מינימאליות החלות על צד לסכסוך שאיננו מדינה. בסעיף 3, המשותף לארבע אמנות ג'נווה מ-1949, מנוסחים עקרונות המגבילים את פעולתם של צדדים לסכסוך שאינו בעל אופי בין-לאומי. עקרונות אלה יכולים לשמש אמות-מידה מינימאליות לבחינת הפגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה המתועדות בדו"ח זה.

הפיסקה הראשונה לסעיף 3 קובעת:

> נתגלע בשטחו של אחד מבעלי האמנה סכסוך מזוין, שאינו בעל אופי בין-לאומי, יהא כל צד בסכסוך מחויב להנהיג, בתורת מינימום, את ההוראות הבאות:
>
> בני-אדם, שאינם נוטלים חלק פעיל בפעולות האיבה, לרבות חיילים שהניחו את נשקם וחיילים שהוצאו מן המערכה עקב חולי, פצעים, מעצר או כל סיבה אחרת, יהיו תמיד נוהגים בהם מנהג אנושי, ללא כל אפליה לרעה מטעמי גזע, צבע, דת או אמונה, מין, יוחסין, מצב חומרי, או מכל טעם אחר כיוצא בזה.
>
> לתכלית זו יהיו ויישארו המעשים שלהלן אסורים בכל עת ובכל מקום בנוגע לאנשים הנ"ל:
>
> א. מעשי אלימות בנפשו ובגופו של אדם, ובפרט רצח על סוגיו השונים, הטלת מום, יחס אכזרי ועינויים.

---

7. על ישראל, ר':

Joshua Schoffman: "Is Human Rights Enforcement Only a Matter for Sovereign Nations?", **The Ierusalem Post**, 23/8/1989, p.4.

על פרו, ר':

Michael Shifter: "Derechos humanos – un nuevo enfoque", **Debate**, Volumen 12, Numero 59, (March-April, 1990), pp. 43-49; Richard Baure: "Human Rights and Terrorism in Peru: A Special Case", **Swiss Review of World Affairs**, April 1992, 13-17.

על מצרים ר':

Bahy El-Din Hassan, "Human Rights: no special pleading", **Al-Ahram Weekly**, 24-30/9/92.

על הפיליפינים, ר':

Ramon Casiple: "National Liberation and Human Rights Advocacy in the Philippines: Five Propositions", **Human Rights Forum**, Vol. 1, pp. 3-22.

על אל-סלבדור, ר':

"Editorial – La Comision de la Verdad", **Estudios Centroamericanos**, Vol. 512, pp. 519-538.

8. על גינוי ארגוני זכויות אדם לגבי פגיעה בפלסטינים בחשד לשיתוף-פעולה עם ישראל, ר': Middle East Watch, **Madrid Peace Conference: The Human Rights Record of the Principal Regional Parties**, "Palestinian Leaders", pp. 21-23; **Amnesty International Report** 1993, pp. 168-171.

9. ר' **בצלם**, "הפרות זכויות האדם בשטחים, 1990/1", עמ' 11.

ב. לקיחת בני-ערובה.
ג. מעשי התעללות בכבודו של אדם, ובפרט יחס משפיל ומזלזל.
ד. חריצת דינו של אדם והוצאתו להורג ללא פסק-דין קודם של בית-משפט, המורכב כדין והנותן את כל הערבויות המשפטיות שהוכרו על-ידי עמים תרבותיים כדבר שאי-אפשר בלעדיו.

על-פי הפרשנות של הצלב האדום לאמנות ג'נווה, הוראות הסעיף מחייבות את כל הצדדים לסכסוך, לא רק את הצדדים החתומים על האמנות. הסעיף חל גם על גופים שאינם במעמד של מדינה, ושאין ביכולתם לקבל על עצמם התחייבויות בין-לאומיות.[10] בהקשר של דו"ח זה מהווים אש"ף והארגונים האיסלאמיים בשטחים צדדים כאלה.

---

10. Paul Lewis, "PLO Seeks to Sign 4 UN Treaties on War", **The New York Times**, August 9, 1989.

יש להבהיר מספר הערות בנוגע לתחולת סעיף 3 לאמנות ג'נווה על המצב בשטחים:

א. הסעיף מתייחס ל"סכסוך מזוין שאינו בעל אופי בין-לאומי", כלומר, סכסוך המוגבל לגבולותיה של מדינה אחת. לכאורה אפשר לגרוס, כי הוראות הסעיף אינן מתאימות להקשר המסוים של האינתיפאדה, בטענה שהיא איננה סכסוך פנימי. אף על פי כן, הכירה הקהילה הבין-לאומית בכך שכיום תחולת העקרונות שנקבעו בסעיף 3 רחבה יותר מכוונתם המקורית של מנסחי אמנות ג'נווה. בניקרגואה נגד ארצות-הברית, פסק בית-המשפט הבין-לאומי:

> סעיף 3 [...] מגדיר כללים מסוימים, שיש ליישמם בסכסוכים מזוינים שאינם בעלי אופי בין-לאומי [..] במקרה של סכסוכים מזוינים בין-לאומיים, כללים אלה מהווים גם אמת-מידה מינימאלית, בנוסף לכללים מפורטים יותר, שיש ליישמם גם על סכסוכים בין-לאומיים; [..] הם [...] משקפים את מה שבית-המשפט כינה ב-1949 "שיקולים אנושיים בסיסיים".

הואיל והכללים המינימאליים החלים על סכסוכים בין-לאומיים ושאינם בין-לאומיים הם זהים, אין צורך לקבוע אם יש לבחון פעולות אלה בהקשר של הכללים המופעלים בסוג זה או אחר של סכסוכים. (מתוך International Court of Justice (ICJ), **Reports of Judgements**, (1986 ICJ REP. p. 114, para 218.

יתר על כן, ישנם מומחים למשפט בין-לאומי הגורסים, כי סעיף 3 חל בסכסוכים על רקע שחרור לאומי, מקום שהפרוטוקול הראשון, הנספח לאמנת ג'נווה משנת 1949, אינו בר תוקף. ר':

M. Bothe, K. Partsch & W. Solf, **New Rules for victims of armed conflicts** (1982), (discussion of art. 96, Prot. I); Wilson, **International Law and Use of Force by National Liberation Movements**, p. 169.

ב. גם אם נתייחס לאינתיפאדה כאל סכסוך בין-לאומי, יש לציין כי הפרשנות של הוועד הבין-לאומי של הצלב האדום לאמנת ג'נווה הרביעית גורסת, כי יש לכבד את עקרונות סעיף 3 על אחת כמה וכמה במצב של סכסוכים שהם בין-לאומיים באופן מובהק. ר':

Jean Pictet, ed., **Commentary, IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War**, ICRC, 1958, p. 38.

ג. אמנות ג'נווה אינן מגדירות מהי מידת האלימות הנדרשת להחלת סעיף 3, שהרי אין הגדרה ברורה למהותו של "סכסוך מזוין" על-פי אותו סעיף. ניתן, אם כך, לטעון, כי עוצמת מעשי האלימות של שני הצדדים באינתיפאדה אינה עזה דיה להיקרא "סכסוך מזוין". אולם, הפרשנות של הצלב האדום גורסת, כי את עקרונותיו של סעיף זה "יש להחיל בהרחבה רבה ככל האפשר".

Pictet, Commentary of the IV Geneva Convention, id, p. 36.

באופן דומה קבעה ועדת מומחים, כי "אי-אפשר להכחיש את קיומו של סכסוך מזוין כפי שהוא בא לביטוי בסעיף 3, אם הפעולה העוינת המכוונת נגד המימשל החוקי היא פעולה בעלת אופי קולקטיבי ומאופיינת במידה מזערית של ארגון".

ICRC, **Commission of Experts for the Study of the Question of Aid to the Victims of Internal Conflicts**, (1962), p. 3.

אש"ף אף ביקש, כאמור לעיל, להצטרף כצד לאמנות גינווה, וניתן לראות בכך הבעת נכונות עקרונית לכבד את עקרונותיהן הבסיסיים של האמנות.[11]

המעשים המתוארים בדו"ח מהווים הפרה של הכללים המוגדרים בסעיף 3, וזאת במיוחד בכל הקשור לאיסורים המוחלטים על עינויים ועל הוצאות להורג ללא משפט. איסורים אלה אינם ניתנים לסייג, ויש להחילם על כל הצדדים ובכל הנסיבות (ר' להלן חלק ג', פרק ראשון).

ב. תופעת שיתוף-הפעולה

שיתוף-פעולה עם שלטון זר, הנתפס כאויב, הוא תופעה מוכרת לאורך ההיסטוריה, וכך גם הפגיעה באנשים על רקע החשד כי היו משתפי-פעולה. אין בכוונתנו לערוך השוואה מפורטת בין התופעה המתוארת בדו"ח זה לבין פגיעות במשתפי-פעולה בתקופות ובמקומות אחרים, שכן הנסיבות ואופיין שונים ממקרה למקרה. גם אין ברצוננו להצדיק, להמעיט או להפריז בחומרת התנהגותם של עמים מסוימים בהשוואה לעמים אחרים. אך מן הראוי לציין, כי הפגיעה במשתפי-פעולה היא תופעה מוכרת אצל עמים שונים בהתמודדותם עם משתפי-פעולה.

במלחמת אלג'יר (1954-1962), לדוגמה, הרגו מורדי האף.אל.אן (ארגון השחרור האלג'יראי), במקרים רבים לאחר עינויים, אלפי אלג'יראים מוסלמים שנתפסו כתומכי צרפת, ביניהם מוסרי מידע, שוטרים, מתווכים וחברי מועצות כפריות ועירוניות.[12] בתקופת המנדאט הבריטי בארץ-ישראל הרגו פעילי הארגונים היהודיים כמה עשרות יהודים בחשד כי שיתפו-פעולה עם שלטון המנדאט.[13] בצפון אירלנד של היום נוקטת המחתרת הקתולית, האיי.אר.איי, שיטות ענישה שונות נגד חשודים בשיתוף-פעולה ונגד אנשים שבשל "התנהגות אנטי-חברתית" נחשבים למקור אפשרי להלשנות. נוסף על הריגתם, נפוצות שיטות ענישה אחרות, כגון ירי בברכיים.[14] (ר' עוד בנושא בנספח בסוף הדו"ח, מאמרו של פרופ' מיכאל הרסגור, "משתפי-פעולה לאורך ההיסטוריה".)

---

11. Paul Lewis, "PLO Seeks to Sign 4 UN Treaties on War", **The New York Times** August 9, 1989.

12. מספר ההרוגים המוסלמים בידי האף.אל.אן, בשנתיים וחצי הראשונות למלחמה, מוערך בלמעלה מ-6,000, ומספר ההרוגים האירופאים מוערך במעט למעלה מאלף (ר' אליסטר הורן, **מלחמה פראית לשלום**, הוצאת מערכות, 1989).

13. על-פי מחקר שעסק בהריגות פוליטיות בתקופת המנאדט, הרגו פעילי ארגון הלח"י 20 יהודים, פעילי ארגון האצ"ל 14 יהודים, ואילו אנשי ההגנה הרגו 10 יהודים. מחקר של ד"ר נחמן בן-יהודה, ראש החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית. מצוטט אצל דליה קרפל, **הארץ**, 9.4.93.

14. ב-1992 נרשמו בצפון אירלנד 133 מקרים של ירי בברכיים. ר' **הארץ**, 12.8.93.

ג. הגדרת המונח שיתוף-פעולה בשטחים

הגדרת המושג "שיתוף-פעולה" היא בעייתית, בהיותה תלויה בעמדתו של המגדיר מונח זה. במילון וובסטר מוגדר המונח, collaborate שמשמעותו לשתף-פעולה כמובנו בדו"ח זה, כדלקמן: "לשתף פעולה (to cooperate) עם אויב המדינה או לסייע לו מרצון, ובמיוחד לכוח כובש".[15] אולם אף הגדרות מסוג זה, הנראות על פניהן אובייקטיביות, לא פותרות את הבעייתיות: מונחים כלליים, כמו "סיוע", ניתנים לפרשנויות שונות.

שלטונות ישראל משתמשים לרוב במונח "סייענים", כשכוונתם לאותם פלסטינים המצויים בקשרי מודיעין עם אחד הגופים הבטחוניים הפועלים בשטחים — השב"כ, המשטרה, צה"ל והמינהל האזרחי — ורשומים ככאלה אצל גורמים אלו. פלסטינים המוכרים על-ידי השלטונות כסייענים כוללים סוכני מודיעין לסוגיהם, המעבירים לשלטונות מידע בטחוני מתוך מוסדות, מיתקני כליאה, ארגונים ויישובים, או מסייעים לפעולות כוחות הביטחון בזיהוי מבוקשים, במעצרם ובפגיעה בהם. סייענים שנחשפו מקבלים מהשלטונות, ברוב המקרים, נשק להגנה עצמית או אמצעי מיגון ואזעקה אחרים. השלטונות מכירים גם בסוחרי הקרקעות הפלסטינים, שעזרו לממשלות ישראל להשתלט על קרקעות בשטחים, כסייענים.

בקטיגוריה נפרדת נמצאים אלה המוגדרים על-ידי השלטונות כ"מאוימים". פלסטינים אלו קשורים באופן כלשהו לשלטונות, אך אינם מבצעים משימות מודיעיניות או סיוע ישיר אחר. עם זאת, בגלל חשיפתם לסכנה מצד פלסטינים אחרים, שרואים בהם משתפי-פעולה, מצאו השלטונות לנכון לספק להם הגנה. מאוימים, לשיטת השלטונות, הם בין השאר סוחרי קרקעות שמכרו אדמות לישראלים פרטיים, עובדי המינהל אזרחי, שוטרים לשעבר ומקורבים אחרים למימשל הישראלי.[16]

הארגונים הפלסטיניים, לעומת זאת, נותנים למונח משתף-פעולה פרשנות רחבה בהרבה. הפלסטינים מכנים את מי שנתפס בעיניהם כמשתף-פעולה "עמיל" (משתף-פעולה), "ג'סוס" (מרגל) ו"חאיין" (בוגד). תווית של משתפי-פעולה הודבקה גם לפלסטינים שלא היו בקשר ישיר עם השלטונות, אך נתפסו כמזיקים לחברה הפלסטינית ולעניין הפלסטיני מסיבות שונות. כרוזי המיפקדה הלאומית המאוחדת כינו לא רק את סוכני המודיעין לסוגיהם משתפי-פעולה, אלא גם חברי מועצות עירוניות וכפריות, אנשים שהפרו את הוראותיה של המיפקדה (כגון פקידי מינהל אזרחי המסרבים להתפטר או משלמי מסים), תומכי ירדן ועוד.

לא אחת נכללו בהגדרה "משתפי-פעולה" אנשים שהתנהגותם נתפסה כבלתי מוסרית או פלילית. נשים רבות, שנחשדו בזנות ובקיום יחסים שלא במסגרת הנישואים, נחשבו למשתפות-פעולה, וכך גם סוחרי סמים, נרקומנים, מפיצי חומר פורנוגראפי (או שנחשב לכזה בעיני פעילי הארגונים השונים) וכדומה. יש שהסבירו את הגדרתם כמשתפי-

---

15. ר' **Webster's Ninth New Collegiate Dictionary**, Merriam-Webster Inc. 1991

16. דבריו של תא"ל אריה רמות ל**בצלם** ב-8.8.93; דבריו של תא"ל מילי האייל סאלח ל**בצלם** ב-19.6.93 ועדותו של משתף-הפעולה מחמוד ס., שנמסרה ל**בצלם** ב-4.8.93.

הפעולה בכך שבהתנהגותם הם מחלישים את החברה ואת המאבק הלאומי. אחרים, ובהם חלק מהארגונים החילוניים, טענו כי מסיבות שונות חשופים אנשים אלו ללחצים, ולכן קל יותר לגייסם כמשתפי-פעולה.

ארגונים פלסטיניים שונים מרחיבים את המושג "שיתוף-פעולה" גם לתחומים הכלכליים והפוליטיים. כרוזי המיפקדה הלאומית המאוחדת התייחסו במהלך האינתיפאדה לסוחרים מפירי שביתה, לדוגמה, כאל משתפי-פעולה עם ישראל. בכרוזים אחדים אף פורסמו שמותיהם של סוחרים מפירי שביתה, "כדי שהענשתם תבוצע באופן סופי ובדרך מהפכנית".[17]

המחזיקים בגישה מרחיבה זו למושג "משתף-הפעולה" רואים לעתים אף בבני פלוגתא פוליטיים משתפי-פעולה ושותפים בקנוניה נגד הלאומיות הפלסטינית. בכרוז מס' 9 של המיפקדה הלאומית המאוחדת נאמר על "משתף-הפעולה הפוליטי", כי "(על אף שהוא) אינו מנוצל לתצפית ולאיסוף מידע", הוא "משרת את מזימותיו הפוליטיות של האויב, מתחבר אליו ומסייע לו בהוצאת מזימותיו לפועל ובתעמולה, ומציג זאת באור פטריוטי, כאילו הוא בא למלא את צורכי ההמונים ושאיפותיהם".[18] אף יאסר ערפאת עצמו הואשם לאחר חתימת הסכם העקרונות עם ישראל ב"שיתוף-פעולה עם האויב".[19]

במאמר שהופיע בשבועון החדשות הפלסטיני "דו"ח יום שני" תוארו כמה מאפיינים לזיהוי משתפי-פעולה מנקודת מבט פלסטינית, ובהם נשיאת נשק ברשיון השלטונות, הצבת שמירה על הבית והעתקת מקום מגורים לסביבה זרה. משתפי-הפעולה תוארו כמי שגורמים לבני קהילתם נזק, ישיר או עקיף. כן נאמר, כי רבים מהם מעורבים בפעילות פלילית או בלתי מוסרית. במאמר תוארו משתפי-הפעולה כמי שפועלים "כסרטן הרסני המרחיב את הריקבון הפנימי, העלול להשחית את החברה כולה, לפצלה ולהחלישה", ועל כן יש להוקיעם.[20]

בצלם אינו מתיימר להציע בדו"ח זה הגדרה עצמאית למונח משתף-פעולה, אלא מנסה לאתר את הגדרותיהם של הארגונים הפלסטיניים ולהתייחס אליהן. שכן, בעיקרו של דבר היו אלה ההגדרות של הארגונים הפלסטיניים לשיתוף-פעולה, ולא הגדרה חיצונית, שלפיהן נקבע נגד מי לפעול. עם זאת, פלסטינים רבים נהרגו בשל חשדות שווא, בגלל טעויות בזיהוי או ממניעים שונים, ובהם סכסוכים אישיים, עסקיים ובין-ארגוניים, סכסוכים בין המשפחות ובתוכן.

בעדותו ל**בצלם** מה-11 באוגוסט 1993 אמר חוסיין עוואד (המכונה "אל-אקרע"), מפקד נצי-הפת"ח באזור ח'אן-יונס:

> לא כל הפלסטינים שנהרגו בידי פלסטינים מתחילת האינתיפאדה היו משתפי-פעולה. חלקם חוסלו בידי אנשים חסרי אחריות, ממניעים אישיים. בחלק

---

17. כרוז מספר 4 של פת"ח מ-21.1.88.
18. כרוז מספר 9 של המיפקדה הלאומית המאוחדת, מ-2.3.88.
19. לדברי יריבים פוליטיים מהחמאס, החזית העממית והחזית הדמוקראטית, בעקבות חתימת הסכם העקרונות בין ישראל לאש"ף. ר' **חדשות**, 20.10.93, 27.9.93, **ידיעות אחרונות**, 28.9.93, **הארץ**, 13.9.93, 12.9.93.
20. מאמר מה-8.5.89, **דו"ח יום שני**, בהפצת משרד העיתונות הירושלמי של ד"ר סרי נוסייבה.

מהמקרים היו טעויות בחיסולים. בתחילת האינתיפאדה לא ידענו עדיין על המסתערבים, וגם הם חיסלו אנשים והטילו עלינו את האחריות.

"אבו קאיד", מבוקש חמוש מחוליית סייף אל-איסלאם, המזוהה עם הג'יהאד האיסלאמי, אמר בעדותו ל**בצלם** מה-29 במאי 1993 (שמו המלא שמור במשרד **בצלם**):

ברוב הפעמים אנחנו מיטיבים לקלוע, אבל היו גם טעויות, כשהוצאנו להורג אנשים שלא היו אשמים. לפעמים יש חיסולים פנימיים על רקע אחר, כשאנשים מתחפשים למבוקשים ורוצחים אנשים כאילו היו חשודים בשיתוף-פעולה.

ד. הנושאים שבהם עוסק הדו"ח

בשני הפרקים הראשונים ב**חלק א'** של דו"ח זה מתוארות התהוות תופעה של שיתוף-הפעולה בשטחים מאז 1967 והנסיבות המיוחדות במהלך האינתיפאדה, שמהן צמחה תופעת הפגיעה בחשודים בשיתוף-פעולה. כן מציג חלק זה את השיטות השונות שבהן משתמשים גורמי הביטחון לגיוס משתפי-פעולה פלסטינים, ובוחן אם אמצעים אלה עולים בקנה אחד עם המשפט הבין-לאומי. חלק א' עוסק גם במעשי אלימות של משתפי-פעולה נגד פלסטינים אחרים, ובוחן את המידה שבה אוכפים השלטונות את החוק עליהם.

חלק ב' מרחיב בקטיגוריות השונות של האנשים הנתפסים כמשתפי-פעולה על-ידי ארגונים פלסטיניים או פעיליהם, ומפרט את עמדתם של כמה מהארגונים הפלסטיניים לגביהן.

חלק ג', שהוא החלק המרכזי בדו"ח, מציג את עמדת **בצלם**, כארגון זכויות אדם, לגבי תופעות של עינוי חשודים בשיתוף-פעולה והריגתם. חלק זה מתייחס גם לטענה שלפיה, בהעדר אמצעי אכיפה חלופיים, הריגת חשודים בשיתוף-פעולה היא האלטרנטיבה היחידה העומדת בפני הפלסטינים כהתמודדות עם התופעה. חלק ג' מאפיין את הפגיעות השונות בפלסטינים שנחשדו בשיתוף-פעולה, ובהן עינויים, הוצאות להורג וצורות ענישה שאינן הריגה. בחלק זה נסקר הרקע לצמיחת החוליות שפעלו נגד חשודים בשיתוף-פעולה ומתארות כמה מהן. כמקרה-מבחן מובא מדגם של כל הפגיעות באנשים על רקע חשד לשיתוף-פעולה במחנה-הפליטים נוסיראת שברצועת עזה. כן נבדקו השיטות לאימות מידע על החשדות נגד חשודים בשיתוף-פעולה ונסיונות של משתפי-פעולה "לחזור בתשובה". חלק ג' מסתמך על עשרות עדויות שגבה **בצלם** מעדי ראייה, מנפגעים, מבני משפחותיהם של הקורבנות וממבצעי החקירות וההריגות עצמם, בכלל זה מפקדי החוליות.

חלק ד' מציג את עמדות שני הזרמים הפוליטיים העיקריים בשטחים, אש"ף והחמאס, בנושא שיתוף-הפעולה ועינוי חשודים בשיתוף-פעולה והריגתם. חלק זה סוקר את עמדותיה של ההנהגה הפלסטינית בשטחים ובחו"ל, כפי שבאו לידי ביטוי בכרוזים של המיפקדה הלאומית המאוחדת והחמאס, וכן בהצהרות ובתגובות פומביות שפורסמו

בכלי התקשורת, ובהסתמך על תחקירי **בצלם**. במסגרת בחינת אחריותן של ההנהגות לפגיעות בזכויות האדם, נבדקת השאלה, האם ביצעו הקבוצות המקומיות את הפגיעות בהוראת הגופים הפוליטיים או בהסכמתם, או שמא היו ההתקפות על החשודים בשיתוף-פעולה פרי יוזמה מקומית בעיקר. שאלה נוספת היא, אם עשתה המנהיגות הפלסטינית, החילונית והדתית, מאמץ כלשהו למנוע פגיעות אלה.

חלק ה' בוחן את מדיניות השלטונות כלפי פלסטינים התוקפים חשודים בשיתוף-פעולה ואת אמצעי ההגנה והשיקום שמספקים השלטונות למשתפי-הפעולה המאוימים. נושא זה קיבל מישנה חשיבות לאחר חתימת הסדר העקרונות בין ישראל ואש"ף, לגבי החלת מימשל עצמי פלסטיני בשטחים.

ה. הבהרות

בצלם מודע לכך כי צמיחת התופעות של שיתוף-פעולה והפגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה קשורה במציאות פוליטית סבוכה. הדו"ח אינו מציג את כל ההיבטים של הסוגיות הללו, אלא מתמקד בעיקר באלה, שהם מעניינו של ארגון זכויות אדם.

ב-13 בספטמבר 1993 נחתם הסכם עקרונות בין ישראל ואש"ף. **בצלם** מקווה שההסכם, אם ייושם, ישפר באופן משמעותי את מצב זכויות האדם בשטחים. יש להדגיש, כי ההחלטה לכתוב דו"ח זה התקבלה ב**בצלם** זמן רב לפני חתימת הסכם העקרונות, ורובו אכן עוסק בתקופה שלפני החתימה עליו.

בגלל רגישותו הרבה של הנושא והעובדה כי חלק מהעדים חששו כי סיוע בהכנת הדו"ח יסכן את חייהם, היתה מלאכת גביית העדויות לדו"ח קשה. לבקשת חלק מהעדים, הובאו עדויותיהם ללא ציון שם מלא.

בשל נטיית הקבוצות והארגונים האיסלאמיים להקפיד על רמת סודיות גבוהה בכל הכרוך בפעילותם, ובשל נטייתם להימנע מכל קשר עם ארגונים ישראליים, התקשה **בצלם** באיסוף חומר על הקבוצות הללו. אי לכך התמקד הפרק העוסק בחוליות המעורבות בעינויים ובהרג של חשודים בשיתוף-פעולה בעיקר בפעילותן של החוליות המזוהות עם הפת"ח. למותר לציין כי **בצלם** אינו רואה בעינויים ובמעשי הרג המבוצעים על-ידי ארגונים מסוימים פגיעה חמורה יותר בזכויות האדם מאשר מעשים המבוצעים בידי ארגונים אחרים.

הציטוטים בדו"ח מובאים כלשונם, למעט במקרים שנדרשו תיקונים של שיבושי לשון או קיצורים הכרחיים שנועדו להקל על הקריאה השוטפת. כללי התעתיק שאימץ **בצלם** מיועדים לשמור על קירבה רבה ככל האפשר לשפה המדוברת.[21]

ברשות **בצלם** מצויים שמותיהם המלאים של כל האנשים המופיעים בדו"ח בראשי תיבות.

---

21. לדוגמה, האות "צאד" בערבית נכתבת "ס" (ולא "צ"), האות "עיין" נכתבת "ר" (ולא "ע"). השמות בערבית נכתבו לעתים בכתיב מלא, כדי להקל על הקריאה, כמו: "מוחמד" ולא: "מחמד".

חלק א'

שיתוף-הפעולה בשטחים – רקע

שלטון צבאי זר הוא שרירותי ונוקשה מעצם קיומו, והנהגתו בשטחים במשך למעלה משנות דור הולידה מצב בלתי נמנע של התנגדות וחוסר אמון מצד האוכלוסייה הנשלטת. במשך למעלה מ-26 שנה שללה ישראל מהתושבים הפלסטינים את האפשרות לבחור בעצמם את נציגיהם, לחוקק באמצעותם חוקים ולמנות אנשי מימשל, שופטים ושוטרים, שינהלו את חייהם על-פי בחירתם. בהעדר כל אלה, נהפכו היוצרות בכל הנוגע למוסכמות חברתיות בסיסיות. שמירה על חוק וסדר נתפסה כאינטרס של שלטון בלתי לגיטימי, ומערכת המשפט נתפסה ככלי לכפיית רצונו. הפרת חוק ואי-כיבוד סמכות זכו להילה של פטריוטיות, וסופם שפשו ועירערו את הסדר והמוסכמות החברתיים גם בתוך החברה הפלסטינית עצמה.

מאז יוני 1967 קיימת בשטחים התנגדות פוליטית אלימה ולא אלימה מצד קבוצות ופרטים פלסטיניים כלפי ישראל וכלפי ישראלים. במטרה לסכל את גילוייה של התנגדות זו הפעילו השלטונות מאז 1967 אמצעים שונים, ובין השאר הקימו רשת ענפה של סוכנים מקרב האוכלוסייה הפלסטינית.[1]

בדיקת מסמכים שגרתית במחסום ארז (צילום: ניצן שורר)

1. על הפעלת סוכנים פלסטינים בשטחים ר' דוד רונן, **שנת שב"כ**, הוצאת משרד הביטחון, 1989; וכן: רפי סיטון ויצחק שושן, **אנשי הסוד והסתר**, הוצאת עידנים, ידיעות-אחרונות, ירושלים, 1990.

1. המימשל הצבאי ותושבי השטחים

ישראל, מתוקף היותה הכוח השליט בפועל בשטחים, נושאת באחריות לאספקת שירותים אזרחיים שונים לאוכלוסייה. מאז 1967 מרוכזות הסמכויות השלטוניות בשטחים בידי הזרועות השונות של כוחות הביטחון. המינהל האזרחי, שהוקם בנובמבר 1981 ושתחת סמכותו רוכז רובם המכריע של שירותים אלה, משמש בפועל כזרוע של מערכת הביטחון. בקשות לאישורים שונים, המופנות למינהל האזרחי, מועברות על-ידיו לשב"כ, ואישורן מותנה בהסכמתו. השב"כ אינו חייב לנמק את החלטותיו ואינו כפוף בשיקוליו לכל קריטריונים שהם. אינטרסים של השב"כ, כגון גיוס משתפי-פעולה או הפעלת לחץ על משפחות מבוקשים כדי שיסגירו את בני משפחותיהם, דוחים לעתים קרובות שיקולים עניינים וצרכים לגיטימיים של מגישי הבקשות.

כוחות הביטחון, ובכללם המינהל האזרחי, התייחסו לסיפוק שירותים אזרחיים שונים לתושבי השטחים כאל הטבות וכביטוי לרצון טוב כלפיהם, ולא כמימוש זכויותיהם הלגיטימיות, יחס שאיפשר את שלילתם באופן שרירותי. כך תיאר האלוף (מיל') שלמה גזית, מתאם פעולות הממשלה הראשון בשטחים, את ההנחה שעמדה ביסוד יחס השלטונות לגילויי ההתנגדות בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים:

> המדיניות שהתגבשה היתה מכוונת ליצור מצב שבו יהיה לאוכלוסייה מה להפסיד. מצב שבו הסאנקציה האפקטיבית ביותר היא סאנקציה של שלילת הטבות.[2]

ב-10 בנובמבר 1967, בדיון שהתנהל במשרד הביטחון, אמר שר הביטחון דאז, משה דיין:

> יידע הפרט שיש לו מה להפסיד. אפשר לפוצץ את ביתו, לקחת ממנו את רשיון האוטובוס, לגרשו מן האזור, ולהפך: הוא יכול להתקיים בכבוד, לעשות כסף, לנצל ערבים אחרים ולנסוע באוטובוס.[3]

ביטויה הבוטה של מדיניות זו ניכר במיוחד בתחום הנפקת ההיתרים לצרכים שונים, כמו איחוד משפחות, ביקורי קרובים מחו"ל, יציאה לחו"ל והנפקת מסמכי נסיעה, אישור עבודה בתחומי ישראל, רשיונות נהיגה, רשיונות בנייה ונושאים רבים אחרים. קבלת היתרים אלה ואחרים כרוכה בהליכים מסורבלים וממושכים, ואלה תקפים גם לגבי עניינים פשוטים לכאורה. לא אחת נשלח הפונה ממשרדי רשות אחת לשנייה, לעתים קרובות אין הוא זוכה כלל למענה, ובמקרים רבים ניתנות לו תשובות סותרות על-ידי גורמים שונים, כל זאת ללא מתן נימוקים סבירים.

---

2. על התגבשות מדיניות המימשל הישראלי בשטחים ר' שלמה גזית, **המקל והגזר**, הוצאת זמורה-ביתן, 1985, עמ' 178-179.
3. מצוטט ב**המקל והגזר**, שם.

בעיה כואבת במיוחד, שהוחרפה בעטיה של מדיניות זו, היא נושא איחוד המשפחות. בעקבות מלחמת ששת-הימים פוצלו משפחות פלסטיניות רבות, כאשר חלק מהמשפחה נמצא בשטחים שנכבשו בידי צה"ל וחלק אחר נמצא מחוצה להם. במהלך שנות הכיבוש איבדו פלסטינים רבים נוספים את תושבותם, בין השאר עקב היעדרות ממושכת מהשטחים. הרשויות הישראליות לא קבעו מעולם קריטריונים מוגדרים לאישור בקשות לאיחוד משפחות – תהליך ממושך ויקר – ושמרו לעצמן את האפשרות לאשר או לדחות אותן, וזאת ללא מתן נימוקים כלשהם. מ-1984 המדיניות הישראלית הרשמית היא שלא להיענות לבקשות אלא במקרים חריגים ונדירים, המוגדרים כ"שיקולים הומניטאריים או מימשליים, ובהעדר מניעה בטחונית ספציפית".[4] עם פריצת האינתיפאדה, הוחרפו גילוייה של מדיניות שלילת השירותים השרירותית. במהלך שלוש שנותיה הראשונות הותנתה קבלת רוב ההיתרים והרשיונות באישורים מצד שבע רשויות שונות, בכלל זה המשטרה והשב"כ. הענקת השירותים הותנתה לעתים קרובות גם בהסכמה לשתף-פעולה עם השלטונות, ולצד הצעת טובות הנאה וסחיטות, היתה דרך גיוס נפוצה לשיתוף-פעולה.

עד לפרוץ האינתיפאדה נהגו משתפי-פעולה רבים לקיים קשרים גלויים עם בעלי התפקידים במימשל הצבאי ובשירותי הביטחון. קשרים אלה היוו עבור חלק מהם מקור של כוח והשפעה, ולעתים קרובות אף מקור הכנסה משמעותי. תושבים רבים, שנזקקו לאישורים מהשלטונות, שילמו סכומי כסף גדולים למשתפי-הפעולה, כדי שישתדלו עבורם אצל האחראי מטעם השב"כ או במינהל האזרחי.

"אבו פאהד", משתף-פעולה בן 34, המתגורר כיום ביפו, הסביר את מניעי התגייסותו כמודיע לשב"כ:

> הייתי צעיר. קסם לי להיות בעל כוח ומעמד ולהרוויח כסף קל ומהר, נהניתי להסתובב עם נשק מוסתר בבגדים, לעבור במחסומים בלי בעיות, לחלק טובות הנאה, בעיקר רשיונות, למי שרציתי [5]

האינתיפאדה הביאה לשינוי עמוק ומהותי ביחס הציבור הפלסטיני לכל מי שנתפס כבא-כוחם של השלטונות. שוטרים ואנשי המינהל האזרחי נצטוו להתפטר, והקריאות בגנות בעלי הקשרים עם השלטון הישראלי הלכו והתרבו. עם הזמן הופנה חלק ניכר מפעולותיהם של פעילי האינתיפאדה נגד החשודים בשיתוף-פעולה, ומספר ההרוגים על רקע זה, מהשנה השנייה לאינתיפאדה ועד לשנה החמישית, הלך וגדל.

---

4. תשובת סא"ל חנן רובין, דובר המינהל האזרחי, ל**בצלם**, מיום 25.1.93.
5. דני רובינשטיין, "כל הזמן בורחים", **הארץ**, 7.10.91.

2. התמוטטות הסדר ומערכות החוק בתקופת האינתיפאדה

בשטחים פועלות שתי מערכות משפט: מערכת אזרחית מקומית ומערכת צבאית. במערכת האזרחית קיימות שלוש ערכאות, המתבססות על מערכות המשפט הירדנית (בגדה המערבית) והמצרית (ברצועת-עזה). בבתי-המשפט האזרחיים מכהנים פלסטינים תושבי השטחים כשופטים, אך למפקד הצבאי הסמכות לפטרם. מערכת זו מוסמכת לדון בעבירות פליליות שבוצעו על-ידי פלסטינים ושאינן עבירות בטחוניות, וכן בתביעות אזרחיות.

מערכת המשפט הצבאית בשטחים מהווה זרוע של צה"ל. השופטים המכהנים בה הם קציני צה"ל בשירות סדיר או מילואים, ורק חלק מהם בעלי הכשרה משפטית. בתי-המשפט הצבאיים פועלים על-פי צו בדבר הוראות ביטחון מ-1970 ומוסמכים לדון בעבירות בטחוניות על-פי תחיקת הביטחון ובעבירות פליליות על-פי המשפט המקומי.

בתחילת 1985 נעצרו, נשפטו והורשעו שופטים ממערכת המשפט האזרחית בשטחים על נטילת שוחד והטיית משפט. עקב כך שותקה מערכת המשפט האזרחית בחלקה.[6] עם פרוץ האינתיפאדה איבדה מערכת זו עוד מכוחה, בין השאר בשל היענות רובם המכריע של השוטרים הפלסטינים (שמנו, עד אז, כ-900 איש) לדרישת המיפקדה הלאומית המאוחדת להתפטר מתפקידם. הדבר גרם לקשיים בהבאת עצירים למשפט ובזימון עדים ונתבעים, ומנגנון ההוצאה לפועל של פסקי-דין הושבת. מדיניות המימשל, שהעדיפה את הטיפול בעבירות בטחוניות שעברו פלסטינים בשטחים על פני הטיפול בעבירות פליליות ואזרחיות שלהם, תרמה גם היא להתרופפות האמון של האוכלוסייה במערכות המשפט הקיימות.

המצב הכלכלי הקשה בשטחים בתקופת האינתיפאדה והתערערות החוק והסדר הביאו לעלייה מהירה בעקומת הפשיעה.[7] עבריינים רבים ביצעו עבירות אלימות ועבירות רכוש כשהם רעולי-פנים, במסווה של מעשים "לאומיים". לדברי העיתונאי הפלסטיני עדנאן דמירי:

> סיוטי הפחד רודפים אותנו כולנו: סופרים, איכרים, פועלים, פקידים ומשכילים... זקנים, נשים, ואפילו נכים. אנו פוחדים על עצמנו, מפני עצמנו, מחלום שהפך לסיוט... חבר שלי נעצר ארבע פעמים, שבמהלכן התפרצו החיילים לביתו, אבל היום הוא פוחד יותר מהתפרצות של רעולי-פנים, שאין להם כתובת או שם או צבע... יש סיפורים מסמרי שיער. ישנם סוחרים המשלמים דמי חסות במסווה של התרמה עבור אנשים עלומי שם.[8]

---

6. מירון בנבנשתי, **לקסיקון יהודה ושומרון**, הוצאת כנה, ירושלים 1987, עמ' 40.
7. דני רובינשטיין, "בלא מנגנוני צדק", **הארץ**, 26.8.91.
8. עדנאן דמירי, "הפחד והמסתורין", **אל-פג'ר**, יולי 1991.

את החלל שנוצר בגלל העדר מערכות אכיפה תקינות בתקופת האינתיפאדה מילאו מנגנונים שונים:

א. פעולות "שיטור", "שיפוט" ו"הוצאה לפועל" של פעילי החוליות

פעילי כוחות ההלם וחוליות חמושות המזוהות עם הארגונים הפלסטיניים נטלו על עצמם את שמירת החוק והסדר החברתי. הדבר התבטא בביצוע מעין פעולות שיטור, במטרה להרתיע חשודים בביצוע עבירות פליליות ולהעניש אותם, וכן במעקב, חקירה וענישה של חשודים בשיתוף-פעולה.

בשלהי ספטמבר 1993 עצרו חברי חולית נצי-הפת"ח ברפיח שלושה תושבים, שחשדו בהם שגנבו 30,000 דולאר מחלפן כספים. החשודים הובאו בידיים קשורות לחקירה, שנערכה לעיני קהל רב. אחד מחברי החוליה, תייסיר בורדיני, סיפר כי לאחר שהחשודים הודו, שאל את האנשים שהתאספו במקום אם הם מסכימים לכך שהשודדים ישוחררו, ואלה צעקו כי יש להרוג אותם. החוקרים גזרו עליהם ירי ברגליים. בורדיני הוסיף: "בסוף כולנו ירינו באוויר, וההמון הריע להצגת הצדק שעשינו. זה מראה מה מסוגלים נצי-הפת"ח לעשות לכאלה שיעשו פשעים בחברה הפלסטינית. עשינו את הצדק מול העם שלנו. הוכחנו שאנחנו המשטרה הפלסטינית האמיתית".[9]

ב. מערכות של שיפוט עממי ובוררות

שופטים עממיים קיימו מעין הליכים משפטיים, שהסתמכו על ההלכה האיסלאמית (השריעה). במקביל פעלה רשת של בוררים מוסכמים.[10] אחד ממנגנוני הבוררות נקרא "ליג'אן אל-אסלאח" (ועדות התיקון). מנגנון זה עסק בבוררות בקשת רחבה של נושאים, ובהם סכסוכי חמולות, סכסוכי קרקעות, שאלות ממון וכן נושאים הקשורים לחשודים בשיתוף-פעולה. משפחות שאחד מבניהן נהרג בחשד לשיתוף-פעולה נהגו לפנות לוועדות אלה ולבקשן לצאת בהכרזה פומבית כי ההרוג לא היה משתף-פעולה. בראש הוועדות הללו עמדו בדרך-כלל אישים בעלי השפעה, כדוגמת פייסל אל-חוסייני בגדה המערבית ואסעד ספטאווי ברצועת-עזה.

בתוך החלל השלטוני והשיפוטי פעלו זה לצד זה עבריינים, משתפי-פעולה, שופטים ובוררים עממיים. מול חוליות רעולי-פנים, שטיפלו בפשיעה פלילית, עסקו חוליות אחרות בפעולות שיטור וענישה נגד עבריינים פליליים ונגד חשודים בשיתוף-פעולה.

---

9. רוני סופר, **מעריב**, 3.10.93.
10. ר' עוד דני רובינשטיין, "בלא מנגנוני צדק", שם.

3. גיוס משתפי-הפעולה

מן העדויות שאספנו עולות שתי שיטות גיוס מרכזיות: התנייית מתן שירותים ואישורים חיוניים בשיתוף-פעולה; וגיוס חשודים, נאשמים ואסירים השפוטים בגין עבירות בטחוניות ופליליות, תוך הבטחה לבטל את האישומים נגדם, להמתיק את עונשם או להיטיב תנאיהם תמורת סיוע.

בין משתפי-הפעולה יש גם כאלה שהתגייסו מרצונם, מתוך אמונה כי יתרמו במעשיהם לטובת קהילתם ולטובת העניין הפלסטיני בכלל, בלי שהופעלו עליהם לחצים. ע.ח. (השם המלא שמור במשרדי **בצלם**), בן 38, המשתף-פעולה עם ישראל מ-1974, סיפר בעדותו ל**בצלם** מה-4 באוגוסט 1993 על נסיבות גיוסו:

> יום אחד, בדרכי חזרה מהעבודה בנתניה, מצאתי על הכביש שתי מחסניות וקסדה שנפלו כנראה מרכב צבאי. למחרת העברתי את החפצים למשטרה. קצין המשטרה הודה לי ואמר שאם אצטרך פעם עזרה, שלא אהסס לפנות אליהם. עד אז לא ידעתי מה זה בילוש, שב"כ, מוסד. אחרי כמה חודשים נפטר המוח'תאר של הכפר, שהוא מהחמולה שלי. אנשי החמולה פנו אלי, כי ראו שנוצר קשר ביני ובין המימשל, וביקשו שאני אנסה ללחוץ על המימשל. ואכן פניתי למימשל, ואמרו לי לא לדאוג ושיהיה בסדר.
>
> יום אחד ראיתי רכב משטרה חונה ליד בית המוח'תאר החדש. נכנסתי לבית ופגשתי בפנים שני ישראלים. הם הסבירו לי שהם לא מהמשטרה, למרות שהרכב שלהם משטרתי, אלא מהשב"כ. אחרי שדיברנו קצת הם אמרו שאני נראה בחור טוב ושאם אצטרך עזרה, שאבוא אליהם. אבל כבר למחרת הופיעו אצלי שני אנשי השב"כ ודיברו איתי על שיתוף-פעולה. אחרי עוד כמה פגישות התחלתי לעבוד.
>
> [...] לפעמים מגייסים באמצעות [הבטחה] שהם ישרתו את האינטרסים של העם הפלסטיני. אומרים להם: יש לנו תקציב של מיליוני דולארים, ומציעים לאיש "לעזור" להם "לחלק את הכסף". בצורה הזו נותנים להם להבין שהם פועלים למען העם הפלסטיני.

מניעים אחרים להתגייסות היו נקמה, רצון לזכות בעוצמה, בכבוד ובכסף, ושיקולים אישיים אחרים. מהעדויות עולה, כי כוחות הביטחון מאתרים פלסטינים הנמצאים במצוקה כלכלית, חברתית, משפחתית, נפשית או אחרת, ומציעים להם סיוע המותנה בשיתוף-פעולה. בראיון עיתונאי סיפר א., איש שב"כ לשעבר, על שיטות הגיוס של משתפי-פעולה:

> לא תופסים אנשים ברחוב. דבר ראשון מחפשים אנשים מתוך הארגונים. מנסים לגייס אנשים שמעורבים בפעילות. נאמר שיש קבוצה של עשרים איש. מתוכה אנחנו מחפשים את האנשים שיש להם מניע טוב להתגייס. למשל, מצב כספי רע, איחוד משפחות, צורך בעזרה, בסיוע, קיצור מאסר [..] צורך בטיפול

רפואי הוא מניע טוב. צריך להבין שיש היום קושי עצום לגייס סוכנים, והשירות משקיע בכך אמצעים אדירים. גם הפחד מרעולי-הפנים מקשה מאוד.[11]

א.ח., תושב רפיח (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**), שגויס לשב"כ ומאוחר יותר חזר-בתשובה (ר' פירוט להחזרה-בתשובה בחלק ג' בדו"ח זה), מסר בעדות ל**בצלם** מה-2 בדצמבר 1993, כי השתכנע להתגייס כמשתף-פעולה כדי לשפר את מעמדו המשפחתי והחברתי:

> המניע שלי להיות משתף-פעולה היה להיות יותר חזק מב. [גיסו של א.ח., משתף-פעולה אף הוא]. עשיתי זאת כיוון שלא היתה לי משפחה חזקה. לא היה לי גב, וזה היה נותן לי כוח עליו [...] הרגשתי שהשלטון ומשתפי-הפעולה זה כמו המשפחה שלי, כי לא היתה לי משפחה אחרת. חיפשתי מעמד וכוח, וקיבלתי את זה שם.

א. התניית מתן אישורים חיוניים בשיתוף-פעולה

כוחות הביטחון מנמקים מתן היתר או רשיון לאדם כלשהו בתמורה לשיתוף-פעולה במה שהם מגדירים כ"שיקול מימשלי". בעדות ל**בצלם** מה-21 באוגוסט 1993 אמר משתף-הפעולה ע.ט. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**):

> אין אדם בשטחים שביקש שירות או אישור מסוים מהמימשל מאז 1967, שלא קיבל הצעה מהשב"כ לשתף-פעולה בתמורה למילוי בקשתו. זה האופי של הכיבוש. כל מי שרוצה להתקדם קצת בחיים, שיש לו שאיפות, עומד בשלב מסוים בפני הדילמה. תושב השטחים, שרוצה להביא את אשתו מירדן, צריך לבחור בין תשלום שנתי של מאה דינר לקבלת אישור לביקור קיץ, מציאת אשה אחרת או שיתוף-פעולה כדי לקבל איחוד משפחות.

ה.ע., תושב כפר דורא שבהר-חברון (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**) תיאר בעדותו ל**בצלם** מה-1 בספטמבר 1992 את נסיונו לעבור את גשרי הירדן לצורך לימודי מינהל-עסקים במצרים:

> ב-15 במאי 1992 הייתי בגשר, מצויד ברשיון יציאה לשם לימודים במצרים, אבל החזירו אותי בלי לומר לי למה. למחרת הלכתי לנציגות המינהל האזרחי בדורא, שם אמר לי הקצין פואד חלחל, שהכל בסדר אצלי ושאני יכול לנסוע. יומיים אחר-כך שוב הייתי בגשר והוחזרתי, בלי שאמרו לי מה הסיבה. הקצין בגשר אמר שזה תלוי במחשב, ושעלי לבדוק את העניין במינהל האזרחי או בשב"כ או אצל עורך-דין. למחרת ניגשתי לעו"ד מוחמד חליל מחברון, שהגיש בקשה למינהל האזרחי בבית-אל. ב-22 ביולי קיבלתי מכתב, שאין מניעה ליציאתי. כדי להיכנס לירדן הייתי צריך להחתים את הרשיון במינהל האזרחי.

---

11. מיכל קפרא, "יחסים מסוכנים", **מעריב**, 8.1.92.

ב-2 באוגוסט פניתי למינהל האזרחי בחברון, שם החתימו אותי על תצהיר, שאני מתחייב לא לחזור לאזור, אלא כעבור תשעה חודשים לפחות. הם חתמו לי על הרשיונות רק ב-25 באוגוסט.

למחרת שוב הייתי בגשר והוחזרתי. התקשרתי לעתליה אבשלום בלשכת היועץ המשפטי בבית-אל, ואמרתי לה שהחזירו אותי למרות שהיא אמרה שזה בסדר. היא אמרה שתבדוק את הנושא, וכעבור חצי שעה התקשרתי שוב, והיא אמרה שהגיעה תשובה שאסור לי לצאת. היא אמרה שיש אפשרות שאצא אם אני מוכן לנסוע לשנתיים.

פניתי לעו"ד מוחמד סאלם שאהין. הוא הציע שאלך למושל הצבאי בחברון. הלכתי אליו. הוא לקח את הרשיונות, ואחר-כך קרא לאיש השב"כ, שלקח אותי לחדר חקירות.

בחדר היה אדם בשם ק., שאמר לי, "אני יודע עליך המון דברים ואני יכול להכניס אותך לכלא. חשוב לי לדעת מה הפעילות שלך בכפר". עוד אמר: "אין אף אחד שיכול לאשר לך יציאה חוץ ממני, והעתיד שלך כולו בידיים שלי. אתה רוצה עכשיו עזרה ממני, ובמקביל אני רוצה עזרה ממך". הוא לא פירט, ואני, כמובן, לא הסכמתי. הוא הציע לי כסף ואמר: "כמה שאתה רוצה. תהיה לך מכונית חדשה, ואני אתן לך תעודת-זהות ישראלית, שאיתה אתה יכול להסתובב חופשי בישראל". אמרתי לו שאני לא מעוניין. נשארתי אצלו רבע שעה. הוא התעצבן ואמר, "אני יודע עליך כל-כך הרבה דברים, ואני אכניס אותך לכלא". אמרתי שאין על מה, והוא אמר, "תחיה ותראה. בקרוב זה יקרה". אחר-כך אמר, "תחשוב על זה טוב, ואם תחליט שכן, אני נמצא כאן כל יום חמישי, וקח את מספר הטלפון שלי". אמרתי לו שאני לא רוצה את המספר.[12]

הדברים הבאים נמסרו בתצהירו של ע.י., תושב הכפר יעבד, מה-25 ביולי 1992, לארגון זכויות האדם **אל-חאק**:

בסביבות נובמבר או דצמבר 1991 ניגשתי למשתף-הפעולה א.נ., בבקשה להוצאת היתר כניסה לישראל לרכבי. הוא הבטיח לי עזרה וביקש שאחזור אליו לקבל תשובה בהקדם. בזמן הפגישות איתו הוא הציע לי לפגוש אנשי מודיעין של השב"כ.

ואכן קיבלתי את היתר הכניסה, תמורת פח שמן זית שנתתי לא.נ. אחר-כך נסעתי במכוניתי לתחנת משטרה בחדרה, ופגשתי את פ. וא.נ.

פ. הכניס אותי לחדר בבניין המשטרה, והתחיל לשאול אותי כל מיני שאלות הקשורות בי ובבני משפחתי. הוא גם הציג את עצמו בפני ואמר שהוא קצין השב"כ האחראי על אזור יעבד. הפגישה נמשכה כעשרים דקות, ובמהלכה קבענו מועד אחר, לפגישה נוספת בנתניה.

---

12. בידי **בצלם** מכתב מסג"מ עתליה אבשלום מלשכת היועץ המשפטי בבית-אל מ-22.7.92, המאשר כי אין מניעה ליציאתו.

הפגישה בנתניה נמשכה כשלושת-רבעי שעה. במהלך הפגישה הוא שאל אותי על אנשים מהכפר שידועים כפעילים מבחינה לאומית וציפה ממני לתשובות, אך תמיד עניתי "אינני יודע", וכך לא חיזקתי ולא שללתי שום מידע שבידו על איש מפעילי יעבד. נתתי לו הרגשה שאין לי כל קשר עם אנשי הכפר. בסיום הפגישה הוא קבע לי פגישה שלישית כעבור חודשיים, בנתניה. הוא גם נתן לי את מספר הטלפון שלו. אחרי שעזבתי הרגשתי שאסור לי לעזור לו, ולכן החלטתי לא להגיע לפגישה השלישית.

כמה ימים אחרי המועד שנקבע הגיעו כמה כלי רכב צבאיים ליעבד. החיילים התחילו לאסוף תעודות-זהות של התושבים, ולאחר בדיקה החזירו אותן לבעליהן. אך את תעודת-הזהות שלי השאירו אצלם. פ., שהיה שם, התקרב אלי ושאל: "למה לא באת במועד?". הוא הוסיף בטון שקט: "ביכולתי להגיע אליך בכל רגע, אם תראה סימן על בית-הבד ביעבד, תדע שאנחנו צריכים אותך". החזירו לי את תעודת-הזהות, ואחרי חודש התקשרתי לפ. וקבענו פגישה נוספת באותה דירה בנתניה.

הוא התחיל לשאול ולחקור אותי על תושבים מיעבד ועל היחסים ביני לבינם, במה הם עובדים, מה הפעילות שלהם באינתיפאדה וכו'. הדגשתי שאין לי כל מושג מה פעילותם של אנשים אלה, ותמיד עניתי בשלילה. הדבר המוזר היה שעד הפגישה השלישית לא ביקשו ממני במפורש לשתף-פעולה. הפגישה הסתיימה אחרי שעה בערך, והודגש בה שעלי לענות על שאלותיהם ולבוא במקרה שיבקשו ממני זאת, דרך סימנים שיכתבו על קירות בית-הבד ביעבד.

פגשתי אותו עוד פעמיים או שלוש בדירה בנתניה, ואחרי כל פגישה קיבלתי 1,000 ש"ח, כ"החזר נסיעות". באחת הפגישות התבקשתי במפורש לעקוב ולאסוף מידע על אנשים מסוימים מיעבד, על קשריהם החברתיים, תנועותיהם וכו'. נתנו לי להבין שבכוונתם לעקוב אחרי עבודתי ולוודא שאני אכן עושה מה שהם מבקשים ממני.

בפגישה שלפני האחרונה הוא ביקש ממני להצטרף למשימה עם הצבא והשב"כ. סירבתי. החלטתי לא לשתף יותר פעולה ולא להופיע לפגישות שנקבעו. אבל חמישה חודשים אחרי הפגישה האחרונה, בתחילת יולי 1992, שמעתי רעש של התנגשות, וראיתי מבעד לחלון שרכב צבאי התנגש במכונית שלי שחנתה בחצר הבית, הרחק מהכביש. החיילים ביקשו ממני את תעודת-הזהות, רשיון הנהיגה וביטוח הרכב, בטענה שברצונם לפצות אותי על הנזק, וביקשו ממני ללכת לג'יפ שעמד מרחוק. אז הבנתי שהתאונה היא מלכודת. החיילים לקחו אותי לג'יפ, שבו ישב קצין שב"כ שביקש ממני לבוא לפגישה עימו.

הם עזבו אותי אחרי שנהג הג'יפ שהתנגש עם רכבי נתן לי דף, לצורך פנייה למינהל האזרחי לקבל פיצוי על הנזק. בכל אופן, אני לא רוצה את הפיצוי, כי אני מבין שבדרך זו הם רוצים לאלץ אותי לפגוש אותם, ואני מתעקש ועומד על דעתי לא לעשות זאת.

בשיחה עם **בצלם** מה-11 באוגוסט 1993, סיפר א.ב., עורך-דין ישראלי (שמו שמור במשרדי **בצלם**)

> לפני ארבע שנים פנה אלי תושב השטחים בבקשת עזרה. אשתו סובלת מבעיות בריאות הגורמות לה להפיל, והיא זקוקה לטיפול רפואי בירדן. הסכמה לבקשותיו לאישור יציאה מותנית בכך שישתף-פעולה עם השב"כ. בצר לו, הסכים לשתף-פעולה, אך בפועל לא סיפק מידע לשב"כ. מפעיליו חזרו בהם מהבטחתם להעניק לאשתו אישור יציאה לירדן. זה אחד המקרים המדגימים עד כמה ההיזקקות לאישורים שונים היא מקור לא אכזב לגיוס משתפי-פעולה.

ב. גיוס חשודים, נאשמים ומורשעים בעבירות בטחוניות ופליליות

רבים ממשתפי-הפעולה גויסו כאשר היו עצורים או אסורים במיתקני חקירה וכליאה, באמצעות הפעלת לחצים והצעת פיתויים כגון מחיקת כתבי-אישום, קיצור תקופת מאסר והטבת תנאים.

ד., משתף-פעולה הפעיל מאז 1967 (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**), מסר בעדותו ל**בצלם** מה-21 באוגוסט 1993:

> ב-1967 תפסו אותי, בעקבות הלשנה, שורף צמיגים בכביש ליד טול-כרם. העונש על מעשה כזה היה אז 600 לירות קנס. הייתי אז בן 17 ולא היה לי כסף. השב"כ הציע לי למחוק את כתב-האישום אם אתחיל לעבוד איתם. הסכמתי. מאז וגם אחרי ש"נשרפתי" בתחילת האינתיפאדה אני עובד כסוכן של השב"כ.

מ.ע., משתף-פעולה תושב אזור שכם (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**), החל אף הוא לעבוד עם השב"כ בעקבות אישום פלילי. בעדותו ל**בצלם** מה-21 באוגוסט 1993 מסר את הדברים הבאים:

> בסוף שנות השבעים עבדתי במפעל באזור נתניה. הואשמתי כי חיבלתי במכונות של המפעל וגרמתי נזק רב. במשטרה הודיעו לי שאני עלול להיכנס לכלא לשמונה שנים. בזמן מעצרי הגיע אלי מישהו מהשב"כ, ואמר שיש מספיק עדים כדי להפליל אותי ושאני בצרה, ורק הוא יכול לעזור לי. איש השב"כ הציע למחוק את כתב-האישום נגדי אם אסכים לשתף-פעולה. הבקשה שלו היתה קטנה: "אם תשמע משהו שיכול לעניין אותנו, תצטרך לדווח לנו". העיקרון של גיוס משתפי-פעולה הוא קודם כל לקבל את ההסכמה העקרונית של המגויס לעשות משהו. אחר-כך זה מתפתח. ובאמת אחרי ששוחררתי נקבעו לי פגישות עם רכז השב"כ, והתחלתי לעבוד ולהעביר מידע.

ב-16 בדצמבר 1993 פנה ל**בצלם** מוחמד פ. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**), נשוי ואב לשלושה ילדים, תושב אחד הכפרים בגדה המערבית. מוחמד פ. סיים תקופת מעצר של כמה שבועות, שבמהלכם נחקר על-ידי השב"כ בחשד כי בעת שהותו בחו"ל יצר מגע עם אנשי החזית העממית ועסק בגיוס אנשים לארגון. לטענתו, עונה בתקופת מעצרו מתוך כוונה לאלצו לשתף-פעולה:

> החוקר שהודיתי בפניו [על יצירת קשר עם החזית העממית בחו"ל; י.ב.] הציע

לי לשתף-פעולה עם קפטן צ. אמרתי שאינני יכול לעשות זאת. הוא אמר לי: "נשוב ונענה אותך למרות מחלת האסטמה שלך" [...] אחרי ששמו לי שק על הראש, הוא הושיב אותי על כיסא וקשר לי את הרגליים לרגלי הכיסא. במפתיע מישהו הגיע ושם את ידו מאחורי ראשי, כשהיד השנייה סותמת לי את האף והפה. הרגשתי שאני נחנק. הוא עשה זאת ארבע-חמש פעמים [...] בכל פעם אמר לי: "אתה חייב לשתף-פעולה עם קפטן צ.". אמרתי שאני מוכן לחתום על כך. אחרי שבוע הגיע קפטן צ., הציג לי מסמך ואמר לי: "שמעתי שאתה רוצה לשתף-פעולה. קח, תחתום". חתמתי.

לדברי מוחמד פ., לאחר שהסכים לשתף-פעולה, הורו לו אנשי השב"כ שלא לומר בחקירה במשטרה כי גייס אנשים לחזית העממית, והזהירו אותו שלא יאמר בבית-המשפט כי עונה על-ידי השב"כ. ב-14 באוקטובר 1993 גזר עליו בית-המשפט הצבאי בטול-כרם חודשיים מאסר בפועל, שאותם כבר ריצה, וקנס של 2,000 שקל. ב-12 בדצמבר 1993, לאחר שחרורו מן הכלא, זומן אל איש השב"כ צ., אשר הציג בפניו את ההתחייבות לשתף-פעולה.

צ. אמר לי שעלי לקיים את מחויבותי. אמרתי שאני לא מוכן כלל וכלל לשתף-פעולה, וכי חתמתי על המסמך רק בגלל העינויים שעברתי. צ. אמר לי שאם אני מתחרט, הוא מתכוון להראות את המסמך החתום למשפחתי ולעשות לי בושות בכפר. אמרתי שאין חוק בעולם שמחייב אדם לשתף-פעולה עם הרשויות. צ. אמר לי שהוא איש שב"כ ושהוא החוק. הוא אמר לי שהוא שיחרר אותי מהמעצר רק מפני שחתמתי על המסמך. הוא גם הזהיר אותי שהוא מתכוון להפיץ את המסמך בין המתפללים במסגד של הכפר.

כעת אני לא ישן בלילה בגלל המסמך. אני ממשפחה טובה בכפר, וזה דבר שמאוד מאוד מפחיד אותי. לפעמים אני חושב על התאבדות בגלל המשבר הנפשי שאני שרוי בו. אני מפחד שהוא עלול לשלוח אלי משתפי-פעולה שיכו אותי או ישרפו את הבית שלי, ואז תושבי הכפר יגידו שזה קרה בגלל שהייתי משתף-פעולה. עכשיו אני לא יודע מה לעשות. אולי אני אפגע בישראלים, כדי שלא יגידו שאני משתף-פעולה.

בראיון לעיתון "כל העיר" טען משתף-הפעולה ב., כי הוא מכיר אישית למעלה מ-300 פלסטינים שתיקי חקירה או כתבי-אישום נגדם בוטלו בתמורה לשיתוף-פעולה.[13] ב. סיפר גם כי נעצר בהיותו בן 16 (למעלה מעשרים שנה לפני הראיון), כשדקר בסכין צעיר בעיר העתיקה בירושלים. הוא גויס בעת הארכת מעצרו בבית-המשפט, ואז הבטיח לו נציג השב"כ כי ישוחרר ממעצר תמורת סיוע. במשך כ-15 שנה עסק ב. בדיווח על פעילות חבלנית של תושבי אזור מגוריו.

13. יוסף כהן, "חתומים לכל החיים", **כל העיר**, 27.7.90.

ג. איסקאט

הארגונים הפלסטיניים הרבו להזהיר בכרוזיהם ובחומר כתוב שפירסמו מפני האיסקאט. פירושו המילולי של "איסקאט" הוא הפלה, במובן של הכשלת אדם או דרדורו. הכוונה בהקשר זה היא לסחיטה או להפעלת לחץ, מיני בדרך-כלל, לצורך גיוס משתפי-פעולה. האיסקאט מבוצע, לטענת הארגונים, בשיטות מגוונות: צילום נערות או נשים בעירום ובעת קיום יחסי-מין על-ידי משתפי-פעולה ואיום עליהן, כי אם יסרבו לשתף-פעולה, יופצו תמונותיהן ברבים; משתפת-פעולה משכנעת נערות להתחבר עם משתפי-פעולה, ואלה מפעילים עליהן לחצים לשתף-פעולה; משתפי-פעולה, גברים ונשים, נשלחים לתאי עצירים כדי שיקיימו יחסי-מין עם העצירים, בניסיון לשבור את כושר עמידתם בחקירה (ר' חלק ב', פרק 6, "מוסר, כבוד המשפחה ושיתוף-פעולה").

בעדותו ל**בצלם** מה-12 באוגוסט 1993, אמר יוסף אל-ערג'אני, מפקד חוליית נצי-הפת"ח באזור רפיח:

> יש חנויות בגדים שבהן מתבצע תהליך האיסקאט. המצלמות הוסתרו בחדרי המדידה של הנשים, והן צולמו בלי בגדים. כן יש מיספרות, שצילמו בהן בחורות במצבים לא מוסריים, וכמו כן חנויות למימכר וידיאו, שמוכרות סרטים כחולים שמפתים את האנשים לעבירות מוסר. מקומות אלו ציווינו לסגור.

השימוש בביטוי "איסקאט" בהקשר זה הופיע בשטחים בתחילת שנות השמונים, אך נפוץ בעיקר לאחר פרסום הספר "א-דחייה תעתרף" (הקורבן מתוודה). בספר מתוארים מעשים המיוחסים למאזן פחמאווי, תושב ג'נין שנהרג בתחילת האינתיפאדה בחשד ששיתף-פעולה. על-פי הנטען בספר, גייס פחמאווי לשירות השב"כ עשרות צעירים וצעירות באמצעות צילומים אינטימיים וסחיטה. השמועות על מעשיו הופצו תחילה בין

אום ברכאת:
נהרגה בגלל חשד שניהלה אורח חיים בלתי מוסרי וביצעה איסקאט

האסירים הבטחוניים בבתי-הכלא. מאוחר יותר נדפס ספר על הפרשה, שהופץ באלפי עותקים, הותיר רושם עמוק על התושבים ועיצב כנראה את תודעתם של צעירים רבים.[14] הספר מילא תפקיד ביצירת סטריאוטיפים לדמותו של משתף-הפעולה. ידועים מקרים שבהם תירצו משתפי-פעולה שנחקרו בעינויים בתקופת האינתיפאדה את הסכמתם לשתף-פעולה בכך שנפלו קורבן לאיסקאט, בתקווה שהדבר ישמש נסיבות מקילות.

בספטמבר 1986 נהרגו בכלא שכם שני אסירים, שנחשדו בביצוע איסקאט. לפי עדות שמסר ל**בצלם** ס.ג., אסיר שישב איתם באותו הזמן בכלא, הגישו השניים לפני שנהרגו רשימה של יותר ממאה צעירים וצעירות מאזורים שונים בגדה המערבית שעסקו באיסקאט. רשימה זו, שהובריחה מהכלא, גרמה חקירות ופגיעות בנשים ובגברים, שמאוחר יותר התברר כי נחשדו לשווא.

להלן קטע ממסמך שהופץ בשטחים בשנות השמונים תחת הכותרת "תיחשפנה השיטות של שירותי הביטחון של האויב". במסמך מפורטות השיטות שבהן מבוצע, לטענת הכותבים, האיסקאט המיני:[15]

1. משתף-הפעולה אונס נערה ובאותה עת משתף-פעולה אחר מצלם את המעשה. לאחר מכן מאיימים משתף-הפעולה או שירותי הביטחון על הנערה, שאם לא תשתף איתם פעולה, יביישו אותה ברבים.
2. משתף-פעולה רוקם יחסים רומאנטיים עם נערה כדי לגרור אותה בהדרגה לקיים איתו יחסי-מין, מצלם אותה ומאלץ אותה, באיומים, לשתף-פעולה.
3. בחורה משתפת-פעולה מתחברת עם כמה נערות מאותה שיכבה חברתית שלה, מעודדת אותן להקדיש תשומת-לב לבגדיהן, למראה החיצוני שלהן ולאיפורן, ומפתה אותן לקיים יחסים רומאנטיים עם בחורים מפוקפקים. בחורים אלה עשויים לגרום להן לשרך את דרכיהן, ומאוחר יותר לשתף-פעולה.
4. בחורה משתפת-פעולה מתחברת עם בחורים תמימים ומסבכת אותם ביחסי-מין עם בחורות משתפות-פעולה, כדי להפיל אותם בפח.
5. משתפי-פעולה עושים שימוש בסמי הרדמה כדי לגרום לבחור או לבחורה מסוימים לקיים איתם יחסי-מין, ומצלמים אותם תוך כדי כך.
6. משתפי-פעולה עוקבים אחרי זוג נאהבים, כדי לצלם אותם ברגע המכריע בפעילות מינית, גם אם היא תמימה, ולאיים עליהם אחר-כך שיחשפו את הצילומים אם לא יסכימו לשתף-פעולה.
7. משתפי-פעולה מזמינים צעירים וצעירות למסיבת ריקודים ואלכוהול, ובסוף המסיבה, כשכולם שתויים ושוכבים זה עם זה, מצלמים אותם משתפי הפעולה ומאיימים עליהם שיחשפו את הצילומים אם לא ישתפו-פעולה.

---

14. בשיחה עם **בצלם** סיפר בעל בית-דפוס ברמאללה, כי בבית-הדפוס שלו בלבד הודפסו למעלה מ-10,000 עותקים של הספר.
15. מסמך של החזית העממית, ללא תאריך. תרגום מערבית: **בצלם**.

8. אנשי המודיעין שותלים משתפי-פעולה שיקיימו יחסים הומוסקסואליים עם עצירים קטינים, ומשתפי-הפעולה מאיימים עליהם אחר-כך שיחשפו אותם אם לא ישתפו-פעולה.

9. בבית-הכלא באשקלון נוהגים אנשי מודיעין לשלוח זונות יהודיות לתאי הצינוק, כדי שאלה יפתו את הצעירים לקיים איתן יחסי-מין, וזה משמש אחר-כך כאמצעי סחיטה.

במהלך התחקיר השקיע **בצלם** מאמצים רבים בניסיון לאשש או להפריך את קיומה של תופעת האיסקאט המיני. למרות מאמצים אלה, לא עלה בידנו להוכיח כי נעשה שימוש שיטתי ונפוץ באיסקאט מיני כצורת גיוס של משתפי-פעולה. בחרנו לייחד לתופעה מקום בכל זאת, מאחר שהאיסקאט תופס מקום נרחב בתודעה הפלסטינית, והשלכותיו על חקירות, הודאות והריגות של חשודים בשיתוף-פעולה נרחבות.

סיכום

גיוס פלסטינים תושבי השטחים לשיתוף-פעולה באמצעות הפעלת לחץ, ניצול מצבי מצוקה והתנייית שירותים חיוניים עומד בניגוד למשפט הבין-לאומי. סעיף 51 לאמנת ג'נווה הרביעית קובע:

> אסור למעצמה הכובשת להכריח מוגנים לשרת בכוחותיה המזוינים או בכוחות העזר שלה. כל לחץ או תעמולה, שמטרתם להבטיח התנדבות לצבא, אסורים.

סעיף 147 לאמנה ג'נווה אף מגדיר "כפייה מוגן לשרת בכוחות מעצמה אויבת" כ"הפרה חמורה" של האמנה. בפרשנות של הצלב האדום לאמנות ג'נווה כותב ג'אן פיקטט, כי מנסחי האמנה ציינו במפורש, שלא רק גיוס לצבא ולכוחות העזר שלו אסור, אלא גם כל צורה של לחץ או תעמולה שמטרתם להשיג התגייסות של המוגנים.[16]

התניית מתן שירותים בשיתוף-פעולה מנוגדת גם לכללי המינהל התקין. הזכאות לקבלת שירותים שונים צריכה להיקבע על-פי קריטריונים אחידים וענייניים. חלק מן השירותים שכוחות הביטחון התנו בשיתוף-פעולה מגיעים לכל אדם ואדם בזכות. כך, לדוגמה, זכותו של כל אדם לחופש תנועה, וזכותם של בני זוג וילדיהם לחיות בצוותא.[17]

---

16. ר' J. Pictet (ed.) Commentary, **Fourth Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in time of War**, p. 293

17. ר' **בצלם**, "הפרות זכויות אדם בשטחים 1990/91", עמ' 123.

4. אלימות משתפי-פעולה ואכיפת החוק עליהם

על-פי נתוני **בצלם**, נהרגו במהלך האינתיפאדה לפחות 24 פלסטינים, שהחשודים בגרימת מותם הם משתפי-פעולה הנושאים נשק ברשיון השלטונות. שלושה מקרי מוות נוספים, שהועלה לגביהם חשד כי האחראים הם משתפי-פעולה, עדיין נמצאים בבירור. **בצלם** תיעד גם פציעות ופגיעות ברכוש מצד משתפי-פעולה כלפי פלסטינים, שלא במסגרת תפקידם כמשתפי-פעולה. בחלק מהמקרים פעלו משתפי-הפעולה לאחר שהותקפו על-ידי פלסטינים, ובחלקם האחר פעלו ללא כל התגרות. כמו כן ידועים מקרים, שבהם השתמשו משתפי-פעולה באלימות מטעמם של כוחות הביטחון הישראליים, בידיעתם או בתיאום עימם.

רבים ממשתפי-הפעולה הגלויים (בהם סוכנים סמויים שנחשפו) חומשו בידי השלטונות, כאשר הטענה הרשמית היא שהנשק ניתן להם לצורכי הגנה עצמית בלבד. גם רבים מסוחרי הקרקעות ומתווכיהן ומקורבים אחרים למימשל (כגון אנשי אגודות-הכפרים לשעבר, ראשי עיריות ומועצות מקומיות ממונות לשעבר) חומשו בכלי נשק להגנה עצמית. למעשה, כל מי שמוגדר על-ידי השלטונות כ"מאוים" אמור לקבל אמצעי-הגנה, החל בלחצן מצוקה וכלה בכלי נשק (על מתן נשק ל"סייענים" ול"מאוימים" ר' בחלק ה', פרק שני: "הגנה על משתפי-פעולה, שיקומם וסיוע להם"). בתשובה לשאילתא שהגיש ח"כ דדי צוקר לשר הביטחון יצחק רבין ב-30 בינואר 1989, אמר שר הביטחון כי הנשק הניתן לפלסטינים בשטחים "נמסר אך ורק לצורכי הגנה עצמית, כאשר הוראות שימוש מפורטות ברוח זו נמסרות לתושבים המקבלים את הנשק. מושל האזור מפקח על הנשק והתחמושת אשר נמסרים לתושבים. הנשק והתחמושת נבדקים וממוספרים טרם מסירתם, וכן קיימים המעקב והפיקוח, שנועדו להבטיח כי אכן השימוש בנשק הוא לצורכי הגנה עצמית בלבד".

קצין צה"ל הסביר בראיון לעיתון ה"ניו-יורק טיימס" מה-24 ספטמבר 1989, מדוע מחמשים כוחות הביטחון רבים ממשתפי-הפעולה:

> איננו יכולים לשים ג'יפ עם ארבעה חיילים על כל אחד מהם, לכן נתנו להם נשק, אך הם אינם רשאים להשתמש בו נגד פלסטינים אחרים. אנו צריכים אותם למודיעין וכדי שיעזרו לתפוס חשודים. אחרי הכל הם מכירים את הכפרים לפני ולפנים.

בעיני הארגונים הפלסטיניים, העובדה כי פלסטיני תושב השטחים נושא נשק ברשיון השלטונות מאשרת באופן חד-משמעי את עובדת היותו משתף-פעולה. הארגונים רואים במשתפי-הפעולה החמושים מבוקשים, שדמם מותר ואין להם כפרה. באמצע שנות השמונים הוציא הפת"ח מסמך סודי, שהצדיק את הוצאתם להורג של משתפי-פעולה חמושים בשל פשעיהם נגד עמם. על-פי מסמך פנימי של החמאס, "גווהר אל-אמן", שנכתב באשקלון במאי 1990, משתפי-הפעולה החמושים הם "מי שאיבדו את הבושה,

הכבוד והמצפון [...], אשר האינטרסים שלהם משולבים באלה של מנגנוני הביטחון הישראליים, כך שגם נסיונות חזרה-בתשובה הם חסרי תועלת". השיח' אחמד יאסין, מייסד החמאס, אמר בראיון עם נציגי **בצלם** (ר' נספח בסוף הדו"ח), כי מיצווה להרוג את משתפי-הפעולה החמושים, כיוון שעובדת היותם חמושים מסירה כל ספק בזהותם כמשתפי-פעולה.

רבים ממשתפי-הפעולה החמושים מוכרים כמי שסייעו לכוחות הביטחון בפעולות ללכידת חשודים ומבוקשים, בהטלת סגר ועוצר, בהקמת מחסומים ובביצוע מעצרים. בחלק מן המקרים ביצעו משתפי-פעולה מעשים פסולים בידיעתם ואף בנוכחותם ובגיבוים של אנשי כוחות הביטחון.

ב-13 בנובמבר 1988 נהרג ר'אלם מוחמד חסן חנתולי, תושב ג'נין, ממארב שהשתתפו בו אנשי כוחות הביטחון ומשתפי-פעולה פלסטינים. בהודעת דובר צה"ל מאותו יום נאמר, כי חנתולי נורה לאחר שסירב לעצור את מכוניתו במחסום צה"ל. בתצהירים שמסרו עדי ראייה לצוות הגדה של **האגודה לזכויות האזרח** בצפון מיוני 1989 סתרו העדים טענה זו וטענו כי חנתולי נהרג מירי איש בלבוש אזרחי המוכר להם כמשתף-פעולה, וכי אין אמת בטענה כי סירב לעצור במחסום. בתשובה לשאילתת ח"כ חיים אורון לשר המשטרה דאז חיים בר-לב מה-5 ביוני 1989, אישר בר-לב: "אחד היורים הוא מקומי המוגדר כמשתף-פעולה". תיק החקירה שפתחה המשטרה בעניין הועבר לפרקליטות מחוז הצפון, שם נסגר מחוסר ראיות.

מעדות נוספת שניתנה ל**אגודה לזכויות האזרח** מ-1989 עולה כי ב-27 בפברואר 1989 איים החשוד בהריגת חנתולי, משתף-הפעולה נ.ג., על פלסטיני שביקש להתלונן אצל המושל הצבאי בג'נין על כי הותקף על-ידי נ.ג. בתקרית אחרת. על-פי דו"ח האגודה, אמר נ.ג. לאותו אדם. "אני אחסל אותך כפי שחיסלתי את ר'אלם חנתולי". העדויות שאסף צוות האגודה לזכויות האזרח מצביעות על מעשי אלימות רבים שביצעו קבוצות של משתפי-פעולה באזור ג'נין בראשית 1989, בידיעת צה"ל, בחסותו או בשיתוף עימו. קבוצה של משתפי-פעולה חמושים, שעברו להתגורר במחנה פחמה לאחר שגורשו מהעיירה יעבד שבצפון הגדה, תקפה ב-11 במארס 1989 את פואד פראסיני ואת עלי קוקס, תושבי העיירה השכנה, עראבה. ארבעה חיילים, שעברו במקום בג'יפ צבאי, שאלו את התוקפים לפשר מעשיהם, ואלה טענו כי השניים "הסיתו" תושבים נגדם. משתפי-הפעולה הציגו בפני המפקד את תעודות הסיעין שלהם, ואחר-כך עזבו את המקום. לאחר מכן עזבו גם החיילים. ב-16 במארס 1989 עמדו שניים מקבוצת משתפי-הפעולה הנ"ל במחסום שבכניסה לכפר עראבה לצד חיילים, ערכו עימם חיפושים במכוניות וסימנו לחיילים למי לרשום דו"ח תנועה.

עו"ד דן סיימון, מ**האגודה לזכויות האזרח**, פנה ב-14 ביוני 1989 לאלוף פיקוד המרכז, עמרם מצנע, בנוגע לעניינים אלה. במכתבו ציין עו"ד סיימון, כי משתפי-פעולה באזור ג'נין השתתפו בזיהוי עצורים במאהל שבחצר המימשל הצבאי בג'נין ובחקירה אלימה, אכזרית ומשפילה של עצורים. כן היו משתפי-הפעולה מעורבים במספר רב של תקריות אלימות באזור, לרבות הכאת אנשים באלות ובגרזינים, איומים בנשק, גרימת נזק למכוניות ולרכוש אחר, גניבת כסף, השלכת רימוני גאז מדמיע, נסיון חטיפה ואף מעורבות בהריגה (של ר'אלם חנתולי). "להשקפתנו", כתב עו"ד סימון, "צה"ל אחראי

לא רק למעשי חייליו וקציניו, אלא גם להתנהגות אזרחים הפועלים מטעמו ובחסותו. השקפה זו מעוגנת גם בכללי המשפט הבינלאומי". בתגובתו מה-9 ביולי אותה שנה כתב אל"מ אחז בן-ארי, היועץ המשפטי באזור הגדה דאז: "אינני מקבל את השקפתך, שלפיה צה"ל 'אחראי' להתנהגות האנשים הנזכרים במכתבך. גם אם הודבקה להם תווית של משתפי-פעולה, הרי המעשים המיוחסים להם לא נעשו מטעמו של צה"ל ואין הם נהנים מכל חסינות בקשר למעשים אלה. כדי למנוע ספק אבהיר, כי על יסוד מכתבך גרידא לא אוכל להנחות המשטרה לפתוח בחקירה".

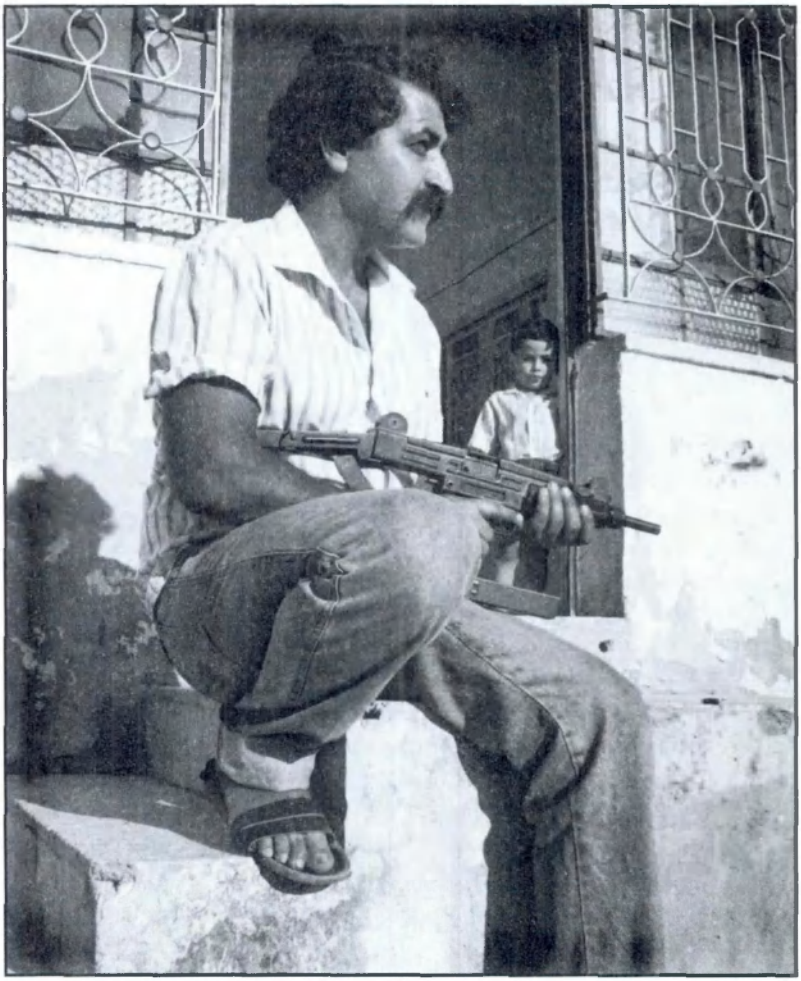

טול-כרם: משתף-פעולה חמוש ברשות השלטונות (צילום: ניצן שורר)

ידועים מקרים רבים, שבהם השתמשו משתפי-הפעולה החמושים בכוחם ובנשקם כדי להטיל אימה על פלסטינים אחרים. הם השתמשו בנשקם לצורך ביצוע "פעולות תגמול" נגד מי שחשדו בו בניסיון לפגוע בהם, לצורך חיסול חשבונות ולצרכים פליליים אחרים. ב-29 באוגוסט 1990 ניסה משתף-הפעולה החמוש מוחמד סלאח אל-ערוב, תושב שכם, לירות בעצירים שהוחזקו בבית-המעצר בשכם, בטענה כי אלה היו מעורבים בהריגת בנו בן ה-12 כשישה חודשים לפני כן. חיילים, שהבחינו באל-ערוב, הצליחו להשתלט עליו לפני שהצליח לירות ולפגוע בעצירים.[18]

ב-20 במארס 1991 ירה ס.ד., משתף-פעולה חמוש ומוכר, תושב כפר באזור רמאללה, באחיו עומר, בן 34, בעת ויכוח ביניהם בנושא הקשור בבניית לול על גבול אדמותיהם. אשת ההרוג, ח.י., שהיתה עדת ראייה לאירוע, מסרה בעדות ל**בצלם** ב-23 בפברואר 1993 (השמות המלאים שמורים במשרדי **בצלם**):

> ראיתי את אח בעלי, משתף-הפעולה ס.ד, יוצא מביתו ובידו אקדח. הוא ירה מיד, אך לא ראיתי במה פגע [...] ראיתי כמה אנשים המחזיקים בס., אך זה הצליח להיחלץ מהם וירה ירייה נוספת בכיוון בעלי, שעמד לידי [...] שתי דקות לאחר פציעת בעלי הגיעו חיילים למקום. כשהגיעו החיילים ראיתי שאחד מהם לוקח את האקדח מידו של ס. הם דיברו בעברית ונכנסו איתו הביתה. כשעה לאחר מכן הגיעה המשטרה לביתו של ס. ראיתי אותם מדברים איתו ועורכים מדידות במקום האירוע. לאחר מכן עזבו את המקום. כעבור שעתיים נסע משתף-הפעולה מביתו עם חיילים במכונית צבאית לכיוון א-ראס. בשעה חמש וחצי בערך באותו יום ראיתי את ס. חוזר לביתו במכונית אדומה, וראיתי אותו חוגר את אקדחו על מותניו מעל החולצה בצורה בולטת לעין [...] בבוקר שלמחרת נודע לי כי בעלי נפטר. לא הוזמנתי לחקירה, אף שהייתי עדה לכל ההתרחשות.

בעקבות המקרה נפתח בתחנת המשטרה ברמאללה תיק חקירה (פ"א 854/91) נגד משתף-הפעולה. **בצלם** פנה למשטרה כדי לברר אם ננקטו צעדים משפטיים נגד החשוד. בתגובה מסרה לנו המשטרה, כי תיק החקירה המשטרתי הועבר לתביעה הצבאית ב-4 באפריל 1991.[19] ב-11 באוגוסט 1993 פנה **בצלם** למשטרה בשנית, וביקש לברר אם היו התפתחויות בתיק, אך עד היום לא נענה בעניין.

איבראהים שמאסנה, תושב הכפר קטנא שבנפת רמאללה, מוכר כמשתף-פעולה חמוש. ב-9 ביולי 1990 ירה שמאסנה למוות בסמיר מוחמד ר'רייב, בן 25, תושב הכפר בית-איגזא. שמאסנה התכוון כנראה לירות באדם אחר, בן למשפחת בדוואן, שבו חשד כי הרג את בנו איימן יום קודם לכן. אבי ההרוג, סברי מוחמד אחמד ר'רייב, מסר בעדותו ל**בצלם** ב-18 בפברואר 1993 בין השאר:

> בעקבות תיווכם של מפייסים לאחר מריבה אלימה בתוך חמולת שמאסנה, הוחלט לערוך "עטווה" (סולחה) בבית-איגזא. נכחו שם כארבעים איש. בערך בשעה 13.00 נכנס איבראהים שמאסנה, משתף-פעולה חמוש. הוא נופף באקדחו

---

18. יזהר באר, **הארץ**, 30.8.90.

19. מכתב של **בצלם** לסנ"צ אמירה שבתי, ראש מחלקת חקירות ותביעות במשטרה, מה-24.1.93, ותשובתו של פקד יוני ציוני, קצין מדור פיקוח במחלקת חקירות ותביעות במשטרה, ל**בצלם**, מה-16.2.93.

— בניגוד לכל המנהגים החמולתיים — לעבר מוח'תאר כפר קטנא, אבו רפיק, והאשים אותו בתקיפת אחד מבני משפחתו. אבו רפיק השתטח ארצה, ובאותו רגע ירה הרוצח שתי יריות מאקדחו ממרחק שלושה מטרים. היריות פגעו בבני סמיר, שעמד בדיוק מאחורי המוח'תאר. הכדורים חדרו למצחו של בני, ופרץ זרם חזק של דם. סמיר נקבר באותו יום, בסביבות השעה 19.00.[20]

תיק חקירת מותו של סמיר ר'רייב הועבר בספטמבר 1990 לתביעה הצבאית, ונסגר בעילה שהירי בוצע לשם הגנה עצמית.[21]

ב-10 בנובמבר 1990 הגיע שמאסנה, יחד עם עשרה מבני משפחתו, לבית בני משפחת בדוואן בקטנא, שבהם חשד כי הרגו את בנו איימן. שמאסנה ובני משפחתו נכנסו לבית ודקרו את האשה פאטמה בדוואן, בת 65, בשמונה דקירות סכין בגבה, שגרמו לה לפגיעות בחזה ובטחול ולשטפי דם פנימיים. כמו כן, שפכו חומצה על פניה ועל חזה, והיא גרמה להתעוורותה בשתי העיניים לצמיתות ולצלקת בפניה.[22]

הטיפול של המערכת המשפטית והפרקליטות הצבאית במקרה ההתקפה על פאטמה בדוואן נמשך קרוב לשלוש שנים, ללא תוצאות. ב-16 בנובמבר 1990 פנתה עו"ד לאה צמל למשטרת רמאללה בשמה של בדוואן, בטענה כי קיימת סכנה לחייה. ב-1 באפריל 1991 פנתה עו"ד צמל לשר המשטרה וביקשה את התערבותו בעניין. ב-19 באפריל אותה שנה, קיבלה עו"ד צמל תשובה מלשכת שר המשטרה, לפיה הטענות "ייבדקו בתשומת הלב הראויה ויינתן הטיפול המתחייב". ב-23 במאי 1993 השיב קצין אגף החקירות בנפת יהודה, בתשובה לעתירה לבג"צ, לעו"ד צמל, כי משטרת רמאללה הונחתה לתת את "העדיפות המתבקשת לסיומו המהיר והמוצלח של המשך החקירה". בהמשך חזרו ונשנו התזכורות מטעם המתלוננת, אך ללא הועיל. בפנייה נוספת אל ראש המינהל האזרחי ואל היועץ המשפטי בבית-אל, כתבה עו"ד צמל בין השאר: "אין ללקוחתי ספק כי התיק הקודם [הריגת ר'רייב] נגנז על-פי הקריטריונים, שהעיקרי שבהם הוא תרומתו של היורה הפוגע לביטחון, אשר איננו קריטריון ראוי, לכל הדעות".[23]

רק לאחר שעו"ד צמל עתרה לבג"ץ, הוגש כתב-אישום לבית-המשפט הצבאי ברמאללה נגד איבראהים שמאסנה ושלושת בניו, בו הואשמו שניסו לגרום למותה של פאטמה בדוואן בכוונה תחילה.[24] עד היום לא הוגש כתב-אישום נגד איבראהים שמאסנה בגין הריגתו של סמיר ר'רייב.

סאדק בילה, תושב הכפר אל-פנדוק שבנפת קלקיליה, מוכר כמשתף-פעולה ותיק וחמוש. ב-23 בנובמבר 1989 התקיפו מיידי אבנים את בילה במרכז שכם, ובתגובה ירה בלי הבחנה לכל עבר. מהירי נהרגה פריאל מחמוד עבד א-נבי, בת 39, תושבת מחנה-הפליטים עסכר שבנפת שכם, שעברה בסמוך למקום.[25]

---

20. תיאור המקרה מופיע גם ב**הארץ**, "כנופיות עם רשיון", יזהר באר, 18.7.90.
21. מכתבו של פקד יוני ציוני, שם.
22. תיק בית-המשפט הצבאי ברמאללה שמספרו 4937.
23. מתוך עתירה לבג"ץ למתן צו להעמדת התוקפים לדין (פאטמה דרוויש ומוחמד בדוואן נגד שר המשטרה וקמ"ט לענייני משפטים במינהל האזרחי), שהוגשה ב-19.6.93 באמצעות עו"ד לאה צמל.
24. מכתבו של אריה רומנוב, סגן בכיר א' לפרקליט המדינה ולעו"ד לאה צמל, מה- 22.9.93.
25. עדת ראייה למקרה, סמירה חיליל, מסרה עדות בעניין ל**בצלם** ב-18.9.92.

נגד בילה הוגשו במשטרה תלונות נוספות בגין איומים ומעשי תקיפה חמורים. ל**בצלם** נמסרו מספר עדויות של בני משפחת תיים בדבר מעשיו של בילה.[26] לפי עדותו של נעים תיים, ב-12 באפריל 1992 הוא הותקף בידי בילה ובידי אחרים שהיו עימו בעת שנסע במכוניתו. בילה ירה לעבר המכונית, ונזרקו חפצים לעברה. נעים תיים נפגע בראשו, איבד את הכרתו ואושפז בבית-החולים אל-איתיחאד בשכם. מוחמד תיים מסר בעדותו, כי ב-27 באפריל 1992 נפגע בכתפו מכדור שירה לעברו בילה. אחמד תיים מסר, כי הותקף פעמיים בידי בילה ובידי אנשיו: ב-10 באפריל 1992 הותקף בגרזן שהושלך לעברו, וב-8 באוקטובר אותה שנה, בעת שהיה במוסך, ניסה בילה לחנוק אותו ואיים באקדח על בעל המוסך.

בכל המקרים הללו ניסו הנפגעים להגיש תלונות במשטרה. ב-26 באפריל 1992 ניגשו נעים ואחמד תיים למשטרת קלקיליה, להתלונן נגד בילה (לגבי שתי התקריות שאירעו בחודש אפריל). הם נעצרו בידי המשטרה בעקבות תלונתו של בילה, שלפיה ניסו השניים לדרוס אותו. על-פי עדותם, במהלך מעצרם נאמר להם כי עריכת סולחה עם בילה היא תנאי לשחרורם. כעבור 17 יום שוחררו, לאחר ששופט צבאי קבע כי העניין אינו בתחום שיפוטו. מוחמד תיים ניגש למשטרת קלקיליה כדי להתלונן על תקיפתו בידי בילה, אולם לדבריו פגש במקום את בילה, אשר איים עליו כי יהרגו אם יגיש תלונה נגדו. על-פי עדותו של מוחמד תיים ל**בצלם** מה-16 באוגוסט 1992, שאל אותו בילה:

> "מה, אתה רוצה להיכנס?". אמרתי, "כן, אני רוצה להגיש תלונה נגדך". הוא ענה: "אם תעשה זאת, אני אהרוג אותך". אני חזרתי הביתה ופחדתי שהוא יפגע בי — הוא מסוגל לעשות את זה. אחרי שבועיים הלכתי למינהל האזרחי והגשתי תלונה. נתתי להם את שלושת הכדורים (שירה לעברו; י.ב.). הם לא פתחו תיק וניסו לשכנע אותי לעשות סולחה. המפקד שם, יחיא, שאל אותי: "איזה הוכחות יש לך?". ואז נתתי לו את הכדורים וסיפרתי לו את הסיפור.

לדבריו של מוחמד תיים, גם במינהל האזרחי הוצע לו לערוך סולחה, ותלונתו נדחתה.

בצלם העביר לידי המינהל האזרחי ומשטרת ישראל את העדויות שגבה בדבר מעשי האלימות המיוחסים לבילה. בפנייה למשטרה שאל **בצלם**, בין השאר, אם המשטרה חקרה את מקרי האלימות המתוארים בעדויות, ומה היו ממצאי החקירה. כמו כן שאל **בצלם**, מה היתה עילת מעצרם של האחים תיים.

בתשובת המשטרה נמסר, כי בעניין הריגתה של פריאל מחמוד עבד א-נבי, נפתח תיק במשטרת שכם, והועבר ב-30 בדצמבר 1990 ליועץ המשפטי של איו"ש, על-פי דרישתו. כמו כן נמסר מהמשטרה, כי נפתח תיק חקירה במשטרת טול-כרם בעקבות תלונתו של בילה, "אך נחקרו בתיק גירסאות שני הצדדים". בנוסף מסרה המשטרה לגבי מקרה תקיפתו של מוחמד, כי "אין אירוע כזה".[27]

---

26. ל**בצלם** נמסרו עדויות משלושה בנים למשפחת תיים: אחמד תיים (ב-26.8.92 וב-21.10.92), ומוחמד ונעים תיים ב-26.8.92.

27. מכתב של **בצלם** לראש המינהל האזרחי, תא"ל גדי זוהר, מה-3.9.92; מכתב של **בצלם** לדובר המשטרה נצ"מ עדי גונן מה-3.9.92 ותשובתו של פקד יוני ציוני מה-10.1.93.

ב-24 בדצמבר 1988 נפצעו ארבעה מבני משפחת מסעד ג'רביה מיריותיהם של פ.ש. ובנו (השמות שמורים במשרדי **בצלם**), תושבי כפר בנפת ג'נין. הנפגעים התלוננו במשטרת ג'נין נגד פ.ש., כפי שיפורט להלן. בעדות שמסרו בני משפחת ג'רביה לצוות של **המוקד להגנת הפרט** ב-29 באוגוסט 1989 טען אחד מבני המשפחה, פריד איבראהים מסעד ג'רביה:

> ב-24 בדצמבר 1988 הגיעו לביתי פ.ש., הקשור איתנו בקשרי נישואים והידוע כמשתף-פעולה, ושני בניו ושני אחיו. באתי לקראתו ושאלתי למה בא. פ. ענה לי: "אף מלה", הוציא את אקדחו וירה לרצפה, לעבר רגלי. הוא לא פגע בי. בנו, מ., קפץ לפתע מהגדר אל תוך החצר, כשבידיו אולר קפיצי, ותפס אותי בזרועותי, כשפניו מול פני. הוא תקע את האולר בזרועי השמאלית, קרוב לכתף, ובצד שמאל של גופי, מתחת לבית-השחי. שני בני, ח'אלד ובאשיר, התקרבו לעברו, ופ.ש. החל לירות לעברם באקדחו. באשיר נורה באגן הירכיים, בצד ימין, וח'אלד נורה בירכו השמאלית. בנו של פ., ח., בא אז לעברי וירה בי ברובה ציד בשוקי השמאלית, ממרחק של פחות ממטר. אשתי התקרבה והתחילה לקלל את פ.. הוא ירה בה באקדחו ברגליה. ארבעתנו היינו פצועים, ופ.ש. ובני משפחתו עזבו את המקום. כל אותה עת חנה רכב צבאי במרחק של כמאה מטר מהמקום, ואנשיו לא התערבו בנעשה.

בני משפחת מסעד ג'רביה פנו בעניין גם לח"כ עבד אל-ואהב דראושה, וזה הגיש ב-13 בינואר 1989 שאילתא לשר הביטחון דאז, יצחק רבין, שבה שאל אם נפתחה חקירה בדבר תקריות הירי ומה היו תוצאותיה. כן שאל ח"כ דראושה, אם נשקלה האפשרות לשלול את נשקם של התוקפים. בתשובתו מה-12 באפריל 1989 מסר שר הביטחון, כי המשטרה חוקרת בעניין, וכי לאור תוצאות החקירה ישקלו הגורמים המוסמכים האם יש מקום לנקוט צעדים משפטיים. שר הביטחון הוסיף, כי פ.ש. נושא נשק לצורך הגנה עצמית, לאחר שהותקף בעבר מספר פעמים ואף נגרם נזק כבד לרכושו, ולכן "אין כל הצדקה ענייינית להפקיע נשקו של הנ"ל". ב-7 בנובמבר 1989 פנתה עו"ד עליזה הרמן, מטעם **המוקד להגנת הפרט**, למפקד תחנת משטרת ג'נין, בבקשה לברר אם ננקטו צעדים כלשהם בעקבות התלונות נגד החשוד. ב-18 בדצמבר השיב ראש מחלק חקירות במשטרת ג'נין, כי הוגשה רק תלונה אחת נגד פ.ש., שבעקבותיה נפתח תיק חקירה (פ.א. 1891/88), אשר הועבר ליועץ המשפטי בנפת שומרון. **המוקד להגנת הפרט** פנה כמה פעמים ללשכת היועץ המשפטי באיו"ש, בכתב ובעל-פה, ואף הציע להעביר מסמכים הנוגעים לעניין, ובהם תעודות רפואיות, אולם לא נתקבלה תשובה לגבי מצב החקירה.[28]

---

28. מכתבים מטעם **המוקד להגנת הפרט** נשלחו ליועץ המשפטי באיו"ש, בין היתר ב-31.7.90, ב-26.5.92, וכן פנייה טלפונית ב-16.9.92. באחת התשובות נאמר כי התיק לא אותר, ובפניות לאחר מכן לא נתקבלה תשובה עניינית.

א. מעקב אחר הטיפול המשפטי במקרי מוות

ב-24 בינואר 1993 העביר **בצלם** למשטרת ישראל רשימה ובה שמותיהם של 14 פלסטינים שנהרגו במהלך האינתיפאדה, ושלגביהם יש בידי **בצלם** עדויות המצביעות על כך שהאחראים למותם היו אנשים המוכרים כמשתפי-פעולה חמושים.[29]

בטבלה שלהלן יפורטו המקרים וכן תשובות המשטרה ולשכת היועץ המשפטי בבית-אל ל**בצלם**:[30]

שם ההרוג	תאריך המוות	מקום המוות	החשוד במעשה	הטיפול המשטרתי במקרים
זיאד אל-ג'אוברה	20.8.89	בית-אומר חברון	מ.ח.	נפתח תיק חקירה. ב-18.6.91 נידון הנאשם לעשר שנות מאסר.
מחמוד בני עודה	1.10.89	טאמון/ג'נין	ג.מ.	נפתח תיק חקירה במשטרה ב-30.12.90. התיק הועבר לבית-משפט מקומי מחוזי להכנת כתב-אישום.
סעיד חליפאווי	9.10.89	מ"פ	א.ע. אל-פוארי חברון	החקירה הסתיימה, והתיק נסגר מחוסר ראיות מספיקות על-ידי היועץ המשפטי בבית-אל.
פריאל עבד א-נבי	23.11.89	שכם	סאדק בילה	ב-1989 נפתח תיק חקירה משטרתי. ב-30.12.90 הועבר התיק ליועץ המשפטי על-ידי התביעה הצבאית.
עאמר עמרו	11.4.90	דורא/חברון	א. ע.	נפתח תיק חקירה משטרתית בשנת 1990. התיק הועבר לתביעה הצבאית, והטיפול בו טרם הסתיים.

29. ב-29.12.93 העביר **בצלם** לתגובת המשטרה רשימה נוספת של שישה פלסטינים, שהחשודים בהריגתם הם משתפי-פעולה. ב-25.1.94 העביר בצלם לתגובת המשטרה רשימה ובה שמותיהם של שישה פלסטינים נוספים, שהחשודים בהריגתם הם משתפי-פעולה.

30. נמסרו במכתבים מ-16.2.93, 23.3.93 ו-12.9.93.

שם ההרוג	תאריך המוות	מקום המוות	החשוד במעשה	הטיפול המשטרתי במקרים
מוחמד עלאן	11.5.90	יטה/חברון	מ. ע., א.ק.	ב-1990 נפתח תיק חקירה. ב-21.1.92 הנאשם הורשע ונידון ל-15 שנות מאסר בפועל.
עימאד דייב	31.5.90	דיר אל-באשה/ ג'נין	--	ב-1990 נפתח תיק חקירה בגין הריגה. ב-31.12.90 נסגר התיק על-ידי היועץ המשפטי מחוסר ראיות.
סמיר ר'רייב	9.7.90	קטנא/רמאללה	איבראהים שמאסנה	תיק החקירה הועבר לתביעה הצבאית ב-17.9.90.
מוחמד שרים	18.11.90	ג'בע/ג'נין	מ.ב.	נפתח תיק חקירה ב-1990 בתחנת ג'נין. התיק נמצא עדיין בתביעה הצבאית.
רביע חמארשה	30.12.90	יעבד/ג'נין	קבוצת משתפי-פעולה	נפתח תיק חקירה ב-1990. התיק נסגר מחוסר עניין לציבור על-ידי היועץ המשפטי ב-4.12.91.
עומר דייה	20.3.91	אל-ג'יב/ רמאללה	ס.ד.	נפתח תיק החקירה הנמצא בתביעה הצבאית מה-4.4.91.
עבד א-סלאם רבאע	30.7.91	פונדוקומיה/ שכם	--	נפתח תיק חקירה, שנסגר על-ידי התובע המקומי ב-5.11.91.
מוחמד סוכר	18.11.91	עזון/קלקיליה	י.ס.	הוגש כתב-אישום על שימוש בלתי חוקי בנשק ופגיעה בבטחון האזור. הנאשם שוחרר בערבות עד משפטו.
ג'מאל חסאיין	20.2.92	קלקיליה	ג.כ.	לא נפתח תיק חקירה בעניין.[31]

31. מכתבו של פקד יוני ציוני, קצין מדור פיקוח במחלקת חקירות ותביעות במשטרה, מה-1.11.94 בתשובה לפניית **בצלם**.

מתוך 14 מקרי המוות, ב**אחד** לא נפתחה כלל חקירה, **ארבעה** נסגרו ללא נקיטת צעדים משפטיים; **אחד** מהם מ"חוסר עניין לציבור", **שניים** מ"חוסר ראיות" ו**אחד** מסיבות שלא פורטו.

ב**שני** מקרים הסתיים ההליך בהעמדה לדין ובהרשעה. על אחד מהמורשעים הוטלו עשר שנות מאסר, ועל השני 15 שנות מאסר.

נגד אדם **אחד** הוגש כתב-אישום על שימוש בלתי חוקי בנשק ובפגיעה בבטחון האזור, ומשפטו עדיין מתנהל. הוא שוחרר בערבות עד גמר המשפט.

שישה תיקים של מקרים שאירעו בשנים 1989-1991 עדיין נמצאים בשלבים שונים של טיפול משפטי.

לבד מן העובדה כי רק בשלושה מקרים הוגשו כתבי-אישום, בולט גם כי בין התיקים התלויים ועומדים ישנם הנמצאים זמן רב בשלבי טיפול שונים.

סיכום

במקרים רבים השתמשו משתפי-פעולה חמושים בנשקם נגד פלסטינים שלא סיכנו אותם. משתפי-הפעולה שחומשו ברשיון רשאים, ככל אדם המחזיק בנשק ברשיון, להשתמש בנשקם אך ורק כדי להגן על עצמם מפני סכנה מיידית, ורק כפי שמתיר החוק.

נציגי כוחות הביטחון מסרו ל**בצלם**, כי לא ניתן נשק למשתפי-פעולה בעלי עבר פלילי.[32] עם זאת, טיפול השלטונות במקרים רבים שבהם נעשה שימוש לרעה בכלי נשק שסיפקו השלטונות עצמם אינו מספק.

על ישראל מוטלת האחריות לדאוג לבטחונם ולשלומם של כל תושבי השטחים. מחובתה לאכוף את החוק על האחראים לביצוע מעשים פליליים, בלא קשר לזהות מבצעי העבירה והנפגעים ממנה. על הרשויות לחקור ביסודיות וללא משוא-פנים או אפליה את המקרים שבהם נחשדו משתפי-פעולה בפגיעה שלא כדין בפלסטינים, ולהעמיד לדין את האחראים.

מהחומר שהצטבר בידי **בצלם** עולה, כי לא ניכרת מדיניות עקבית באכיפת החוק על משתפי-פעולה שהיו מעורבים בביצוע עבירות. בחלק מהמקרים לא איפשרה המשטרה לנפגעים להגיש תלונה נגד החשודים. במקרים אחרים שבהם אכן נפתחו תיקי חקירה, הם לא זכו לטיפול נאות מצד המשטרה. בחלק מהתיקים שהגיעו לטיפול הפרקליטות לא חלה התקדמות זה זמן רב. מכל זאת עולה החשש, כי השלטונות אינם מייחסים לטיפול בתלונות אלה את החשיבות הראויה, ובחלק מהמקרים אף מעלימים עין ממעשים פליליים המיוחסים למשתפי-פעולה.

---

32. תא"ל אריה רמות, בשיחה עם **בצלם** מה-8.8.93, וכן תא"ל מילי האייל סאלח, בשיחה עם **בצלם** מה-19.6.93.

חלק ב'

סוגים של משתפי-פעולה לפי הגדרות הארגונים הפלסטיניים

1. סוכן המודיעין ["עמיל אל-מוח'אבראת"]

סוכני המודיעין מגויסים בידי השב"כ, צה"ל, המינהל האזרחי והמשטרה, והם פועלים בצורה סמויה או גלויה.[1] על-פי הערכות שונות, פועלים בשטחים אלפי סוכני מודיעין, רובם סמויים.[2] פעילות הסוכנים מתמקדת בשלושה ערוצים עיקריים: גיוס סוכנים פלסטינים; החדרתם לשורות ארגונים ומוסדות, מערכות עיתונים, קבוצות פוליטיות וכדומה; והפעלת סוכנים לצרכים מיבצעיים, כלכידת מבוקשים, איתור חוליות ונשק, חשיפת פעילים ועוד.

משתף-הפעולה ע.ח. מסר ל**בצלם** בעדותו מה-4 באוגוסט 1993:

> כל משתף-פעולה מקבל תפקיד. יש סוכנים סמויים, "חוקרים", שמושתלים במוסדות כמו אוניברסיטאות, בתי-חולים, איגודים מקצועיים, ארגונים פוליטיים וכדומה. יש משתפי-פעולה גלויים ומוכרים, ביניהם יש סוכני גיוס, שתפקידם לגייס משתפי-פעולה חדשים, ויש סוכני מיבצעים שנשלחים לבצע משימות בנפות אחרות, שם לא מכירים אותם [...] אני הייתי סוכן מיבצעים ומגייס משתפי-פעולה, והשתתפתי במיבצעים רבים לתפיסת אנשי ארגונים וחוליות או להריגתם.[3]

המטרה הראשונה במעלה שלשמה מעסיקה ישראל משתפי-פעולה היא איסוף מידע מודיעיני. על-פי מרכז המידע הפלסטיני לזכויות האדם **PHRIC**, רובם המכריע של מעצרי פעילים ומבוקשים במחצית הראשונה של האינתיפאדה נעשו על סמך נתונים שנאספו בידי משתפי-פעולה פלסטינים.[4] על היקף השימוש בסוכני מודיעין פלסטינים אפשר ללמוד מהחיסיון שנותן בית-המשפט כמעט באופן קבוע לראיות במהלך משפטים של פלסטינים החשודים בביצוע עבירות בטחוניות. כוחות הביטחון מנמקים את הבקשה להעניק חיסיון בכך שחשיפת החומר עלולה לפגוע במקורות המידע ולסכן אותם.

הארגונים הפלסטיניים מתייחסים בחומרה רבה לפעילותם של סוכני המודיעין ונותנים עדיפות עליונה להענשתם, בעיקר של אלה שהביאו למותם של מבוקשים. להלן תרגום חלקים נרחבים מתוך מסמך פנימי של החמאס בנושא משתפי-הפעולה, שחובר במהלך האינתיפאדה:[5]

> ידוע לכל, שכל מדינות העולם עושות מאמץ בלתי נלאה לגייס משתפי-פעולה בתוך הארץ ומחוצה לה, והן מעמידות לרשות המודיעין שלהן את מירב

---

1. גם המערכות לגביית מסים וחברות הביטוח מפעילות סוכני מודיעין בשטחים, אך בהיקף קטן יותר ולא מטעמים בטחוניים.
2. לפי ה**ניו-יורק טיימס** מה-24.9.89, פועלים בכל כפר בשטחים בין שמונה לעשרה סוכני מודיעין. דברים דומים אמר משתף-הפעולה ע.ח. בעדותו ל**בצלם** מה-4.8.93.
3. על מאמצי המודיעין של השב"כ ר' גם: דוד רונן, **שנת שב"כ**, הוצאת משרד הביטחון, 1989, עמ' 183.
4. **PHRIC**, מבוא לדו"ח שנתי, 1989.
5. תנועת המאבק האיסלאמית, חמאס. ללא תאריך. תרגום **בצלם**.

האמצעים הדרושים. מדינת אויבינו היהודים אינה יוצאת מהכלל, ואף נחשבת למובילה בתחום זה. מאז התבוסה של 1967, ואף לפני כן, היא מגייסת מספר גדול מאוד של משתפי-פעולה ואנשי מודיעין, ומייעדת להם תפקיד מרכזי בחיסול כל ארגון הפועל נגדה. התפקיד המרכזי המיועד להם הוא איסוף מידע בטחוני, אך לא די בזה; היא מטילה עליהם לאסוף מידע מדיני, כלכלי וחברתי, מידע הנראה לכאורה חסר חשיבות. כך היא משיגה כמה מטרות:

1. על-ידי כך טועים לחשוב משתפי-הפעולה, שאין הם גורמים נזק לבני עמם.
2. זהו גם בסיס מצוין, שישמש בהמשך לאיסוף נתונים חשובים יותר, ויבסס את הקשר בין הצדדים.
3. כך הם מגלים את נקודות התורפה של החברה ונעזרים במידע זה כדי למצוא את מדיניות הפעולה הנכונה.

למשתפי-הפעולה יש ארגון בעל יסודות וכללים ברורים כמו כל ארגון אחר. בכל אזור יש הנהלה מרכזית קבועה, שאת חבריה בוחר המודיעין של האויב לפי תנאי קבלה קפדניים, ובהם קורסים מיוחדים בנושאי חברה, ביטחון ועוד. בערים הגדולות המורים הם בדרך-כלל מומחים בעלי שם. אין הם מסתפקים בלימוד חומר תיאורטי, אלא מעבירים הכשרה מעשית. בשיעורים אלה צופים בסרטי וידיאו מוקלטים ולומדים באופן מעשי איך לבצע מעקב ואיך להתחמק ממנו, איך לדובב אדם ואיך לשנות את המראה החיצוני בזמן קצר.

הם לומדים גם איך לחטוף אנשים, לחקור אותם, להוציאם להורג ולטשטש את הסימנים. הם מתאמנים בנשק ולומדים להגן על עצמם, ועוד דברים הנחוצים למשתפי-הפעולה כדי לבצע את המשימות המוטלות עליהם. עם סיום לימודיהם מטילים עליהם להדריך את משתפי-הפעולה החדשים, לתת להם תפקידים ולקבל מהם דו״חות. כל זה, כמובן, אינו בא במקום הקשר בין קצין המודיעין האחראי לבין משתף-הפעולה. קשר זה נעשה בדרכים מתוחכמות, המשתנות מזמן לזמן, כשבסיומה של כל פגישה בין השניים נקבעים מקום ומועד חדשים, השונים בתכלית השינוי מהמועד והמקום הקודמים. קשר זה יכול להיות קשר ישיר, או באמצעות הסימנים המוסכמים, או קשר אלחוטי. זו הסיבה שאנו מוצאים לנכון לפרט את השיטות השונות:

1. שיטת הסימנים: [...] לפעמים הסימן הוא רק תנועת גוף של משתף-הפעולה העובר ליד קצין המודיעין, וסימון כזה לקצין העובר במכוניתו, לדוגמה, הוא תשובה מהירה. בשיטה זו מרבים להשתמש בבתי-הכלא — כגון משתף-פעולה המגרד את אפו או מטה את ראשו או עוצם את עיניו בעת ספירת הבוקר או הערב. כך מבין האחראי על הספירה כי למשתף-הפעולה יש מידע המיועד לאוזניו של קצין הביטחון, ואכן הוא נקרא לכאורה לחקירה מאוחר יותר.
2. שיטת הפגישה הישירה: בשיטה זו מרבים להשתמש כאשר מדובר במסירת ידיעות כלליות יותר ובנושאים שיש צורך לדון בהם. את הפגישות האלה מתרצים בסיבות שונות. הן לעולם אינן מתקיימות במקום קבוע, וזאת כדי

לטשטש עקבות ולשמור את הפגישה בסודיות מרבית. הפגישה עשויה להתקיים במשרדו של קצין המודיעין או במקומות פתוחים, כגון מבנים, התנחלויות וערים שונות. כאשר נפגשים במשרדו של הקצין, מסווים את הפגישה באמצעות זימון רשמי, כך שלכאורה נוהגים בו כמו בכל אדם אחר. בדרך זו נודע דבר הפגישה לכל הסובבים, ואם שואל מי מהם את משתף-הפעולה על הפגישה, הוא מתרץ את העניין בצורך ללכת לקבל את פיצויי הפיטורים שלו מעבודתו או בכל סיבה אחרת. לעתים מתבצעת ההסוואה באמצעות השיטה הבאה: כוחות הצבא והמודיעין פושטים לאור היום על ביתו של פלוני (משתף-הפעולה), עורכים בו חיפוש, מחרימים את תעודת-הזהות שלו, מכים אותו ומשפילים אותו, עד שהוא כמעט נעשה גיבור לאומי בעיני הקרובים לו. מאוחר יותר מזמנים אותו כדי לקבל את תעודת-הזהות שלו חזרה, וכך בעצם נקבעת פגישה רשמית בין משתף-הפעולה לבין האחראים עליו. לאחרונה משתמשים גם באמתלות של הגשת בקשות לנסיעה, אישורי עבודה, אישור לאיחוד משפחות ועוד, בקשות שמעצם טבען מחייבות את האדם לפנות לרשויות המודיעין.

מכל האמור לעיל ברור כי משתפי-הפעולה הם מקור מידע לא אכזב לשירותי המודיעין. על כן מסווים אלה את משתפי-הפעולה ומספקים להם את כל התנאים הדרושים להם. הם מנסים שוב ושוב לגייס משתפי-פעולה חדשים ולהעניק להם את המיומנות הדרושה, ואם קודה שאחד ממשתפי-הפעולה מוצא להורג, הם מטילים על האחראים עונשים כבדים, כאילו גרמו אלה להרג אחד היהודים, כל זה כדי להרגיע את משתפי-הפעולה האחרים ולגונן עליהם. באותה עת מנסים אנשי המודיעין להטיל מורא גדול על כל מי שעולה בדעתו להעניש משתף-פעולה זה או אחר.

סוכני המודיעין שנחשפו מקבלים, ברוב המקרים, אמצעי הגנה, מלחצני מצוקה ומכשירי קשר ועד כלי נשק.[6] חלק ה' בדו"ח זה דן ביחס השלטונות כלפי משתפי-הפעולה שנחשפו.

---

6. תא"ל אריה רמות, יו"ר הוועדה לשיקום משתפי-פעולה בלשכת מתאם הפעולות בשטחים, בשיחה עם **בצלם** ב-8.8.93.

2. משתף-הפעולה במיתקני הכליאה והמעצר ["אל-עספור"]

במיתקני הכליאה מופעלים סוכנים פלסטינים, שעיקר תפקידם לסייע לגורם החוקר בכלא לגבות מהעצירים והאסירים המוחזקים שם מידע או הודאות.[7] חלק ממשתפי-פעולה אלה גויסו במהלך מעצרם, חקירתם או ריצוי עונשם (לעתים על רקע פלילי).[8] אחרים עבדו בשירות גורמי הביטחון עוד בטרם הוכנסו למיתקני הכליאה. לטענת הארגונים הפלסטיניים, לעתים הוכנסו משתפי-פעולה למיתקנים כדי ליצור את הרושם שהם פעילי אינתיפאדה. חלקם שימשו מודיעים סמויים שפעלו בתוך חוליות, ועם מעצרם של חברי החוליה נעצרו אף הם, כדי שלא יתעורר נגדם חשד.

הפלסטינים מכנים את משתפי-הפעולה הפועלים במיתקנים "ציפורים" ("עסאפיר"). ההפעלה הנרחבת שלהם החלה ככל הנראה ב-1979 בעקבות ההוראות שנתן ראש הממשלה דאז, מנחם בגין, להפסיק את השימוש בעינויים גופניים נגד נחקרים פלסטינים.[9] הנחקרים נשלחים לתאי ה"ציפורים" במקרים שהחוקרים לא מצליחים להוציא מידע או לגבות הודאות, או שההודאות והמידע שנגבו היו חלקיים בלבד. על-פי עדויות שברשות **בצלם**, ברוב המקרים מועבר העצור לתא "הציפורים" כשהוא במצב של תשישות וחולשה, כתוצאה מהחקירות. יושבי התא, שקיבלו מידע מוקדם על השתייכותו הארגונית של העציר ופרטים נוספים על אודותיו, מקבלים אותו תחילה בברכה, דואגים לו למָקום ישיבה ומנוחה, מכינים לו אוכל ושתייה חמה ומספקים לו בגדים נקיים — כל זאת כדי שיחוש בנוח וירחש אמון ליושבי התא, לאחר שעברו עליו ימים קשים של חקירות.

מהעדויות עולה, כי פעמים רבות מציגים עצמם ה"ציפורים" בפני העציר כפעילים במאבק וכדתיים אדוקים (במקרה שהנחקר חשוד בהשתייכות לארגון איסלאמי), הנושאים בעונשים כבדים משום שביצעו פיגועים בישראלים. בין היתר הם מספרים לעציר על קשריהם הטובים עם אסירים מוכרים או עם ההנהגה מחוץ לכלא, ומגלים בקיאות בפרטים מיבצעיים שונים.

האמון הנרקם בין העציר לבין יושבי התא מעורר לעתים את העציר לספר על מעשיו הוא. לעתים משמש אחד ממשתפי-הפעולה מנהיג ("ציפור ראשית"), והוא משוחח עם העציר בנפרד, כדי ליצור חשאיות כביכול ולחזק אמונו בו. אם יש סוכנים נוספים בתא בשעת שיחה כזו, הם עשויים להתרחק בשלב זה, כאשר אחד מהם יושב ליד הדלת והאחר מהלך בתא, צופה בתנועות השומרים, כביכול כדי להזהיר את היושבים מפני חיפוש פתע.

---

7. אישור להפעלת משתפי-פעולה בתוך מיתקני הכליאה ניתן למצוא בתגובתה של רחל סוכר, המישנה לפרקליט המדינה לתפקידים מיוחדים במשרד המשפטים, לדו"ח זה, מה-21.12.93.
8. בין השאר בעדות שמסר ל**בצלם** ע.ט. (שמו המלא שמור במשרד **בצלם**), ב-21.8.93. ע.ט., שאמר כי נידון בסוף שנות השישים למאסר עולם, גויס כמשתף-פעולה בשבתו בכלא ושימש סוכן סמוי עד לשחרורו, כעבור 14 שנות מאסר.
9. ר' גם יוסף כהן, "חתומים לכל החיים", **בל העיר**, 27.7.90.

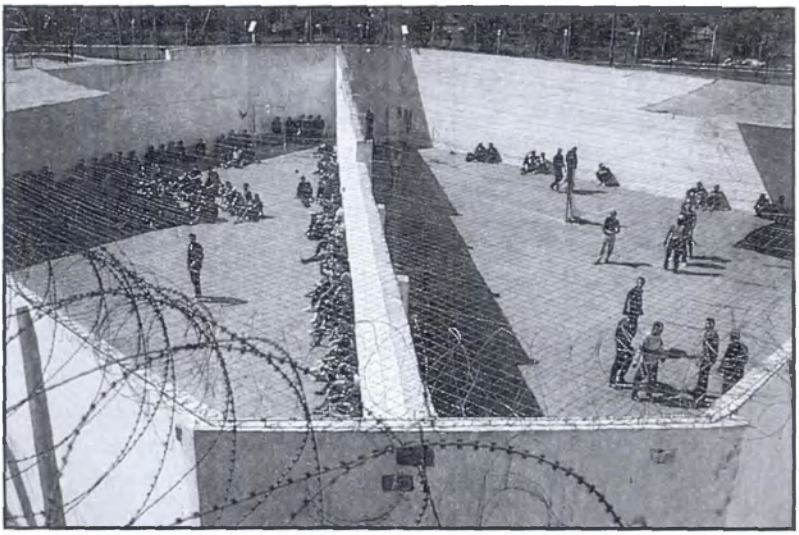

הכלא המרכזי בשכם (צילום: ניצן שורר)

הסוכן עשוי להציג עצמו כאחראי בכלא מטעם הארגון שהעציר משתייך אליו, ולהבטיח לו כי ביכולתו ליצור קשר עם ההנהגה שבחוץ ולהעביר אליה מידע חיוני, כגון על מקום הימצאם של כלי נשק, תחמושת או חומר מודפס להפצה, שהעציר מעוניין במסירתם. לצורך זה יתבקש העציר למסור היכן אלה נמצאים, וכן יתבקש למסור מידע על מעשים שעשה ושבגינם נעצר. כמו כן עשוי העציר להתבקש לספר על חברי חוליה נוספים, לכאורה כדי שה"אחראי" יוכל לסייע להם. לעתים מבקש הסוכן מהעציר לרשום פרטים אלה בכתב, כדי שיוכל למסור אותם, כביכול, להנהגת הכלואים. דו"ח זה מועבר לשלטונות הכלא, ומוצג בפני העציר בחקירה נוספת.

אם נכשלים נסיונות השכנוע, משתמשים ה"ציפורים" בהפחדות ומאיימים להאשים את העציר בשיתוף-פעולה, וכן באלימות. לאיום בהאשמה בשיתוף-פעולה עשויה להיות השפעה מיידית על העציר. כדי להזים את ההאשמות נגדו, הוא עשוי להודות במעשים המיוחסים לו, בין אם ביצע אותם ובין אם לאו.[10]

עבד א-נאסר עלי עיסא עובייד, תושב עיסאוויה, בן 27, מסר בעדותו ל**בצלם** מה-17 בספטמבר 1993 כי נחקר בתחילת אותו חודש בבית-המעצר במגרש-הרוסים בירושלים, בחשד כי היה פעיל בחמאס.[11] לדבריו, במהלך חקירתו הדביק החוקר "קפטן בני" על חזהו פלסטר לבן, שעליו כתב בערבית "עמיל" (משתף-פעולה), צילם אותו ואיים עליו

10. עדותו של סלים, על שימוש בשיטות דומות במעצרו במגרש-הרוסים, ר' דו"ח **בצלם**, "חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה — התעללות, 'לחץ פיסי מתון' או עינויים?", מארס 1991 עמ' 53.

11. ר' דו"ח מקרה מס' 3 של **בצלם**, "'הנוהל החדש' בחקירות השב"כ — המקרה של עבד א-נאסר עובייד", נובמבר 1993.

כי יפיץ את הצילומים בבית-המעצר ובכפר עיסאוויה. בהמשך מעצרו הוכנס עובייד לתא אחר, שבו ישבו, לדבריו, משתפי-פעולה:

> [...] היו שם חמישה עצורים, שהציגו את עצמם בפני כפעילי פת"ח והחזית העממית, ואחד אמר שהוא שייך לחמאס. ישבתי על המיטה. שניים מהם התחילו לקלל. ידעתי שהם משתפי-פעולה, כי שמעתי מאנשים שנעצרו בעבר שיש משתפי-פעולה בבית-המעצר. לאחר מכן העבירו אותי לחדר אחר, גם של משתפי-פעולה, שם היו כעשרה אנשים. נכנסתי למקלחת. אחד העצירים נתן לי כפכפים ופיג'מה, עשו לי קפה, נתנו לי סיגריות ואמרו לי שכולם חמאס, ומפני שידעו שאני מתפלל, הם ביקשו שאהיה בתא שלהם. אחד מהם, שהציג עצמו בשם אבו מ', התקרב אלי ואמר לי: "אל תאמר דבר. עוד מעט יגיע האחראי על התא, אבו א', והוא יעביר את שמך לאחראי על בתי-הכלא" [הכוונה לאחראי מטעם הארגונים הפלסטיניים; י.ב.].

כשהגיע אבו א', ישבתי איתו. הוא היה כבן 35. הוא שאל אותי על מה אני עצור, במה מאשימים אותי ובמה הודיתי. אמרתי שמישהו סיפר עלי דברים ואני הכחשתי. אבו א' רשם הכל. אחר-כך שאל אותי מה הסתרתי מהחוקר, ואמרתי שאין לי מה להסתיר.

אבו א' עזב אותי, ושאר העצירים אמרו לי שעלי לדבר איתו ולמסור לו מידע, כדי שהוא יוכל לעזור לי. אחר-כך לקחו אותי השוטרים לבית-המשפט, שם האריכו את מעצרי בעשרה ימים. משם החזירו אותי לתא של משתפי-הפעולה, וכשנכנסתי לחדר, החל אבו א' לתת לי סטירות ובעיטות בידיים וברגליים. אבו א' אמר לי: "אתה חושב שכולנו משתפי-פעולה ושרק אתה לאומי? אני אסתובב איתך בכל בית-המעצר כדי שתראה שאני באמת איש לאומי". אחר-כך הביא לי אבו א' ספר בשם "הייתי משתף-פעולה", של מאזן פחמאווי. הוא אמר לי לקרוא את שם הספר. קראתי בקול: "הייתי משתף-פעולה". אבו א' אמר לי: "אתה רואה הודית שאתה משתף-פעולה". אחר-כך אמר לי: "עכשיו אני אראה לך משהו, שאם הצעירים יראו אותו, הם יהרגו אותך". אבו א' כיסה את המיטה בשמיכות, ואז הראה לי את התמונה ש"קפטן בני" צילם.

הוא אמר לי: "אתה צריך עכשיו להוכיח לנו שאתה לא משתף-פעולה". הוא שאל אותי מאיזו משפחה אני. אמרתי לו שאני ממשפחת עובייד. הוא אמר לי שהשם של מוחיתאר הכפר הוא עובייד, ושאל אותי מה הקירבה שלי אליו. אמרתי לו שזה הדוד שלי. הוא אמר לי: "אז אתה משתף-פעולה, כי כל המוחיתארים הם משתפי-פעולה".

ארבעה צעירים לקחו אותי לשירותים, הורידו לי את החולצה, הביאו ניילונים והתנהגו כאילו הם רוצים לשרוף לי את הגב בניילון. הם שרפו את הניילון בשירותים, בעטו בבטני ואמרו לי שהם מכוחות ההלם.

כשהם החזירו אותי לחדר, הביא לי אבו א' ניירות כתובים בערבית. אמרתי להם שאני לא יודע לקרוא. אבו א' תפס לי את אצבעות הידיים והחתים אותי.

לאחר מכן לקחו אותי למיטה, שעדיין היתה מוסתרת בשמיכות מאז שאבו א' כיסה אותה. שלושה נכנסו איתי למיטה. שניים תפסו אותי בידיים וברגליים,

והשלישי הדליק סיגרייה והחל לשרוף לי את הידיים. כל הזמן הם אמרו לי: "אתה משתף-פעולה, ותוכיח לנו שאתה לא כזה". אבו א' החל להכות אותי שוב. אחר-כך תפס אותי, נישק אותי ואמר: "אתה כמו אשתי. אשתי איננה ואתה במקומה". הוא הורה לצעירים להפסיק הכל, אבל לא לדבר איתי ולא לתת לי סיגריות.

ישבתי אצלם כל יום שלישי ולמחרת נכנס שוטר ואמר לי שיש לי ביקור, למרות שלא היה לי. הוא לקח אותי לחקירה. "בני" וחוקרים אחרים אמרו לי: "נהנית שם? אתה רוצה לחזור אליהם?". "בני" הביא לי את הניירות שאבו א' "החתים" אותי עליהם. קראתי את הניירות וראיתי שכתוב שם שאני מודה בהשתייכות לחמאס וששרפתי את בית-הקפה. אמרתי שאני לא קראתי את הניירות לפני שחתמתי עליהם, ואני מכחיש כל מה שכתוב שם. הם הושיבו אותי על כיסא קטן של ילדים. כל הלילה ישבתי על הכיסא עם שק על הראש. למחרת השאירו אותי באותה צורה כל היום [...]

השופטת האריכה את מעצרי בשבעה ימים. הראיתי לה את הכוויות מהסיגריות, והיא ביקשה חקירה בעניין, אבל המשטרה לא חקרה, לפחות לא אותי. בשבעת הימים האחרונים לא נחקרתי כלל, וב-15 בספטמבר שוחררתי בערבות צד שלישי בסך 5,000 ש"ח. זו הפעם הראשונה שנעצרתי בימי חיי.

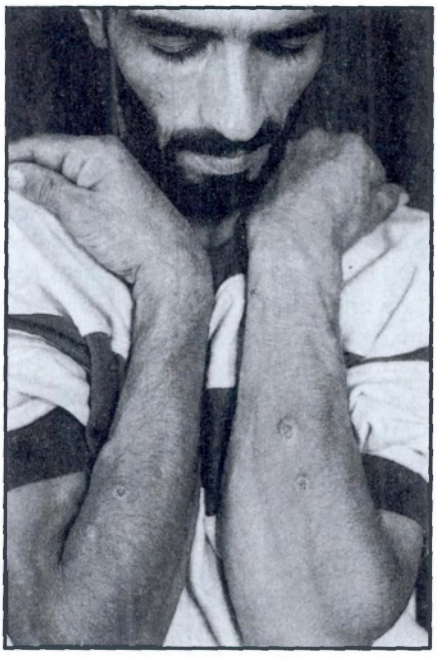

עבד א-נאסר עובייד
וסימני הכוויות על ידיו
(התמונה צולמה ב-17.9.93)

סמוך לתחילת האינתיפאדה הואשם מוסטפא א-דקאק בצילום אתרים רגישים מבחינה בטחונית בשירותם של גורמים עוינים, והועמד לדין בבית-המשפט הצבאי בלוד. במהלך משפטו טען א-דקאק, כי נכלא בתא אחד עם 13 משתפי-פעולה. אחד מהם הציג עצמו כראש הוועדה הבטחונית של העצירים, וביקש מא-דקאק לספר לו על עברו הארגוני. א-דקאק הכחיש כי השתייך לארגון, ויושבי התא האשימו אותו בשיתוף-פעולה. חלקם אף איימו עליו בסכיני גילוח. אחד מהם הציג עצמו כמגינו של א-דקאק, ושיכנע אותו להודות. א-דקאק כתב את וידויו על נייר, שכלל, כפי שהשתכנע גם בית-המשפט הצבאי, פרטים אמיתיים ומזויפים בערבוביה. הובטח לו שהנייר יועבר להנהגת הכלואים במיתקן הכליאה ויוחזר לו לאחר מכן. למחרת הוזמן שוב לחקירה, וגילה את הפתק בידי חוקר השב"כ. לדבריו, לאחר איומים והפחדות חתם על הודאה, שכללה את הפרטים שנכתבו בפתק שמסר למשתפי-הפעולה שבתא.[12]

איבראהים פאיק חבש, סטודנט מאוניברסיטת ביר-זית, היה עצור במגרש-הרוסים בירושלים במהלך אוקטובר 1989. בתצהיר בפני עו"ד לאה צמל אמר, כי לאחר שהיה במעצר במשך שישה שבועות, בישר לו החוקר כי חקירתו הסתיימה, והוא הועבר מאגף השב"כ לתא מעצר רגיל. בתא היו עוד שישה פלסטינים, והם דרשו ממנו להודות במעשים שיוחסו לו. משסירב, היכו אותו במגב, ומאוחר יותר הפשיטו אותו והמשיכו להכותו במגב ובנעלי פלאסטיק ולכבות סיגריות על גופו. על-פי התצהיר, נמשכה ההתעללות במשך הערב והלילה. עוד אמר חבש, כי התרשם כי הפלסטינים שהתעללו בו ודרשו ממנו להודות תודרכו קודם לכן לגבי תוכן חקירותיו הקודמות. לדברי עו"ד צמל, ניכרו סימני כוויות של סיגריות על גופו, כשביקרה אצלו במיתקן המעצר.[13]

ביוני 1990 התלוננו עצירים בכלא מגידו בפני עו"ד תווחיד שעבאן מבית-לחם, כי מדי פעם נלקחים כמה מהם לאגף החדש של מיתקן הכליאה, שבו שוהים בדרך-כלל כעשרים משתפי-פעולה, ואלה מתעללים בהם. לדברי אחד המתלוננים, אחד מהם גם נאנס. מטרת השיטה, טענו, היא לשבור עצירים ולהופכם למשתפי-פעולה.[14]

להלן חלק מעדותו של ד.ב., שוטר צבאי במילואים, כפי שנמסרה ל**בצלם** ב-8 באוגוסט 1993:

> מפריע לי שהם [משתפי-הפעולה בכלא] עושים דברים שאנחנו לא עושים. משתפי-הפעולה היו, ככל שאני יודע, פליליים [להבדיל מעצירים בטחוניים]. הם שוכנו לחוד, באגף החקירות, בחדר ממוזג, עם וידיאו וטלוויזיה. הם קיבלו אוכל גם מהבית. ככלל, היו מרוקנים תא קטן, מכניסים משתף-פעולה, מכניסים את הנחקר, והוא הוציא מה שהוציא. מה שהרגיז אותי הוא שאחד המשת"פים, שכנראה "נשרף", היה עובר לעתים ומכה את הנחקרים שבהמתנה. מדי פעם גם חיילים הכו. למשל חייל שהיה חוזר מבואס מהבית והיה אומר לעציר להתיישר בליווי בעיטה. אבל זה היה נדיר. התעמתתי עם משתף-הפעולה בנושא, והוא קיבל גיבוי מהשוטרים (הצבאיים).

---

12. ר' גם יוסף כהן, "טענות: משתפי-פעולה מתעללים מיניות בעצירים", **כל העיר**, 29.6.90.
13. יוסף כהן, "משתפי-פעולה מענים עצירים ערבים", **כל העיר**, 27.10.89.
14. יוסף כהן, **כל העיר**, 29.6.90.

המידע שברשותנו מלמד, כי משתפי-הפעולה הפלסטינים במיתקני הכליאה נעזרים באמצעים אלימים ובעינויים כדי לגבות הודאות מעצירים. בהפעלת משתפי-הפעולה לשם ביצוע מעשים אלה מפירה ישראל את כללי המשפט הבין-לאומי. אמנת האו"ם משנת 1984, נגד עינויים וכל יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים אחרים, מגדירה בסעיף 1 את המונח "עינויים" כ"כל מעשה שבאמצעותו נגרמים לאדם במכוון כאב או סבל חמורים, פיסיים או נפשיים, למטרות כגון השגת מידע או הודאה ממנו או מצד שלישי, הענשתו בגין מעשה שביצע או שצד שלישי ביצע, או שנחשדו בביצועו, או מכל סיבה המבוססת על אפליה מכל סוג שהוא, כשסבל זה נגרם בידיהם, באמצעותם, בהסכמתם או בהסכמתם שבשתיקה של פקיד ציבור או אדם אחר הממלא תפקיד רשמי". אמנה זו אושררה על-ידי ישראל.

סעיף 29 לאמנת ג'נווה הרביעית קובע:

> בעל הסכסוך, שברשותו נמצאים מוגנים, אחראי לטיפול שהם מקבלים על-ידי באי-כוחו, בלי לפגוע בכל אחריות שהללו קיבלו עליהם.

משתפי-הפעולה הפלסטינים יכולים להיחשב כבאי-כוחה של המדינה לצורך סעיף זה, לפי פרשנות הצלב האדום.[15]

פרשנות זו קובעת גם כי:

> העמדה זהה בין אם הנציג התעלם מהוראות האמנה בפקודתם או באישורם של הממונים עליו, ובין אם חרג מגבולות סמכותו, אך עשה שימוש במעמד הרשמי שלו כדי לבצע את המעשה הבלתי חוקי. בשני המקרים המדינה נושאת באחריות הבין-לאומית, בהתאם לעקרונות המשפט הכלליים.

התעללות, יחס משפיל ובלתי אנושי ועינויים מהווים הפרה חמורה של המשפט הבין-לאומי, האוסר חד-משמעית להשתמש באמצעים אלה בכל מצב שהוא. שלטונות ישראל נושאים באחריות להפרת איסור זה על-ידי שלוחיהם, בין אם הם חוקרי המשטרה, הצבא או השב"כ ובין אם הם משתפי-פעולה הפועלים בידיעת השלטונות ומטעמם.

---

15. על-פי פרשנות הצלב האדום, בא-כוח הינו "כל אחד שבשירות צד לאמנה, בכל דרך שהיא ובכל תפקיד [...] ללאום של באי-הכוח אין כל השפעה בנושא. יש לכך חשיבות מיוחדת בשטחים כבושים, מאחר שהמשמעות היא ששלטונות הכובש אחראים למעשים המבוצעים על-ידי נציגיהם המקומיים שגויסו, השייכים ללאום של המדינה הכבושה". ר':
J. Pictet (ed.), **Commentary, Fourth Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War**, pp. 211-212.

3. מתווך הקרקעות ["א-סמסאר"]

בקטיגוריה זו נכללים פלסטינים העוסקים בתיווך קרקעות שהיו בבעלות ערבית ובמכירתן ליהודים ישראליות. לשיטתם של הארגונים הפלסטיניים, אלה נחשבים למשתפי-פעולה מהסוג החמור ביותר.

ההתנגדות בחברה הפלסטינית למכירת קרקעות ליהודים אינה בבחינת חידוש של תקופת האינתיפאדה. עוד במחצית הראשונה של המאה פסקו אנשי דת מוסלמים ונוצרים[16] באזור, כי מכירת אדמות ליהודים אסורה, וכי המוכרים הם כופרים ומורדים בדת.

הארגונים הפלסטיניים אינם עושים כל הבחנה בין העברת קרקע ליחידים, לחברות ישראליות פרטיות או לממשלת ישראל. השלטונות, לעומת זאת, מגדירים כ"סייענים" רק אותם סוחרים ומתווכים שסייעו למוסדות ממלכתיים (כמו הקרן הקיימת לישראל) לרכוש אדמות בשטחים. פלסטינים שהיו מעורבים בעיסקאות להעברת קרקעות מידיים ערביות לידיים יהודיות פרטיות, ושחייהם נתונים עקב כך בסכנה, נחשבים בקרב השלטונות ל"מאוימים", והם זוכים להגנה חלקית, אף שאינם משרתים את השלטונות באופן ישיר.[17]

העברת אדמות לרשותם של ישראלים או תיווך בעיסקאות כאלה, בהקשר של המאבק המתמשך בין התנחלויות לכפרים פלסטיניים על קרקעות, נתפסו בעיני פלסטינים רבים כבגידה חמורה. באפריל 1990 הוציאה המיפקדה הלאומית המאוחדת גזר-דין מוות פומבי (וכאלה היו מעטים) על מרדוס מטוסיאן, מתווך קרקעות שהיה מעורב בהעברת מבנה של הפטריארכיה האורתודוקסית בעיר העתיקה בירושלים לידי ישראלים. מטוסיאן נמלט עקב כך לארצות-הברית, וגזר-הדין לא הוצא לפועל. באותו כרוז הגבילה המיפקדה את הוצאתם להורג של משתפי-פעולה אחרים רק למקרים של הגנה עצמית, עובדה המדגישה את החומרה שבה נתפסו מעשי מתווכי הקרקעות בעיני הארגון.[18] בניגוד לסוגים אחרים של משתפי-פעולה, שלדעת המיפקדה הלאומית המאוחדת ניתן להחזירם-בתשובה, דינם של סוחרי האדמות נקבע חד-משמעית: "המיפקדה מדגישה שגזר-דין מוות ייושם נגד כל מי שיוכח שמכר או נטל חלק במכירת ולו רק טפח מאדמת פלסטין ליהודים".[19]

במהלך השנים נעשו מאות פעולות זיוף ומירמה, שתכליתן היתה השתלטות ישראלית על אדמות בשטחים. פעילות זו הוגברה בעיקר מאז 1979, כשממשלת הליכוד החליטה לבטל

---

16. **מסמכי התנועה הלאומית הפלסטינית, 1938-1918**, "דפי אכרם זועייתר", ביירות, המוסד למחקרים פלסטיניים, 1984, עמ' 296 ואילך ועמ' 391-388.

17. על-פי דבריו של תא"ל מיל' האייל סאלח, לשעבר הממונה מטעם שר הביטחון על הטיפול ב"סייענים", בשיחה עם **בצלם** מ-19.6.93.

18. כרוז המיפקדה הלאומית המאוחדת מס' 55, מ-19.4.90.

19. כרוז המיפקדה מס' 75, מ-2.10.91.

את האיסור על רכישת קרקעות בגדה המערבית, ואף החלה לעודד רכישת אדמות בידי פרטים וגופים ישראליים.

העברת בעלות על קרקע כרוכה בהשגת קושאן (מסמך בעלות) וייפוי-כוח. העובדה שחלקות רבות בגדה מסומנות בשיטות העותומאניות, המקשות לאתר במדויק את גבולותיהן, מקילה על סוחרי הקרקעות הישראלים (תוך הסתייעות במידע מבפנים) להשיג העתק מקושאן ולזייף את החתימות הנחוצות.[20]

רבים מהפלסטינים שעסקו בסחר בקרקעות מאז 1967 התגוררו סמוך לאדמות שישראלים התעניינו ברכישתן, עובדה שהקלה על נגישותם למידע על מצב האדמות ומצבם הכלכלי של בעליהן. במקרים רבים ניצלו בעלי שררה, כגון מוח'תארים, פקידי מימשל והמקורבים אליהם, את קירבתם לתושבים ואת האמון שאלה רחשו להם כדי לזייף מסמכי מכירה וייפויי-כוח.

באמצע שנות השמונים נחקרו במשטרה מאות מקרים של מכירה בלתי חוקית של קרקע. בעלי מישרות בשטחים נחשדו במעורבות במעשים כאלה, בהם כמה מאנשי המינהל האזרחי, קציני צה"ל ומשטרה ואישים ממערכת המשפט ומהמערכת הפוליטית. נערכו גם כמה חקירות משטרתיות בחשד לשחיתויות במינהל מקרקעי ישראל בנושא.[21]

אחת מפרשיות המירמה הגדולות, שבה היו מעורבים סוחרי קרקעות ישראלים ופלסטינים, היא פרשת רמת-קדרון. באפריל 1983 פירסמה חברת ג'מבו מודעות בעיתונות, בהן הציעה לציבור לרכוש מגרשים סמוך לכפר עאבדייה שממזרח לבית-לחם במסגרת תוכנית לבנות במקום שכונת יוקרה. חברת ג'מבו קנתה את הקרקע, שנאמדה באלפי דונמים, מסוחר הקרקעות שמואל עינב. עינב רכש את האדמות מג'מאל אל-עסא, בנו של מוח'תאר הכפר עאבדייה. לצורך ביצוע העיסקה הסתייע אל-עסא בייפויי-כוח מזויפים, שקיבל כביכול מתושבי הכפר. כשנודע לתושבי הכפר שאל-עסא גזל את אדמותיהם, פתחו בהליכים משפטיים ומנעו את רישום הקרקעות בבעלות חדשה. עד היום לא נרשמו הקרקעות על שמות הרוכשים, והשכונה המתוכננת לא הוקמה.[22]

בעיתון המזרח-ירושלמי "א-שעב" דווח ב-11 בינואר 1986 על שיטה נוספת של זיופים בעסקי קרקעות, והיא צילום חתימתו של בעל הקרקע ממסמך מקורי והצמדתו למסמך מכירה מזויף. בעלי קרקע, בעיקר כאלה שאינם יודעים קרוא וכתוב, הוחתמו על מסמכים למכירת אדמותיהם, בעוד שלהם נאמר כי הם חותמים על מסמך שונה, כגון אישור על קבלת שכר. כמו כן דווח בעיתון זה ב-19 בפברואר 1986 על שימוש בחותמות מזויפות של מוח'תארים. כך נטען לגבי עודה עוודאללה דרבאס, תושב הכפר עיסאוויה שבמזרח ירושלים, שברשותו נמצאו שתי חותמות מזויפות של מוח'תאר הכפר. על-פי החשד, השתמש דרבאס בחותמות כדי "להכשיר" מסמכי מכירה ומישכון של קרקעות בכפר.

---

20. יזהר באר, "המודדים חזרו לשדות", **הארץ**, 1.1.91.
21. **ג'רוזלם פוסט**, 11.7.86; **העולם הזה**, 29.4.87.
22. **כל העיר**, 17.1.85, 4.10.85, 7.11.86, 15.6.90, 15.7.90, 11.9.90.

אמצעי נוסף, הזמין לבעלי עמדות הכוח בשטחים, הוא שימוש בהפחדה כדי להוציא בעורמה חתימות על ויתור על אדמות. ידיעות בעיתונות הערבית דיווחו שקצין משטרה לשעבר, אשר פעל בשיתוף עם מתווכי קרקעות, ביצע לפחות בשני מקרים חיפושים בבתי פלסטינים, כביכול בחשד כי הם מחביאים כלי נשק. לאחר שערך חיפוש ואף הזמין את בעלי הבתים לחקירה, החתים אותם על ניירות, שהוצגו בפניהם כתצהירים על כך שאין ברשותם נשק. ניירות אלו היו למעשה מסמכי מכירה, לפיהם ויתרו החותמים על אדמותיהם.

בשנות השמונים הואשם מוסטפא אבו בכר, מוח'תאר הכפר בידיא (שהיה מוכר גם בכינוי "אבו זיד"), בעבירות של רכישת קרקעות במירמה מידי פלסטינים תושבי כפרו ותושבי כפרים אחרים באזור, והעברת מסמכי הקנייה לסוחר הקרקעות אחמד עודה, אשר מכר אותן לגורמים ישראליים. שמו של אבו בכר נקשר בעבר ל"פרשת האדמות" הגדולה, שהתרחשה בשנים 1984-1985, אך התביעה הצבאית הקפיאה את ההליכים נגדו.[23]

בעיתון "א-שעב" מה-11 בינואר 1986 פורסם כי אחד מתושבי בידיא, שאשתו נפטרה, פנה אל אבו בכר בבקשה שיסדיר, בתוקף תפקידו כמוח'תאר הכפר, את רישומי הפטירה והקבורה. אבו בכר החתים את האיש במירמה על מסמכים רבים, ובהם טפסים שלא מולאו, שהסתברו בדיעבד כמסמכים המעידים על כך שהאיש מכר את אדמתו והצהיר כי קיבל את התמורה הכספית עבורה.

ב-6 באוקטובר 1988 נורה אבו בכר למוות בידי כמה מתושבי הכפר, ולאחר שהתעללו בגופתו, העלו אותה באש. בעקבות הריגתו הרסו כוחות הביטחון חמישה בתים בכפר ואטמו בית נוסף, בחשד כי התגוררו בהם אנשים שהשתתפו במעשה.

אחמד עודה, ממשתפי-הפעולה הבולטים ביותר בשטחים, היה ידוע כסוחר הקרקעות הפלסטיני הפעיל ביותר.[24] בשנות פעילותו כסוחר קרקעות, בשנים 1977-1993, העביר עודה עשרות אלפי דונמים של קרקעות מבעלות ערבית לבעלות יהודית. בית-משפט ירדני גזר עליו עקב כך עונש מוות שלא בפניו. עודה היה מעורב גם בפוליטיקה פנים-ישראלית, ותרם עשרות אלפי דולארים למערכת הבחירות של הליכוד ב-1984. הוא קיבל מהשלטונות רשיון לנשיאת נשק (וכך גם שומריו האישיים), מכונית בעלת לוחיות-זיהוי ישראליות ואישור להחזקת פלאפון במכוניתו.[25]

בעיתון "א-שעב" מה-11 בינואר 1986 דווח כי עודה נהג, בין השאר, לקנות חלקות אדמה קטנות בדרך לגיטימית ובתשלום מלא, ולפרסם ב"אל-אנבא" דל התפוצה (היוצא לאור בישראל) רכישה של שטחים גדולים בהרבה. נטען, כי עודה נהג לרכוש ביום הפרסום את כל עותקי העיתון באזור הקרקע, כדי למנוע מהתושבים לראות את נוסח ההודעה ולהגיש את התנגדותם לרכישה.

---

23. מבוסס על עדויות שגבה **בצלם** בפברואר 1992 מתושבי בידיא ומעורך-הדין שטיפל במקרי הזיוף. ר' גם **ידיעות אחרונות**, 16.10.88 ו**מעריב** 12.8.88.

24. **העולם הזה**, 3.11.93.

25. **מעריב**, 31.10.93.

ביוני 1987 הורשע עודה בבית-המשפט הצבאי בשכם בגין מעשי גזל ומירמה רבים שביצע במהלך המחצית הראשונה של שנות השמונים, לצורך העברת קרקעות להקמת התנחלויות בשטחים, ונגזרו עליו ארבע וחצי שנות מאסר בפועל. בפסק-הדין נאמר, בין השאר, כי אילו היו השלטונות מטילים על עודה פיקוח צמוד יותר, ייתכן שחלק מעבירות המירמה שביצע היו נמנעות. עוד נכתב בפסק-הדין, כי סיועו הרב של עודה ברכישת קרקעות למדינת ישראל אינו מצדיק את מעשיו.[26]

לאחר שחרורו מהכלא התלונן עודה בראיון עיתונאי, ש"במקום לרשום אותי בספר הזהב, זרקו אותי לכלבים [...] יכולתי לקבל הצעות של אש"ף, שהציעו לי הרבה כסף כדי שלא אמכור קרקעות ליהודים. עשיתי הרבה יותר מאשר כל יהודי למען ההתנחלויות בשטחים [...] אני תומך ביהודים, מוכר להם קרקעות, וזה הסוף? היו שמונים תיקי זיופים נגד ערבים. שמונים איש. אף אחד לא היה לו משפט [...] זה הכל בשביל לפתור את הבעיות הפוליטיות של המדינה. אני לא רימיתי אף אחד. אני עבדתי רק לפי הבקשות של מינהל מקרקעי ישראל ובזמנו משרד המשפטים. מ-80' עד 83', מה שהיו מבקשים, היינו מביאים להם. לפי החוק של יהודה ושומרון".[27]

ב-30 באוקטובר 1993 הוכה עודה למוות באלות בידי שני פלסטינים גלויי פנים בחנות בקלקיליה, שאליה נכנס כדי לקנות מצרכים לחתונת בתו, שנקבעה למחרת היום. ארגון החזית הדמוקראטית נטל על עצמו את האחריות למעשה. פלסטינים תושבי אזור קלקיליה טענו, כי משתפי-פעולה תושבי כפרו, חבלה, הם שהרגו אותו, בגלל סכסוך על חלקת אדמה.[28] ימים אחדים לאחר מכן דווח בעיתונות, כי כוחות הביטחון עצרו ארבעה חשודים בביצוע המעשה, כולם בני משפחת עמאר, תושבי הכפר חבלה. אלה טענו כי המעשה בוצע כנקמת-דם על רצח קרוב משפחתם, שבו היה מעורב עודה כשנתיים קודם לכן, במהלך סכסוך קרקעות.[29]

ראוי לציין, כי סוגיית סוחרי הקרקעות ומתווכי הקרקעות לא היתה מרכזית במנשרי המיפקדה הלאומית המאוחדת, וגם לא במנשרי החמאס ובכרוזים המקומיים. למרות פעילותם הענפה, מספר מתווכי הקרקעות היה קטן יחסית למספרם של משתפי-הפעולה האחרים. מאמצע שנות השמונים, כשממשלות ישראל החלו להכריז על שטחי אדמה בשטחים כעל אדמות מדינה כדרך להשתלטות עליהם, הצטמצמה פעילותם של מתווכי הקרקעות. פריצת האינתיפאדה וריבוי הפגיעות במשתפי-פעולה בלמו גם הם את פעילותם של סוחרי הקרקעות ומתווכי הקרקעות. הפגיעות במשתפי-הפעולה, הנמנים עם קבוצת מתווכי הקרקעות, היו במהלך האינתיפאדה בעיקרן ענישה על מעשיהם לפניה.

---

26. **הארץ**, 25.1.87.
27. עמירה שגב, "קשור ליהודים מהבטן", **חדשות** 25.8.89.
28. **העולם הזה**, שם.
29. **מעריב**, 16.11.93.

4. השתדלן ["אל-וואסיט"]

כתוצאה מאי-מילוי חובת השלטונות לספק לתושבים שירותים באופן תקין ומסודר, התפתחה בשטחים תופעה נרחבת של שחיתות, והיא הלכה והחריפה עם העמקת תלותה של האוכלוסייה בשלטונות. אחד מגילוייה העיקריים של התופעה הוא מוסד השתדלנים.

רוב השתדלנים הם משתפי-פעולה גלויים או מקורבי מימשל שונים, מעמד המאפשר להם להסדיר מתן שירותים עבור מי שפונה ומבקש את עזרתם. עבור הסיוע גובים השתדלנים דמי טירחה, הנקבעים בהתאם לסוג הסיוע. השלטונות מאפשרים את פעולתם ונענים לבקשותיהם, כתגמול בלתי פורמאלי על פעילותם כמשתפי-פעולה.

נוהג זה יוצר אפליה חמורה בין מי שידם משגת להשתמש בשירותי השתדלנים לבין מי שנאלץ להיות תלוי ברצון הפקידים והרשויות ולהמתין זמן ממושך עד שיקבל את השירות שלו הוא זכאי, אם בכלל. כך לדוגמה סירבו כוחות הביטחון להעניק לבילאל קאיד, תושב כפר סבסטיה, אישור יציאה לחו"ל. הסירוב נומק ב"שיקולי ביטחון".[30] בדיעבד התברר, כי קאיד הצליח לקבל את האישור שביקש בעזרת שתדלן, בתמורה לתשלום דמי טירחה, וביום שבו נמסרה התשובה השלילית בצינורות הרגילים, כבר שהה בחו"ל.

משתף-הפעולה ע.ק. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**) אמר בעדותו ל**בצלם** ב-21 בינואר 1993:

> היחסים בין משתפי-הפעולה והשב"כ הם כאלה, שכאשר אנחנו מבקשים טובה, הם משתדלים לתת לנו על-פי סוג הבקשה: בקשה לאיחוד משפחות מאשרים לעתים רחוקות. אישור כניסה לישראל — בדרך-כלל כן.

מידת ההיזקקות לשירותי השתדלנים גוברת במיוחד כאשר השלטונות מטילים עונשים קולקטיביים על תושבי אזור מסוים או כאשר מוחמרים התנאים למתן שירותים לאוכלוסיית השטחים כולה.

בשלהי 1988, בתגובה להתקוממות, הוציאו מפקדי כוחות צה"ל בגדה וברצועה צו, לפיו כל קבלת שירות מותנית בהסדרתם והצגתם של אישורי "אי-חבות" מכל אחד מהמנגנונים הבאים: המינהל האזרחי, המשטרה, השב"כ, מס-הכנסה, מע"מ והמועצות הממונות של העיריות והכפרים הממונות. השגת אישורים אלה חייבה ימים של עמידה בתור, דבר שהגביר את הצורך בעזרת השתדלנים ובמקביל הגדיל את דמי הטירחה הנדרשים.[31]

הסכומים שגובים מתווכים אלה נקבעים בהתאם למידת ההיזקקות של כלל האוכלוסייה הפלסטינית לשירותים השונים. הסכום המקובל עבור אישור יציאה לירדן

---

30. כך נמסר בתשובה לפניית **בצלם** בסוף מארס *1990* מלשכת מתאם הפעולות בשטחים.
31. ר' עוד בנושא ב**בצלם**, "מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת-עזה כמכשיר לאכיפת השלטון בתקופת ההתקוממות", מקרהו של ריסאן אל-חיטיב, פברואר 1990, ע' 16.

נע ב-1993 בין 150 ל-300 דולאר; עבור רשיון בנייה מהיר במקום שמותר לבנות בו, נעו הסכומים בין 500 ל-1,000 דולאר, ובמקום שאסור לבנות בו הוכפל המחיר. התקנת קו טלפון — 2,500 דולאר; ואילו לאישור לאיחוד משפחות, הנחשב ליקר שבשירותי השתדלנים, נע המחיר בהתאם לצורכי האיש ומצבו הכלכלי — בין 2,000 ל-10,000 דולאר.[32]

בעדותו ל**בצלם** מה-4 באוגוסט 1993 אמר משתף-הפעולה ע.ח., בין השאר:

> אני, כמו משת"פים אחרים, עסקתי גם ב"ווסאטה". כל אחד מהמתווכים גובה את שכר-הטירחה שלו. אני בעיקרון לא לקחתי יותר מ-40 דינר מאדם (כ-150 שקל). אחרים גבו עבור אותו שירות 400-500 דינר (כ-1,500 שקל). השיטה פשוטה: הרבה פעמים התושבים לא מצליחים לקבל אישור לבקשה בגלל סיבות טכניות, בלבול בשמות או ביורוקראטיה. משתף-הפעולה ניגש לשב"כ, והם עושים בדיקה יותר לעומק, ואם אין בעיה בטחונית, הם מאשרים את הבקשה. לשב"כ הרי יש עניין לחזק אותנו ולאפשר לנו הכנסה מדמי תיווך, שהרי רובנו לא מקבלים משכורת כמשת"פים. היו מקרים שאנשי משטרה או מינהל אזרחי קיבלו שוחד. בשב"כ אף פעם לא. היתה משמעת.

ז.ע. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**), מוחתאר כפר בגדה ומשתף-פעולה מוכר, נהג לסייע בהשגת רשיונות שונים מהמינהל האזרחי, בתמורה לדמי תיווך. באוגוסט 1993 נשללו ממספר פועלים פלסטינים, שהועסקו בעבודות בהתנחלות אורנית הסמוכה לקלקיליה, רשיונות העבודה שלהם, בנימוק שעליהם לשלם חובות למס-הכנסה. אחד מהם, מ.ס. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**), מסר בעדותו ל**בצלם** ב-10 באוגוסט 1993:

> כשיצאתי (מההתנחלות) אמר לי השומר, שאנשי מס-הכנסה מקלקיליה הגיעו והחרימו לי את הרשיון, ושעלי לגשת לנציגות המס בקלקיליה. ב-12 ביולי 1993 ניגשתי לשם. פקיד המס, סבאח, אמר לי שאני קבלן ושאיני משלם מס-הכנסה. אמרתי לו שאינני קבלן, אלא עובד בשכר יומי [...] הוא אמר לי שעלי לשלם מס-הכנסה של 2,500 שקל בחודש, למרות שאני משתכר פחות מהסכום הזה. הוא אמר שזה מה שיש לו לומר לי.

מאמציו של מ.ס. להסדיר את הבעיה ולקבל את רשיון העבודה שלו נכשלו. כעבור כמה ימים הגיע ז.ע. לביתו של מ.ס. בעזון:

> המוחתאר שאל אם אני רוצה את רשיון העבודה שלי בחזרה. אמרתי שכן. המוחתאר אמר לי שזה יעלה לי 500 שקל. אמרתי לו שזה הרבה. המוחתאר אמר לי שלא כל הכסף הוא בשבילו ושלא אשאל אותו לאן הוא הולך. הוצאתי מכיסי 500 שקל ושילמתי לו. המוחתאר קרא לבנו ואמר לו לעלות לבית למעלה ולהביא לי את הרשיון.

עדות דומה מסר ל**בצלם** ב-8 באוגוסט 1993 ז.ק. (שמו המלא וכן מספרי הרשיונות ופרטי המעסיקים שמורים במשרדי **בצלם**), פועל נוסף בהתנחלות אורנית, שרשיון

---

32. עדותו של משתף-הפעולה ע.ח. ל**בצלם** ב-4.8.93; ר' גם יוסי טורפשטיין, **הארץ**, 3.12.93.

העבודה נשלל ממנו. ז.ק. קיבל את הרשיון בחזרה בתמורה לתשלום של 500 ש"ח לז.ע. בעדותו מסר:

> ליד השער של ההתנחלות ראיתי לפתע את ע., אחד העובדים שרשיונו נשלל יחד עם שלי, יוצא מההתנחלות (בתום יום עבודה). שאלתי אותו איך קיבל את הרשיון. הוא אמר לי שהרשיונות אצל המוח'תאר, ושעלי לשלם לו 500 שקל כדי לקבל את הרשיון שלי. באותו יום הלכתי לבית המוח'תאר. למקום הגיע אחד הפועלים מכפר עזון. ראיתי שהוא נותן למוח'תאר 500 שקל, ושהמוח'תאר נותן לו את הרשיון. שאלתי את המוח'תאר מה עם הרשיון שלי. אנשים שישבו אצלו אמרו לי: "תשלם כמו החברים שלך ותקבל את הרשיון". אמרתי שאני מרוויח כ-1,000 שקל לחודש, גר בשכירות ואב לשני ילדים, ואולי מספיק שאני אשלם 300-200 שקל. המוח'תאר אמר לי: "אתה — כמו החברים שלך". שילמתי לו 500 ש"ח והוא נתן לי את הרשיון. המוח'תאר אמר לי, שאם במקרה יחרימו לי את הרשיון שוב, הוא הכתובת המתאימה.

בתקופת האינתיפאדה ועוד קודם לכן נחשפו מספר פרשיות שוחד בשטחים. בפרשיות אלה היו מעורבים משתפי-פעולה ששימשו כשתדלנים וכן נציגי שלטון.

אחד ממוקדי השחיתות היה סניף משרד הפנים במזרח ירושלים, שם נפוצו מעשי השוחד במיוחד בעונת ביקורי הקיץ, אז גדלה הדרישה לאישורים במיוחד. בראיון עם "כל העיר", סיפר משתף-הפעולה לשעבר ב., שפעל כשתדלן במזרח ירושלים במהלך האינתיפאדה, כי היתה תקופה שהרוויח כאלף דולאר ביום, בעיקר מהשגת אישורי יציאה לירדן למשך תקופות קצרות לצעירים, ומסידור רשיונות להיכנס לישראל דרך

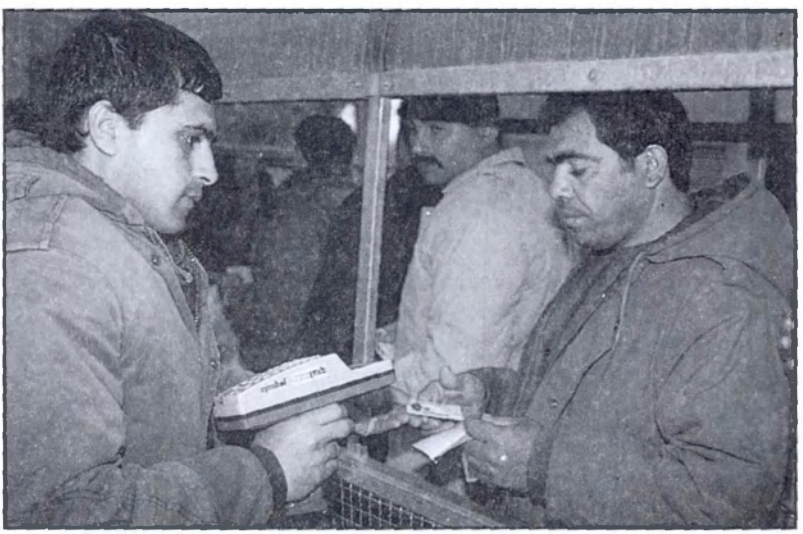

פלסטינים מול אשנב המינהל האזרחי (צילום: ניצן שורר)

נמל-התעופה בן-גוריון במקום לשטחים דרך גשרי הירדן. לדבריו, ניצל לשם כך את קשריו בשב"כ:

> הייתי מתקשר אליהם ומבקש שיחתימו לי אישורים. הם היו עושים את הבירורים שלהם ומעבירים למשרד הפנים את השמות. אני הייתי מגיע למשרד הפנים אחרי שעות העבודה, והם היו חותמים לי על הטפסים.[33]

בשלהי 1992 נפתחה חקירה בנוגע לשחיתויות במינהל האזרחי ברצועת-עזה, שבהן היו מעורבים בעלי תפקידים ושתדלנים פלסטינים. נחקרו קצין צה"ל בדרגת אלוף-מישנה וקציני מטה במינהל האזרחי. על-פי החשד, נתנו אנשי המינהל האזרחי, בתמורה לתשלום שוחד, אישורים ורשיונות שונים, ובהם מאות כרטיסים מגנטיים המאפשרים יציאה לעבודה בישראל, לתושבים שלהם לא ניתנו מסמכים אלה קודם לכן בעילות בטחוניות, וכן היתרים לאיחוד משפחות ולרכישת קרקעות.

ב"ידיעות אחרונות", בידיעה מה-26 בנובמבר 1992, פורסמה הערכה, על-פיה הגיעו סכומי השוחד במינהל האזרחי בעזה למאות אלפי דולארים. בידיעות שפורסמו בימים הבאים דווח, כי השוחד ניתן רובו ככולו בתיווכם של שתדלנים פלסטינים.[34]

בנובמבר 1992 הרגו חברי חוליית נצי-הפת"ח את איבראהים אבו ג'בה, תושב עזה. תושבים סיפרו, כי אבו ג'בה, שהיה סוחר סמים ומשתף-פעולה עם ישראל, פעל כשתדלן במינהל האזרחי. סמוך להריגתו, הרגה אותה חוליה גם את אחמד אל-וכיל, עובד משרד הרישוי בעזה, שנהג להסדיר רשיונות נהיגה תמורת תשלום שוחד.[35]

---

33. הלל כהן, **כל העיר**, "שוחד תעשיות בע"מ", 23.7.93.
34. גבי ברון, **ידיעות אחרונות**, 25.11.92; איתן רבין, **הארץ**, 26.11.92; סלימאן אל-שאפי, **חדשות**, 26.11.92.
35. בראיון לכתב **הארץ** יוסי טורפשטיין, 3.12.92.

5. ממוני מימשל ומקורבים

במקרים רבים נחשבו גם פלסטינים המקורבים למנגנוני המימשל הישראלי למשתפי-פעולה. עם קבוצה זו נמנו מספר מוח'תארים, אנשי אגודות-הכפרים לשעבר ובעלי תפקידים שונים שלא נענו לקריאת המיפקדה הלאומית המאוחדת להתפטר, ביניהם שוטרים, חברי המועצות הממונות של העיריות והכפרים וראשיהן ועובדי מערכת המיסוי והרישוי במינהל האזרחי.

הארגונים הפלסטיניים התייחסו בחשד למינויים של פלסטינים לתפקידים מינהליים וראו בהם ניסיון ליצור אחיזת עיניים של מצב אזרחי תקין. לממונים לתפקידים אלה הודבקה תווית של משתפי-פעולה. יש לציין, כי חלק מן הממונים אכן הועסקו בפועל על-ידי השלטונות כסוכני מודיעין או שסייעו להם בדרכים אחרות, כמו בתיווך לרכישת אדמות. ברוב המקרים התקיפו חברי חוליות ממוני מימשל כאשר הועלו נגדם חשדות נוספים, כגון סיוע ישיר לשלטונות, ולא רק בגלל עצם מקורבותם למימשל.

בפברואר 1988 החלה המיפקדה הלאומית המאוחדת לקרוא בכרוזיה להתפטרות ממוני המימשל ומקורביו, ובאחד מכרוזיה איימה, כי "המוני ההתקוממות הנעלה יידעו כיצד להעמיד לדין כל היוצא נגד עמדות הקונסנזוס הלאומי".[36]

בחלק מן הכרוזים של המיפקדה אף הופיעה קריאה מפורשת להרוג את הנמנים עם קבוצה זו. כך למשל הודיע אחד הכרוזים על "התרת דמם ורכושם של חברי הוועדות וראשיהן שלא התפטרו. אנו מכריזים מולם, כי המוני ההתקוממות ירמסו את כל היוצא נגד עמדות הקונסנזוס הלאומי ואת כל המסרב להיענות לקריאת קול ההתקוממות".[37]

א. מוח'תארים

התפקיד עתיק היומין של המוח'תאר נתפס כא-פוליטי במהותו, כך שממלאיו לא נחשבו בהכרח למשתפי-פעולה, ולא אולצו להתפטר בהוראות הארגונים הפלסטיניים. ואכן, בכרוזי המיפקדה הלאומית המאוחדת או בכרוזי הארגונים האיסלאמיים לא הופיעו איומים או התקפות על מוח'תארים, אלא אם הואשמו בסיוע מודיעיני לשלטונות או בתיווך בעסקאות של מכירת קרקע.

המוח'תאר נבחר על-ידי חמולה או ממונה מטעם השלטונות כדי לשמש איש קשר בין השלטון לתושבים. ברוב הכפרים והשכונות בשטחים, המוח'תארים הם הרשות המוניציפאלית היחידה, ומייצגים את האוכלוסייה בפני המימשל תמורת שכר נמוך מאת השלטונות. הכנסתם העיקרית באה מגביית כספים תמורת שירותי התיווך שהם

36. כרוז המיפקדה מס' 7 מ-1.4.88.
37. כרוז המיפקדה מס' 12 מ-2.4.88.

מספקים לאוכלוסייה. בשל תפקידם המסורתי כמתווכים בין האוכלוסייה והשלטונות, השתמשו בהם השלטונות בתקופת האינתיפאדה כבמקור מידע קבוע על הנעשה במקומות מגוריהם, וגם לצרכים בטחוניים, לדוגמה, כשהתעורר הצורך לזהות חשודים, לעוצרם או לזמן תושבים לחקירות או פגישות עם השב"כ, או להודיע על הפקעת חלקות אדמה.[38]

במהלך האינתיפאדה החלו הארגונים הפלסטיניים לפרסם כרוזי גינוי ואיום נגד המוחתארים. עקב זאת ביקשו חלק מהם לפרוש מתפקידם, ואחרים ניסו להימנע מביצוע משימות רגישות. חלק מן המוחתארים זוהו במהלך האינתיפאדה כמשתפי-פעולה וצוידו בנשק מטעם השלטונות לשם הגנה עצמית.

על-פי נתוני **בצלם**, הרגו פעילי הארגונים הפלסטיניים לפחות עשרה מוחתארים מתחילת האינתיפאדה, בגדה המערבית בלבד. אחד מהם היה מוחתאר אל-בירה, טאהר מוחמד א-דניאלי, שנהרג במאי 1991.[39] א-דניאלי, שהתמנה למוחתאר בשנות השמונים, גבה תשלום עבור שירותיו כמוחתאר ותיווכו בהשגת אישורים. כמו כן סייע באיתור מקום מגוריהם של אנשים המבוקשים על-ידי כוחות הביטחון. עקב החשדות נגדו החלו להופיע על קירות הבתים בשכונתו סיסמאות בגנות יחסיו עם השלטונות, והחנות שבבעלותו נשרפה מספר פעמים.

אחיו, יוסף א-טהר (המכונה אבו פוואז), חבר ממונה בעיריית אל-בירה, מסר ל**בצלם** בעדות מה-1 באוגוסט 1993, כי א-דניאלי ניסה, בעקבות האיומים, להתפטר מתפקידו כמוחתאר. לטענת אבו פוואז, נדחתה בקשה זו, והשלטונות איימו על א-דניאלי ובניו במעצר. אבו פוואז הוסיף כי הוא עצמו ניסה להתפטר מחברותו בוועדה הממונה של עיריית אל-בירה, אולם נתקל בתגובה דומה מצד השלטונות.

ב-22 במאי 1992 נורה א-דניאלי בסמוך לביתו. היורה נמלט מן המקום. א-דניאלי שנפגע מן הירי ביקש עזרה משכניו, אך נתקל בסירוב. גם נהג מכונית שעברה במקום סירב לעצור כאשר זיהה אותו. לבסוף עבר בנו במקום ופינה אותו לבית-החולים, שם נפטר מפצעיו.

ב. ממוני מועצות כפריות ועירוניות

מעמדן של המועצות הכפריות בשטחים דומה למעמדן של מועצות מקומיות ישראליות, ובסמכותן לנהל את ענייני החינוך, המים, הכבישים, החשמל ועוד. כמו כן יש להן סמכויות בוררות בסכסוכים בין תושבים. עד 1967 פעלו בגדה המערבית קרוב למאה מועצות כפריות, והמימשל הישראלי הפעיל אותן מחדש בהדרגה, כאמצעי שליטה.[40]

---

38. מירון בנבנשתי, **לקסיקון יהודה ושומרון**, הוצאת כנה, 1987, עמ' 81.
39. המקרה המובא להלן מבוסס על שיחות שקיים נציג **בצלם** עם אחיו, יוסף א-טהר ושכניו של טאהר מוחמד א-דניאלי בחודש אוגוסט 1993.
40. מירון בנבנשתי, שם, עמ' 86.

גם העיריות בשטחים שימשו אמצעי שליטה פוליטי, מאחר שחברי המועצות העירוניות וראשי הערים עסקו גם בנושאים פוליטיים שאינם מקומיים. מאחר שהעיריות היו למעשה הגופים הפוליטיים היחידים בשטחים שהמימשל הישראלי התיר את פעילותן אחרי 1967, הן הפכו למייצגות הציבור בשטחים. באמצעות המועצות העירוניות ניסה אש"ף להשתלט על הנהגת השטחים, ובדיוק דרך אותם גופים ניסה המימשל הישראלי לבלום את השפעת גורמי אש"ף. עם הקמת המינהל האזרחי ב-1981 החרימו אותו העיריות, והמימשל הגיב בהדחת תשעה ראשי ערים. בתגובה השעו רוב העיריות את פעילותן.[41]

בתקופת האינתיפאדה ניסו הארגונים הפלסטיניים להביא להתמוטטותו של המינהל האזרחי, בין השאר באמצעות אילוץ חברי העיריות והמועצות הכפריות, שמונו על-ידי השלטונות במהלך השנים שמאז 1967 ושסימלו בעיניהם חלק ממנגנון המימשל הישראלי, להתפטר.

כרוזי המיפקדה הלאומית המאוחדת הרבו להתייחס לחברי המועצות הכפריות והעירוניות שמונו בידי המימשל הישראלי ונותרו אחרי פרוץ האינתיפאדה בתפקידם. הנהגת אש"ף ראתה חשיבות רבה במאבק בקבוצה זאת. מ-1988 ואילך קראו כרוזי המיפקדה להתפטרותם ואיימו להעניש את המסרבים לעשות כן. ה-26 במארס 1988 אף הוכרז כיום מאבק נגד הוועדות העירוניות והכפריות הממונות, והתושבים נקראו לארגן הפגנות ותהלוכות כדי להביא להפלתן.[42] חודש לאחר מכן כבר קראה המיפקדה במפורש להרוג את המסרבים להתפטר.[43]

בסוף אפריל 1988 נקבה המיפקדה במפורש בשמותיהם של חברי מועצות עירוניות, וקראה "לכוון את המהלומות האכזריות ביותר נגד העובדים במנגנון המשטרה והוועדות העירוניות והכפריות הממונות, אשר יצאו נגד רצון עמנו ובראשם: א-זור, א-טוויל, חיליל מוסא וג'מאל סברי חילף".[44] ה-26 ביוני 1988 הוכרז כ"יום שלטון העם, שבו יונחתו המהלומות על הסוטים מרצון עמנו ותותקפנה הוועדות העירוניות הממונות".[45]

כרוזי מיפקדה מ-1988 קראו להריגת חברי המועצות הממונות, ואילו בכרוזים ב-1989 מוזכרים אמצעים אחרים כגון "הפקעת רכוש", "מעקב" ו"נידוי חברתי".[46] המיפקדה הדגישה, כי "רדיפת הסוכנים לא נעשית בשל היותם יריבים פוליטיים בעלי דעות מסוימות, אלא בשל היותם כלי דיכוי של הכיבוש"[47] בעקבות קריאות המיפקדה להתפטרות המועצות הממונות, פירסמו העיתונים היוצאים לאור במזרח ירושלים את שמותיהם של המתפטרים. עשרות מחברי המועצות, שסירבו להתפטר או שהועלו נגדם חשדות לשיתוף-פעולה, הותקפו בידי פעילי אינתיפאדה. בין המותקפים היה ראש עיריית אל-בירה, חסן א-טוויל, שמונה על-ידי השלטונות ב-1967 (אחרי שקודמו הודח). א-טוויל נפצע מדקירות סכין בידי רעול-פנים ביוני 1988.

---

41. שם, עמ' 118.
42. כרוז המיפקדה מס' 11 מ-19.3.88.
43. כרוז המיפקדה מס' 12 מ-2.4.88.
44. כרוז המיפקדה מס' 15 מ-7.5.88.
45. כרוז המיפקדה מס' 19 מ-8.6.88.
46. כרוז המיפקדה מס' 37 מ-29.3.89.
47. כרוז המיפקדה מס' 40 מ-22.5.89.

ג. אגודות-הכפרים

האגודה-הכפרית הראשונה פעלה בהר-חברון החל משנת 1978, ובראשה עמד מוסטפא דודין. בשנות השמונים הוקמו בגדה המערבית אגודות נוספות על-פי מודל זה, ביוזמת ראש המינהל האזרחי דאז, פרופ' מנחם מילסון.

בבסיס התפיסה החברתית של פרופ' מילסון עמדה הטענה, כי חיזוק הגורמים הכפריים המסורתיים באוכלוסייה, שנדחקו לשוליים בידי המנהיגות הפלסטינית העירונית, יהווה משקל נגד לאוכלוסייה העירונית ולראשי הערים, שזוהו עם אש"ף.[48] מדיניות זו היתה מנוגדת לזו של משה דיין, שסבר בזמנו כי יש להפחית את התערבות השלטונות בחיי היום-יום של התושבים כדי שלא לעורר את התנגדותם.

כדי לגייס את שיתוף-הפעולה של האוכלוסייה הכפרית, המהווה את רוב אוכלוסיית הגדה, העניק המינהל האזרחי בראשית שנות השמונים למנהיגי אגודות-הכפרים סמכויות מרובות. כך הותר להם, לדוגמה, לגייס מיליציות חמושות, והועמדו לרשותם תקציבים נכבדים.[49] המינהל האזרחי מסר רבות מסמכויותיו לאגודות הכפרים, כמו "זכות ההמלצה" למתן אישור לאיחוד משפחות, שחרור ממעצר ועוד.

מבין אגודות-הכפרים באזורים השונים, שמרה רק זו של הר-חברון על עצמאות מסוימת מול המימשל הישראלי.[50] אגודות-הכפרים באזורים האחרים התקשו לגייס את תמיכת האוכלוסייה הכפרית, בין השאר משום שהן התבססו על אישים שנחשבו בעיני התושבים למשתפי-פעולה עם ישראל. רבים מפעיליהם היו עבריינים אלימים, שלא מילאו את תפקידם המוצהר, לסייע להטבת תנאי המחיה בכפרים.[51]

במארס 1982 הוציאה ממשלת ירדן צו צבאי נגד חברי אגודות-הכפרים, שהגדירם כמשתפי-פעולה עם ישראל, והחברות באגודות נקבעה כמעשה בגידה. הצו עורר פילוגים, התפטרויות של כפריים מאגודותיהם וערעור האגודות מן היסוד. בנוסף לכך, במהלך אותה שנה ובשנה שאחריה נעצרו חלק ממנהיגי האגודות, נשפטו והורשעו בעוון רצח ושחיתות, ולנוכח כשלונן שינה המימשל הישראלי את גישתו כלפיהן.

החל מ-1984 פחתה פעילותן של האגודות, אך מנהיגיהן הוסיפו להיות מזוהים בעיני התושבים כמשתפי-פעולה. עם פרוץ האינתיפאדה עדיין פעלו שרידים מחברי אגודות-הכפרים, וגורמי ביטחון ישראליים אף הפקידו שמירה על כמה מהמנהיגים, כדי להגן על חייהם. בנובמבר 1989 ביקרו מנהיגי אגודת הר-חברון, מוסטפא דודין וג'מיל אל-עמלה, בתוניס, ונפגשו עם יאסר ערפאת. בעקבות הביקור החליטו השלטונות להסיר את ההגנה מעל השניים ולהפסיק שורה של הטבות שקיבלו כמשתפי-פעולה.[52]

---

48. מירון בנבנשתי, שם.

49. בשנים 1982-1983 העמיד המינהל האזרחי לרשות אגודות-הכפרים סיוע כספי בסך 12 מיליון דולאר. מירון בנבנשתי, שם, ע' 11.

50. משה מעוז, **המנהיגות הפלסטינית בגדה המערבית**, הוצאת רשפים, תל-אביב, 1985, עמ' 208-212.

51. שם.

52. **מעריב**, 24.10.89.

ד. שוטרים

בישיבה שנערכה ביולי 1967, בראשות שר הביטחון דאז משה דיין ובהשתתפות המפקח-הכללי של משטרת ישראל, נדון נושא היחס בין המימשל הצבאי, הצבא והמשטרה. באותה ישיבה נדונה לראשונה השאלה, אם ראוי למנות שוטרים פלסטינים למשטרת ישראל, איזה נשק ואילו סמכויות יינתנו להם. בדיון הוחלט על מינוי שוטרים פלסטינים תושבי השטחים, שיהיו כפופים למפקדי המשטרה, עם מתן זכות וטו למושל הצבאי של האזור.[53] קווים כלליים אלה קבעו מסגרת נוקשה לשוטרים הפלסטינים, שכן למרות שרוב התושבים נשמעו להוראותיהם מסיבות מעשיות, הרי שהם נתפסו כזרוע נוספת של המימשל הצבאי, ולא רק כאמצעי לקיום הביטחון והסדר.

מאז 1967 התרחבו משימות אנשי המשטרה המקומיים לביצוע תפקידים מיבצעיים, כמו הנחיית סיורים של הצבא והמודיעין אל בתי תושבים או העברת הודעות לתושבים על הצורך לציית להוראות כוחות הביטחון.

בשנות השבעים והשמונים דווח על מעורבות של כמה שוטרים פלסטינים בזיוף בעלות על קרקעות. לפי פרסומים שונים, הם ניצלו את תפקידם כדי להוציא מהתושבים במירמה מסמכי ויתור על אדמותיהם. בעיתון "א-שעב" פורסמה דוגמה לכך, בידיעה על קצין במשטרת קלקיליה, שנהג לזמן כפריים ללשכתו ולהאשים אותם בביצוע עבירות שונות. אחר-כך נהג לדרוש מהם לחתום על מסמכים, שהיו למעשה מסמכי מכירת הקרקע שלהם, בעוד שהוא הטעה אותם לחשוב כי מדובר במסמכים המעידים על כך שאין להם קשר למעשים אלה.[54] שוטרים פלסטינים אחרים הצטרפו במהלך כהונתם במשטרה לפעילות השב"כ כסוכני מודיעין ויועצים, וכן כחוקרים של עצירים.

השוטר ג'וואד א-טמייזי, בן 38, תושב הכפר אידנא שבנפת חברון, הצטרף למשטרה ב-1970, עלה בדרגה והפך לחוקר. במסגרת תפקידו חקר גם עצירים פלסטינים, פליליים ובטחוניים, ונודע כמי שמשתמש באלימות קשה כלפי נחקרים. כמו כן השתתף במעצרים ופיתח קשרים עם השב"כ. במהלך האינתיפאדה קיבל א-טמייזי איומים רבים על חייו, וחומש בנשק להגנה עצמית.

בתחילת האינתיפאדה דרשה המיפקדה הלאומית המאוחדת מאנשי המשטרה להתפטר. רובם נענו להוראה זו והתפטרו. ב-7 במארס 1988 הרגו פעילי אינתיפאדה את השוטר נביל ג'ומעה פרח, בן 27, במחנה-הפליטים עקבת-ג'בר, ליד ירימו, ולאחר מכן השחיתו את גופתו. בעקבות המקרה התפטרו רוב השוטרים שטרם התפטרו עד אז.

ג'וואד א-טמייזי סירב להתפטר גם לאחר מקרה זה. באפריל 1989 נורו יריות לעבר ביתו, אך הוא לא נפגע. ב-26 באוגוסט 1989, בעת ששהה א-טמייזי בחו"ל, הותקפו בני משפחתו שבכפר אידנה, ושבעים נפש, נשים וילדים ממשפחתו, נאלצו לעזוב את הכפר ובתיהם נבזזו והועלו באש.[55] ב-26 בדצמבר 1989, כאשר נסע במכוניתו באחד מרחובות

---

53. שלמה גזית, **המקל והגזר, המימשל הישראלי ביהודה ושומרון**, עמ' 123-124.
54. **א-שעב**, 7.2.86.
55. ר' גם נדב העצני, **מעריב**, 29.12.89.

חברון, ליד מוסך האוטובוסים הישן, נורה ג'וואד א-טמייזי בראשו בידי איש פת"ח, ונהרג.

ב-15 באפריל 1991 ירה רעול-פנים בפקד עבדאללה יונס, בן 51, שהיה ראש משרד הסיור במשטרת רפיח והקצין הפלסטיני הבכיר ברצועה, והרגו.[56] יונס היה בין השוטרים הבודדים שהמשיכו לשרת במשטרה גם אחרי שרוב השוטרים התפטרו מהשירות.

על-פי נתוני **בצלם**, נהרגו במהלך האינתיפאדה לפחות שבעה שוטרים פלסטינים בעילה של שיתוף-פעולה עם שלטונות. ממצאי **בצלם** מעלים, שרוב מקרי ההריגה של אנשי משטרה בתקופת האינתיפאדה בוצעו נגד שוטרים שסירבו להתפטר, או ששימשו כמשתפי-פעולה פעילים בנושאים בטחוניים.

שוטרים פלסטינים ששירתו במשטרת ישראל, אך נענו לקריאות ולאזהרות והתפטרו בראשית האינתיפאדה מתפקידיהם, כמעט לא נפגעו. שוטרים וקצינים לשעבר במשטרת ישראל אף מונו לתפקידים בכירים במסגרת המימשל הפלסטיני העצמי בעזה וביריחו. ביניהם, איבראהים מוהנא, קצין לשעבר במשטרת ישראל, שמונה לעמוד בראש ועדת המשטרה הפלסטינית ברצועת-עזה. עולה מכך כי השוטרים לא נחשבו למשתפי-פעולה בגלל היותם שוטרים בעבר. אש"ף אף פיצה את כל אנשי המשטרה שהתפטרו בעקבות קריאות המיפקדה הלאומית המאוחדת, והעניק להם משכורת חודשית. כן החל לשלב אותם במסגרת משימות אבטחת המישלחת הפלסטינית לשיחות השלום או שהטיל עליהם משימות ביטחון שונות.

---

56. **מעריב**, 16.4.91.

6. מוסר, כבוד המשפחה ושיתוף-פעולה

במהלך האינתיפאדה החלו הארגונים הפלסטיניים לראות כמשתפי-פעולה גם את אלה העוסקים בסרסרות, בזנות, בסחר בסמים ואלכוהול, בהפצת חומר פורנוגראפי, וכך גם צורכי סמים או כאלה שנראו לחברי הארגונים כחורגים מנורמות חברתיות מסורתיות, לרבות נואפים, נואפות והומוסקסואלים.

הארגונים גרסו, כי פעילות "בלתי מוסרית" וסוגים שונים של פעילות פלילית מביאים להשחתת החברה ולהחלשת עמידותה, ובכך מסייעים לאויביה, קרי שלטונות ישראל. אנשים אלה, לדעתם, חשופים באופן מיוחד לסחיטה מצד כוחות הביטחון, מה שהופך אותם למטרה נוחה לגיוס כמשתפי-פעולה.

בעדות ל**בצלם** מה-22 באוקטובר 1993 אמר סלים מואפי, חבר בחוליית נצי-הפת"ח ברצועה, את הדברים הבאים:

> בדרך-כלל מגייסים השלטונות הישראליים אנשים חלשים, כלומר, אנשים המגיעים מחמולות חלשות או אנשים בעלי אופי חלש, ואחת הדרכים הנפוצות לגיוסם היא באמצעות השימוש בסמים ודרך עבירות מוסר. בדרך זו קל מאוד לשלטונות לסחוט אותם ולאיים עליהם. המדיניות של השלטונות היא להכניס כמויות גדולות של סמים לשטחים או להעלים עין מהשימוש בהם, במטרה להרוס את הנוער ולהרחיק אותו מפעילות לאומית. עלינו לנקות את החברה מסוג כזה של אנשים, כי הם מסוכנים לחברה. משתפי-פעולה גלויים ואפילו חמושים לא מהווים סכנה לחברה כמו אנשים אלה. הגלויים ידועים לכולם, אבל אלה מהווים סכנה אמיתית לחברה, ולכן עלינו לפעול נגדם במהירות רבה ולתקן אותם. להחזיר אותם בתשובה, אם יש אפשרות כזו, או לחסלם ולהיפטר מהם.

החוליות המזוהות עם הארגונים הפלסטיניים השונים, ובפרט אלה המזוהות עם ארגונים חילוניים כגון הפת"ח והחזית העממית, פעלו כמעין "משטרת מוסר" מקומית, שעסקה כמעט בכל תחומי החיים וכפתה את תפיסותיה על האוכלוסייה. בין היתר התערבו חוליות אלה בבעיות משפחתיות (בתחומי הנישואים, הגירושים, ענייני מוהר וירושות) ובהענשת עבריינים פליליים (כגון גנבים, שודדים ואנסים) (ר' עוד בנושא בחלק ג' של הדו"ח).

התערבותן של החוליות המקומיות בענייני מוסר ומשפחה השפיעה בעיקר על מצבן של הנשים. על-פי ממצאי **בצלם**, בשש שנות האינתיפאדה הרגו פלסטינים למעלה ממאה נשים פלסטיניות, על רקע מה שהוגדר חשד לשיתוף-פעולה. בנוסף, נפגעו מאות נשים פגיעות גופניות אחרות, הדומות לאלו שהופעלו נגד גברים.

התחקיר מעלה, כי למרבית ההרוגות בידי פלסטינים במהלך האינתיפאדה לא היה קשר עם גורמי הביטחון. רבות מהן הואשמו בידי הארגונים הפלסטיניים בהתנהגות בלתי

מוסרית, בעיסוק בזנות או בקיום קשר עם אנשים שנחשדו בשיתוף-פעולה, כאשר ההאשמות מבוססות לעתים קרובות על שמועות ומידע לא בדוק.[57] רבות מהנפגעות נחשדו בשיתוף-פעולה והתנהגות בלתי מוסרית גם יחד; כך, למשל, נחשדו חלק מהן בעיסוק בזנות ובקיום קשרים עם משתפי-פעולה. נשים ונערות, שנפגעו בידי בני-משפחה או אחרים בגלל סיבות הקשורות בכבוד המשפחה, לא נכללו בדו"ח זה, כל עוד לא הודיע אדם או ארגון כי העילה למעשה היתה לאומית, הווה אומר, חשד לשיתוף-פעולה.

במהלך האינתיפאדה תפסו החוליות המקומיות, המזוהות עם הארגונים השונים, את מקומן של החמולות כמקור של כוח וסמכות גם בעניינים משפחתיים, והמושג "כבוד המשפחה" קיבל משמעות לאומית. אם באופן מסורתי רק משפחת האב היתה אחראית על התנהגות האשה, הרי שבמהלך האינתיפאדה החלה גם מנהיגות הרחוב ליטול סמכות זו לידיה. ההנהגה החלה לקבוע כללי התנהגות של נשים בכרוזים, והן נדרשו להקפיד על התנהגות צנועה ולבוש מסורתי, כולל כיסוי ראש. נשים שלא התנהגו כנדרש נחשפו לפגיעות בידי פעילים פלסטינים, כגון שפיכת חומצה על גופן, זריקת אבנים לעברן איומים ואף אונס.[58]

נשים שהתנהגותן נחשבה בלתי מוסרית הואשמו כי הן פוגעות בכבוד משפחתן ובכבוד האומה ומחלישות את העם ואת המאבק הלאומי. כמו כן נפוצה טענה, כי נשים פלסטיניות נשלחות בידי גורמי הביטחון לגייס משתפי-פעולה, בשיטות המכונות בשם הכללי "איסקאט", שפירושו דרדור לשיתוף-פעולה, בעיקר באמצעים מיניים (כגון באמצעי סחיטה, צילום במצבים אינטימיים ואיום בהפצת הצילומים). האיסקאט המיני משמש טיעון מרכזי של הארגונים הפלסטיניים, והיווה עילה לרבים ממעשי ההרג (על האיסקאט ר' בחלק א', פרק 3, "גיוס משתפי-פעולה").

טענה הנשמעת שוב ושוב מצד המוציאים לפועל של מעשי ההרג הללו היא שקל מאוד לסחוט נשים שמתנהגות בצורה לא מוסרית. לדבריהם, לא ניתן לתת אמון בנשים אלה, כיוון שאשה נשואה, למשל, הבוגדת בבעלה, עלולה לבגוד בעמה בקלות יתרה. טענות מסוג זה נשמעו גם בעדויות שמסרו ל**בצלם** ב-29 במאי 1993 שניים מפעילי הג'יהאד האיסלאמי, "אבו קאיד" ו"אבו פאיז":

> אנחנו מסתכלים על אשה באופן אחר מזה שאנחנו מסתכלים על בחורים. המוסר הנשי, הקדושה והשמירה על הבתולין הם הדברים החשובים ביותר. נשים שעוברות על איסורים במסגרת הנישואים אינן משתפות-פעולה בהכרח, אבל מעצם העובדה שהן עוסקות בזנות, הן מדיחות את הגבר שהן שוכבות איתו מהמאבק הלאומי ופוגעות בכבוד בעליהן.
>
> אשה נשואה ששוכבת עם גבר שאינו בעלה, הורגים אותה ישר. בחורה לא נשואה ששוכבת עם מישהו, והיא אינה משתפת-פעולה, שוברים לה את

---

57. ר' עוד בעניין זה בכתבתה של למיה לחוד, **ירושלים**, 22.5.92.

58. עדויות על מקרי אונס נגבו על-ידי **בצלם** (לדוגמה עדותו של א.ח. מה-19.12.93), אך בהיות הנושא בגדר טאבו חברתי, לא ניתן להגיע לנתונים מספריים אמינים של הנשים שנאנסו במהלך האינתיפאדה על-ידי חברי חוליות באשמת שיתוף-פעולה או התנהגות בלתי מוסרית.

העצמות. זה כעשרים אחוז מהמקרים. השב"כ מדיח את הנשים האלה לשכב עם הגברים ולהוציא מהם מידע. לנשים נשואות שאינן משתפות-פעולה נותנים לפעמים עונש של מעצר-בית. לגבי בחורות שמחייבים אותן לעסוק בזנות, אנחנו לא מרחמים והורגים גם אותן.

בעדותו ל**בצלם** ב-29 במאי 1993 אמר פעיל הנשר האדום, המכונה "אבו עאייד", בין היתר:

את הנשים הממשיכות לעסוק בזנות באופן קבוע אנחנו הורגים. את אלה שהודחו רק פעם אחת לעסוק בזנות ואינן ממשיכות בזה אנחנו רק מכים. הדחת נשים לזנות היא הדרך הטובה ביותר של השלטונות לחייב אותן לעסוק בשיתוף-פעולה, שכן הן מפחדות שיגלו שעסקו בזנות, ולכן הן ממשיכות לשתף-פעולה.

בעדותו ל**בצלם** מה-11 באוגוסט 1993 אמר בעניין זה חוסיין עוואד, המכונה "אל-אקרע", מפקד נצי-הפת"ח באזור ח'אן-יונס:

נצי-הפת"ח אינם מחסלים אשה בגלל עבירות מוסר בלבד, אלא רק אם לאשה באמת יש קשר עם השלטונות הישראליים. בדרך-כלל השלטונות מגייסים נשים באמצעות צילומן כאשר הן עירומות או עוסקות במשהו לא מוסרי. הם מאיימים עליהן שאם לא ישתפו-פעולה, יראו את התמונות לבני משפחתן ויפרסמו אותן בעיתונים. הנשים שכבר גויסו לשיתוף-פעולה מפתות נשים אחרות לקיים יחסי-מין עם גברים, ותוך כדי כך מצלמות אותן, וחוזר חלילה. לנשים שרק פותו, אך טרם פיתחו קשר עם השלטונות, אנחנו עורכים שיחה חינוכית ומאפשרים להן לחזור בתשובה. אנחנו חושבים שהמהפכה שלנו היא מהפכת תיקון ולא מהפכת חיסול.

במהלך שנות האינתיפאדה נהרגו בשטחים לפחות 107 נשים על רקע חשד לשיתוף-פעולה (כולל האשמות בהתנהגות בלתי מוסרית), כפי שעולה מהנתונים הבאים:

1988	1989	1990	1991	1992	1993	**בסך-הכל**
1	23	19	22	28	14	107

81 ממקרים אלה התרחשו ברצועת-עזה. בולט מספר הקורבנות שנהרגו באזור ח'אן-יונס (לפחות 27 נשים) וברפיח (לפחות 17 נשים).

גיל הקורבנות גבוה יחסית: מרביתן בנות למעלה מ-30. 29 נשים לפחות היו בשיכבת הגיל 30-40. 45 נשים היו בנות 40 ומעלה. בין הקורבנות ניתן למצוא גם נשים בנות 55 ואף אשה בת 70. הצעירה שבהן היתה בת 18.

א. חמישה מקרי הריגה של נשים במהלך האינתיפאדה

1. וורדה אל-ספריה, בת 35, תושבת מחנה-הפליטים ח'אן-יונס שבעזה. תיאור הריגתה נמסר לבצלם מפי ע.ק., מבוקש, החבר בארגון נצי-הפת"ח, ב-2 באוקטובר 1993.

ב-5 באפריל 1993 קיבלנו פקודה מהוועדה המרכזית של הפת"ח בח'אן-יונס ללכת לביתה של וורדה אל-ספריה. הייתי אז פעיל בכוחות ההלם ובצבא העממי, השייך לארגון. ההוראה היתה לתת לה כמה מכות ולהטיל עליה עונש של מעצר-בית לתקופה של שלושה חודשים, כיוון שהיתה ידועה כמי שהתנהגה בצורה בלתי מוסרית מבחינה מינית וניהלה קשרים עם גברים רבים. היא נחקרה כבר פעמיים בעבר בידי הפת"ח, והודתה כי עשתה איסקאט, אך הכחישה כי היתה בקשרים עם האויב. היא ניהלה מפעל לתפירה, שבו היו 25 פועלות, שכמעט לכולן היא עשתה איסקאט מיני.

הלכתי יחד עם שלושה בחורים, שניים מהם היו מבוקשים ונתפסו אחר-כך, והשלישי עדיין מבוקש. יצאנו לביתה בסביבות השעה 23:00 בלילה, רעולי-פנים. כדי לא לעורר מהומות ורעש — כי ביתה של אל-ספריה נמצא בשכונת ברבח, שרוב תושביה משתפי-פעולה חמושים — טיפסנו על הגדר הסמוכה ונכנסנו לתוך הבית דרך חלון המטבח, שהיה פתוח.

לא היה לנו נשק חם. לאחד מאיתנו היה גרזן ולשני סכין. לשלישי לא היה כלום, ואילו אני הייתי מצויד בפגיון. נכנסנו לחדר השינה שלה ומצאנו אותה עם גבר שאינו בעלה. בעלה עבד בישראל וחזר פעם בחודש למשך יומיים.

כשראיתי את המראה המזעזע הזה לא יכולתי להתאפק; קשרנו לכיסא את הגבר, שהיה עירום, ונתנו לו סתירות ומכות. הרבצנו לו קשות. גם לאשה נתתי כמה סטירות, ואחר-כך הגשתי לה מפה כדי לכסות את גופה, שהיה עירום לחלוטין. האשה צעקה עלי, אמרה שאני צריך להתבייש להרביץ למישהי בגיל של אמא שלי. גם הגבר שהיה איתה התחיל לצעוק, שלא נעשה לה כלום. כיסינו לו את הפה ואת העיניים. האשה שוב צעקה וקיללה אותי, והשתמשה במלים גסות מאוד. לא יכולתי להתאפק והיכיתי בראשה עם הפגיון. אחרי שתי מכות זרם המון דם. האשה המשיכה לצעוק ולקלל את אמא שלי ולכנות אותה זונה. השתוללתי, איבדתי שליטה עצמית, צרחתי על האשה, אמרתי לה שהיא זונה, והמשכתי לתת לה מכות על הראש עם הפגיון. נתתי לה שש מכות. המון דם ירד. החולצה שלי והנעלים שלי התלכלכו והתמלאו דם. עוד לא ידעתי אז אם היא מתה. יצאנו, כשהיא על המיטה, מלאת דם. את הגבר שהיה איתה השארנו קשור.

למחרת בבוקר נודע לי שהיא מתה. הארגון זימן אותנו לשיחה, כי החלטת הארגון היתה לא להרוג אותה. סיפרנו לוועדה המרכזית של הארגון מה היה, והם הצדיקו אותנו. באותו יום, שישה במאי 1989, נכתבו סיסמאות על הקירות ועל המסגדים, שארגון הפת"ח לוקח על עצמו את האחריות לחיסולה של וורדה אל-ספריה באשמת שיתוף-פעולה.

2. ופאא שעבאן אל-אג'וואני, בת 30, תושבת מחנה-הפליטים אל-בורייג' שברצועת-עזה.

ב-27 ביוני 1993 הגיע לבית הוריה המאמצים של ופאא אל-אג'וואני, שם התגוררה, אדם חמוש, שציווה עליה להתלוות אליו. הוא משך אותה החוצה, הצמיד אותה לקיר וירה בראשה. היא נהרגה במקום.

על-פי עדותו של פואד עיד, תושב אל-בורייג', מה-13 באוגוסט 1993:

> אל-אג'וואני ננטשה על-ידי אמה באחד מרחובות מחנה הפליטים אל-בורייג' מיד לאחר לידתה ב-1963. היא אומצה בידי שעבאן אל-אג'וואני וסובחייה עשור, זוג חסר אמצעים וחשוך ילדים, לאחר שמצאו אותה נטושה ברחובות המחנה. החברה התייחסה לאל-אג'וואני כאל אסופית. הוריה המאמצים התייחסו לילדה יפה והעניקו לה אהבה, אך למרות זאת נתקלה הילדה בקשיים חברתיים. היא כונתה בסביבתה "אווזה" והאנשים נהגו לקנטר אותה ולהציק לה על רקע השתייכותה למשפחה עניה משוללת תמיכה חברתית. לאחר שהשלימה לימודים יסודיים, נישאה ופאא בפעם הראשונה, אך כעבור שנה הסתיימו נישואיה. בנה, שנולד מנישואים אלה, נלקח ממנה. היא נאלצה להתחתן עם גבר אחר, עגלון תושב עזה. גם ניסיון זה לא הצליח והיא התגרשה אחרי חודש וחצי בלבד. היא נישאה בפעם השלישית לנרקומן מובטל, ונולדו לה ארבעה ילדים נוספים.
>
> אל-אג'וואני עבדה לפרנסתה כפועלת ניקיון בבית-חולים אל-אהלי בעזה, משם פוטרה לאחר שנפוצו עליה בבית-החולים שמועות על התנהגות לא-מקובלת. לאחר מכן החלה לעבוד בבית-החולים שיפא בעזה, וגם שם נפוצו שמועות על יחסיה עם גברים רבים. שמה נקשר גם לשמועות מעורפלות על שיתוף-פעולה ולפחות פעם אחת היא הוזהרה בידי פעילי אינתיפאדה.
>
> ב-1992 נשא בעלה אשה נוספת. בגלל אלימות בעלה כלפיה, נמלטה אל-אג'וואני לבית אמה המאמצת. ב-27 ביוני 1993 הגיע רעול פנים אל ביתה ופקד עליה להתלוות אליו. אימה המאמצת התחילה לבכות וביקשה שהוא יחקור אותה בתוך הבית, אולם הוא משך את ופאא החוצה, הצמיד אותה לקיר בעוד היא מתחננת על נפשה וירה בראשה. עד יום מותה היא לא נחקרה בידי אף גורם פלסטיני.

3. סבאח כנעאן, בת 33, אלמנה ואם לארבעה ילדים, תושבת שכם.[59]

ב-26 ביוני 1989 הופיעו בביתה של סבאח כנעאן רעולי-פנים המשתייכים לפת"ח, ודרשו ממנה להתלוות אליהם. למחרת בבוקר נמצאה גופתה בשכונת הקסבה ועליה סימנים של דקירות סכינים.

נגד סבאח כנען ואחותה פיירוז נפוצו שמועות, שייחסו להן קשרים עם גורמי הביטחון, והשתיים הוטרדו ונחשפו לאיומים על רקע זה. הן נחקרו פעמים אחדות בידי רעולי-פנים בדבר "התנהגות לא מוסרית" ושיתוף-פעולה. באפריל 1989 חקרו רעולי-פנים את סבאח כנעאן, ובעקבות חקירה זו אושפזה בבית-החולים.

---

59. מבוסס על תחקיר **בצלם**, כתבי-אישום, פסקי-דין של בית-משפט וקטעי עיתונות.

פאטמה כנעאן, אחותה של סבאח, עמדה בסמוך לדלת המרתף שבו נחקרה, וכך תיארה את ששמעה בפני כתבת "ידיעות אחרונות":

שאלה: את עושה דברים לא יפים, מלוכלכים, מחללת את כבוד המשפחה והאומה?

תשובה: מה פתאום. בעלי מת, התחתנתי עם אחר, נולד לנו ילד.

שאלה: את לא התחתנת עם אבי הילד כדת וכדין. אין שום מסמך שאתם בעל ואשה.

תשובה: נכון. אין ניירות.

שאלה: שמענו שאת מתנהגת לא יפה עם השכנים. הרבצת לגבר.

תשובה: פעם הלכתי עם הבת שלי למכור צלחות ברחוב. בא אחד, שם עלי ידיים, נתתי לו שתי סטירות וזהו.

שאלה: את נמצאת בקשר עם שני קצינים במימשל?

תשובה: מה פתאום.

שאלה: את משקרת. אנחנו יודעים שאת מלשינה לקפטן י. ולקפטן ש. את מסרת להם שמות של שישה בחורים מהשבאב. סיפרת ליהודים שהם גם מעשנים סמים.

תשובה: לא מכירה את הקצינים האלה.

שאלה: את שכבת עם ארבעה גברים ערבים (מציינים ארבעה שמות). את מבזה אותנו.

תשובה: באמת לא שכבתי עם אף אחד. אני אלמנה. פעם אחת מישהו הכריח אותי בכוח לשכב איתו.

סבאח כנעאן:
נחשדה בשיתוף פעולה
וב"התנהגות לא מוסרית".

בהמשך הכחישה כנעאן את טענות חוקריה כי היא מחזיקה באקדח. לאחר שהוכתה, הודתה שהיה ברשותה אקדח, שאותו הפקידה אצל חברתה. רעולי-הפנים הורו לה להביא את האקדח עד למחרת, אחרת יהרגו אותה, ועזבו אותה חבולה.[60]

סיפורה של כנעאן הודלף לכלי-התקשורת, ככל הנראה בידי מקורות צבאיים. חרף הפרסום, כוחות הביטחון לא נקטו כל פעולה להגן על חייה של כנעאן אחרי ששוחררה מבית-החולים וחזרה לביתה, אף שהיתה בסכנה ממשית. כעבור כחודשיים חטפה חוליה של הפת"ח את כנעאן והרגה אותה. כתב-אישום, שהוגש נגד ג'יאבר הוואש, ייחס לו השתתפות בחטיפה יחד עם שלושה נוספים, איימן רוזה, האני תיים ונאסר עמאד. על-פי כתב-האישום, הארבעה הובילו את כנעאן מביתה לאזור הקסבה בשכם, שם חקרו אותה ולאחר מכן הכו בראשה, שברו את גולגולתה ודקרו אותה 17 פעמים בסכינים. הוואש, אשר הורשע ברצח שישה חשודים בשיתוף-פעולה, נידון ב-1990 לשישה מאסרי-עולם.

4. סנאא זביידי, בת 22, תושבת ענבתא שבנפת טול-כרם.

ב-7 ביולי 1993 הרג אדהם זביידי את אחותו סנאא זביידי, בת 22, כרת את ראשה, סובב עימו ברחובות העיירה ענבתא ואחר-כך הסגיר עצמו למשטרה.[61]

זביידי נישאה לח'אלד מוחמד עבד א-דאיים בפברואר 1993. ב-5 ביולי 1993 נעלמה מביתה, וככל הנראה ברחה לבית משפחת עבד רבו בטול-כרם, הידועה באזור כמשפחה של משתפי-פעולה חמושים. לדברי הבעל, ח'אלד, הוא זומן בשעות הערב לתחנת המשטרה בטול-כרם, שם מצא את אשתו בלוויית בני משפחתה. ככל הנראה התלוננה סנאא זביידי במשטרה כי בעלה אלים כלפיה, וכי הכה אותה ושפך עליה חומצה. הבעל הכחיש את הטענות, ולאחר שהבטיח לשוטר בתחנה כי לא ינהג כלפיה באלימות, חזר עם משפחת אשתו לענבתא. על-פי עדות הבעל, אשתו אמרה לו בדרך הביתה שנחטפה בידי בני משפחת עבד רבו, ואלה איימו עליה בנשק ואילצוה לומר למשטרה שהיא הגיעה לביתם מיוזמתה וכי בעלה נוהג להכות אותה.

בהמשך עדותו סיפר הבעל:

> ב-7 ביולי 1993, בסביבות השעה 6.30 בבוקר, התעוררתי מצעקות בקרבת הבית. שאלתי את אמי מה הצעקות האלה, והיא סיפרה לי שאדהם הרג את אחותו סנאא, כרת את ראשה והלך עם הראש לכיוון השוק. [...] בסביבות השעה 9.00 בבוקר הגיעו חיילים ושוטרים לבית הוריה של אשתי. שני חיילים הגיעו לביתי ולקחו אותי למשטרה, שם ראיתי את אדהם. שאלתי אותו: למה הרגת אותה? הוא ענה שלמלוכלכים אין מקום אצלנו. שאלתי אותו למה הוא מתכוון, והוא ענה: זו מלוכלכת ומלכלכת אצל משפחת עבד רבו. שאלתי אותו איך הוא יודע, והוא אמר לי שהוא חקר אותה בבית והיא הודתה בכך [...] בזמן

---

60. ענת טל-שיר, "אני פוחדת שיבואו שוב", **ידיעות אחרונות**, 25.4.89.
61. מבוסס בין השאר על עדותו של ח'אלד מוחמד עבד א-דאיים, שנמסרה ל**בצלם** ב-6.8.93.

רציחתה היתה אשתי בהריון בחודש החמישי. ברציחתה של אשתי או כל בחורה אחרת למשפחת עבד רבו חייבה את רציחתה. לאשתי יש משפחה גדולה מאוד שצריך להגן עליה (על כבודה), וברציחתה למשפחת עבד רבו פגעה בכבוד המשפחה.

5. עיטאף א-נימס, בת 45, תושבת שכונת שאבורה שברפיח, נשואה ואם לארבעה ילדים.

ב-8 בספטמבר 1990 הוכתה עיטאף א-נימס למוות בגרזינים בידי רעולי-פנים. ב-20 באוקטובר 1991 הוגש בבית-המשפט הצבאי ברפיח כתב-אישום, המייחס את המעשה לשישה פלסטינים, חברי חוליית הפנתר השחור, המזוהה עם הפת"ח: שעבאן חנייף, יאסר זנון, נאסר אבו קאעוד, רמזי תיים, אשרף אבו ג'זר והישאם אבו ג'זר. בהודעה במשטרה טען חנייף, כי א-נימס נחשדה בסיוע לשב"כ.

על-פי עדותו של ס.ג. (שם מלא שמור במשרדי **בצלם**) ל**בצלם** מה-23 באוגוסט 1993, הוטרדו בני משפחת א-נימס במהלך האינתיפאדה על-ידי פעילי אינתיפאדה, ועל חלקם אף הוטלו מעצרי-בית. על-פי העדות, היו לעיטאף א-נימס קשרים עם אדם המכונה "אבו זהיר", הידוע כמשתף-פעולה חמוש מאזור רפיח. בהמשך העדות נאמר:

> בעבר ניסו אנשי חוליית לפיד-האינתיפאדה, המשתייכת לחזית העממית, להרוג אותה. הם פרצו לביתה, ולאחר שהכניסו את יתר בני הבית לחדר נפרד, פצעו את עיטאף א-נימס בדקירות בבטנה. היא הועברה פצועה לטיפול בבית-החולים.
>
> זמן מה לאחר מכן נחטפה עיטאף בידי אנשי חוליית הפנתר השחור. כעבור יומיים ראיתי ברחוב הראשי של שאבורה אנשים רצים לעבר מכונית מסוג פיז'ו 404, שעצרה באמצע הכביש. הצטרפתי אליהם.
>
> רעולי-פנים הוציאו אשה מתוך המכונית. היא נראתה תשושה מאוד ונפלה ארצה. היתה התקהלות גדולה, ואחד מרעולי-הפנים קרא לאנשים ואמר, שהאשה הודתה ששיתפה-פעולה עם השלטונות מאז שנות השבעים, הלשינה על קבוצות של פדאיון, דירדרה צעירים וצעירות רבים, ושהיא עדיין ממשיכה לרגל אחרי פעילי האינתיפאדה מבעד לסדק בחומת הגן של ביתה. רעול-הפנים אמר עוד, שהיא ניסתה לרמות קבוצה של הפנתר השחור במהלך חקירתה. דברים אלה צוינו גם בגילוי-דעת שהוצא מטעם הפנתר השחור אחרי ביצוע הפעולה.
>
> רעול-הפנים שאל את האנשים, "מה הייתם גוזרים על אשה כמוה?", והאנשים ענו, "מוות".
>
> ראיתי שהיא מדברת, אך לא שמעתי מה אמרה, כי המולת הקריאות התחזקה, ואיש לא התעניין בדבריה.
>
> האנשים קראו, "לא רוצים לראות יותר משתפי-פעולה, יאסר, הוי גיבור, פאהד, הוי גיבור". רעולי-הפנים הכו אותה בגרזינים בכל חלקי גופה, עד שמתה.
>
> קבוצת רעולי-הפנים הסתלקה, ואחד מבניה של עיטאף הגיע ולקח את הגופה במכונית.

חלק ג'

עינוי חשודים בשיתוף-פעולה והריגתם

1. עינוי חשודים בשיתוף-פעולה והריגתם בפגיעות בזכויות האדם

בציבור הפלסטיני נשמעו קולות רבים, המצדיקים הריגת משתפי-פעולה, והמנמקים זאת בצורך להתגונן מפני הסכנות הנשקפות מהם ובהעדר חלופות יעילות להתמודדות עם סכנות אלה, לנוכח שליטת ישראל בשטחים.

הא-סימטריה הקיימת בין אמצעי האכיפה העומדים לרשות המדינה לבין אלה העומדים לרשותם של הפלסטינים תושבי השטחים היא נתון שאין עליו עוררין. מערכות אכיפה כמשטרה, בתי-משפט, בתי-מעצר ובתי-סוהר, שיש ברשות המדינה ושבכוחה להשתמש בהן כדי לעצור, להעמיד לדין ולהעניש את מי שעובר על חוקיה, אינן עומדות לרשות הפלסטינים תושבי השטחים.

הפלסטינים נתונים תחת שלטון צבאי ישראלי, אשר רובם אינם מכירים בו כשלטון לגיטימי. כיוון שכך, קיים ניגוד אינטרסים ברור בין הגוף המחוקק והאוכף לבין הציבור. ניגוד האינטרסים הוא חריף במיוחד בכל הנוגע למשתפי-פעולה עם השלטון הישראלי. מי שמוגדר בפי הארגונים הפוליטיים הפלסטיניים כמשתף-פעולה נתפס על-ידיהם כבוגד. השלטונות, לעומתם, רואים בפעילותם של פלסטינים המשמשים משתפי-פעולה תרומה חשובה לביטחון. יתר על כן, השלטונות נעזרים במשתפי-הפעולה בפעולותיהם נגד פלסטינים, שחלקן מהוות בעצמן הפרות של זכויות אדם, ונמנעים במקרים רבים מלאכוף את החוק על משתפי-פעולה שביצעו מעשים פליליים, שלא במסגרת תפקידם, נגד פלסטינים אחרים.

בצלם מכיר בזכותה של החברה הפלסטינית להגן על עצמה, כל עוד האמצעים שהיא משתמשת בהם אינם עומדים בסתירה לנורמות של המשפט הבין-לאומי. ממצאי התחקיר מצביעים על תופעות נרחבות של הרג, עינויים וענישה אכזרית מצד ארגונים פלסטיניים ופעיליהם נגד חשודים בשיתוף-פעולה. תופעות אלה מהוות פגיעה חמורה ביותר בזכויות האדם, ולא ניתן להצדיקן בשום מצב.

גם בהעדר מערכת משפט מסודרת חייבים לערוך, לפני ענישת אדם, בירור מסודר, תוך מתן אפשרות הולמת לחשוד להגן על עצמו, כדי למנוע שרירותיות בהטלת העונש. מממצאי התחקיר עולה, כי ארגונים פוליטיים פלסטיניים או פעיליהם נוקטים פעולות ענישה נגד חשודים בשיתוף-פעולה בשטחים ללא בחינה כלשהי העומדת בסטנדארטים משפטיים מינימאליים.

חמור במיוחד הוא השימוש התדיר שנעשה בהוצאות להורג ללא משפט ובעינויים. הקהילה הבין-לאומית אסרה חד-משמעית את השימוש בעינויים ובהוצאות להורג ללא משפט בכל מצב ובכל הנסיבות.[1] **בצלם** מתנגד לשימוש בעונש מוות גם לאחר הליך

---

1. על-פי סעיף 4 לאמנה הבין-לאומית לזכויות אזרחיות ופוליטיות, החובה על מדינה להימנע מעינויים ומהוצאות להורג ללא משפט אינו ניתן לסייג, וחל גם כשהמדינה נתונה בסכנת קיום.

משפטי הוגן, ורואה בו הפרה של זכויות אדם בסיסיות. זאת למרות העובדה שהאיסור הכללי על עונש מוות, המקובל כיום על ארגוני זכויות אדם רבים, טרם הפך לנורמה בין-לאומית מחייבת.[2]

האיסורים על הוצאה להורג ללא משפט ועל עינויים חלים גם על קבוצות לא ממשלתיות, כפי שמצוין בסעיף 3, המשותף לכל אמנות ג'נווה. סעיף זה חל על צדדים לסכסוך שאינם ממשלות.[3] גם "ההצהרה בדבר אמות-מידה הומניטאריות מינימאליות", המתייחסות לכל בני-האדם, קבוצות ורשויות, לרבות ממשלות וקבוצות אופוזיציה חמושות, אוסרת בלשון חד-משמעית שימוש בעינויים, נטילת חיים שרירותית וחריצת דין ללא פסק-דין קודם של בית-משפט שנתמנה כדין.[4]

---

2. על עמדה נגד עונש מוות מנקודת מבט של ארגון זכויות אדם, ר':
Amnesty International, **When the State Kills... The Death Penalty v. Human Rights**, London: Amnesty International Publications, 1989.

3. בהקדמה לדו"ח זה עמ' 12.

4. Theodore Meron, **Declaration of Minimum Humanitarian Standards**, American Journal of International Law, vol. 85, 1991, pp. 375-381.
הצהרה זו היא פרי יוזמה של ארגונים בלתי-ממשלתיים, ולכן משוללת מעמד משפטי רשמי. עם זאת, לאחרונה זכתה ההכרזה להכרת האו"ם, ובהדרגה נרכש מעמדה הבין-לאומי. ר':
Hans-Peter Gasser, **Humanitarian Standards for Internal Strife; A brief review of new developments**, p. 221-226.

2. ההוליות המעורבות בעינויים ובהרג של חשודים בשיתוף-פעולה

תופעת הריגת חשודים בשיתוף-פעולה החלה עוד לפני האינתיפאדה, אולם היקף ההריגות היה אז מצומצם בהרבה. בעבר היו מבצעי ההרג חברים בקבוצות מאורגנות של הפלגים הפוליטיים המרכזיים באש"ף, וההריגות בוצעו בתיאום עם המנגנונים הצבאיים שלו שמחוץ לשטחים ובאישורם. בסוף שנות השישים ותחילת השבעים גדל בהדרגה שימוש כוחות הביטחון בשירותי משתפי-פעולה. בתקופה זו נהרגו עשרות חשודים בשיתוף-פעולה. למעט תקופה זו, ידועים מקרי הרג ספורים בלבד על רקע זה.[5]

בשנה הראשונה לאינתיפאדה נהרגו כעשרים חשודים בשיתוף-פעולה, שרובם היו מוכרים בציבור הרחב כמשתפי-פעולה חמושים, והריגתם נשאה אופי ספונטאני, כמו שאר הביטויים של תחילת ההתקוממות. בשנה השנייה המריא מספר ההרוגים על רקע זה ליותר ממאה, ובמהלך ארבע השנים שאחר-כך הוא הלך וגדל.[6] ארגונים פלסטיניים החלו לעסוק במעקב אחר אנשים שנחשדו בעיניהם בשיתוף-פעולה, ובמקביל הלכה והתרחבה הגדרת המושג "שיתוף-הפעולה" (לעניין ההגדרה ר' בהקדמה ובהמשך חלק ג'). עם התרבות מקרי ההריגות, החלו להישמע בקרב המנהיגות הפלסטינית, אשר תמכה במעשים אלה במידה רבה בתחילת האינתיפאדה, קולות מסתייגים, אשר קראו לפלסטינים לנהוג באיפוק ולהזהיר את החשודים בטרם ביצוע גזר-דין מוות נגדם.

מאוגוסט 1988, לאחר שהוצאו אל מחוץ לחוק, חל שינוי באופיין של הוועדות העממיות. ועדות אלו, שזוהו עם ארגוני אש"ף, עסקו תחילה בריכוז פעולות ההתנגדות העממיות ובניסיון ליצור בשטחים מערכת מינהל חלופית לזו הישראלית. לאחר שהוצאו אל מחוץ לחוק ירדו רבים מפעיליהן למחתרת, הצטרפו לכוחות ההלם, הפכו למבוקשים או נעצרו בידי כוחות הביטחון.[7]

חברי ועדות ההלם ופעילי החוליות המזוהות עם ארגונים שונים עסקו מאז שלהי 1988, במידה גוברת והולכת, במעקב אחר חשודים בשיתוף-פעולה ובהענשתם. על אף שפעלו לעתים על דעת עצמם ותוך התעלמות מההנהגה בשטחים ומחוצה להם, לא התנערה ההנהגה ממעשיהם. עם הזמן חדרו לקבוצות אלה גורמים פליליים, ובעקבות גלי המעצרים שביצעו בקרבם כוחות הביטחון, ירד ממוצע הגיל של מנהיגיהם בהתמדה.

---

5. ר' עוד בפרק ד', על גישת מנהיגות אש"ף להריגת חשודים בשיתוף-פעולה.
6. לפי נתוני סוכנות אסושייטד פרס, נהרגו על רקע זה 22 פלסטינים בשנה הראשונה לאינתיפאדה, ו-131 בשנה השנייה. לפי נתוני דובר צה"ל, היה מספר ההרוגים על רקע זה ב-1988 20, וב-1989 היה 140.
7. כוחות ההלם הוא שם כללי לקבוצות צבאיות למחצה, שעסקו בעימותים עם חיילים ובחקירת חשודים בשיתוף-פעולה ובהענשתם. כל אחד מהארגונים הפלסטיניים הפעיל גוף כזה.

בשיחה עם **בצלם** אמר העיתונאי הפלסטיני ג'מאל חמאד, כי "חברי קבוצות אלה חשו שמנהיגיהם, בני משפחות ירושלים ושכם העשירות והאצילות, 'גנבו' מהם את האינתיפאדה וחטפו את זוהר התקשורת והפרסום, שעה שהם שילמו את מחיר הסבל וההקרבה. מבחינתם סיפקה המציאות הזדמנות נאותה לקבוע את שליטתם, תוך דחיית האדנות של ההנהגה המקומית ואף של הנהגת אש"ף".[8]

ניתן להבחין בהשפעה הדדית בין העלייה במספר מעשי ההרג של חשודים בשיתוף-פעולה לבין גיבושן של רשימות מבוקשים בידי גורמי הביטחון, שבהן נכלל הגרעין הקשה של פעילי האינתיפאדה. מאמצע 1989 הפכו האנשים שהופיעו ברשימות אלה לאלמנט דומיננטי ביחסי הכוחות שבין הארגונים הפלסטיניים לבין השלטונות. המידע שעליו הסתמכו כוחות הביטחון היה מבוסס, בין השאר, על חומר מודיעיני שסיפקו משתפי-פעולה, דבר שהביא את פעילי הארגונים להשקיע מאמצעים רבים באיתור מוסרי מידע זה ובענישתם. במשך הזמן, עם ריבוי ההריגות של חשודים בשיתוף-פעולה בידי פעילי החוליות, השקיעו כוחות הביטחון מאמץ רב יותר בלכידתם. בעיקר הוגברה פעילותן של יחידות המסתערבים, אשר ניסו ללכוד או לפגוע במבוקשים, גם כאשר היה בכך משום חריגה מההוראות הרשמיות של צה"ל, מהחוק הישראלי ומהחוק הבין-לאומי.[9]

כשהתרחב מאוד היקף ההרג, נעשו נסיונות מצד גורמים שונים בהנהגה להשיב לידיהם את השליטה בפעולות הענישה נגד חשודים בשיתוף-פעולה ולקבוע להן קריטריונים ברורים יותר. נסיונות אלה לא זכו להצלחה רבה.

ניתן לחלק את הפעילים בקבוצות שעסקו בהריגת חשודים בשיתוף-פעולה לשלושה סוגים: פעילים חמושים, בדרך-כלל מבוקשים על-ידי כוחות הביטחון; פעילים מישניים, שנועדו לתפוס את מקומם של הפעילים החמושים במקרה של מעצר, מוות או בריחה לחו"ל; ומסייעים, שסיפקו לראשונים מזון ומסתור והתריעו מפני כוחות הביטחון.

החוליות המזוהות עם הארגונים האיסלאמיים, ובעיקר החמאס, מיעטו לפעול נגד חשודים בשיתוף-פעולה בשנים הראשונות לאינתיפאדה. עד מעצרו של מנהיג החמאס, שיח' אחמד יאסין, במאי 1989, הרגו חברי החמאס כעשרה חשודים על רקע זה. בתקופה שבה נעצר השיח' יאסין נעצרו גם פעילי שתי הקבוצות הקרויות מג'יד והמוג'אהדין הפלסטיני, שעסקו עד אז בחקירת חשודים. את מקומן תפסו חוליות עז א-דין אל-קסאם, שהורכבו מפעילים צעירים, שגישתם לנושאי משתפי-הפעולה מחמירה ביותר. מאז תחילת פעילותן של חוליות עז א-דין אל-קסאם, חלה עלייה תלולה בהריגת חשודים בשיתוף-פעולה. בשנים 1992-1993 ביצעו חברי חוליות אלה את מרבית מעשי ההרג על רקע חשד לשיתוף-פעולה ברצועת-עזה. בגדה בוצעו רוב ההריגות על-ידי חוליות המזוהות עם פלגי אש"ף השונים, בעיקר הפת"ח.

למרות פעילותן הענפה של החוליות המזוהות עם החמאס ברצועה, לא מובא כאן תיאור מפורט של חוליה המזוהה עם ארגון זה, בין השאר בשל נטיית פעילי קבוצות אלה להקפיד על רמת סודיות גבוהה בכל הכרוך בפעילותן ולהימנע מכל קשר עם ארגונים

---

8. ג'מאל חמאד, כתב **הטיים מגזין**, בשיחה עם נציג **בצלם**, ב-22.6.93.
9. ר' דו"ח **בצלם**, "פעילות היחידות המיוחדות בשטחים", מאי 1992.

ישראליים. כמצוין בהקדמה לדו"ח, למותר לציין כי **בצלם** אינו רואה בעינויים ובמעשי הרג המבוצעים על-ידי ארגונים מסוימים פגיעה חמורה יותר בזכויות האדם מאשר מעשים המבוצעים בידי ארגונים אחרים.

א. חוליות הפנתר השחור והנשר האדום בשכם

באזור שכם פעלו כמה חוליות, שהבולטת שביניהן הוקמה על-ידי נאסר אל-בוז, שכינויו היה הפנתר השחור. חוליה זו היתה מודל לחיקוי לחוליות רבות שקמו מאוחר יותר ברחבי השטחים. חוליות אלה נשאו כינויים שלא רמזו על הקשר לארגוני האם, כגון הנשר אדום, האריה הרעול, בזי-פת"ח, הנינג'ה ועוד כינויים שהושפעו משמות של סרטי קאראטה שהגיעו מהונג-קונג ונפוצו בבתי-הקולנוע בשטחים לפני האינתיפאדה. רבים מחברי חוליות אלה החלו את פעילותם בעת שהיו נערים מתבגרים ואפילו ילדים. בדיקה מפורטת של רמת ההשכלה של מייסדי חוליות אלה מעלה שאיש מהם לא סיים את לימודיו התיכוניים וחלקם אף בקושי סיימו את חטיבת-הביניים. על-פי הממצאים, חברי החוליות הללו, לא רק שפעלו ביוזמתם, אלא שפמעט לא היה קשר בינם לבין השיכבה הפוליטית הבוגרת, המנוסה והמשכילה יותר בארגונים הפלסטיניים.

חוליית הפנתר השחור, שהיתה מזוהה עם ארגון הפת"ח, פעלה באזור שכם בשנים 1988-1989. אחד התמריצים להקמתה היה התגובה החיובית של המיפקדה הלאומית המאוחדת ללינץ' שנערך באחמד עיאד זכארנה בעיירה קבאטיה, בפברואר 1988.[10] המידע שברשותנו מצביע על כך שאף שחוליה זו היתה מזוהה עם הפת"ח, רק לנאסר אל-בוז, מקימה, היה קשר פורמאלי עם הארגון.

החוליה מנתה בתחילה כעשרה אנשים ועסקה באיסוף מידע בנוגע לפלסטינים שנחשדו כי מסרו מידע לשלטונות ובענישתם. פעולות ההריגה הראשונות של חוליית הפנתר השחור בוצעו ב-1988, כולן בחודש ספטמבר: ההרוג הראשון, אסעד אבו ג'וס, היה מוכר באזור שכם כמשתף-פעולה במיתקן כליאה ("ציפור"); השני, ראשד ת'לג'ייה, נחשד בקיום קשרים עם גורמי הביטחון ובתיווך מכירת קרקעות לישראלים; נעים תאופיק סתיתיה, ההרוג השלישי, נחשד בעבירות מוסר.

במחצית השנה הראשונה לפעילותה זכתה החוליה לאהדת תושבי שכם, וצעירים נוספים הצטרפו אליה. בין המצטרפים היה ג'אבר הוואש, אז בן 16. כעבור חודשים אחדים פרש הוואש מחוליית הפנתר השחור, והקים יחד עם כמה מחבריו חוליה חדשה, שנקראה הנשר האדום, וזוהתה עם ארגון החזית עממית. חוליית הנשר האדום פעלה באופן עצמאי. פעולתה נפסקה ב-10 בנובמבר 1989, אז נהרג מפקדה איימן רוזה בידי כוחות הביטחון, וחמישה חברים נוספים בחוליה נלכדו.[11] חמשת חודשי חברותו בחוליות הפנתר השחור והנשר האדום, עד למעצרו בנובמבר 1989, הרג ג'אבר הוואש

10. כרוז מס' 9 של המיפקדה הלאומית המאוחדת.
11. יזהר באר, **הארץ**, 10.11.89.

לפחות שישה בני-אדם בדקירות סכין, במכות גרזן או בירי. ב-16 בספטמבר 1990 גזר עליו בית-המשפט הצבאי בשכם שישה מאסרי עולם.

בתחילת 1989 חל מיפנה בפעילות חוליית הפנתר השחור, והיא החלה להיות מעורבת במעשים על רקע פלילי, ובהם רצח, שוד וסחיטה, ואיבדה כתוצאה מכך את תמיכת הציבור באזור. בשנה זו הרגו חברי החוליה אנשים רבים, ושיטות הפעולה שלהם התאפיינו באכזריות רבה. במקרים רבים נהרגו אנשים בשל טעויות בזיהוי. אחד מהם היה עלי אחמד א-שתייה, מוח'תאר כפר סאלם, שהוכרז על-ידי הפת"ח לאחר מותו כ"חלל אינתיפאדה". החוליה החלה גם להתערב בהיבטים חברתיים שונים של חיי התושבים, כגון נישואים, גירושין, סכסוכי ירושה ועניינים מוסר.

פעילות החוליה נפסקה בדצמבר 1989, לאחר שארבעה מחבריה, וביניהם מפקד החוליה באותו זמן, עימאד נאסר, וסגנו האני תיים, נהרגו ב-1 בדצמבר 1989 בידי כוחות הביטחון. למחרת נעצרו מרבית החברים הנותרים.[12] לאחר שהתפרקה החוליה, קמו בשטחים, בעיקר בצפון הגדה המערבית ובעזה, חוליות נוספות של צעירים שכינו את עצמן הפנתר השחור, על שמה של החוליה הראשונה משכם.

ב. חוליית נצי-הפת"ח ברפיח

החוליות הראשונות שפעלו ברצועת-עזה ושעסקו במעקב אחר חשודים בשיתוף-פעולה, בחקירתם ובענישתם הוקמו ברפיח. תחילה נקראו חוליות אלה בשמות שונים, כגון גדודי אבו ג'יהאד וחוליית רפיק א-סאלמי, ומאוחר יותר אימצו שמות דומים לאלה של החוליות בגדה המערבית, אך עם תווי זיהוי ארגוניים, כגון נצי-הפת"ח.

נצי-הפת"ח פעלו באמצעות מיפקדה, שריכזה את פעילותן של חוליות מקומיות בחלקיה השונים של עזה. המיפקדה עמדה בקשר ישיר עם מיפקדת אש"ף בתוניס וקיבלה ממנה סיוע כספי, שחולק בין החוליות. בעדות שמסר ל**בצלם** יוסף אל-ערג'אני, מפקד החוליה מאפריל 1993 (ר' פירוט דבריו בהמשך), אמר: "כל חודש אנחנו מקבלים מהמיפקדה בתוניס בסביבות 500 ש"ח לכל פעיל. הכסף מגיע למפקדי האזור, והם מחלקים אותו".

בראש חוליית נצי-הפת"ח ברפיח עמד, מראשית 1992 ועד שנמלט למצרים בתחילת אפריל 1993, יאסר אבו סמהדאנה. מתחקיר שערך **בצלם** על פעילותה של חוליה זו בתקופה שבה היתה נתונה תחת פיקודו עולה, כי אבו סמהדאנה היה אחראי להריגתם של 37 פלסטינים ולפציעתם של מאות אחרים. לפחות 25 מתוכם הרג אבו סמהדאנה במו ידיו. בין ההרוגים שלוש נשים. לפחות שני אנשים מתו במהלך חקירה אלימה, שבוצעה על-ידי אבו סמהדאנה, ואחד נוסף לפחות נהרג בניגוד להוראה מפורשת של הפת"ח, שדרש להרתיעו בלבד.[13]

---

12. יזהר באר, **הארץ**, 3.12.89.

13. המידע על פעילותו של אבו סמהדאנה והחוליה שעליה היה מופקד מבוסס על שיחות עם פעילי פת"ח בכירים ברצועת-עזה, ובהן עדות מרכזית שמסר ל**בצלם** אחד ממפקדי המנגנון הצבאי של הפת"ח ברצועה (העדויות נמסרו ל**בצלם** בתאריכים 21-23.10.93 ברפיח), וכן בהתבסס על עדויות השמורות במשרדי **בצלם**.

מן העדויות עולה כי את רוב הפגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה של החוליה ביצע אבו סמהדאנה עצמו. פעילותו העיקרית של אבו סמהדאנה היתה נגד חשודים בשיתוף-פעולה, והוא מיעט לפעול נגד כוחות הביטחון. אחד מחברי החוליה מסר בעדות ל**בצלם** ב-21 באוקטובר 1993 את הדברים הבאים:

> יאסר היה אלים מאוד בחקירות ופראי ואכזרי בביצוע הרצח. הוא היה צמא דם. יאסר ממש השתולל ונתקף בהיסטריה כשהארגון מנע ממנו לחקור משתף-פעולה. הוא היה אכזרי כל-כך, ששני אנשים שחקר מתו במהלך החקירה. הוא גם נהג לענות ולהשחית את גופם של האנשים שחקר לפני שרצח אותם. הוא פעל בעצבנות רבה. הוא היה מופרע בנפשו, חסר סבלנות, אחד שלא חושב פעמיים, קל דעת ופזיז.

מהעדויות עולה, כי חבריו של אבו סמהדאנה מנעו ממנו כמה מן ההריגות שהתכוון לבצע שלא על רקע קשרים עם גורמי ביטחון ישראליים, אלא בחשד שהתנהגותם היתה בלתי מוסרית או כזו המנוגדת לנורמות חברתיות.

אבו סמהדאנה פעל לא רק באזור רפיח, אלא גם ברצועה כולה. הוא נהג להטיל עונשים שונים, כגון מעצרי-בית, שבירת עצמות, ירי ברגליים ועונש מוות. לעתים ביצע מעשי הרג לאור יום ולעיני קהל רב. חבריו לחוליה מסרו כי בתקופת פעילותו שבר עצמות וירה ברגליהם של כמאה איש והטיל כ-120 מעצרי-בית. בראיון עיתונאי סיפר תושב רפיח, כי "יאסר נהג ללכת לבית הנרצח או למקום עבודתו. הוא היה מוציא את האדם לרחוב, יורה שני כדורים באוויר כדי למשוך את תשומת לב האנשים ואז תוקע בו כדורים ומחסל אותו לעיני כולם. הוא לא ירה רק בראש. הוא ירה בכל הגוף, בלב, בכל מקום. אחרי שרצח אותם, דאג שיפיצו כרוז האומר שהם היו משתפי-פעולה, ואנשים ריססו למענו כתובות בספריי שחור על הקירות, להודיע על כך".[14]

ב-2 בדצמבר 1992 הרג אבו סמהדאנה את ג'מאל מוחמד פדה, תושב רפיח. פדה, בן 30, היה מוכר כסוחר סמים. לאחר שנפוצו על אודותיו שמועות בדבר היותו משתף-פעולה, עבר להתגורר במחנה דהנייה. אבו סמהדאנה, שהלך חמוש וגלוי פנים, לכד את פדה בקירבת תחנת המשטרה של רפיח והוביל ברחובות. סביב השניים נוצרה התקהלות. אבו סמהדאנה שאל את פדה על קשריו עם גורמי הביטחון הישראליים. פדה הכחיש, אך הודה שהוא סוחר בסמים. אבו סמהדאנה הושיב את פדה על הארץ, הצמיד אקדח לראשו, ולאחר שהודיע כי בית-הדין המהפכני החליט להוציאו להורג, ירה בו למוות לעיני הקהל שעמד סביב ולעיני צלם של סוכנות הידיעות הצרפתית, שצילם את המתרחש.

תושבת מחנה-הפליטים שאבורה שברפיח, ס.ג., מסרה בעדות ל**בצלם** ברפיח ב-24 באוקטובר 1993 את הדברים הבאים:

> ב-14 במארס 1992, בסביבות שבע בערב, ישבתי בביתי עם בעלי וחמשת ילדי. שמענו קולות בחוץ. מזג-האוויר באותו יום היה גרוע מאוד; היה גשום עם סופות רעמים, לכן חשבנו שהרעש בחוץ הוא מהגשם, אבל אחרי כחמש דקות

---

14. משה זונדר, **תל-אביב**, "המפלצת מרפיח", 28.5.93.

שמענו דפיקות בדלת. חשבתי שזה צבא ופחדתי לקום ולפתוח את הדלת. הדפיקות גברו. בעלי התקרב לדלת ושאל מי זה. מישהו ענה: "תפתח את הדלת, זה הצבא העממי לשחרור פלסטין".

בעלי פתח את הדלת ולחדר פרצו ארבעה בחורים. שלושה היו רעולי-פנים. הרביעי היה יאסר אבו סמהדאנה, גלוי פנים, שהיה מאוד מפורסם באותה תקופה.

יאסר ציווה עלי שאבוא איתם. אני צרחתי ושאלתי לאן. הוא משך אותי בידיים, כיוון את אקדחו לראשי והורה לי לבוא בשקט. הילדים צרחו ובכו. יאסר כיוון אליהם את נשקו ואמר להם לשתוק. בעלי ניסה להתקרב ולשחרר אותי, אבל יאסר דחף אותו והפיל אותו על הרצפה. יאסר כיוון אליו את נשקו ואמר לו: "אל תנסה להתקרב אליה. אם תעשה זאת או אפילו תצרח, ישר אני אירה בך".

הם קשרו את עיני ולקחו אותי החוצה, שם חיכתה להם מכונית. עליתי איתם ונסענו, אני לא יודעת לאן. כעבור כעשר דקות עצרה המכונית. לקחו אותי לתוך בית, אינני יודעת של מי הבית והיכן הוא נמצא. הורידו את הכיסוי מעיני וראיתי את הבחורים שחטפו אותי. יאסר ועוד אחד היו חמושים באקדח, והשניים האחרים היו מצוידים בגרזינים ובסכינים.

יאסר פנה אלי ושאל איזה מין קשר יש לי עם מחמוד, שהוא אחיו של בעלי. הוא האשים אותי שאני שוכבת איתו. צעקתי שזה שקר. יאסר סטר לי בחוזקה ואמר: "את שקרנית וזונה. יש אנשים שראו אותו יוצא מאצלך לפני יומיים, כשבעלך לא היה בבית". שאלתי אותו מתי זה היה, והוא אמר שזה היה יומיים לפני כן, בשעות הבוקר. אמרתי שהוא בא לבקר אותנו מסיבה אישית, שאני לא יכולה לספר לו עליה, ובנוסף, בני חולה ולגיסי יש מכונית שאיתה הוא התכוון לקחת את הילד למירפאת אונרוו"א. יאסר צעק "שקרנית", שוב סטר לי ושוב שאל אם אני שוכבת עם גיסי. התחלתי לבכות וצעקתי שוב: "הוא האח של בעלי, מה זאת אומרת אני שוכבת איתו? הוא הדוד של הילדים. תתבייש לך". כשאמרתי את המלה "תתבייש", הוא איבד את העשתונות והכה אותי בכל חלקי הגוף וקרא לי זונה.

הכחשתי את האשמותיו בתוקף וניסיתי להגן על עצמי. יאסר אמר שיש אנשים שראו אותי עם גיסי במיטה. שוב הכחשתי והוא הכה אותי בראשי עם אקדחו, עד זוב דם. לאחר כארבע שעות של חקירה שוב קשרו לי את העיניים והחזירו אותי הביתה. היו לי סימני מכות ודם על הפנים. יאסר איים, שאם אספר על מה שקרה לבעלי או למישהו אחר, יירה בי. כשנכנסתי הביתה, בעלי וילדי ישבו מפוחדים, ובעלי שאל שוב ושוב מה קרה. לא עניתי לו, כי פחדתי מיאסר.

כעבור שלושה ימים, בערך בשעה 21.00, הגיע יאסר שוב, כשעימו שני בחורים. אחד מהם היה חמוש בקלצ'ניקוב והשני היה רעול-פנים וחמוש בגרזן. שלושתם לקחו אותי למטבח. יאסר אמר לי: "לא למדת, יא זונה. אתמול הוא חזר אלייך בבוקר, האח של בעלך". בעלי התקרב לראות מה קורה. הבחור עם

הגרזן לקח אותו יחד עם הילדים, סגר אותם בתוך חדר ונשאר לשמור עליהם. יאסר אמר לי: "מה הוא עשה אצלך אתמולי". אמרתי שהוא בא לבקר אצלנו. יאסר כיוון את נשקו וירה שלוש יריות לעבר רגלי. הוא אמר: "זה כדי שתלמדי, יא זונה, ואם אשמע שהוא בא אליכם שוב, אירה בך ובו". נפלתי על הרצפה. הבחורים הסתלקו, ובעלי העביר אותי לבית-חולים נאסר בח'אן-יונס. הכדורים לא פגעו בעצמות, אלא בעור רגל שמאל. נשארו צלקות. בעלי התחיל לחשוד בי בהתנהגות לא מוסרית, וכמעט הגענו לגירושים. נאלצתי לספר לו את כל הסיפור. עד היום אינני יכולה לצאת לרחוב, איש מהשכנים אינו מדבר איתי וגם גיסי הפסיק לבקר אותנו.

בתחילת אפריל 1993 נמלט אבו סמהדאנה למצרים. פעילי פת"ח ברצועה מסרו ל**בצלם**, כי הסיבה העיקרית ליציאתו למצרים היתה עימות בינו לבין מפקדיו בארגון, שקצו במעשיו ובדרך פעולתו, מאחר שלא נשמע להוראותיהם ופעל פעמים רבות על דעת עצמו.[15]

מתוך תשעה חברים ב-1992 בחוליית נצי-הפת"ח, חמישה נמלטו עם אבו סמהדאנה למצרים, שניים נהרגו בידי כוחות הביטחון ואחד נעצר.

יוסף אל-ערג'אני, תושב שכונת ערייבה שברפיח, מפקד החוליה באזור רפיח, שבא במקומו של אבו סמהדאנה, בוגר אוניברסיטת אלג'יר בהיסטוריה, נשוי ואב לשניים, סיפר בראיון ל**בצלם** מה-12 באוגוסט 1993 על שיטות הפעולה של החוליה שבפיקודו:

אנחנו מקבלים את המידע על חשודים בשיתוף-פעולה לרוב מבתי-כלא, ממנגנון הביטחון המהפכני. אנשים שמשתחררים מבית-הכלא מוסרים שמות של משתפי-פעולה שפועלים בתוכו, וכן שמות של אנשים שנשפטו לתקופות ארוכות ומשתחררים פתאום אחרי זמן קצר. אנו חושדים שהשלטונות שיחררו אותם בתנאי שישתפו-פעולה, וישר שמים עליהם מעקב. מקור מידע נוסף הוא משתף-פעולה שנעצר לחקירה בידי אנשי מנגנון הביטחון המהפכני ומגלה שמות של משתפי-פעולה נוספים שפועלים איתו. עוד מקור מידע הם פעילי אינתיפאדה, שרואים מישהו נכנס לניצ'יוויות המינהל או המשטרה בשעות מאוחרות, ומוסרים את שמותיהם למנגנון.

לאחר מכן שולחים מהמנגנון אנשים שיעקבו אחרי החשוד. מבקשים מפעילי אינתיפאדה באותה השכונה לעקוב אחריו. אחר-כך פותחים תיק ראשוני, שבו כל המידע שנאסף עליו עד כה, ללא עדותו האישית. אחר-כך מביאים אותו לחקירה במקומות מסוימים.

קבוצות החוקרים מורכבות משלושה עד חמישה אנשים מטעם המיפקדה הלאומית המאוחדת. תמיד יש ביניהם מבוקש אחד, שאחראי על החקירה. ההרכב משתנה רק מסיבה של מעצר או בריחה לחו"ל או מוות של אחד החוקרים.

---

15. עדות ל**בצלם** של ג. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**), חבר נצי-הפת"ח, שנמסרה ב-21.10.93.

יאסר אבו-סמהדאנה בהוצאה להורג מצולמת של חשוד בשיתוף-פעולה, ג'מאל פדא. צולם על-ידי סוכנות הידיעות הצרפתית, אי.אף.פי. ופורסם ב"ידיעות אחרונות" ב-3.12.92

במקרה שהחשוד לא מודה, החקירה יכולה לארוך שבועיים. במקרים מסובכים מפגישים משתף-פעולה שחזר-בתשובה עם החשוד הסרבן, והחוזר-בתשובה מעיד שהוא אכן משתף-פעולה. כאשר מצליחים לשבור את החשוד, גובים ממנו עדות ומקליטים אותה.

אנחנו לא פועלים על דעת עצמנו. את התיק עם כל העדויות שולחים למיפקדה הלאומית המאוחדת. המיפקדה מתייעצת עם תוניס ועם גורמים נוספים המפוזרים במדינות ערב, והם מחליטים על העונש הראוי. רק כשמדובר במשתף-פעולה חמוש אנחנו מטילים עליו עונש מוות בלי לחכות להחלטה מגבוה. הפסקנו לענות חשודים לפני שלוש שנים, ב-1989. כעת החקירות אינן מלוות בעיניויים קשים. נותנים מכות, אבל לא קשות. יש שלושה סוגים של עונשים: הריגה, הרתעה ושבירה ("ירדע" ו"יתכסיר", שמובנם שבירת עצמות וירי ברגליים) ומעצר-בית. סוגים אחרים של משתפי-פעולה, כמו סוחרי סמים, שמקבלים הוראה מהשלטונות הישראליים להיות סוכנים, מקבלים גם הם עונש מוות.

לשאלת **בצלם**, מדוע ממשיכות החוליות המזוהות עם אש"ף לבצע מעשי ההרג גם לאחר שאש"ף הורה להפסיקם, ענה אל-ערג'אני:

המיפקדה של אש"ף בתוניס מפרסמת שתי הודעות (מקבילות). הודעה חיצונית, הקוראת להפסיק את החיסולים, והודעה המכוונת כלפי פנים, הקוראת להמשיך בהם. ההוראות הפנימיות מגיעות רק לידי הפעילים.

ג. חוליית הנשר האדום בח'אן-יונס – עדות

"אבו עאייד" (שמו המלא שמור במשרד בצלם), אחד מחברי חוליית הנשר האדום, שפעלה באזור ח'אן-יונס, סיפר בעדותו לבצלם ב-29 במאי 1993:

החוליה המזוינת של הנשר האדום מקבלת את ההוראות שלה מהמיפקדה האזורית של הנשר האדום בשטחים, שמחלקת את העבודה בין האזורים.

ניהול חקירות הוא אחד התפקידים החשובים שלנו, המבוקשים החמושים, חוץ מהפיגועים בצבא ובמתנחלים וחיסול משתפי-הפעולה. יש לנו תעודה המאשרת לנו לחקור. אנחנו חשים שזכותנו וחובתנו לעשות זאת. אנחנו השלטון.

בכל אזור יש חוליה החוקרת חשודים בשיתוף-פעולה. אחרי שהחוליה מקבלת מידע על החשוד, נבחרים כמה אנשים לעקוב אחריו ולאמת את המידע על אודותיו. לאחר מכן שולחים את המידע למיפקדה הראשית, משם מתקבלות הוראות לחקור אותו, או לפעמים להוציאו להורג.

במהלך החקירה מקליטים את הודאתו של החשוד. את תוצאות החקירה שולחים למיפקדה האזורית בכתב, ומקבלים הוראות כיצד לנהוג בהמשך. איננו הורגים אף אחד, אלא אם אנו בטוחים במאה אחוז שהוא משתף-פעולה, והוא עצמו מודה בכך.

לפעמים אנחנו משתמשים גם בעינויים הכוללים שעות ארוכות של חקירה, מכות ומניעת מזון. אין לנו חוקרים קבועים; הארגון בוחר בכל פעם מי יהיו האנשים שיחקרו את המקרה הספציפי, לפי מידת הצורך והפנאי של החוקרים. אני עצמי השתתפתי גם בחקירות וגם בהוצאות להורג. לפעמים, כשאין נשק, הורגים בגרזן. צורת הריגה זו היא גם אמצעי להרתיע הציבור, לחיסול התופעה של שיתוף-פעולה.

ההחלטה לחסל או לא לחסל תלויה בארגון ובחומרת המעשה. לדוגמה, אנשים ששיתפו-פעולה עם השלטונות לפני האינתיפאדה, ולאחר מכן סירבו להמשיך לעסוק בכך, פנו אלינו בטענה שהשלטון מוסיף ללחוץ עליהם. אנחנו מספקים להם תמיכה והגנה, וכן תעודות יושר.

יש לנו כמה צורות ענישה מלבד הריגה: מעצר-בית — ישיבה בבית במשך כמה חודשים; שבירת עצמות — עונש המופעל בדרך-כלל נגד נשים; כן מופעל על האנשים לחץ נפשי להפסיק לשתף-פעולה, באמצעות איומים וחקירות ממושכות. אם הם מפסיקים, מענישים אותם בעונש קל של שבירת עצמות או מעצר-בית. מדובר רק במקרים לא חמורים של שיתוף-פעולה.

ד. חוליית סייף אל-איסלאם – עדות

חוליית סייף אל-איסלאם, המזוהה עם הג'יהאד האיסלאמי, מכונה גם חיזבאללה, או כפי שהיא מציגה עצמה אחרי פיגועים, כתאיב עז א-דין אל-קסאם. "אבו קאיד", מבוקש חמוש החבר בחוליה, מסר את עדותו לבצלם ב-29 במאי 1993 (שמו המלא שמור במשרד בצלם):

בשלב ראשון, ראשי הסניף האזורי של הג'יהאד מקבלים מידע על משתף-הפעולה הפועל באזורם. לאחר מכן מאמתים ראשי הארגון את המידע, אוספים את כל הפרטים בתיק ושולחים את החומר למנהיגות המרכזית שלנו ברצועה. אם אנו מגלים שמשתף-הפעולה חמוש, הורגים אותו ישר, בלי לחכות לאור ירוק מהמנהיגות. במקרים אחרים, אחרי שאנחנו מקבלים הוראה מהמנהיגות לחקור את החשוד, מחליטים ראשי הארגון על הפעולה שתיעשה. כל הפעילות הזו נעשית בסודיות מוחלטת. ראשי הארגון מכניסים בסוד העניינים רק את האנשים המעורבים במשימה.

החשוד נקרא לחקירה. ההוראות החדשות הן להשתמש פחות בעינויים במהלך חקירות. אם אחרי הפעם הראשונה הוא לא מודה, קושרים אותו לכיסא ולא משחררים אותו עד שהוא מודה. בדרך-כלל מוציאים אותו מהבית, מכסים את עיניו ולוקחים אותו למקומות חקירה מיוחדים, בבתים המיועדים לכך. העינויים הרציניים יתחילו רק אחרי שזמן רב החשוד אינו מודה, ויש הרבה חומר נגדו. העינויים כוללים מכות בנשק, ברגליים, קשירה לכיסא למשך שעות ארוכות, קשירת עיניים, כיבוי סיגריות על איברים בגופו, טפטוף ניילון בוער על כל חלקי גופו. חלק מהנחקרים מתו במהלך החקירה מהתקף לב או מעוצמת

העינויים. לאחר כמה מקרים שבהם מתו הנחקרים במהלך החקירה הוצאו ההוראות החדשות, שאין לענות בצורה אכזרית, אלא בצורה יותר תרבותית.

ועדת החקירה של הסניף שלנו מורכבת מחמישה אנשים, המבצעים את החקירה באופן קבוע. אנשים אלה אינם בהכרח גם מי שמוציאים להורג את משתף-הפעולה, אם זהו גזר-דינו. הרכב ועדה זו אינו משתנה, אלא אם נהרג או בורח אחד המבוקשים. במצבים אלה מחליטה ועדת הייעוץ מי יהיה האדם שיצטרף לצוות.

גם אם החשוד מודה מיד שהוא משתף-פעולה, חוקרים אותו עוד פעם, כדי להיות בטוחים. אחרי שהוא מודה, שולחים את הפרטים למנהיגות. לתובע הכללי של הגיהאד. התובע הכללי, שיושב ברצועה, מתייעץ עם אנשים השייכים לוועדת הייעוץ של הגיהאד. לכל אזור יש ועדת ייעוץ משלו. יחד איתם הוא מחליט מה יהיה עונשו של משתף-הפעולה.

מחליטים להרוג רק כאשר משתף-הפעולה מודה שהרג פלסטינים במהלך עבודתו עם המסתערבים, או שירה באנשים, או שהסגיר לשלטונות מבוקשים ומידע, או שעסק באיסקאט, כלומר, הדיח נשים לעסוק בזנות וגברים לעסוק בשיתוף-פעולה ולסחור בסמים. כמו כן מוציאים להורג סוחרי סמים, גם אם אינם מופעלים מטעם השלטונות, מפני שפעילותם גורמת לדרדור מוסרי של התושבים. סוחר הסמים נחשב משתף-פעולה, כיוון שהוא מעכב בפעילותו את המאבק לשחרור הלאומי.

الانتفاضة في خطر تأبين المدافعون ؟

קטע מתוך מאמר שהופיע בירחון "פלסטין המוסלמית", המזוהה עם תנועת החמאס:

מן המפורסמות היא שהחברה הפלסטינית הינה חברה חמולתית, שבטית, היוצרת קשרים חברתיים שהם חזקים דיים לעמוד בפני ראיות המציאות כפי שהיא [...] בכפר אחר רוצח מישהו מאחד הפלגים של הפת"ח אדם מסוים, ואז קמה החזית העממית ויוצאת לטהר את שמו, בטענה שהוא לא היה משתף-פעולה [...]

אנשי זרם מסוים רוצחים משתף-פעולה, אך לאחר בדיקת העניין, יוצאים אנשים מאותו זרם ומטהרים את שמו של הנרצח [...]

בעיית משתפי-הפעולה היא הבעיה החמורה באינתיפאדה בימינו. לגורם החמולתי תפקיד חשוב בהעלמת הסכנה הטמונה בבעיה זו. שום חמולה לא היתה רוצה שאחד מבני המשפחה יואשם בשיתוף-פעולה, מאחר שזהו כתם על המשפחה כולה. במקרה כזה תפעיל החמולה לחץ על הפלג המסוים, כדי שזה יטהר את שמו על-ידי פרסום כרוז בנושא, וכך הולך העניין ומסתבך... ההתייחסות למשתפי-פעולה על-פי אמות-מידה חמולתיות לא מיטיבה עם ההתקוממות, והיא עלולה לגרום להתמוטטותה.[16]

16. **פלסטין המוסלמית**, גיליון מס' 7, ספטמבר 1990, עמ' 2-3.

3. השימוש בעינויים בחקירות

עינויים וצורות אחרות של ענישה או יחס אכזרי, בלתי אנושי ומשפיל אסורים בתכלית האיסור על-פי רוב האמנות הבין-לאומיות. האיסור חל גם במצבי חירום או מלחמה, וגם על צדדים לוחמים שאינם מדינות.

מתחקיר **בצלם** עולה, כי חברי החוליות נקטו נגד חשודים בשיתוף-פעולה שיטות עינויים רבות, כגון פציעה במכשירים חדים, גרימת כוויות קשות באמצעות ברזלים מלובנים, טפטוף פלאסטיק, גומי או ניילון רותח על איברי גוף, תלייה, הצתה וכריתת איברים.

רוב פעילי החוליות שביצעו חקירות אלה נחקרו בעבר בידי השב"כ ובמיתקני הכליאה השונים, ואימצו לצורכיהם את דפוסי החקירות שחוו שם בעצמם, כמו סוגי קשירה שונים (כגון "שבח"), כיסוי עיניים, הלבשת שק על הראש, לחץ בעוצמות שונות על איברים בגוף, כגון דריכה על הכתף או משיכת הצוואר לאחור ובכליאת הנחקר שעות ארוכות כשהוא קשור ומכוסה עיניים.[17]

בעדות ל**בצלם** ב-11 באוגוסט 1993 טען חוסיין עוואד, מפקד חוליית נצי-הפת"ח באזור חיאן-יונס, כי ארגונו אינו משתמש בעינויים קשים בחקירות של חשודים בשיתוף-פעולה:

> החקירה מסתמכת יותר על לחץ נפשי באמצעות אימות הנתונים הידועים לנו עם החשוד. לדוגמה, אנחנו אומרים לו שאנחנו יודעים עליו שעשה כך וכך. איננו מכבים סיגריות על גופו או דברים בדומה לזה.

עם זאת, עדויות ומסמכים רבים שאספנו מורים על שימוש שיטתי שעושות החוליות המזוהות עם הארגונים השונים בעינויים קשים ביותר במהלך חקירות של חשודים.

סלאח מחמוד סאלח סליימה, תושב סלפית (ליד שכם), בן 23, מסר בעדות ל**בצלם** מה-1 בינואר 1994, כי ב-7 בנובמבר 1993, בשעה 02.00 לפנות בוקר, הובל על-ידי פעילי פת"ח לחקירה בחשד כי היה מעורב, כמשתף-פעולה, בירי לעבר אחד ממנהיגי הפת"ח באזור ופציעתו. לאחר שהוכנס לחדר בבית שבו התבצעה החקירה, נצטווה להסיר את בגדיו העליונים:

> השכיבו אותי על הבטן וקשרו לי את הידיים מאחור באזיקי פלאסטיק. אחד החוקרים דרך עם נעליו על כתפי ואחר עמד על הכתף השנייה. אדם נוסף שהיה בחדר כופף לי את הרגליים לעבר הגב. אחד החוקרים בשם מאהר החל לבעוט בי ברגליו בכל חלקי גופי, ושאל אם אני ירֵיתי לעבר מנהיג הפת"ח. הכחשתי. אז הצטרפו עוד אנשים והחלו לבעוט בי. המכות נמשכו עד 08.00 בבוקר. אחר-כך הושיבו אותי על כיסא וקשרו לי את הידיים לאחור ואת רגלי לרגלי הכיסא.

---

17. על שיטות החקירה של גורמי הביטחון הישראליים, ר' **בצלם**, "חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, 'לחץ פיסי מתון', או עינויים?", מארס 1991.

כאשר החוקר שאל אותי שאלות, עמדו לצדי שני אנשים והכו אותי וסטרו לי [...] כאשר החוקר היה עוזב את החדר, נשארו השניים והמשיכו להכות אותי. כל הזמן הזה הייתי קשור בידי וברגלי ועם שק על הראש. כך זה נמשך שלושה ימים [...].

אנשי הנשר האדום בשכם, למשל, השתמשו במסגרת החקירות בטפטוף זפת רותחת על גופם של חשודים, בתליית נחקרים מרגליהם ובקטיעת אצבעות וחיתוך אוזניים.[18]

בעדות ל**בצלם** ב-29 במאי 1993 מסרו שני פעילים של הג'יהאד האיסלאמי, "אבו קאיד" ו"אבו פאיז", בין השאר:

החשוד נקרא לחקירה. ההוראות החדשות הן להשתמש פחות בעינויים במהלך חקירות. אם אחרי הפעם הראשונה הוא לא מודה, קושרים אותו לכיסא ולא משחררים אותו עד שהוא מודה [...] העינויים הרציניים יתחילו רק אחרי שהחשוד אינו מודה לאורך זמן והעדויות לגביו רבות. העינויים כוללים: מכות עם הנשק ברגליים, קשירה לכיסא למשך שעות ארוכות, קשירת עיניים, כיבוי סיגריות על איברים בגופו וטפטוף ניילון בוער על חלקי גופו. חלק מהנחקרים מתו במהלך החקירה מהתקף לב או מעוצמת העינויים.

"אבו עאיד" מחוליית הנשר האדום בחיאן-יונס העיד בפני **בצלם** ב-29 במאי 1993, כי "לפעמים אנחנו משתמשים גם בעינויים הכוללים שעות ארוכות של חקירה, מכות, מניעת מזון [...]".

על-פי עדותו מיום 4.8.93 ל**בצלם**, נחטף ע.ח. (השם המלא שמור במשרדי **בצלם**), תושב נפת טול-כרם, בידי פעילי פת"ח ב-1988. לדבריו, במסגרת חקירתו, הכוהו במקל של טורייה, בגרזינים ובסכינים.

ס.ג. (השם המלא שמור במשרדי **בצלם**), תושבת מחנה-הפליטים שאבורה שברצועת-עזה, העידה בפני **בצלם** ב-24 באוקטובר 1993 על חקירתה בידי יאסר אבו סמהדאנה, מפקד חולייית נצי-הפת"ח ברפיח. לפי עדותה, הוא "סטר לי בחוזקה" [...] "הכה אותי בכל חלקי הגוף" [...] ו"הכה אותי בראשי עם אקדחו, עד זוב דם". לדברי ס.ג., כעבור שלושה ימים שב אבו סמהדאנה לביתה וירה שלוש יריות ברגלה.[19]

במהלך האינתיפאדה הובאו למכון לרפואה משפטית באבו-כביר לפחות עשר גופות של פלסטינים, שבהם בוצעו מעשי לינץ' בגלל חשד לשיתוף-פעולה עם השלטונות. גופותיהם נתלו במקומות ציבוריים למשך שלושה-ארבעה ימים, עד שנתגלו על-ידי כוחות הביטחון ונשלחו לנתיחה. לדברי ד"ר יהודה היס, מנהל המכון, עונו הקורבנות לפני הריגתם באמצעים שונים כגון סכינים, גרזינים, אגרופנים, שרשראות וסוליות נעליים. על חלק מהגופות ניכרו סימני דקירות בעפעפיים, טפטוף של חומרים פלאסטיים לוהטים על איברי הגוף וכוויות סיגריות באיברים אינטימיים.[20]

---

18. יזהר באר, "מוקאים מעם", **הארץ**, 20.5.91.
19. ר' פירוט עדותה בפרק 2 בחלק זה.
20. ד"ר יהודה היס, מנהל המכון לרפואה משפטית, בהרצאה באוניברסיטת תל-אביב, ב-11.6.93. **חדשות**, 15.6.93.

ב-9 ביולי 1993 נלקח ראאד דיריה, תושב עקרבא שבנפת שכם, בן 28, נשוי ואב לילדה, מביתו לחקירה בידי חמישה רעולי-פנים. על-פי עדויות בני משפחה ל**בצלם**[21], הזדהו לוקחיו ככוחות ההלם של הפת"ח. הם הובילו אותו למערה הסמוכה לכפר, שם נחקר בעינויים קשים במשך 22 שעות. חוקריו של דיריה דרשו ממנו להודות כי הוא משתף-פעולה עם השלטונות, אך לא העלו בפניו ראיות שיש בידיהם על כך. הם קשרו אותו בידיו וברגליו באמצעות חוט ברזל עבה, שגרם לחתכים קשים בגפיו, פצעוהו כמיכסי פח של קופסאות שימורים, ואף קדחו, בעזרת מקדחה ידנית, חור בברכו, לתוכו טיפטפו אחר-כך פלאסטיק בוער.

דיריה שוחרר מן החקירה בהתערבות פעיל בכיר של הפת"ח באזור, אושפז בבית-חולים, ומאוחר יותר נמלט לירדן. ברשות **בצלם** כרוזים בחתימת ארגון הפת"ח בשכם, המגנים את חקירת ראאד דיריה ואת עינויו, ומכריזים כי האיש לא היה משתף-פעולה.

---

21. מבוסס על עדויות שמסרו ל**בצלם** אביו, נעים בדווי דיריה, וגיסיו של ראאד, ב-3.1.94.

4. דפוסי הריגה

פרק זה דן בדפוסים השונים להריגת חשודים בשיתוף-פעולה במהלך האינתיפאדה, בהם הריגה במקום ללא הליך מוקדם, הריגה במהלך חקירה או בסיומה, משפט עממי, לינץ' והריגה של חשודים בשיתוף-פעולה במיתקני הכליאה.

א. הריגה במקום ללא חקירה

לפי ממצאינו, הדפוס הנפוץ ביותר של הריגת חשודים בשיתוף-פעולה במהלך האינתיפאדה הוא הריגה במקום, ללא חקירה או הליך מוקדם כלשהו. על-פי דפוס זה, הורגים את החשוד באופן מתוכנן או ספונטאני, בבית או ברחוב, באמצעות ירי, בדרך-כלל בראשו, או באמצעות סכין, גרזן או מכשיר חד אחר.

דוגמה לכך הוא מקרה הריגתה של הנייה עבד אל-כרים סוויסה ("אום ראמי"), שאירע ב-23 בנובמבר 1989, בעת שתחקירן **בצלם**, באסם עיד, ביקר בקסבה בשכם ונכח באסיפה של קבוצת הפנתר השחור. עיד מסר ב-28 בדצמבר 1989:

> שבעה אנשים במדים שחורים וכאפיות לראשם עמדו ברחוב. שלושה מהם היו כנראה חמושים באקדחים. לאחד היה רמקול ביד, והוא החל לדבר בפני קהל גדול שהתאסף במקום, במשך כחמש דקות. במהלך דבריו עברה לידי אשה קטנת קומה, כבת 35, שהיתה בדרכה לשוק. אחד מרעולי-הפנים יצא מתוך החבורה, עמד מול האשה ושאל, "כמה בחורות העסקת בזנות? כמה בחורים הסגרת למימשל?". עוד לפני שהספיקה האשה להוציא מלה מפיה, כיוון רעול-הפנים את אקדחו וירה שישה כדורים בראשה. רעול-הפנים שהחזיק את הרמקול החל לקרוא: "חיסלנו את אום ראמי".
>
> רעולי-הפנים גררו את גופתה של האשה לרחוב ראשי בקסבה, והמוני תושבים החלו לזרום למקום. הם החלו לבעוט ברגליהם בראשה, ירקו עליה, יידו אבנים לעברה והכו אותה במוט ברזל. רק אחרי כחצי שעה הגיע הצבא, וההמון התפזר.

ג'אבר הוואש, בן 17, היה מחברי חוליית הנשר האדום, שפעלה באזור שכם בשנים 1988-1989. הוואש הרג במו ידיו לפחות שישה אנשים באזור שכם על רקע חשד בשיתוף-פעולה. להלן חלק מראיון שנערך עימו בכתבה של ויקטור נחמיאס ב"יומן אירועים" של הטלוויזיה הישראלית, ב-1 בדצמבר 1989:

> שאלה: תן לי דוגמה של אחד שבחרת לרצוח.
>
> תשובה: אום ברכאת.
>
> שאלה: בוא נראה כיצד ביצעת את הפעולה. הלכת אליה לבדך?
>
> תשובה: לא, היה איתי מישהו. אמרתי לו, "כך וכך נרצח את אום ברכאת". אמר, "למה לא". עלינו אליה הביתה. עליתי לגג הבית ופתחתי את

הדלת הפונה לרחוב. נכנסנו פנימה. דפקתי בדלת, היא התעוררה [...]
היא ירדה איתנו. הובלתי אותה לרחוב, קשרתי אותה. קשרתי את ידיה,
כיסיתי את עיניה והכיתי אותה בגרזן על הראש.

ג'אבר הוואש הודה במהלך הראיון בהריגת תושבים נוספים במתכונת זו. בין הקורבנות היה עזאם כרים, שנחטף מביתו ב-24 באפריל 1989 על-ידי הוואש וחבר חוליה נוסף. הם הובילו אותו כבול, כשעיניו מכוסות, לבית נטוש בשכם; שם התנפלו עליו, ריסקו את גולגלתו במכות ודקרו אותו בחרבות. ב-29 ביוני 1989 הרג הוואש, יחד עם שותפו האני תיים, את סעיד שאקר, אחרי שזה סירב לדרישתם להתלוות אליהם לחקירה. אשת הקורבן זעקה לעזרה, ותיים הוציא את אקדחו וירה בשאקר שני כדורים.

ב-6 ביולי 1989 הרג הוואש, עם שותפיו האני תיים ועמאד נאסר, את חאמד מחמוד א-שתייה, מוח'תאר הכפר סלם. ביום המקרה נכנסו השלושה כשהם רעולי-פנים לחנותו של א-שתייה בקסבה בשכם. תיים הוציא אקדח וירה כדור אחד בראשו של המוח'תאר. לאחר המקרה הוציא ארגון הפת"ח כרוז שהכריז על ההרוג כ"שהיד". אחמד א-שתייה, בנו של המוח'תאר, סיפר ב-5 בדצמבר 1993 לתחקירן **בצלם**, כי אחרי המקרה יצא לתוניס, נפגש עם ערפאת וקיבל ממנו הבהרה, שלפיה שתייה לא נחשב בעיני אש"ף משתף-פעולה, וכי הארגון לא נתן הוראה להורגו.

באסמה ברכאת:
הוכתה למוות על-ידי פעילי
פת"ח בעת שהיתה בחודש
השביעי להריונה

ע.ק., מנצי-הפת"ח בחיאן-יונס, תיאר בפני נציגי **בצלם** ב-2 באוקטובר 1993 את הריגתה של וורדה אל-ספריה, תושבת מחנה-הפליטים חיאן-יונס, שנחשדה בביצוע איסקאט במפעל התפירה שבניהולה. לדברי ע.ק., הוא הפתיע את אל-ספריה בביתה כששהתה בלילה בחברת גבר שאינו בעלה. בין השאר אמר בעדותו את הדברים הבאים:

> לא יכולתי להתאפק [...] התחלתי לתת לה מכות עם הפגיון על הראש [...] שוב השתוללתי [...] המשכתי לתת לה מכות על הראש עם הפגיון. נתתי לה שש מכות. המון דם ירד. [...] למחרת בבוקר נודע לי שהיא מתה. הארגון זימן אותנו לשיחה, כי החלטת הארגון היתה לא להרוג אותה. סיפרנו לוועדה המרכזית של הארגון מה היה, והם הצדיקו אותנו. באותו יום, ה-6 במאי 1989, נכתבו סיסמאות על הקירות ועל המסגדים, שארגון הפת"ח לוקח על עצמו את האחריות לחיסולה.[22]

ב. הריגה במהלך חקירה או בסיומה

דפוס נפוץ נוסף של הריגת חשודים בשיתוף-פעולה הוא הריגה לאחר חקירה או במהלכה, כאשר מחליטים החוקרים על גזר-דין מוות או כאשר הנחקר מת כתוצאה מעינויים, קשיי נשימה, התקף לב או מסיבות אחרות הקשורות בחקירה. לרוב נחטף החשוד מביתו או מהרחוב או מובא בדרכי עורמה למקום שבו ייחקר. בגדה המערבית מתקיימות רבות מן החקירות במערות שבהרים, וברצועת-עזה בתוך בתים או בפרדסים. במהלך החקירה מרבים אנשי החוליות להשתמש במכות או בעינויים בדרגות שונות (ר' בחלק זה, פרק 3).

גישת החוקרים כלפי נחקרים שהודו בשיתוף-פעולה השתנתה במהלך האינתיפאדה. בשנה הראשונה להתקוממות נהגו חברי החוליות לרוב להזהיר את הנחקר שיחדל מלשתף-פעולה, ולאחר מכן שיחררוהו. מאמצע השנה השנייה היה גורלו של מוסר הודאה בשיתוף-פעולה בדרך-כלל מוות (על השינויים בעמדת הארגונים ר' חלק ד').

ב-25 באוגוסט 1990 נחטף קאהר מחמוד עווד עודה, בן 24, בנו של מוחיתאר כפר קוסרה בנפת שכם, על-ידי רעולי-פנים המשתייכים לארגון הפת"ח. מתחקיר שערך **בצלם** בכפר באוגוסט 1993 עולה, כי עודה הובל על-ידי חוטפיו למערה בהרים, שם נחקר והוכה במשך כמה שעות בטענה שמסר מידע לשב"כ, הצית מכוניות של תושבים בכפר וניהל יחסים הומוסקסואליים עם צעירים מהכפר. באמצע החקירה יצאו חוקריו של עודה מן המערה למנוחה, והותירו אותו כבול בתוכה. משחזרו, מצאו אותו מת.

---

22. ר' העדות בשלמותה בחלק ב', סעיף 6.

ג. משפט עממי

במהלך האינתיפאדה התרחשו עשרות הוצאות פומביות להורג במחנות-הפליטים ברצועת-עזה, במתכונת של מעין "משפט עממי". בגדה המערבית נמנו רק מקרים בודדים כאלה, בעיקר בקסבה של שכם.

החשוד בשיתוף-פעולה הובא למקום מרכזי, בדרך-כלל רחבה או כיכר, בנוכחות קהל צופים, שם קראו את "הודאותיו" או שהפנו אליו שאלות בדבר שיתוף-פעולה; לאחר מכן, אם הוחלט על גזר-דין מוות, הוא בוצע בהכאה, בגרזינים ובסכינים או בירי. לעתים התבקש קהל הצופים לפסוק את גזר-הדין, ולעתים עודדו הצופים ביוזמתם את ה"שופטים" להוציא את החשוד להורג.

יוסף כאמל אל-חוואש, בן 35, תושב מחנה-הפליטים נוסייראת, נחקר ונפצע במהלך משפט עממי בראשית נובמבר 1990. הוא מת ב-8 בנובמבר 1990. אל-חוואש, נשוי ואב לשישה, היה בעל מוסך פרטי לטיפול במאיידים. הוא נחשד בשיתוף-פעולה, כנראה בגלל יחסיו הקרובים עם נביל אבו חידרא, שהיה מוכר באזור כמשתף-פעולה חמוש וכשתדלן העוסק בהשגת רשיונות ואישורים שונים לתושבים תמורת תשלום.

ביום התקרית הגיעה קבוצת רעולי-פנים, שכינויה הנסיך האדום (על-שם כינויו של עלי חסן סלאמה, ממפקדי הפת"ח, שנהרג בפשיטת צה"ל על ביירות ב-1973), המשתייכת לפת"ח, והובילה את יוסף אל-חוואש לכיכר הומה מאדם באזור דוואר. איימן מוחמד איסמאעיל חבאש, תושב מחנה-הפליטים נוסייראת, שהיה עד לאירוע, סיפר ל**בצלם** ב-11 באוגוסט 1993:

> תפסתי לעצמי עמדת תצפית מתאימה לאחר מאמצים מרובים וצפיתי במתרחש. רעולי-הפנים תיחקרו את יוסף לעיני כל ההמון, וחילופי הדברים היו כדלקמן:
>
> - תודה שאתה סוכן.
>
> - אני לא סוכן.
>
> - למה התרועעת עם נביל אבו חידרא?
>
> - נביל הוא השכן שלי!
>
> - עישנת סמים בחברתו?
>
> - כולם עישנו לפני האינתיפאדה.
>
> - תודה שאתה סוכן!
>
> - אם הייתי סוכן הייתי הורג את עצמי.
>
> בינתיים הגיעו למקום אשתו של חוואש וילדיו הקטנים. האשה פרצה את מעגל האנשים סביבו והחלה לבכות ולהתחנן, אולם קולה לא נשמע בהמולת ההמון. החוליה שחקרה את חוואש מנתה שישה אנשים. ארבעה מהם עסקו בחקירה, ושניים מנעו מהאשה הבוכה מלהתקרב אליו. לאחר מכן תקף אחד מרעולי-הפנים את חוואש מאחור, בעט בגבו והכה אותו בגרזן. לאחר מכן עזבה אותו הקבוצה וחבריה ניגשו לכתוב על הקירות את דבר אחריותם לתקיפת "הסוכן" יוסף אל-חוואש. תוך זמן קצר התפזרו האנשים שעמדו וצפו בנעשה בכיכר.

אשתו וילדיו של חוואש העבירו אותו לבית-החולים שיפא בעזה, שם שהה ארבעה ימים והשתחרר אחר-כך להמשך טיפול בבית.

לדברי חבאש:

> בתקופת האשפוז וההחלמה ביקרו אותו חבריו ושכניו כדי לנחמו ולברכו. אבל יוסף סירב לאכול או לשתות ואף לקבל תרופות. החברים ניסו לשכנע אותו לשנות את עמדתו, אך הוא ענה בבכי ולפעמים בצרחות: "אני רוצה למות... איך אוכל לצאת לרחובות ולראות אנשים... אני לא סוכן". הוא חזר ונשבע בכל השבועות, שלא היה משתף-פעולה. ד"ר ג'יהאד חמאד הוזעק כמה פעמים לבדוק את מצבו של יוסף וניסה להניא אותו מכוונתו למות, אך נכשל. ביקרו אותו גם רופא ורוקח ממירפאת אונרוו"א, והפצירו בו שייקח את תרופותיו או שירשה להם להשקותו, אך הוא סירב ואמר כי הוא מעדיף למות מאשר לפגוש באנשים או להביט בעיניהם. מצבו הלך והידרדר, ואחרי חמישה ימי שהות בבית, לקה בדום לב ומת.

בטחונם של בני משפחת אל-חוואש בחפותו של יוסף היה מוחלט, והם היו נחושים להוכיח זאת. המשפחה יצרה קשר עם כל הגורמים האפשריים כדי לטהר את שמו. אלמנתו של חוואש אף נסעה לעמאן, אך נסיונה להשיג מסמך המאשר את חפותו נכשל. המשפחה יצרה קשר גם עם כמה מבכירי קבוצת בזי-הפת"ח, שביטאו את אמונם בחפותו, אך הם טענו כי אינם יכולים להוציא מסמך זיכוי רשמי.

עבד אל-מועטי עבד א-רחמן יוסף אל-עמיס, תושב רפיח בן 29, מת אף הוא בעקבות משפט עממי. בבוקרו של ה-10 באוקטובר 1992 הובל אל-עמיס בידי ארבעה רעולי-פנים לסמטה צרה במחנה-הפליטים שאטי, ותושבים רבים החלו להתקבץ מסביב. בעדותו ל**בצלם** מה-4 בספטמבר 1993, סיפר מ.ט., תושב שאטי שהיה נוכח במקום, כי רעולי-הפנים האשימו את אל-עמיס בסיוע לצבא ובהלשנה על חבריו, אולם הוא הכחיש את כל הטענות. חברי החוליה החלו להכותו ודרשו ממנו להודות, בעוד הוא צועק שהוא חף מפשע. רעולי-הפנים המשיכו להכותו בגרזינים בראשו, עד שמת. חברי החוליה הסתלקו מהמקום אחרי שהניחו כיסוי פלאסטיק על ראש ההרוג.

ד. לינץ'

פעמים אחדות, בעיקר בראשית האינתיפאדה, בוצע לינץ' במשתפי-פעולה חמושים, גלויים ומוכרים, בהשתתפות מאות תושבים. אחד ממקרי ההריגה הראשונים על רקע חשד בשיתוף-פעולה, שאירעו במהלך האינתיפאדה, היה אירוע מסוג זה: מוחמד עאיד זכארנה, תושב קבאטיה שבנפת ג'נין, כבן 40, היה מוכר כמשתף-פעולה ותיק, גלוי וחמוש.[23] ב-24 בפברואר 1988 הקיפו מאות מתושבי העיירה, שהשתתפו במצעד

---

23. על-פי עדויות בני משפחת זכארנה ל**בצלם** מ-28.6.92, היה מוחמד זכארנה משתף-פעולה מאז 1969.

שהתנהל באותו יום, את ביתו של זכארנה, והשליכו לעבר הבית אבנים ובקבוקי תבערה. זכארנה התבצר בבית והחל יורה מתוכו לעבר ההמון בנשק שהחזיק ברשיון. מהירי נהרג הילד מוחמד אל-כמייל, בן ארבע, ונפצעו 13 תושבים, אחד מהם קשה. הקהל המשיך לתקוף את הבית ולקרוא "מוות לבוגד". בסביבות השעה חמש אחר-הצהריים, משאזלה התחמושת בנשקו של זכארנה, הצליחו אחדים מהתושבים לפרוץ לבית, גררו את זכארנה החוצה, חנקו אותו, תלו את גופתו על עמוד חשמל והעלו את ביתו באש. התקרית כולה נמשכה למעלה מארבע שעות. כוחות צה"ל נשארו כל אותה עת מחוץ לעיירה.

מיד לאחר ביצוע הלינץ' פתחו כוחות הביטחון במיבצע עונשין, שבמהלכו נעצרו למעלה ממאה תושבים. בתיהם של שני חשודים נהרסו, ועל תושבי העיירה הושתו עונשים קולקטיביים, ביניהם מניעת שיווק תוצרת חקלאית.[24]

חוסאם זכארנה, בן אחותו של זכארנה ועד ראייה לתקרית, מסר ל**בצלם** ב-28 ביוני 1992:

> באותו יום היה מצעד בעיירה, שבו השתתפו כמעט כל התושבים. צעדו בערך 4,000-3,000 איש. במהלך המצעד החלו האנשים לזרוק אבנים על הבית. דודי ישן באותו זמן. הוא התעורר ורצה להרחיק ולהפחיד את האנשים בירי מאקדחו. הוא ירה שתיים-שלוש יריות באוויר. ילד בן ארבע שעמד ממול, בפתח ביתו, מרחק של מאתיים מטר, נורה בראשו ומת.

על הלינץ' עצמו סיפר לעיתון "מעריב" תושב קבאטיה, שהשתתף בו:

> אלפים באו ליד הבית של עאיד, ואז הוא (זכארנה) ירה כמו מטורף. התחלנו לזרוק לעבר הבית בקבוקי תבערה, כל מה שהיה. אנשים צעקו: "תצא, יא בוגד, ונשחט אותך". בשעה חמש נכנסו אנשים לבית, ואז הכן-זונה הפסיק לירות. מישהו פיצח לו את הראש בגרזן. אחר-כך הוציאו את הגופה ותלו אותה, כדי שכולם ילמדו לא לשתף-פעולה. סביב הגופה תלינו דגלים של אש"ף. אחר-כך הצתנו את הבית. זה היה מחזה נהדר. הבית נשרף, והבן-זונה המאניאק תלוי שם כמו עוף שחוט. הבאנו את הילדים שיראו, וכולם שרו שירים על פלסטין.[25]

מיכאל בראונשטיין, איש רשת הטלוויזיה סי.אן.אן, שהגיע עם צוותו לכפר בשעות אחר-הצהריים, צוטט באותה כתבה: "הגענו לכפר ב-5.30 אחר-הצהריים, ראינו את האיש הזה תלוי על עמוד. סביבו היו בערך אלף איש משולהבים. הפנים של התלוי היו שחורות לגמרי וגופו מלא בסימני התעללות".

מוסטפא אבו בכר, מוחיתאר בידיא, נרצח אף הוא בלינץ', ב-6 באוקטובר 1988. אבו בכר נסקל באבנים ונורה, בעודו יושב במכוניתו. עשרות מתושבי בידיא צרו על המכונית והעלו אותה באש, כשהגופה עדיין בתוכה (על אבו בכר ר' בחלק ב', פרק 3).

ב-20 באוגוסט 1993 בוצע לינץ' באשרף עבד אל-פתאח אל-רירבאלי, תושב מחנה-הפליטים שאבורה שברפיח. על-פי עדות תושב שאבורה ל**בצלם**, הגיע אל-רירבאלי

---

24. מבוסס על עדויות **בצלם**, שנגבו בעיירה ב-28.6.92, וכן **הארץ**, **ידיעות אחרונות**, **חדשות**, **מעריב**, **ודבר**, מ- 25.2.88.

25. **מעריב**, 26.2.88.

ציור של "אחד מגיבורי האבנים" לאחר הלינץ' בקבאטיה: "קבאטיה אומרת — אוי לבוגדים ולמשתפי הפעולה עם הציונים".

למחנה ב-25 באוגוסט 1990, כדי לבקר אצל משפחתו. חוליה של רעולי-פנים (חוליית רפיק אל-סלאמה) הקיפה את ביתו, ולאחר כמה שעות של מצור מלווה ירויות הוא נתפס, הוכה קשות והמון מתושבי המחנה ביצע בו לינץ' (על מקרה זה ר' בחלק ה' פרק 2).

ה. הרג במיתקני הכליאה

לפי נתוני **בצלם** מתחילת האינתיפאדה נהרגו במיתקני הכליאה הצבאיים, המשטרתיים ושל שירות בתי-הסוהר 44 אסירים ועצירים פלסטינים בידי כלואים אחרים, בחשד לשיתוף-פעולה.

העצירים והאסירים הפלסטינים מתארגנים במיתקני הכליאה בדרך-כלל על-פי השתייכותם הארגונית. במסגרת זו אחראי כל ארגון, בין היתר, להבטיח את שלומם ובטחונם של חבריו ולהגן עליהם מפני כלואים אחרים, המבקשים לפגוע בהם. כמו כן הקימו הארגונים הפלסטיניים ברבים ממיתקני הכליאה מנגנונים, שתפקידם לאתר משתפי-פעולה בין הכלואים, לחוקרם ולנקוט צעדים נגדם. כל עציר חדש המגיע למיתקן נדרש להצהיר לאיזה ארגון הוא שייך ולדווח על נסיבות מעצרו. בין הכלואים שנחשדו בשיתוף-פעולה היו גם אנשים שהשתייכו למנגנונים אלה.[26]

כלוא שניצל מנסיון התנקשות בחייו סיפר על תהליך קבלת ההחלטות וההוצאה להורג בתוך מיתקני הכליאה. לדבריו, שמות החשודים בשיתוף-פעולה מתקבלים בדרך-כלל ממקורות הנמצאים מחוץ למיתקן הכליאה, באמצעות פתקים זעירים שמוחדרים למיתקן על-ידי מבקרים. עם קבלת שם החשוד, מתכנסת ועדה של שלושה או ארבעה כלואים, שמחליטים אם יש צורך לחקור אותו. החלטת הוועדה נרשמת על דף נייר, שנקשר לאבן הנזרקת לאגף שהחשוד כלוא בו. השלב הבא הוא גביית הודאה מהחשוד, בדרך-כלל תוך שימוש בעינויים. לרוב סובל החשוד גם מהתנכלויות מצד שאר כלואי האגף. ביום שישי, אחרי התפילה, מתכנסת הוועדה ומחליטה על גזר-הדין ועל אופן ביצועו: חניקה במגבת או בידיים, מכות אגרופים בראש או מכות קשות בכל חלקי הגוף. אחרי ביצוע ההוצאה להורג, מוטלת הגופה אל מחוץ לאוהל, ואחד הכלואים לוקח על עצמו את האחריות למעשה בפני שלטונות הכלא. בדרך-כלל יהיה זה אדם הכלוא לתקופה ארוכה.[27]

ב-27 ביוני 1988 נהרג במיתקן הכליאה קציעות בנגב עלי ראשד חניאזי אל-קסאס, פועל בניין בן 30, תושב מחנה-הפליטים נוסייראת, נשוי ואב לשלושה. אל-קסאס נעצר ב-7 באוקטובר 1987 בחשד להשתייכות לתנועת הג'יהאד האיסלאמי ואחזקת נשק, הורשע ונשפט למאסר של שנתיים וחצי.

---

26. מעדותו של ב.ג., חבר לשעבר במיפקדה, עולה כי בוועדת-המאבק של כלא מגידו, לדוגמה, היו חברים משתפי-פעולה.
27. שם.

כעבור 18 חודשי מאסר נחקר אל-קסאס בידי כלואים, חברים בתנועת הג'יהאד האיסלאמי, בחשד שהוא משתף-פעולה. החשדות הסתמכו על הודאותיו של מוחמד אבו גילאלא, שנחקר אף הוא בידי כלואים בחשד לשיתוף-פעולה, ונרצח בקציעות ב-7 בנובמבר 1987. אל-קסאס ספג מהלומות קשות מחוקריו, ומת עקב שטף דם פנימי. ככל הנראה לא הודה אל-קסאס במהלך חקירתו בחשדות.

מוחמד ראשד רג'אזי אל-קסאס, אחי ההרוג, סיפר ל**בצלם** ב-25 באוגוסט 1993, כי חברים מארגונים אחרים הדגישו שעלי לא הודה בשיתוף-פעולה. לדבריו, הצבא עיכב את מועד קבלת הגופה עד השעה 23.00, והטיל עוצר על מחנה-הפליטים נוסייראת מיד עם מסירתה. הקבורה נעשתה על-פי נהלים בטחוניים קפדניים, מאחר שאל-קסאס היה מוכר כדמות לאומית, והתעורר חשש מתגובות אלימות בזמן ההלוויה. לדברי מוחמד א-קסאס, "הדבר משקף היטב את הפופולאריות של עלי ואת מעמדו בקרב האנשים".

בני משפחת אל-קסאס מסרו עוד ל**בצלם**, כי לאחר הסרת העוצר הוציאה תנועת הג'יהאד האיסלאמי כרוז, שהדגיש את הקשרים שהיו לאל-קסאס עם השלטונות. סיסמאות שנכתבו על הקירות בשם החמאס הספידו את אל-קסאס כמי שהשתייך לתנועה, והאשימו את הקבוצה שחקרה והמיתה אותו בשיתוף-פעולה. לדברי בני המשפחה, תבע החמאס מאנשי הג'יהאד האיסלאמי לחקור את האחראים למות אל-קסאס, ואכן נערכה חקירה כזו, שבעקבותיה הוציא הג'יהאד האיסלאמי להורג שלושה פעילים פלסטינים. פתחי א-שקיקי, מראשי הג'יהאד האיסלאמי, אף שיגר מכתב לחברי הארגון בכלא, ובו דרש להכיר בטעות שביצע הארגון בהריגת אל-קסאס ותבע לטהר את שמו ואת שם משפחתו, לשלם פיצויים למשפחתו ומשכורת חודשית לילדיו למשך כל חייהם.

ב-5 באוגוסט 1989 הותקף זיאד מוחמד, בן 28, תושב שכונת סאברה בעזה, עציר במיתקן הכליאה בקציעות. כלואים אחרים אילצוהו לשתות מים עם כימיקאלים שנועדו לשטיפת רצפות, מאחר שנחשד בשיתוף-פעולה. אחד הכלואים אטם את נחירי אפו, וכשניסה לנשום דרך פיו, חדר החומר לריאותיו, עד שמת.[28]

ל**בצלם** ידוע לפחות על מקרה אחד של הריגת כלוא שנחשד בשיתוף-פעולה, לאחר שחרורו מן הכלא. מוהין א-נומרא אבו שקפא, בן 28, תושב שכונת שיח'-רדואן, נהרג בעיר עזה, ב-24 בספטמבר 1992.[29]

אבו שקפא היה רווק ועבד כחייט במתפרה בעזה. בתחילת האינתיפאדה נעצר והוחזק במיתקן המעצר נוסייראת. השמועות אמרו שחבריו למעצר חשדו בו בשיתוף-פעולה, אך לא חקרו אותו. במהלך האינתיפאדה נעצר אבו שקפא פעם נוספת, והועבר לקציעות. הפעם חקר אותו המנגנון הבטחוני של הפת"ח. לאחר שהוכה קשות במהלך החקירה, הודה אבו שקפא ככל הנראה בשיתוף-פעולה ובמסירת מידע על חבריו במעצר. לאחר כמה ימים ברח אבו שקפא מהמעצר והסגיר את עצמו לידי הנהלת מחנה-המעצר. הוא הועבר לתאי ה"ציפורים". לאחר שחרורו ביקש לחזור-בתשובה, והכריז במסגד במחנה א-שאטי שהוא מתחרט. ברמקולים של המסגד הכריז שנפל קורבן בידי השב"כ ושיתף-

---

28. ר' עוד בועז גנור, "דין צדק בשטחים — רצח משתפי-פעולה", **מטרה**, כתב-עת לענייני ביטחון, גיליון מס' 22, 1991.

29. תיאור המקרה מבוסס על עדותו של ת.י. (השם המלא שמור במשרדי **בצלם**), תושב מחנה-הפליטים שאטי, כפי שנמסרה ל**בצלם** ב-3.9.93.

פעולה עימו, אך עכשיו הוא מתחרט ומבקש סליחה מאלוהים ומהאנשים, ומבטיח שלא יחזור על מעשה זה בשנית.[30]

ב-24 בספטמבר 1992 חטפו שני אנשים מקבוצת נשרי הפת"ח את אבו שקפא, והביאו אותו לחצר שמשמשת חניון במחנה א-שאטי. הם הורידו אותו מהמכונית כשרגליו וידיו קשורות בחבלים. הוא סירב לשבת. אחד הרודפים, עאהד אל-הבאט, שלא היה רעול-פנים, הפילו ארצה במכה. אחר-כך כיוון אקדח לראשו ואמר: "אתה הולך למות, תתפלל". אבו שקפא התחנן, "לא, עאהד, אני לא רוצה למות", ואל-הבאט ירה בו למוות. לאחר מכן פתח קהל הצופים בקריאות: "עאהד הוא נשר".

לאחר מכן הודיעה קבוצת נשרי הפת"ח על אחריותה למעשה בכתובות על הקירות. גופתו של אבו שקפא נשארה בחניון ואנשים באו לצפות בה, עד שהגיע אביו והתחיל לצעוק על הנוכחים ולקלל אותם. הוא הרים את גופת בנו ולקח אותה למכונית.

האשה היחידה שהומתה במיתקן כליאה במהלך האינתיפאדה בחשד לשיתוף-פעולה היתה שיפא אל-מאקוסי, בת 17, מכפר בית-עולא שבאזור חברון. אל-מאקוסי נעצרה בידי המשטרה אחרי שברחה לישראל עם ידידה מוסא אל-חיטיב, סוכן משטרתי גלוי ומוכר. כיוון שחששה לחזור לביתה, השליכה בקבוק ריק לעבר מכונית ישראלית, מעשה שהביא למעצרה.[31]

ב-16 בספטמבר 1991 חנקה אותה בתא המעצר במגרש-הרוסים בירושלים העצירה מאי וליד רסין, בת 20, מהעיירה ביתוניא שליד רמאללה. רסין היתה עצורה בחשד שדקרה תייר בירושלים. רסין, שחשדה באל-מאקוסי בשיתוף-פעולה, מהלה תרופה שהשתמשה בה בכוס מים והגישה לה לשתות. בהשפעת התרופה נרדמה אל-מאקוסי, ואז חנקה אותה רסין בשמיכה. לדבריה, לא שיתפה עצירות אחרות במעשה.[32]

מאי ואליד רסיין: חנקה את אל-מאקוסי בחשד לשיתוף-פעולה

שיפא אל-מאקוסי: ברחה לישראל עם ידידה אל-חיטיב

מוסא אל-חיטיב: סוכן המשטרה, ידידה של אל-מאקוסי

30. שם.

31. רולי רוזן, **כל העיר**, 27.9.91; יורם בינור, **חדשות**, 25.9.91.

32. עו"ד ג'וואד בולוס, פרקליטה של רסין, טען כי היתה חולת אפילפסיה וכי "במגזר שלה לא הבינו את המחלה. חשבו שהיא משוגעת. היא דקרה את התייר כדי להוכיח שהיא בריאה ובקונסנזוס הלאומי". **כל העיר**, שם.

5. צורות ענישה שאינן הריגה

במסגרת מאבקם של פעילי הארגונים הפלסטיניים נגד חשודים בשיתוף-פעולה במהלך האינתיפאדה, הם השתמשו גם בצורות ענישה שאינן הריגה. חברי חוליות שעסקו בענישת חשודים בשיתוף-פעולה מסרו ל**בצלם**, כי ההחלטה להפעיל שיטה זו או אחרת נקבעת על-פי חומרת המעשה המיוחס לחשוד. בהטלת העונש הובאה בחשבון, לדבריהם, גם נכונותם של חשודים לחזור-בתשובה.

א. הכפשה ("תשוויה") ונידוי חברתי

ההכפשה נעשתה באמצעות פרסום דבר היותו של אדם משתף-פעולה ברבים. הפרסום נעשה באמצעות כתיבת שמו והאשמות נגדו על קירות מבנים או בפתחי מסגדים, וכן בכרוזים מקומיים. מטרת הפרסום היתה להביא לנידוי חברתי של החשוד, והוא נעשה בעיקר כלפי חשודים שההאשמות נגדם קלות יחסית, כגון מי שנחשדו בנטילת סמים או בעבירות פליליות אחרות, ולא נגד מי שנחשד כי הועסק כמשתף-פעולה על-ידי גורמי הביטחון.

ב. פגיעה גופנית

פגיעות גופניות בחשודים בשיתוף-פעולה כללו ירי ברגליים, שבירת עצמות הגפיים והשחתת הפנים בגרזינים, בסכיני מטבח או בסכיני גילוח. לעתים קרובות מתבצעת הענישה בפומבי, כדי להרתיע אחרים מפני התנהגות דומה לזו של החשוד. מהעדויות שנמסרו ל**בצלם** עולה, כי השימוש בפגיעות גופניות היה נפוץ מאוד בתקופת האינתיפאדה, בעיקר ברצועת-עזה.

"אבו קאיד" (שמו המלא שמור במשרד **בצלם**), מבוקש חמוש מהג'יהאד האיסלאמי, אמר בראיון ל**בצלם** ב-29 במאי 1993, אמר כי ששבירת עצמות וירי ברגליים נחשבים לענישה הקלה ביותר.

> מחליטים על העונש הקל ביותר, של שבירת עצמות, במקרים שבהם משתף-הפעולה מקיים יחסי-מין מחוץ למסגרת הנישואים, עוסק בחיזורים לא מוסריים אחרי נשים, כמו כתיבת מכתבים לא צנועים. ההסבר לכך הוא שפעילותם הלא מוסרית מסיחה את דעתם מהפעילות היחידה שאמורה לעניין את העם הפלסטיני, והיא השחרור הלאומי.

ג. מעצר-בית ("איקאמה ג'ברייה")

מעצר-בית הוא מתן הוראה לחשוד כי לא ייצא מביתו למשך תקופה מוגדרת, ומכוון לבודד אותו מסביבתו ולמנוע את המשך פעילותו. מעצר-הבית מוטל לרוב על מי שפעילי הארגונים רואים לנכון לאפשר לו לחזור בו מדרכו. הפרת ההוראה על מעצר-הבית חושפת את החשוד לעונשים אחרים, ובהם הריגה.

"אבו קאיד" (ר' למעלה) אמר בעדותו בין השאר, כי מעצר-בית, המוטל לתקופה מינימאלית של ארבעה חודשים, נחשב לעונש חמור מפגיעה גופנית:

> מחליטים על מעצר-בית כאשר מדובר באנשים שמתעסקים בסמים, עוקבים אחר מבוקשים או מסכסכים בין החמולות. אינני מדבר על סוחרי סמים, שהם בדרך-כלל משתפי-פעולה שהשלטונות שולחים כדי שישפיעו על אנשים להיות נרקומנים, וכך יורידו אותם מהכיוון של פעילות חבלנית לאומית. הארגון שלי, לדוגמה, נותן כסף לנרקומנים כדי שיעברו תהליך גמילה במצרים.

בעדותו ל**בצלם** מה-11 באוגוסט 1993, אמר חוסיין עוואד, מפקד נצי-הפת"ח באזור ח'אן-יונס:

> על אלה שאינם בקשר עם השלטונות מטילים מעצר-בית, בהתאם לנסיבות המשפחתיות. לדוגמה, לא מגבילים את צעדיו של אב להרבה ילדים. זה גם תלוי במידת האמונה שנוכל להחזיר אותו בתשובה.

יוסף אל-ערג'אני, מפקד חוליית נצי-הפת"ח באזור רפיח, תיאר בעדותו ל**בצלם** מה-12 באוגוסט 1993 דוגמה למעצר-בית:

> ברפיח יש אשה בשם ל.ע., בת 35, נשואה ואם לשלושה ילדים. חקרתי אותה לפני שלושה ימים, ב-9 באוגוסט 1993, והיא הודתה שהיא עוסקת בזנות ומסרה שמות של יותר משלושים גברים שאיתם שכבה. העונש שהטלתי עליה הוא מעצר-בית לשישה חודשים. בתקופה זו עליה להישאר בתוך הבית, ואנחנו עוקבים אחריה.

מן העדויות שנמסרו ל**בצלם** עולה, כי כל הארגונים הפלסטיניים העוסקים בענישת חשודים בשיתוף-פעולה, משתמשים, לצד הריגה, בשיטות המנויות לעיל.

א., אחד ממפקדי החוליות הבכירים של הפת"ח בשטחים, מסר ל**בצלם** כי סוג הענישה נקבע על-פי שיקול דעתן של החוליות עצמן. מפקדי נצי-הפת"ח בח'אן-יונס וברפיח מסרו ל**בצלם**, כי חוליותיהם נוהגות להטיל מעצר-בית או להעניש **באמצעות** פגיעה גופנית, כגון שבירת עצמות וירי ברגליים, חשודים שאינם בקשר ישיר עם השלטונות או שאינם נחשבים מסוכנים במיוחד.

על אף דבריהם של חברי החוליות, כי קיימת התאמה בין חומרת המעשה לבין שיטת הענישה, לא מצאנו עקביות בבחירת שיטות הענישה. עשרות פלסטינים שנחשדו בשיתוף-פעולה על רקע התנהגות לא מוסרית, לדוגמה, נהרגו, בעוד שבמקרים אחרים, שבהם החשדות היו דומים, הוטלו על החשודים עונשים כמו ירי ברגליים או מעצר-בית.

6. ריכוז מידע על חשודים

חברי חוליות מקומיות המזוהות עם ארגון הפת"ח טענו בפני **בצלם**, כי אחד המקורות העיקריים למידע על חשודים בשיתוף-פעולה הוא הודאות של חשודים שהסגירו שמות של חשודים אחרים. חברי החוליות מסרו עוד, כי פעילי אינתיפאדה מנהלים מעקב שוטף, שבמסגרתו הם מדווחים על אנשים שיוצאים בשעות מאוחרות ממוסדות מימשל, כגון משרדי המשטרה והמינהל האזרחי. מקור נוסף הוא עצירים ואסירים פלסטינים ששוחררו, המדווחים על חשודים בשיתוף-פעולה בהתבסס על מידע המתרכז במיתקני הכליאה.

בחודשים אוגוסט-ספטמבר 1993 הוצגו בפני **בצלם** ארכיונים של קבוצות נצי-הפת"ח, שהוטמנו במקומות מסתור ברפיח ובחיאן-יונס, בבתי מגורים, ובהם מאות תיקים על חשודים בשיתוף-פעולה. אנשי הקבוצה הסבירו כי החומר הארכיוני נשמר במקומות שונים, כדי למנוע את אובדן הארכיון כולו במקרה של חשיפה. הארכיונים שהוצגו כוללים נתונים על חשודים בשיתוף-פעולה מראשית האינתיפאדה ואילך, המרוכזים באלפי מחברות, מסודרים לפי סדר האל"ף-בי"ת ותאריכי החקירה. לכל חשוד שנחקר נפתח תיק, שבו מצויה רשימת החשדות נגדו ומפורט המידע שאסף אודותיו מנגנון הביטחון המהפכני, גוף של הפת"ח, הממונה על מעקב אחר חשודים בשיתוף-פעולה. בהמשך מופיעים תאריך החקירה, זהות החוקר, החשדות נגד החשוד והודאותיו. לעתים מופיע גם גזר-הדין שהוטל על החשוד. בין השאר מתועדים בארכיונים מקרים שבהם הוטלו גזרי-דין מוות, מעצרי-בית ועונשי שבירת עצמות. למרות כל האמור, התרשמות **בצלם** מהביקור בארכיונים היא שהחומר שנאסף דל, לא מפורט ובלתי מספק לנוכח האשמות החמורות שיוחסו בו לחשודים.

לבד מהרשומות בכתב, נוהגים חברי החוליות לא פעם לתעד את החקירות ברשמקול או במצלמת וידיאו. לעתים מפיצים הארגונים הודאות מצולמות שנגבו בחקירותיהם, כדי להציג בפני הציבור את אשמת החשודים. ב-1993 הציגו אנשי נצי-הפת"ח למכירה ברצועה קלטת שבה צולמה הודאתה של סהבה כרים, תושבת עזה, בשיתוף-פעולה עם השב"כ ובקיום יחסי-מין עם גברים רבים מחוץ לנישואים. אלפי קלטות כאלה נרכשו על-ידי התושבים במחיר 15 שקל הקלטת.[33]

---

33. בעדות ל**בצלם** טען אחד מפעילי הפת"ח ברצועה, כי הפצת הקלטת היתה קשורה בסכסוך בין הפת"ח לחמאס, לאור דברי הנחקרת בקלטת, שלפיהם קיימה יחסים עם אדם המזוהה עם החמאס.

7. החזרה-בתשובה

מכרוזי המיפקדה הלאומית המאוחדת ומהתבטאויות פעילי ארגונים פלסטיניים בכתב או בעל-פה עולה, כי במהלך האינתיפאדה נעשו נסיונות להזהיר חשודים בשיתוף-פעולה ולהביאם לחזור-בתשובה. הזהרות אלה נעשו בכמה דרכים, חלקן אלימות: רישום סיסמאות על הקירות; השמעת אזהרה באמצעות מערכת הכריזה במסגדים; איזכור שמות בכרוזים; מכתב אזהרה אישי; פגיעה במכונית או ברכוש אחר של החשוד והכאתו.

ב-22 בפברואר 1988 תקפו מאות מתושבי כפר יאמון שבנפת ג'נין בתי תושבים שהיו מוכרים כמשתפי-פעולה. התוקפים קראו סיסמאות והשליכו אבנים לעבר הבתים. כמה חשודים שנעתרו לדרישה לחזור-בתשובה במהלך האירוע ובעקבותיו זכו למחילה ואף מסרו את נשקם. בעקבות האירוע התפטרו שניים מחברי מועצת הכפר, שמונו מטעם המינהל האזרחי בג'נין, ואחר נמלט.[34] תופעה דומה חזרה על עצמה יומיים לאחר מכן בכפר סילת-אל-חארת'יה השכן, ובתקופה שלאחר מכן במקומות נוספים.

אש"ף והמיפקדה הלאומית המאוחדת בירכו על היוזמות של ההחזרה-בתשובה.[35] כרוז מס' 11 של המיפקדה הלאומית המאוחדת, מה-19 במארס 1988, הכריז על יום חזרה-בתשובה, שבו תינתן "הזדמנות לכל היוצאים נגד רצון עמם לשיבה ולהפסקת העוינות נגד עמם". כרוז מס' 44 של המיפקדה הלאומית המאוחדת, מה-15 באוגוסט 1989, קרא "לא לחסל אף סוכן בלי החלטה מפורשת של ההנהגה העליונה, או בלי קיום קונסנזוס לאומי נגדו, ובלי להזהירו מראש ולתת הזדמנות לחזרה-בתשובה". בכרוז מס' 45 של המיפקדה הלאומית המאוחדת, מספטמבר 1989, נקבע כי "יש לפעול באטיות ולוודא [את האשמה] לפני חריצת-דין חפוזה. יש לפנות לגורמים העליונים בוותק לפני ביצוע גזרי-דין ולפני שליחת האזהרות ואיגרות האיומים. כמו כן יש לתת הזדמנות לחזרה-בתשובה, ויש לנקוט את דרך הרפורמה והמעקב, וזאת כברירה ראשונית לפני הענישה". כרוז מס' 46, שהוצא בסוף ספטמבר 1989, קרא "להמשך רדיפת הסוכנים ובלימת פעולותיהם החבלניות בהליכים הדרכתיים ובלי לנקוט הוצאות להורג, אלא במקרים שקיים קונסנזוס לאומי ולאחר פנייה לגורמים העליונים".

בעדותו ל**בצלם** מה-11 באוגוסט 1993 אמר חוסיין עוואד, מפקד נצי-הפת"ח באזור ח'אן-יונס:

> בכל מקרה אנחנו בודקים את הרקע הסוציולוגי והנפשי של החשוד, אם יש אפשרות שיחזור-בתשובה או לא. אנחנו מחייבים רק משתפי-פעולה המוכרים לציבור ואשר חזרו-בתשובה להכריז ברמקול על כך. למשתפי-פעולה חסויים אנחנו מאפשרים להישאר באלמוניותם.

---

34. בין היתר על-פי עדותו של אחמד זיוד, תושב סילת אל-חארת'יה, ל**בצלם**, מתאריך 20.4.89 ו-**The Palestinian Uprising Facts Information Committee Jerusalem**, American Graduate Belm, 1990, P. 57.

35. ר' מאמרו של אכרם הנייה, מגורש מן השטחים, אז יועצו של אבו ג'יהאד לענייני השטחים, בשבועון **אל-יום א-סאבע** היוצא בפאריס, ב-18.3.88.

"אבו עאיד", חבר בחוליית הנשר האדום המזוהה עם ארגון החזית העממית בח'אן-יונס, אמר בעדות לבצלם מה-29 במאי 1993:

> אם משתף-פעולה אינו מסוכן, כלומר איננו כזה שהרג אנשים וכדומה, אנו מצווים עליו שיתרחק מהנושא ונותנים לו הזדמנות של כחודש לחזור-בתשובה. נערך אחריו מעקב צמוד. המון אנשים שלא היו משתפי-פעולה מסוכנים חזרו-בתשובה אחרי החקירות. לאנשים אלה סיפקנו פתקים שהם נקיים, פתקים חתומים של הנשר האדום.

יוסף אל-ערג'אני, תושב שכונת ערייבה שברפיח, מפקד חוליית נצי-הפת"ח באזור רפיח, אמר בעדותו ל**בצלם** מה-12 באוגוסט 1993 כי ההחזרה בתשובה ננקטת רק בהקשר של עבירות מוסר (כמו יחסי-מין מחוץ לנישואים), ורק אם החשוד אינו קשור לשלטונות בשום צורה:

> פונים לאחד מראשי המשפחה, מספרים לו את הידוע לנו על אודות בן משפחתו, ומסבירים לו כיצד עליו להתייחס אליו כדי שיחזור-בתשובה. איננו מחייבים כל משתף-פעולה שחזר-בתשובה להכריז על כך במסגד. דורשים את זה רק ממי שכל החברה יודעת עליו, אבל לא מחייבים משתפי-פעולה סמויים, כדי לא לקלקל את שמם.

בשלב מסוים פסקה תופעת ההחזרה-בתשובה כמעט כליל. ייתכן כי אחת הסיבות לכך היתה הריגות חשודים גם לאחר שחזרו-בתשובה.[36] בנוסף לכך התעורר החשד — כתוצאה ממעצרים שבוצעו באותה תקופה ונראה שגם על סמך מידע שמסרו משתפי-הפעולה — כי ההחזרה-בתשובה נעשתה למראית עין בלבד.

בשלהי נובמבר 1993 שוב עלה נושא ההחזרה-בתשובה על הפרק, כאשר החמאס הודיע כי הוא משעה למשך חודשיים את הריגת החשודים בשיתוף-פעולה, ובמהלך תקופה זו תינתן לחשודים הזדמנות לחזור-בתשובה.[37] למרות זאת, נמשכו ההריגות גם לאחר מכן.

א. הריגת ישראלים בידי חשודים בשיתוף-פעולה כאקט של חזרה-בתשובה

במהלך האינתיפאדה אירעו כמה פגיעות בישראלים בידי משתפי-פעולה או חשודים בשיתוף-פעולה, בניסיון לטהר את שמם בעיני סביבתם וכמעין אקט קיצוני של חזרה-בתשובה.

מוחמד ע., תושב כפר באזור קלקיליה, שאולץ, לטענתו, להתחייב כי ישתף-פעולה עם השב"כ בזמן שהיה עצור במיתקן כליאה, התחרט לאחר שחרורו מהכלא והחליט שלא לשתף-פעולה. בעדות שמסר ל**בצלם** ב-16 בדצמבר 1992 אמר, כי אנשי השב"כ איימו עליו שאם לא יעמוד בהתחייבותו, יפיצו בכרוזים את דבר הסכמתו לשתף-פעולה. לדברי מוחמד ע., כתוצאה מחששו שאנשי השב"כ יממשו את האיום, הוא שוקל לפגוע בישראלים כדי להגן באופן זה על שמו (ר' קטעים מעדותו בחלק א', פרק 3).

---

36. על כך העיד בין השאר משתף-הפעולה ע.ח. ל**בצלם**, 4.8.93.
37. "מבט לחדשות", הטלוויזיה הישראלית, 28.11.93; **כל העיר** 24.12.93.

ב-3 בינואר 1993 הרג מאהר חמזה אבו סרור, תושב מחנה-הפליטים עאידה שליד בית-לחם, את חיים נחמני, איש שב"כ ששימש כמפעילו, בדירה בשכונת רחביה בירושלים.[38] בני משפחתו של מאהר אבו סרור טענו בשיחה עם **בצלם**, כי חיים נחמני לחץ על אבו סרור לשתף-פעולה ואיים עליו בתקופת מאסר ארוכה אם לא יעשה כן. לדבריהם, הלחצים הללו ונסיונו של אבו סרור לנקות את שמו מחשד לשיתוף-פעולה היו המניעים למעשהו.

מאהר אבו סרור.
הרג את חיים נחמני,
סוכן השב"כ שהפעיל אותו

ב-20 באוקטובר 1989 נתגלו בשתי דירות בתל-אביב גופותיהם של שבעה אנשים שנחנקו למוות. החשוד ברצח, מוחמד חלבי, תושב ג'באליה, טען בבית-המשפט כי ביצע את הרציחות בהשראת החמאס ובניסיון "לחזור למוטב". חוקרי היחידה המרכזית של משטרת תל-אביב העריכו, כי הרקע למעשה הוא פלילי בעיקרו, וכי לחלבי, שהוא סרסור זונות, משתמש בסמים וידוע כסייען לגורמי הביטחון, היו גם סכסוכים עם אחדים מהנרצחים. העיתונות ציטטה מקור צבאי, שאישר כי ועדות ההלם בג'באליה אכן גזרו עונש מוות על חלבי, הן בשל היותו סייען של זרועות הביטחון והן מפני שהיה מסוכסך עם שלוש משפחות שם, שטענו כי חילל את כבודן וניסה לדרדר נערה בת 17 לזנות. בעקבות כך נאלצו חלבי ובני משפחתו לברוח מג'באליה.[39]

בעיתונות דווח כי ג'מיל איסמעאיל אל-באז, נהג מונית תושב רצועת-עזה, טען כי דרס למוות את החייל נדב רועי בצומת ניצנים ב-19 ביולי 1991 מפני שניסה לטהר את שמו במחנה שבו התגורר, שם נחשד בשיתוף-פעולה.[40]

ב-10 ביולי 1992 הורשע איבראהים סלאח, תושב כפר אל-חדר, ברצח הפרופ' מנחם שטרן בירושלים. ב-22 ביוני 1989 תושבי הכפר סיפרו לעיתון "חדשות", כי סלאח היה מוכר כמשתף-פעולה עם השב"כ, כסוחר קרקעות וכמתווך שפעל עם המינהל האזרחי, וכי ביצע פיגועים נגד ישראלים כדי להוכיח כי חזר-בתשובה.[41]

---

38. ידועים שני מקרים שאירעו טרם האינתיפאדה, שבהם הרגו סוכנים פלסטינים אנשי שב"כ. ביוני 1980 נהרג משה גולן בנתניה, ובאוקטובר 1987 נהרג בעזה ויקטור ארגיון.
39. **מעריב**, **ידיעות אחרונות**, 20.11.89.
40. דוד רגב, **ידיעות אחרונות**, 22.7.91.
41. יורם בינור, **חדשות**, 6.3.92.

8. מחנה-הפליטים נוסייראת: תחקיר על פגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה

בפרק זה יובאו נתונים על אודות הפגיעות בפלסטינים על רקע חשד לשיתוף-פעולה במחנה-הפליטים נוסייראת שברצועת-עזה, מתחילת האינתיפאדה ועד סוף ספטמבר 1993. יחסם של פעילי הארגונים הפלסטיניים לחשודים בשיתוף-פעולה בנוסייראת אינו יוצא דופן או ייחודי למחנה זה. דווקא משום כך בחרנו להדגים דרכו דפוסי פעולה שחזרו על עצמם באופן דומה במקומות אחרים, בעיקר במחנות-פליטים ברצועת-עזה.

מחנה-הפליטים נוסייראת שוכן במרכז הרצועה. לפי נתוני אונרוו"א, מתגוררים בו כ-38,000 תושבים. במהלך האינתיפאדה ניסו הארגונים המקומיים להשליט במחנה מעין דפוס של צדק עממי ביחס לחשודים בשיתוף-פעולה. חשודים רבים הובאו לרחבה המכונה בפי התושבים הכיכר-האדומה, בגלל ריבוי ההוצאות להורג שהתקיימו בה (במחנות-פליטים נוספים ברצועה יש רחבות הקרויות הכיכר-האדומה מסיבות דומות); שם נערך לחשודים מעין משפט פומבי, שבסופו הם הוצאו להורג או הוכו. באף לא אחד מן המקרים שבדקנו לא התקיים הליך במתכונת דומה או קרובה להליך משפטי הוגן, שבו ניתנת לנאשם אפשרות להגן על עצמו ולהציג את טיעוניו. לחשודים לא ניתנה הזדמנות להציג הוכחות לחפותם או לקבל ייצוג מצד גורם שלישי.

מהתחקיר עולה, כי בתקופה הנבדקת אירעו לפחות 121 מקרי ענישה של פלסטינים בידי פעילי הארגונים השונים, בעילה של חשד לשיתוף-פעולה. סוגי הענישה כללו הריגה, שבירת גפיים, פציעה מירי, מכות ומעצר-בית. בסך-הכל נהרגו בתקופה זו, על רקע חשד לשיתוף-פעולה, 31 מתושבי נוסייראת.

א. התפלגות החשדות שבעטיים הוטלו העונשים:

החשד	מס' המקרים
חשד למסירת מידע מודיעיני לשלטונות	45
חשדות מעורבים (מסירת מידע ועבירות מוסר)	19
סמים (סחר או נטילה)	17
עבירות פליליות אחרות	8
עבירות מוסר (נשים)	7
הומוסקסואליות	2
סירוב להתפטר מהמשטרה	1

בעיות חברתיות ומשפחתיות	11
סכסוכים בין-ארגוניים	8
לא ידוע	3
בסך-הכל	**121**

מהתחקיר עולה, כי רק ב-64 מקרים (כ-53% מכלל מקרי ההתקפה) נחשד האדם בסיוע ישיר לגורמי הביטחון (כולל חשדות מעורבים). בלמעלה ממחצית מקרי ההתקפה היו מעורבים חשדות על רקע חברתי, מוסרי ופלילי.

ב. התפלגות פעולות הענישה על-פי ההשתייכות הארגונית של המבצעים:

הארגון	**מס' המקרים**
פת"ח	59
החזית העממית	41
חמאס	15
אבו נידאל	2
לא ידוע	4
בסך-הכל	**121**

רוב פעולות הענישה בוצעו על-ידי פעילי הפת"ח והחזית העממית. רק ב-15 מקרים בוצעו הפעולות בידי חוליות המזוהות עם החמאס, לרוב על רקע חשד לשיתוף-פעולה מודיעיני עם גורמי הביטחון. מתוך 15 מקרים אלו, תשעה הסתיימו בהריגת החשוד. מהתחקיר עולה כי פעילי החמאס מיעטו להתערב בענייני מוסר ובעניינים חברתיים, בניגוד לפת"ח ולחזית העממית, שביצעו פעולות ענישה רבות על רקע זה. כן עולה, כי פעילי החמאס השתמשו פחות בשיטות ענישה שאינן הרג, כגון שבירת עצמות, ירי ברגליים ומעצר-בית. פעילי הפת"ח והחזית העממית עשו שימוש תכוף באמצעי ענישה כאלה. דרך הפעולה של החמאס התאפיינה בחטיפת החשודים, חקירתם והוצאתם להורג, או שחרורם במקרים שהתברר כי אין בסיס לחשד. דפוס זה, שעולה מבדיקת פעולות הענישה בנוסייראת, תואם את דברי מנהיג החמאס, השיח' אחמד יאסין, בראיון ל**בצלם** שנערך בכלא אשמורת ב-28 בספטמבר 1993 (שמצורף כנספח לדו"ח).

ג. נתונים נוספים על חשודים שנענשו:

1. **מין:** מבין 121 פעולות הענישה נגד תושבים במחנה הפליטים נוסייראת, בוצעו עשר (כ-8 אחוזים) נגד נשים, בהן חמישה מעשי הרג.

2. **גיל:** ממוצע הגילים של הנפגעים הוא 31. רק בחמישה מקרים מתוך 121 היו הנפגעים מתחת לגיל 20. הנפגע הצעיר ביותר היה בן 17. חמישה נפגעים היו בני 50 ומעלה.

3. **מצב משפחתי:** 96 מהנפגעים נשואים, 25 רווקים.

4. **עיסוק:**

פועלים	52
בעלי מקצוע (נפח, חייט, מכונאי, צבע, צלם וכו')	12
עקרות-בית	9
חקלאים	8
נהגים	7
פקידים זוטרים	8
סוחרים וקבלנים	4
מוח'תארים	2
סוחרי סמים	2
אחים בבתי-חולים	2
שוטרים	1
רוכלים ועגלונים	3
לא ידוע או מובטלים	11
בסך-הכל	**121**

ד. ארבעה מקרי הרג של חשודים בשיתוף-פעולה במחנה-הפליטים נוסייראת:

1. סמיר עבדאללה פייאד, בן 28, נהרג ב-17 במאי 1991.

על-פי עדותו של תושב המחנה ד.ג. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**) מה-8 ספטמבר 1993:

> סמיר עבדאללה פייאד, תושב מחנה-2 בנוסייראת, היה פועל בניין, נשוי ואב לחמישה. הוא היה חברו של "ר'טאס", משתף-פעולה ידוע, שהסתובב תמיד עם שומר-ראש. יחסיו של פייאד עם תושבי המחנה היו רעועים, והוא נודע כתמהוני, שהתנהגותו חריגה. לעתים היה יוצא באישון לילה, מחולל מהומות ומפחיד תושבים בבתיהם. כך נהג לצעוק לפעמים "גנבים! גנבים!", מה שהחשיד אותו, כי רק נהגים ומשתפי-פעולה יוצאים מהבתים באמצע הלילה. הוא גם היה מוכר במחנה כגנב.
>
> ב-14 במאי 1991 הייתי במקרה באזור השוק, כשהגיעה מכונית מסוג פז'ו 404 ושבעה נוסעים בתוכה. הם שרו ותופפו על דלתות המכונית, שמחים שלכדו את סמיר פייאד. כשעצרה המכונית, ירדו נוסעיה ושאלו איפה המבוקשים תושבי נוסייראת, כדי למסור לידיהם את האנשים שלכדו. אחר-כך פתחו את תא המטען

והוציאו שני בחורים קשורים בחבלים. אחד מהם היה סמיר פייאד, המוכר לי. שמעתי ששניהם נתפסו כשניסו לגנוב מאחד הבתים. לפני תפילת הצהריים נלקחו שניהם למסגד עז א-דין אל-קסאם, הקרוב לשוק, כשכל הסובבים משפילים אותם ויורקים עליהם.

כשהוכנסו למסגד, ראה אותם זקן אחד והתחיל להכות אותם במקלו, וכל מי שנמצא שם נהג כמוהו. אחר-כך באה קבוצת רעולי-פנים השייכת לפת"ח והחזירה אותם לאזור הכיכר-האדומה, שם החלו להכותם, כשהקהל מצטרף למכות. אז הגיעו אנשי קבוצת הנשר האדום, השייכת לחזית העממית, וביקשו מרעולי-הפנים לקחת את השניים לחקירה.

אחרי כשעתיים חזרה קבוצת הנשר האדום ואיתה שני הנחקרים. האנשים ביקשו לדעת מה העלתה החקירה. אחד מהקבוצה הכריז שהנחקרים הודו שהם משתפי-פעולה וגם גנבים. שניים מהקבוצה התחילו להכות את פייאד בגרזינים בכל גופו, ושני אחרים הכו את השני. הצופים מחאו כפיים, והקבוצה עזבה את המקום. שני המוכים הועברו לבית-החולים שיפא בעזה, לקבלת טיפול. פייאד היה מאושפז יומיים, עד שבא אחד הרודפים וירה בו למוות בראשו. השני המשיך לקבל טיפול, עד שהחלים וחזר לביתו.

2. *נאסר עבד א-לטיף אל-שורבג'י, בן 23, נהרג ב-12 במארס 1992.*

על-פי עדותו של ח.ע. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**) מה-8 בספטמבר 1993:

נאסר אל-שורבג'י היה רווק, אדם משכיל ואהוד על סביבתו. לאחר פרוץ האינתיפאדה נעצר בגין השלכת בקבוק תבערה לעבר חיילי צה"ל. בתוך בית-המעצר היה פעיל בארגון החזית העממית, ועסק בהוראה בקרב חברי התנועה. למרות זאת חקרו אותו אנשי החזית העממית פעמיים בבית-המעצר, ולא מצאו אותו אשם. הרקע לחקירות היה חשדם של אנשי החזית העממית, שאל-שורבג'י מיודד עם משתף-הפעולה נביל אבו ח'דרא, אשר הירבה לבקר את משפחת אל-שורבג'י במחנה והיה קשור לאמו של אל-שורבג'י ולאחיו. אנשי החזית העממית איימו על אחיו ואמו של נאסר והכו אותם. אחרי ששוחרר ממיתקן הכליאה, ניסתה חוליה של נצי-הפת"ח לחטוף את אמו במטרה לחקור אותה, אך ילדיה, ובהם נאסר, לא איפשרו להם לקחתה עימם. הם הציעו שאמם תיחקר בבית לעיניהם, אך החוליה סירבה. כשניסו לסחוב את האם בכוח, הכו בניה את אנשי החוליה, ונאסר הכה בגרזן אחד מהם ופצע אותו קלות בראשו. החוליה עזבה את המקום, לאחר שאחד מהם צעק שיהרוג את אל-שורבג'י, גם אם זה יהיה היום האחרון בחייו.

כעבור שבועיים, לפנות ערב, חזרו חמשת רעולי-הפנים באותה מכונית, פז'ו 504 ירוקה. אחד היה חמוש ברובה קארל גוסטאב, השני באקדח ושלושת האחרים אחזו בגרזינים ובמוטות ברזל. המכונית נסעה לכיוון ביתו של נאסר, ונוסעיה צעקו "אנחנו נשרי-הפת"ח, צאו, ילדי אל-שורבג'י, יא מאניאקים".

רעולי-הפנים ירו לכיוון פתח ביתו של נאסר וקראו לבני המשפחה לצאת. כשרעולי-הפנים נכנסו חזרה למכונית, יצא נאסר מביתו, קפץ מעל גדר הבית וקרא להם בקול רם: "אני נאסר אל-שורבג'י. בואו ונשוחח". כשהבחינו בו,

יצאו כמה מהם מהמכונית. הראשון הלך בכיוון נאסר ובידו מוט ברזל, והכה אותו על פיו. נאסר נפל על הרצפה, ואז בא השני ודקר אותו בסכין בחזהו ליד הלב; השלישי, שהיה חמוש בקארל גוסטאב, ירה ארבע יריות בראשו. כל זה קרה בתוך דקות, לעיני תושבים רבים. רוב העדים למקרה, שהכירו היטב את נאסר, כעסו מאוד. אחד צעק: "תרחמו עליו", ותקף את אחד מרעולי-הפנים שנשא מוט ברזל. אך רוב האנשים היו מבוהלים ומפוחדים ולא ניסו להתערב.

אחרי שנאסר נקבר, ישבו בני משפחתו בסוכת האבל. רוב אנשי המחנה, וגם הרבה מחבריו של נאסר, שהכירו אותו בבית-המעצר והאמינו בחפותו, באו לנחם את המשפחה.

3. *מוניר אחמד עלי א-ראעי, בן 33, נהרג ב-30 ביולי 1991.*

על-פי עדותו של י.א. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**) מה-2 בספטמבר 1993:

מוניר א-ראעי היה נשוי ואב לחמישה, ועבד כצבע רהיטים. הוא תואר על-ידי מכריו כאיש משפחה טוב וכמי שאוהב לעזור לאנשים, אך מאחר שהירבה לשאול שאלות, עורר חשדות. ידוע גם שנהג לעשן חשיש לפני פרוץ האינתיפאדה.

במהלך האינתיפאדה הכו אותו חיילים ושברו את ידו. למרות זאת האנשים התרחקו ממנו. כמה משכניו אף האשימו אותו ביידוי אבנים על בתיהם מחדר הנמצא על גג ביתו. א-ראעי נהג לטעון שיש לו קשר עם התנועה הקומוניסטית הפלסטינית, אך התנועה הכחישה זאת וסירבה לקבל אותו כחבר בגלל ההסתייגות ממנו.

ב-30 ביולי 1991 הופיעו ליד בית-המרקחת א-זוהור, השוכן ברחוב הראשי שבמחנה, שמונה רעולי-פנים במדים ירוקים. הם הלכו לכיוון מקום עבודתו של א-ראעי וגררו אותו לכיכר-האדומה, שם נאספו רבים לצפות בנעשה. חברי הקבוצה חקרו אותו, כשעיקר החשדות התייחסו לכך שנהג לכתוב סיסמאות על קירות הבתים בלי שהתבקש לעשות זאת. הוא הואשם כי כתב סיסמאות על-פי הוראות שקיבל מהשב"כ. א-ראעי לא הודה בהאשמות, והתעקש שהוא עובד עם התנועה הקומוניסטית הפלסטינית. רעולי-הפנים היסו אותו בצעקות.

אחד התושבים, שצפה בנעשה, שאל את רעולי-הפנים לאיזו תנועה הם שייכים, והם ענו שהם שייכים למיפקדה הלאומית המאוחדת. אחד מאחיו של א-ראעי ניסה להגן עליו ואמר: "תנו לנו הוכחה אחת שמוניר משתף-פעולה, ואז אנחנו נהרוג אותו", אבל איש לא ענה לו.

רעולי-הפנים החלו להכות את מוניר בגרזינים ובמקלות. הוא צעק: "אני מתחרט... אני מתחרט", והצליח לברוח מידיהם לכיוון השוק. הוא ניסה להתחבא מתחת לאחד הדוכנים, אך אחד מרעולי-הפנים השיג אותו והמשיך להכותו בגרזן על רגליו, לקול קריאות העידוד של הסקרנים.

הקבוצה הסתלקה אחרי שכתבה על הקירות כי היא אחראית להריגת משתף-הפעולה מוניר א-ראעי, בגלל "הידרדרותו הבטחונית והמוסרית". אחיו של מוניר העביר אותו למירפאת אונרוו"א במחנה, ואחר-כך לבית-החולים אל-שיפא בעזה, שם אושפז במשך חמישה ימים.

כשש לביתו ולעבודתו, ניסה מוניר להתקרב לקבוצת אל-דעווה, קבוצה מוסלמית סופית, והתחיל להתפלל. כעבור כארבעה חודשים הגיעה למקום עבודתו מכונית ובה שלושה אנשים, אחד מהם רעול-פנים. רעול-הפנים ירד מהמכונית, התקרב למוניר, ירה בחזהו ונמלט במכונית.

מוניר רץ לכיוון המירפאה, שנמצאת כמאתיים מטרים משם. הוא אושפז בבית-החולים שיפא בעזה שוב למשך יומיים, עד שבא לבית-החולים חבר מקבוצת הנשר האדום (שמו שמור במשרד **בצלם**) וירה בו בראשו. הוא מת במקום.

4. נביל עבד אל-חמיד ג'וודאת, בן 22, נהרג ב-15 באוקטובר 1993.

על-פי עדותם של א.ג., בן משפחת ההרוג, ושכנו נ.ע. (שמות מלאים שמורים במשרדי **בצלם**), מה-16 באוקטובר 1993:

נביל עבד אל-חמיד ג'וודאת היה נשוי ואב לבן ולבת, ועבד כמוכר משקאות קלים וגלידה בשוק של מחנה-הפליטים נוסיראת. ככל הידוע, לא היו על אודותיו שמועות מחשידות. הוא היה מוכר כאדם רגיל שנטה להתבודדות, לא היו לו חברים קרובים. בשנה השנייה של האינתיפאדה נעצר בחשד שיידה אבנים בחיילים. הוא נידון למאסר וישב ארבעה חודשים במחנה קציעות בנגב. במהלך תקופה זו הצטרף לארגון הפת"ח בכלא, ולאחר ששוחרר חזר לחיי שגרה.

ג'וודאת נחטף בידי אלמונים באזור השוק בערב ה-11 באוקטובר 1993. יומיים לאחר שנחטף הכריזו ארגוני הפת"ח, החזית העממית והמפלגה הקומוניסטית, בכתובות על הקירות כמחנה, שהם מגנים את החטיפה. החמאס לא הצטרף לגינוי.

נביל ג'וודאת:
עונה למוות על-ידי פעילי חמאס

שלושה ימים לאחר החטיפה נערכה עצרת מחאה ליד ביתו של ג'וודאת בעקבות קריאה מטעם תנועת הפת"ח. ב-15 באוקטובר 1993 נתגלתה גופתו בכפר א-זוויידה בתוך שק פלאסטיק שחור, וניכרו בה אותות עינויים קשים. לשקית צורף כרוז של חוליות עז א-דין אל-קסאם. בכרוז פורטו מספר עילות להריגת ג'וודאת: שיתוף-פעולה, ביצוע איסקאט, קיום יחסים הומוסקסואליים, השתתפות באימוני נשק ויציאה לפעילות עם הצבא, וירי על צעירים.

באותו יום פירסם הפת"ח כרוז תשובה לכרוז של החמאס. הפת"ח גינה את המעשה. משפחת ג'וודאת, בשיתוף עם תנועת פת"ח, הקימה אוהל ניחומים, שם הונפו דגלי פלסטין והושמעו שירים לאומיים. בפתח האוהל נתלו תצלומים של גופת נביל, שבהם נראו סימני ההתעללות בו (התצלומים מצויים בידי **בצלם**). לאוהל הניחומים באו תושבים רבים, שגינו את המעשה. תומכי תנועת החמאס נמנעו מלהשתתף.

תרגום נוסח הכרוז שהוציאו פעילי גדודי החלל עז א-דין אל-קסאם:

בשם אללה הרחמן והרחום,

[...] השבח לאל, יברך את המודים לו וישפיל את המורדים בו ויכנ"ע את הער"צ'ים, ותפילה וברכה למנהיג לוחמי הג"יהאד (מוחמד) ולבני משפחתו וחבריו עד יום הדין, ועתה לעצם העניין. גדודי-החלל עז א-דין אל-קסאם מודיעים על אחריותם להוצאתו להורג של משתף-הפעולה בן המוות, נביל ג'וודאת, בשל הסיבות הבאות:

1. שיתף-הפעולה עם המודיעין "אבו אל-אסד" (הכוונה כנראה לכינויו של איש שב"כ: י.ב.).
2. ביצע איסקאט על צעירים וצעירות רבים באמצעות צילום.
3. עשה מעשים הומוסקסואליים עם כמה צעירים.
4. התאמן בנשק מסוג אקדח 9 מ"מ + רובה M-16 יצא עם הצבא פעמיים וירה על צעירים.

כרוז זה מיועד לכל המעוניין

אללה גדול והניצחון לאיסלאם

גדודי החלל עז א-דין אל-קסאם, החמאס

תרגום נוסח כרוז התשובה של הפת"ח:

בשם אללה הרחמן והרחום, המענה של תנועת פת"ח לכרוז שיצא מטעם גדודי-החלל עז א-דין אל-קסאם.

תנועת השחרור הלאומית הפלסטינית, על כל מנגנוניה הצבאיים והמדיניים, מביעה את סלידתה מן הפשע הזה, שנעשה נגד התושב נביל ג'וודאת. הוסיף לתמיהתנו גילוי-הדעת שנמצא יחד עם גופת ההרוג וסימני העינויים, המספיקים לכך שיודה אף בהאשמות גדולות מאלה. על-פי זאת, בהתאם לתפיסתנו הבטחונית, כל מה שהופיע בגילוי-הדעת הזה איננו נכון ורחוק לחלוטין מהאמת. אנו מדגישים את הדברים הבאים:

ראשית, נוסח הכרוז המצורף לגופת ההרוג, הכולל שגיאות לשוניות ושגיאות כתיב, מורה, באופן שאינו מתיר מקום לספק, על כך שהחוליה שביצעה את הפשע הזה איננה כשירה לבצע תפקיד קשה זה ולהחליט מי יחיה ומי ימות.

שנית, אנו דורשים מהחוליה הזו לתת לנו הסבר ברור בנוגע לסעיף הרביעי שהוסף לאחר כתיבת הכרוז, שבו מופיעות טענות לא משכנעות נוספות.

שלישית, ההודאות שהופיעו בכרוז מעטות מאוד, אם משווים אותן לסימני העינויים שהופיעו על גופת הנרצח, וזאת עד כדי כך שאילו היה זה אדם אחר במקום הנרצח, היינו מצפים להודאות רבות הרבה יותר מאלה שמסר, על-פי טענתכם שהופיעה בכרוז.

אל המוני בני עמנו האמיץ! בעניין זה אנו סבורים שחובתו של כל אזרח מוסלמי בארץ הזו לשאול את עצמו, האם היחס שזכה לו המנוח מהרגע שנחטף, בעת חקירתו האכזרית, ולבסוף, בהחלטה להוציאו להורג, הוא היחס הראוי שמורה לנו דתנו המוסלמית ישרת הדרך. כאן אנו משאירים את התשובה לעמנו, העומד איתן, וישפוט הוא... [3 נקודות במקור] ויחליט ויאמר את דברו לגבי המקרה הזה.

יוצא מטעם אחיכם בתנועת השחרור הלאומית הפלסטינית (פת"ח)

יום שישי, 15.10.93

חלק ד'

גישת המנהיגות הפלסטינית להריגת חשודים בשיתוף-פעולה ולעינוים

1. גישת ארגוני אש"ף

אש"ף (ארגון השחרור הפלסטיני) הוקם ב-1964, והוא מהווה קואליציה של ארגונים פלסטיניים שונים. הפת"ח הוא הארגון הדומינאנטי באש"ף, ולצדו מתקיימים החזית העממית לשחרור פלסטין, החזית הדמוקראטית לשחרור פלסטין, המפלגה הקומוניסטית וארגונים נוספים, קטנים יותר. מבין ארגוני אש"ף, רק לפת"ח ולחזית העממית היתה בתקופה שלפני האינתיפאדה גישה מגובשת יחסית בנושא משתפי-הפעולה.

מקורות שונים מורים על התייחסות זהירה יחסית של הפת"ח למשתפי-הפעולה בחברה הפלסטינית שאחרי 1967. בשלהי שנות השישים הקים הארגון את בית-הדין המהפכני בעמאן, שהעמיד לדין חשודים בשיתוף-פעולה ואנשים שהוחשדו בהלשנה ובריגול בשטחים ומחוצה להם. במקרים בודדים, חמורים במיוחד, גזר בית-הדין המהפכני גם עונשי מוות.[1]

החזית העממית, שפעלה במקביל, הרבתה, לעומת הפת"ח, בהוצאות להורג ללא משפט. באותה תקופה פעלו ברצועה חוליות חמושות רבות, והשלטונות הישראליים נעזרו תכופות במשתפי-פעולה פלסטינים. בראשית שנות השבעים הרגו פעילי החזית העממית ברצועת-עזה עשרות חשודים בחשד לשיתוף-פעולה, ורבים מהם נהרגו כנראה בטעות.[2]

באותה תקופה בגדה המערבית, לעומת זאת, נהרגו בידי פעילי החזית העממית אנשים ספורים.

הנהגת הפת"ח המשיכה במדיניות של הבלגה. בתקופה זו עמד הארגון מאחורי מקרי הרג בודדים, ופעיליו נתבעו לנקוט טאקטיקה של בידוד החשודים והרחקתם תחת הריגתם.[3]

אשר לפלסטינים שנחשדו בשיתוף-פעולה במיתקני כליאה, קיבלה הנהגת אש"ף בסוף שנות השבעים החלטה להימנע מהריגתם, אלא אם אושרה ההריגה מראש בידי יאסר ערפאת.[4] מאז ועד תחילת האינתיפאדה קיימו פעילי הפת"ח הוראה זו.

פעילי הפת"ח אימצו מדיניות של "אסלאח" (תיקון המידות) כלפי משתפי-הפעולה במיתקני הכליאה ("ציפורים").[5] מראיונות שערך **בצלם** עם אסירים לשעבר עולה, כי למרות זאת אירעו לפני האינתיפאדה פגיעות באסירים שנחשדו בשיתוף-פעולה עם השלטונות. בין היתר נהגו פעילי הארגונים השונים בבתי-הכלא לחתוך את פני

---

1. מתוך דברים שמסר הקאדי עבד אל-עזיז ואדי, שכיהן בבית-הדין המהפכני, לד"ר סאלח עבד אל-ג'וואד ביולי 1991, בעמאן, ירדן.
2. על-פי ראיונות של אנשי **בצלם** ברצועת-עזה באוגוסט 1992. ר' גם בספרו של אלוף מילי דוד מיימון, **הטרור שנוצח**.
3. "ג'ווהר אל-אמן", מסמך פנימי של פת"ח מתחילת שנות השמונים (ללא תאריך מדויק), עמ' 26. מסמך זה היה בתקופה האמורה האורים והתומים של הפת"ח בנושא משתפי-הפעולה.
4. החוברת "ניסיון במעצר", פרסום פנימי של הפת"ח, ללא תאריך.
5. למשל מסמך של הפת"ח מכלא ג'נייד, בשנות השמונים, בשם "תוכנית פעולה מיוחדת לחינוך מחדש של הקורבנות ושילובם במערכת הארגונית", פרסום ללא תאריך. התוכנית כוללת טיפול במי "שחזרו בהם משיתוף-פעולה [...], גילו חרטה והביעו את רצונם הכן בשיבה אל שורות [...] המהפכה והעם".

החשודים בסכיני גילוח ("תשפיד"), וזאת כדי להשפילם, להקל על זיהוים ולהקשות על פעילותם בעתיד.

בתחילת שנות השמונים נוסדו אגודות-הכפרים, כניסיון של המינהל האזרחי "לתת ייצוג לרוב הדומם ומשתף-הפעולה" באוכלוסיית השטחים וכמשקל נגד לאש"ף.[6] באותן שנים (1981-1984) אירעו התנקשויות באישים שהשתייכו לאגודות-הכפרים ובמשתפי-פעולה חמושים שלא השתייכו אליהן. באוקטובר 1981 נהרגו יו"ר אגודות-הכפרים באזור רמאללה, יוסף אל-חיטיב, ובנו כאזם, במארב שהציבו אנשי החזית העממית.[7]

א. תקופת האינתיפאדה

זמן קצר לאחר פרוץ האינתיפאדה הפכה המיפקדה הלאומית המאוחדת (להלן: המיפקדה) לסמכות-העל של התושבים הפלסטינים בשטחים. המיפקדה היוותה גוף מתאם לארבעת הגופים המרכזיים המזוהים עם אש"ף בשטחים: הפת"ח, החזית העממית, החזית הדמוקראטית והמפלגה הקומוניסטית. פעילי המיפקדה היו בדרך-כלל צעירים, רבים מהם היו עצירים ואסירים ותיקים במיתקני הכליאה הצבאיים.[8]

עיקר פעילותה של המיפקדה היה להוציא כרוזים ומנשרים, שהורו כיצד לנהל את ההתקוממות, והתייחסו, בין היתר, לתופעת משתפי-הפעולה.[9] כרוז מס' 1, מה-8 בינואר 1988, שיבח את הסוחרים הפלסטינים על שנענו לדרישת המיפקדה לקיים שביתת מסחר כללית. הכרוז הזהיר מפני הפרת השביתה, והכריז כי "נעניש בקרוב אי-אלה סוחרים בוגדים". האזהרה חזרה בשני כרוזים נוספים בינואר 1988, עד שכובדה שביתת המסחר על-ידי הסוחרים, רובם ככולם.[10]

כחלק מנסיונה להקים תשתית לאומית חלופית למערכת המינהל האזרחי, קראה המיפקדה גם להתפטרות המועצות הממונות, העירוניות והכפריות, השוטרים ועובדי המסים שהועסקו במערכת המינהל האזרחי. דרישה כזו לא הופנתה אל עובדי מערכות החינוך והבריאות הממשלתיות, הכפופות למינהל האזרחי. המסרבים להתפטר כונו בוגדים,[11] ובכרוז מאוחר יותר דובר על "התרת דמם ורכושם של ראשי המועצות (הממונות) וחבריהן שלא התפטרו". נאמר כי "המוני האינתיפאדה ירמסו כל מי שייצא נגד עמדות הקונסנזוס הלאומי וכל מי שלא ייענה לקולה הקורא של האינתיפאדה".[12]

---

6. מירון בנבנשתי, **לקסיקון יהודה ושומרון**, עמ' 10-11.
7. **ג'רוזלם פוסט**, 18.11.81, 21.11.81.
8. על המיפקדה ר' בהרחבה: אהוד יערי וזאב שיף, **אינתיפאדה**, עמ' 168-204; גיא בכור, **לקסיקון אש"ף**, משרד הביטחון, 1991.
9. לגבי כרוזי המיפקדה ותפקידם ר' בערבית, ד"ר סאלח עבד אל-ג'וואד, **המקורות הראשונים של האינתיפאדה**, מגילת אאפאק פלסטיניה, אוניברסיטת ביר-זית, מס' 5 קיץ 1988.
10. המיפקדה הלאומית המאוחדת, כרוז מס' 2, מ-10.1.88, וכרוז מס' 4, מ-21.1.88.
11. כרוז מס' 9 מ-2.3.88.
12. כרוז מס' 12 מ-2.4.88.

קריקטורה מטעם מנגנון הביטחון המהפכני (פת"ח): "קצין שב"כ ציוני" סוחט את "משתף-הפעולה המיסכן כמו לימון" ומוציא ממנו טיפות של "מידע". אחר-כך הוא נזרק ל"אשפה".

מאוחר יותר קראו הכרוזים שוב להתפטרות המועצות העירוניות ועובדי המינהל האזרחי, אך זנחו את המונח "התרת דמם" ודיברו על "הפקרת" רכושם בלבד.[13] בתחילת האינתיפאדה מיעטה המיפקדה להתייחס למשתפי-הפעולה ה"בטחוניים". בגישה זו חלה תפנית לאחר שב-4 בפברואר 1988 נהרג משתף-פעולה חמוש תושב קבאטיה, מוחמד עאיד זכארנה, בידי תושבי כפרו, בתקרית שסימנה את ראשיתו של גל הפגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה. לאחר מקרה זה הופיע כרוז המברך את תושבי קבאטיה, "שלימדו לקח את מי שבוגד בעמו ובמולדתו".[14]

במשך חודשים אחדים אחר-כך בלטה תופעת ההחזרה-בתשובה של משתפי-פעולה.[15] תופעה זו, שהתרחבה במהירות, פסקה כנראה לאחר שכמה משתפי-פעולה שחזרו-בתשובה הותקפו ונהרגו על-ידי פלסטינים. פעילי אש"ף טענו, כי בתחילת האינתיפאדה ניתנה הזדמנות למשתפי-הפעולה לחזור-בתשובה בלי להיפגע, אך ישראל מנעה מתהליך זה להימשך. פייסל אל-חוסייני אמר בראיון לעיתון "כל העיר", שהתפרסם ב-16 בפברואר 1990:

> בתחילת האינתיפאדה אמרו לא להרוג. נתנו כמה ימים של היטהרות. שיחזירו נשק. מי שסירב לעשות זאת, זרקו אותו מהכפר. מה עשה שלטון הכיבוש? אסף את האנשים האלה, נתן להם נשק והחזיר אותם לכפרים. לפני חודשיים הוציא מפקד רצועת-עזה צו שמונע ממני להיכנס לשם, בטענה שרציתי לבנות מערכת משפטית מקבילה. אני עשיתי הרבה כדי למנוע מעשי רצח. השלטונות לא רוצים שהפלסטינים ימנעו את הרציחות.

מסוף 1988 ניכר שינוי ממשי בדפוסי הפגיעה במשתפי-פעולה. מה שהתחיל במספר מצומצם יחסית של התקפות על חשודים, שלרוב אכן היו משתפי-פעולה חמושים ומוכרים היטב באזורם, התפתח לממדים של תופעה המונית. עד תום השנה הראשונה לאינתיפאדה נהרגו כעשרים פלסטינים בחשד ששיתפו-פעולה. בשנה השנייה נהרגו כ-150 חשודים (בידי קבוצות המזוהות עם אש"ף או בידי יחידים שזהותם הארגונית אינה ברורה). העלייה החדה במספר ההרוגים קשורה, כנראה, בהגברת פעילותם של כוחות הביטחון ללכידת מבוקשים, תוך שימוש גובר במסתערבים ובמידע שסיפקו משתפי-פעולה. לכידת מבוקש, פציעתו או הריגתו העלתה מיד חשד להלשנה. היתה זו תחילתו של תהליך כפול: המבוקשים נרדפים בידי כוחות הביטחון, ואילו החשודים בשיתוף-פעולה נרדפים בידי המבוקשים, שהאמינו כי הם האחראים למותם או ללכידתם של חבריהם.

במהלך 1988 חלה במקביל תמורה באופיין של הוועדות העממיות. פעיליהן השתייכו לאש"ף וניסו, עם פרוץ האינתיפאדה, להקים מימסד חלופי למינהל האזרחי. ועדות אלה פעלו כגופים אזרחיים שסייעו לאוכלוסייה, תוך ניסיון לבנות תשתית של מעין "מדינה בדרך" וארגון התנגדות עממית לכיבוש. באוגוסט 1988, משהחלו הוועדות העממיות צוברות כוח פוליטי, הן הוצאו אל מחוץ לחוק. פעילים רבים נטשו אותן או נעצרו בידי כוחות הביטחון. בוועדות נותרו פעילים מיליטאנטים, רבים מהם מבוקשים בידי

---

13. הכוונה, כנראה, להצתת בתים ומכוניות ופגיעות אחרות ברכוש. לדוגמה כרוז מס' 37 מ-23.3.89.
14. כרוז מס' 9 מ-2.3.88.
15. פייסל אל-חוסייני בראיון ל**כל העיר**, 16.2.90.

כוחות הביטחון, ומרכז הכובד של פעילותם עבר למאבק אלים, באמצעות כוחות ההלם. עיקר הפגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה, מתקופה זו ואילך, באו מצד פעילי כוחות ההלם או חבורות שצמחו מהם, ופעלו למעשה אופן עצמאי, אף שהמשיכו לראות עצמם חלק מאש"ף ולזכות בתמיכתו.

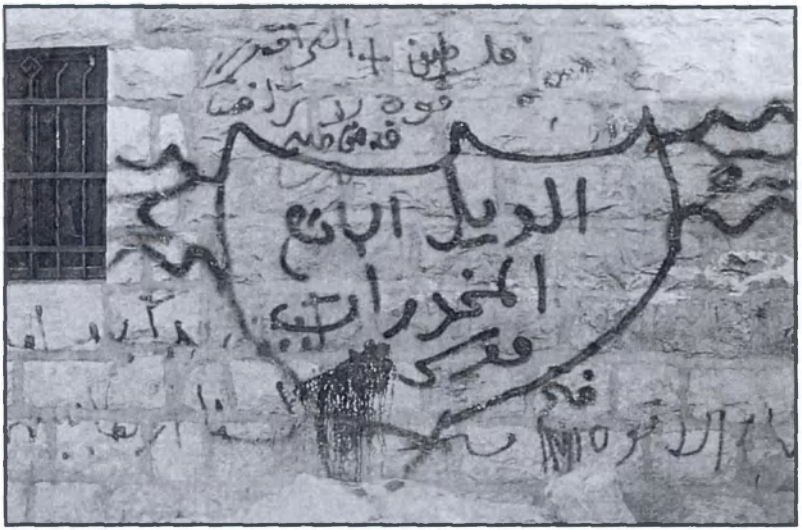

כתובת קיר מטעם הפת"ח: "אבוי למוכר הסמים מוסא [...]"

בשלהי 1988 ניכר שינוי גם בעמדה הפומבית של המיפקדה כלפי משתפי-הפעולה. היא החלה לאיים עליהם ולקרוא לוועדות העממיות ולכוחות ההלם להתנגד להם ואף לרודפם, כדי "לטהר את פנים המחנה מטומאתו".[16] המיפקדה שיבחה את פעולתם של כוחות ההלם, "שרדפו את משתפי-הפעולה והוציאו לפועל את גזר-הדין של האינתיפאדה ושל העם".[17]

ואולם המיפקדה לא גיבשה מדיניות מפורטת וברורה בנושא משתפי-הפעולה והפגיעות בהם. כל כרוזיה, מה-8 במארס 1988, ועד סוף 1990, למעט שלושה, כללו לפחות פיסקה אחת המתייחסת לנושא, אך ההוראות לא היו עקביות. אחרי כרוזים שקראו לפגיעה במשתפי-הפעולה, יצאו כרוזים שהעלו את האפשרות של חזרה-בתשובה שלהם. לעתים התגלו סתירות באותו כרוז עצמו: באחת הפיסקאות בכרוז מס' 26 מה-27 ביוני 1988 קראה המיפקדה "להכות ולחסל" את משתפי-הפעולה; בסופה של אותה פיסקה קראה "לנדות ולהחרים" אותם.

בכרוז שיצא בראשית אפריל 1989 קבעה המיפקדה שיום רביעי, ה-26 באפריל 1989, יהיה "יום הדין" של משתפי-הפעולה. היא קראה לכוחות ההלם לפעול בכל האמצעים

16. למשל, כרוז המיפקדה מס' 25 מ-26.9.88.

17. כך שיבחה המיפקדה את העיר שכם, שבה נהרגו משתפי-פעולה רבים, וקראה "ללכת בעקבות מופת מתקדם זה" בכרוז המיפקדה מס' 28 מ-29.10.88.

כדי "להעניש את משתפי-הפעולה ואת אלה שסטו משורות המחנה הלאומי, בשתפם-פעולה עם שלטונות הכיבוש".[18] הכרוז זכה להיענות רבה: בימים שאחרי פרסומו נהרגו שמונה פלסטינים שהיו חשודים כמשתפי-פעולה, בהם אשה תושבת עזה, ונפצעו תשעה, בהם אשה תושבת שכם.[19]

כרוז המיפקדה מה-22 במאי 1989 הבהיר, כי משתפי-הפעולה אינם נרדפים "בגלל היותם יריבים פוליטיים בעלי עמדות אחרות, אלא בגלל היותם כלי דיכוי של הכיבוש הישראל החמוש, המשמשים לרצח המוני עמנו ולהטלת אימה".[20]

לאחר כרוז זה הופיעה נימה חדשה. לראשונה מאז פרוץ האינתיפאדה קראה המיפקדה לשים סייגים לפעולות ההרג, וקבעה כי הדגש חייב להיות "על אלה שיש ראיות נגדם וקיימת הסכמה לאומית להוקעתם ולהענשתם כמידת [...] פשעיהם".[21] עמדה זו הופיעה אחרי שנוצר הרושם שהמיפקדה מאבדת את שליטתה על האירועים. למרות שינוי ההתייחסות, לא היתה קריאה ברורה להפסקה מיידית של כל פעולות ההרג, ולו לצורך מתן פסק-זמן שיאפשר לבחון את הנושא מחדש.

ב. הביקורת הפנימית באש"ף על הריגת משתפי-פעולה

ב-1989 הביעו אישים ופעילים של אש"ף בשטחים ובחו"ל התנגדות פומבית להריגת חשודים. הביקורת גברה אחרי מלחמת המפרץ, כחלק מבדק-בית פנימי באותם ימים. אום ג'יהאד, אלמנתו של אבו ג'יהאד, גינתה את פעולותיהם הליליות של רעולי-הפנים וקראה לפעול נגדם.[22]

בראיון ל"הארץ" מה-11 בספטמבר 1989 טען ראש לשכת עורכי-הדין הפלסטינים ברצועת-עזה, פאיז אבו רחמה, כי רוב ההריגות מתבצעות בידי חריגים, שעושים זאת על דעת עצמם, וזאת על רקע שמועות מפוקפקות:

> מספיק שמישהו מפיץ שמועה ברחוב, כדי שחייו של האדם שעליו הופצה השמועה יהיו נתונים בסכנה, ולא נותנים אפילו לנאשם להגן על עצמו. רצח הוא רצח. גם אם יעטפו אותו בעטיפה לאומית פטריוטית, אין לו מחילה וכפרה. כל אדם, ויהיה הפושע הגדול והנתעב ביותר, זכאי למשפט הוגן, בעיקר כאשר העונש הצפוי לו הוא מוות.

אבו רחמה הוסיף, כי לדעתו יש להעניש את מבצעי ההריגות בכל חומרת הדין.

זיאד אבו זיאד, מראשי הפת"ח בשטחים, אמר עם שחרורו ממעצר מינהלי בכלא שכם, כי בשיחות שניהל עם כלואים שהיו מעורבים בחקירת חשודים ובהריגתם, הודו רבים

---

18. כרוז מס' 38 מ-12.4.89
19. רוני שקד, **ידיעות אחרונות**, 28.4.89.
20. כרוז מס' 40.
21. כרוז המיפקדה מס' 41 מ-28.4.89.
22. אינתיסאר אל-וזיר (אום ג'יהאד), בראיון לשבועון המזרח ירושלמי **א-נדווה**. צוטט ב**הארץ**, 29.7.90.

מאלה בפניו כי עשו טעויות ובמקרים רבים לא התכוונו להרוג, אך הדבר קרה בגלל העדר ניסיון בניהול חקירה. עוד הוסיף, כי הגיע למסקנה שאישים פלסטינים "בפנים ובחוץ" חייבים לפעול הרבה יותר כדי לשים קץ לתופעת ההריגות.[23]

גם פייסל אל-חוסייני הודה בכך שהיו "טעויות" בפגיעות בחשודים, וכי היו מקרים של חיסולי חשבונות אישיים במסווה של התקפות על משתפי-פעולה עם ישראל.[24]

אחרי מלחמת המפרץ החל בעיתונות הפלסטינית בשטחים גל של מאמרים נוקבים בגנות ההריגות. העיתונאי עדנאן דמירי, לשעבר פעיל מרכזי של הפת"ח, עורר הדים רבים כשפירסם ב"אל-פג'ר" מאמר ארוך בגנות פעילותם של רעולי-הפנים.

> אנחנו אוכלים אותה בשכם, בחברון, בג'נין ובכל הכפרים [...] חברי נעצר ארבע פעמים שבמהלכן התפרצו החיילים לביתו, אבל היום הוא פוחד יותר מהתפרצות של רעולי-פנים שאין להם כתובת, שם או צבע. ניסינו למצוא תירוצים או היגיון להוצאתם להורג של משתפי-פעולה עם השלטונות, וכשאנחנו עומדים מול העיתונות הישראלית והזרה, אנו מתעלמים מחלק מהשאלות. אבל התופעה נעשתה רווחת ומפחידה, ומצד שני חיזקה את כל מי שיצא מפתח ביתו כשהוא רעול-פנים וחסר זהות וכתובת.[25]

בעיתון "אל-פג'ר" מה-8 ביוני 1992 הופיע מאמרו של ח'אלד אבו עקר, עיתונאי ואיש פת"ח, תחת הכותרת "קדושת הדם הפלסטיני":

> תופעת רצח משתפי-הפעולה הולכת וגוברת, למרות הקריאות החוזרות ונשנות של הרשות הפלסטינית המבצעת [...] הפזיזות המאפיינת את תהליך קבלת ההחלטות ואי-ההיענות לבעלי הסמכות הובילו אותנו למצב, שבו שלטון הכיבוש הוא שיצא נשכר. אנו חייבים להצר את צעדיהם של מבצעי הרציחות [...] נדרשת פעולה מהירה לעצירת התופעה ולעקירתה מהשורש. אפשר לעשות זאת אם נכריז שהדם הפלסטיני קדוש הוא וחל איסור חמור על שפיכתו [...] אם נעניש את אלה שמפירים את החלטות ההנהגה הפלסטינית, יהיה העונש לקח לכל השאר וימנע מאנשים בודדים להחליט החלטות גורליות.

במהלך 1992 התחזקה הביקורת וזכתה לגיבוי מצד מרבית הנמנים עם הזרם המרכזי באש"ף בשטחים. באמצע השנה התנהלו בשטחים מגעים בין פעילי אש"ף והחמאס, במגמה לנסח "אמנת כבוד" שתביא להפסקת ההרג הבלתי מבוקר של חשודים. ביוני 1992 אף הופץ ברצועת-עזה כרוז משותף לפת"ח ולחמאס, שבו נאמר: "שני הארגונים קוראים לציבור לשקול ברצינות את נושא חיסול משתפי-הפעולה ולמלא אחר החלטות מנהיגות הארגונים אשר לחקירה הוגנת ובוגרת".[26]

את הרעיון לחתום על "אמנת כבוד", שתסדיר את היחסים בין הארגונים ואת הטיפול במשתפי-פעולה, העלה לראשונה בפומבי פייסל אל-חוסייני ב-3 במאי 1992. לקריאתו הצטרפו גם ראשי החזית העממית והחזית הדמוקראטית בשטחים. פעילי אש"ף טענו, כי ערפאת עצמו חתם על האמנה, שקראה לחדול מההריגות הפנימיות, להפסיק את השימוש

---

23. ראיון ל**ג'רוזלם פוסט**, 17.6.91.
24. ר' נספח 1 לדו"ח.
25. עדנאן דמירי, **אל-פג'ר**, מצוטט אצל יזהר באר ב**הארץ**, 7.6.91.
26. **הארץ**, 8.6.92.

בכיסויי פנים ולנקוט הליכי שיפוט נגד הפלסטינים החשודים "בחריגה מן הקו הלאומי".[27]

"אמנת הכבוד" שיקפה את המסע הציבורי שניהל אש"ף ב-1992 נגד ההריגות, בין השאר בכינוסים פומביים רבים, שבהם הושמעה הקריאה נגדן. ב-16 במאי 1992 התקיימה בשכונת שג'אעייה שבעיר עזה עצרת בהשתתפות כאלפיים איש, בהם רעולי-פנים של הפת"ח. הנואמים קראו לחדול מההרג והמליצו להקים ועדה של משפטנים, בוררים עממיים ונכבדים ליישוב מחלוקות, ולאמץ דרכים דמוקראטיות לפתרונן.[28]

שבוע קודם לכן התקיים כנס דומה במחנה-הפליטים ג'באליה, שגם בו יצאו נגד ההריגות וריבוי המעשים הפליליים. אולם למרות כל המאמצים ליישם את העקרונות המופיעים באמנה, המשיכו מעשי ההרג.

גם ראש המישלחת הפלסטינית לשיחות השלום במאדריד, חיידר עבד א-שאפי, יצא בחריפות רבה נגד מבצעי המעשים הללו: "אנו מגנים בחריפות את ההיבט הזה של הרציחות ואיננו רואים כל הצדקה למעשים אלה", אמר לכתבים במטה הסהר האדום בעזה.[29]

ג. לאחר חתימת ההסכם עם אש"ף

בעקבות חתימת הסכם העקרונות בין ישראל ואש"ף ב-13 בספטמבר 1993 פורסם, על-פי מקורות שונים, כי ערפאת הורה לפעיליו בשטחים לחדול מפעילות אלימה כלפי ישראלים ופלסטינים, כולל חשודים בשיתוף-פעולה. סמיר אבו שמאללה, מפקד נצי-הפת"ח בצפון הרצועה, אמר בראיון: "קיבלנו הוראה להפסיק את הפעולות הצבאיות נגד ישראל. אנחנו מתרכזים עתה בעניינים פנימיים, בבניית מערכת ביטחון פנימית".[30] הישאם ג'ודה, לשעבר מפקד נצי-הפת"ח ברצועת-עזה, מסר לסוכנות הידיעות עת"ים: "קיבלנו הוראה מיאסר ערפאת להפסיק את כל הפעולות הצבאיות נגד הצבא ונגד פלסטינים החשודים בשיתוף-פעולה, אך חקירות חשודים נמשכות". עם זאת הודה ג'ודה, כי נצי-הפת"ח הוציאו להורג פלסטיני שהואשם בשיתוף-פעולה עם ישראל, לאחר חתימת ההסכם עם ישראל. לדבריו, ההחלטה להורגו התקבלה עוד לפני חתימת ההסכם.[31]

רוב החוליות המקומיות של הפת"ח נענו לקריאתו של ערפאת להפסיק את כל הפעולות הצבאיות נגד יעדים ישראליים, למעט קבוצות מקומיות ספורות, כגון החוליה שהרגה

---

27. דברים שאמרו נציג אש"ף בירדן, עבד א-רחים א-טייב, וחבר הוועד הפועל של אש"ף, עבאס זכי, לעיתון **א-נהאר**. **הארץ**, 27.5.92.

28. **הארץ**, 18.5.92.

29. **על המישמר**, 22.5.92.

30. סמיר אבו שמאללה בראיון ששודר בתוכנית הטלוויזיה **הלילה השישי**, בערוץ-2 של הטלוויזיה הישראלית, ב-26.11.93.

31. בין השאר: **ידיעות אחרונות**, 26.9.93, וכן ביומן הבוקר של קול ישראל, ב-26.9.93.

את הישראלי חיים מזרחי סמוך לרמאללה, ב-29 באוקטובר 1993. החזית העממית והחזית הדמוקראטית, המשתייכות לארגונים אחרים במסגרת הגג של אש"ף, המשיכו באותה בעת בהתקפות על יעדים ישראליים.

ב-28 בנובמבר 1993 הרגו חיילי יחידת מסתערבים את מוחמד אבו ריש, חבר נצי-הפת"ח מח'אן-יונס, שהסגיר עצמו שבועיים לפני כן לידי כוחות הביטחון ושוחרר במסגרת ההסכם בין ישראל לאש"ף. בעקבות הריגתו הודיעו נצי-הפת"ח בח'אן-יונס כי הם שבים לפעילות מזוינת נגד כוחות הביטחון, וב-29 בנובמבר 1993 אף ירו לעבר מיפקדת צה"ל בח'אן-יונס ולעבר שני סיורי צבא. עם זאת הודיעו ראשי אש"ף ברצועה, כי היו אלה יוזמות מקומיות, וכי רק מיפקדת אש"ף בתוניס קובעת את המדיניות כלפי ישראל.[32]

לצד קשייו של הפת"ח לכפות על החוליות המקומיות המזוהות עימו את ההסכם עם ישראל ולהפסיק באופן מוחלט את הפעולות הצבאיות נגד כוחות הביטחון, בלטה העובדה שחוליות המזוהות עימו המשיכו כל אותה עת לתקוף ולהרוג חשודים בשיתוף-פעולה. ב-31 באוקטובר 1993 הרגה חוליית נצי-הפת"ח את סעיד סלים זוערוב, בן 30, תושב ח'אן-יונס. ב-21 בנובמבר 1993 מת עאייד מוחמד אחמד אבו ליבדה, בן 27, תושב רפיח, מהתקף לב בעת חקירה של נצי-הפת"ח. ב-3 בדצמבר 1993 נהרג אחמד עקל, בן 22, גם הוא על-ידי קבוצת נצי-הפת"ח. בדצמבר 1993, נורו ברגליהם ונפצעו לפחות שמונה תושבים בח'אן-יונס, על רקע חשד לשיתוף-פעולה.

חוסיין עוואד, מפקד נצי-הפת"ח באזור ח'אן-יונס, אמר ל**בצלם** ב-11 באוגוסט 1993:

> חשודים המבוקשים על-ידינו, חמושים שאין להם תקנה, כלומר, שירו בהרבה אנשים והסגירו חוליות שלמות, אנחנו מחסלים בלי לחכות להודעה מתוניס. סוחרי סמים אנחנו מוציאים להורג מיד, אם הם מגויסים לטובת השלטונות.

בעקבות חתימת ההסכם עם ישראל גברו העיסוק של החוליות ביישוב סכסוכים מקומיים ומעורבותן בנושאים חברתיים ובפעולות שיטור. דוגמה לכך מהווה היחלצותם של פעילי נצי-הפת"ח לשחרורו של הרופא ד"ר מוחמד אבו אל-עינין, שנחטף ממקום עבודתו בידי אלמונים, באוקטובר 1993. כעבור יומיים הוחזר הרופא החטוף לעבודתו, בהתערבות פעילי החוליה.[33]

ראאפת עאבד, מפקד נצי-הפת"ח במחנות המרכז ברצועת-עזה, סיפר בראיון בתחילת נובמבר 1993: "עצרנו את המאבק המזוין בינתיים. אני ממלא עכשיו תפקיד של שוטר, לפקח על האוכלוסייה. לפעמים יש כאן בעיות חברתיות שאני צריך לפקח עליהן [...] ריב על חלקות אדמה, בעיות ירושה [...] חוץ מזה עלינו גם לעסוק היום בדברים בטחוניים, שאני לא יכול לחשוף". על השאלה: "רצח משתפי-פעולה למשל?", השיב: "למשל".[34]

איננו יכולים לאשר בוודאות אם אכן הורו מנהיגי אש"ף בתוניס או הנהגת הפת"ח לקבוצות המזוהות עימן בשטחים להפסיק את הפגיעות בחשודים בעקבות חתימת

---

32. **ידיעות אחרונות**, 30.11.93.
33. **חדשות**, 1.11.93.
34. בראיון לגדעון לוי, **הארץ**, 5.11.93.

ההסכם. אולם העובדה שרוב החוליות המזוהות עם הפת"ח נשמעו להוראות המיפקדה בתוניס והפסיקו את הפגיעות ביעדים ישראליים, לפחות עד רצח אבו ריש, מוכיחה, לדעתנו, קיומו של קשר ארגוני בין החוליות למיפקדת הפת"ח בתוניס.

עם זאת, נראה גם, כי להנהגת הפת"ח בשטחים ולמפקדי האזורים השונים של הארגון אין ולא היתה שליטה מוחלטת על מעשי הקבוצות. כך נמשכו, כאמור, הפגיעות בחשודים לאחר החתימה על ההסכם גם מצד פעילי פת"ח מקומיים.

מאז הריגתו של אבו ג'יהאד (חליל אל-וזיר), סגנו של ערפאת והאחראי על פעולות אש"ף בשטחים, באפריל 1988, נפגעה יכולתו של אש"ף להטיל את מרותו על החוליות המזוהות עימו בשטחים והאחריות על הקשר בין מפקדת אש"ף והפעילים בשטחים פוצלה בין בעלי תפקידים רבים שלא קיימו מדיניות אחידה בנושא משתפי-הפעולה.

הקשר הכספי והארגוני בין הקבוצות בשטחים לארגון האם בתוניס או אישים מסוימים בו נשמר, אך בה בשעה קיימו הקבוצות המקומיות את ההוראות היוצאות מתוניס רק באופן חלקי. יתרה מזאת, נראה לנו כי אף להנהגה של הפת"ח בשטחים ולמפקדי האזורים השונים של הארגון אין ולא היתה שליטה מוחלטת על מעשי חברי החוליות המקומיות, והריגות התקיימו ומתקיימות בניגוד להוראה או ללא ידיעת אותם מפקדים. התופעה משקפת את אובדן השליטה הכללי, את העדרה של הנהגה מרכזית חזקה, שכופה מדיניות ברורה, ואת האנארכיה הארגונית שהשתררה בשטחים.

בפגישה עם מישלחת ארגון **אמנסטי** הבין-לאומי, שהתקיימה ב-2 בנובמבר 1993, אמר ערפאת שאש"ף מחויב לכבד את החוק והנורמות הבין-לאומיות של זכויות אדם, אך נמנע מלהתייחס למדיניות שינקוט ארגונו כלפי משתפי-הפעולה לאחר שייכון המימשל העצמי בשטחים.[35]

ב-19 באוגוסט 1993, הפנה **בצלם** למיפקדת אש"ף בתוניס, באמצעות פייסל אל-חוסייני, סדרה של שאלות הנוגעות למדיניות העקרונית והמעשית של הארגון בנושא משתפי-הפעולה.[36] לפנייה זו לא הגיעה תשובה עד היום. עמדתו הרשמית של הארגון בנושא הפגיעות בפלסטינים על רקע חשד בשיתוף-פעולה נותרה אפוא מעורפלת, ולא נעשה כל ניסיון להבהירה.

ד. אחריות הנהגת אש"ף על הריגות חשודים בידי אנשיה בשטחים

קריאות פומביות שנשמעו מצד הנהגת אש"ף, ובמיוחד זו של הפת"ח, והוראות שניתנו, אם היו כאלה, להפסיק את ההריגות או לסייגן, לא היו תקיפות ועקביות דיין כדי לעצור את התופעה. הקבוצות השונות המשיכו לחקור חשודים, לענותם ולהורגם. מעשים אלה לא פגעו בקשר הארגוני והכספי בין החוליות המקומיות למיפקדת אש"ף בתוניס. בשיחה עם **בצלם** ב-11 באוגוסט 1993 טען חוסיין עוואד, מפקד נצי-הפת"ח באזור

35. הודעה לעיתונות מטעם אמנסטי אינטרנשיונל, 5.11.93.
36. מכתב **בצלם** לפייסל אל-חוסייני מצורף כנספח בסוף הדו"ח.

ח'אן-יונס, כי "כלפי חוץ אש"ף אומר שהוא בעד הפסקת החיסולים, אבל כלפי פנים ההוראות שלו שונות".

חברים ומפקדים בחוליות השונות המזוהות עם הפת"ח אמרו ל**בצלם**, כי הם תיאמו עם מיפקדת אש"ף בתוניס את מעשי החקירה וההרג של חשודים בשיתוף-פעולה. בורהאן אבו סובח, בן 22, מכפר ראעי באזור ג'נין, שמבוקש על-ידי כוחות הביטחון הישראליים מאז 1989, אמר ל**בצלם** ב-30 בדצמבר 1993 כי השתתף בחקירתם של יותר מ-120 חשודים בשיתוף-פעולה, וכי הרג חמישה מהם. הוא הוסיף: "אנחנו חוקרים את החשודים ומעבירים את הודאותיהם להנהגה שלנו בחו"ל. אני אף פעם לא הורג חשוד בשיתוף-פעולה ללא הוראה. כאשר אני מקבל הוראה כזאת, אני מבצע אותה מיד. את משכורתי, בסך 400 דינר (כ-1,600 שקל) לחודש, אני מקבל דרך הארגון מבחוץ".

גם אחמד עווד כמיל, בן 31, מקבאטיה, שהיה מפקד הפנתר השחור באזור ג'נין והואשם ב-16 מעשי רצח של חשודים בשיתוף-פעולה (הוא נלכד על-ידי צה"ל בחודש ספטמבר 1993), טען לקשר ישיר בין מיפקדת אש"ף בתוניס והחוליות בשטחים. פרקליטיו של כמיל טענו בעת משפטו בבית-המשפט הצבאי בג'נין: "על כל פעולה היה כמיל מצלצל ישירות אל ערפאת בתוניס, גם כדי לדעת מפיו אם להוציא גזר-דין מוות על מבוקש שנתפס. אם ישראל מחלה לערפאת בלחיצת היד בבית-הלבן, פעולה זו כמוה כמחילה לנאשם. ברגע שקיבל הנחיה מערפאת לחדול מהפעילות, כמיל עשה כך".[37]

הסתייגותו של אש"ף מהרג חשודים בשיתוף-פעולה לא היתה מוחלטת ולא נתמכה בצעדי אכיפה. אש"ף אכן קרא בפומבי להפסקת ההרג השרירותי, אך נמנע מלנקוט סאנקציות כמו הפסקת תמיכה כספית, ניתוק ארגוני או התנערות פומבית ממבצעי הפגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה.

גישה אמביוואלנטית זו באה לידי ביטוי גם ביחס לפעילים שביצעו מעשי הרג ועינויים וברחו אחר-כך לחו"ל. אנשים אלה הגיעו לבסיסיו ולמשרדיו של אש"ף, ותחת שיועמדו לדין על מעשים שביצעו בניגוד להוראות, זכו למיקלט, ובמקרים מסוימים אף במישרות. כך אירע, כפי הנראה, כשנמלט יאסר אבו סמהדאנה, מפקד נצי-הפת"ח ברפיח, שמעשי ההרג הרבים שביצע, חלקם בניגוד להוראות הארגון, ידועים.

בתחילת אפריל 1993 נמלט אבו סמהדאנה למצרים, ומשם הגיע לתוניס, שם קיבל ככל הנראה מטעם אש"ף לשכה ומזכירה.[38] מכל מקום ברור כי הנהגת אש"ף לא העמידה אותו לדין ולא נקטה שום פעולה לנידויו משורות הארגון. ב-21 באוקטובר 1993 היה נציג **בצלם** עד לשיחת טלפון שניהלו פעילי פת"ח עזתים, ביניהם א.ש. (שם מלא שמור במשרדי **בצלם**), עם יאסר אבו סמהדאנה, ששהה אז בלוב. הפעילים דנו איתו בתוכניות להחזרת המבוקשים, שברחו לחו"ל, לרצועה. הדבר מלמד, לדעתנו, כי הארגון לא נקט שום סאנקציה כלפי האיש, אלא אף אימץ אותו לשורותיו.

במהלך האינתיפאדה הצליחו לברוח עוד מבוקשים חברי חוליות המזוהות עם הפת"ח למצרים, ומשם הגיעו לתוניס. באפריל 1990 חשפו כוחות הביטחון הישראליים בגדה

---

37. השופטים קיבלו את טענת הסניגור, שכמיל קיבל הוראות במישרין מיאסר ערפאת. חיים ברוידא, **ידיעות אחרונות**, 9.12.93.

38. **הארץ**, 15.6.93.

המערבית חוליה בשם האריה הרעול, המזוהה עם ארגון הפת"ח, שחבריה הרגו לפחות חמישה חשודים בשיתוף-פעולה. שניים מחברי החוליה נלכדו בעת שניסו לצאת למצרים בעזרת דרכונים מזויפים. שניים אחרים הצליחו לחצות את הגבול, ולדברי בני משפחתם, הם נמצאים באחד מבסיסי אש"ף בתוניס.[39]

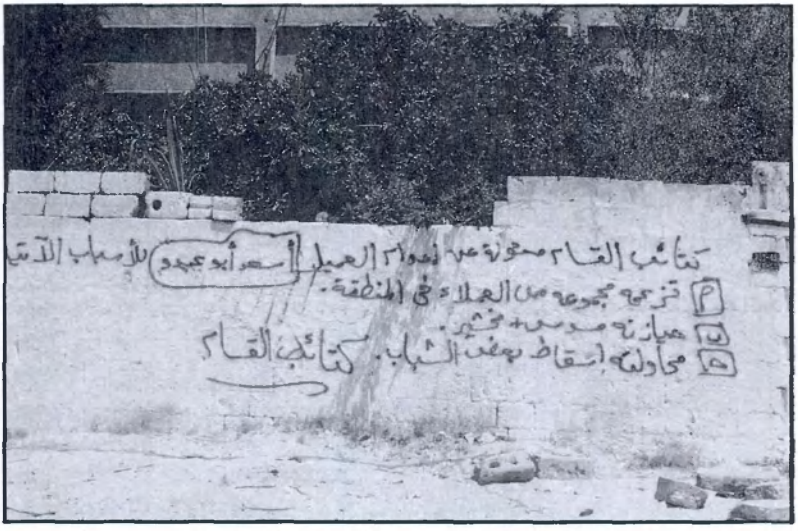

כתובת קיר בעזה: פלוגות אל-קסאם אחראיות להוצאתו להורג של משתף-הפעולה אסעד אבו עבידו מהסיבות הבאות: 1. הוא עמד בראש קבוצה של משתפי-פעולה באזור. 2. הוא החזיק אקדח ומכשיר (קשר). 3. נסיונותיו לבצע איסקאט לכמה מן הצעירים.

39. חאלד אבו טועמה, **ירושלים**, 10.8.90.

2. גישת הארגונים האיסלאמיים

החמאס (תנועת ההתנגדות האיסלאמית) הוקם ב-1987 כזרוע המיליטאנטית של תנועת האחים המוסלמים. בניגוד לאש"ף, חברי הנהגתו האידיאולוגית ומיפקדתו הצבאית של החמאס נמצאים בשטחים עצמם, אף כי קיימת מיפקדה של החמאס גם בירדן. מכאן, שאחריות הארגון על מעשי אנשיו ישירה ואינה מוטלת בספק וגם מנהיגי החמאס עצמם לא ניסו מעולם לטעון כי אנשיו הרגו חשודים בשיתוף-פעולה על דעת עצמם.

החמאס הוא האחראי למספר הגבוה ביותר של הריגות חשודים בשיתוף-פעולה במהלך האינתיפאדה, מבין הארגונים האיסלאמיים. הג'יהאד האיסלאמי, לדוגמה, אימץ עמדה דומה לזו של החמאס בנושא משתפי-הפעולה, אך בפועל היה ארגון זה אחראי למספר הריגות קטן בהרבה.

עמדות החמאס כלפי משתפי-הפעולה מבוססות על קביעותיהם של אנשי דת מוסלמים המקורבים לו. תיאור העמדות המובא להלן מבוסס על סדרת כרוזים ומנשרים מיוחדים, שפורסמו בשטחים במהלך האינתיפאדה, ועל סמך ראיונות עם אנשי דת מקורבים לחמאס ועם מנהיג החמאס, השיח' אחמד יאסין.[40]

א. סוגים של משתפי-פעולה

על-פי החמאס, ישנן חמש קטיגוריות לשיתוף-פעולה:

1. **משתפי-הפעולה הבטחוניים**: הסוכנים הסמויים והגלויים, מוסרי המידע לאחד מגופי המודיעין הישראליים.

2. **משתפי-הפעולה הרעיוניים**: מי שתומכים רעיונית בשלום עם ישראל או בתהליכי חילון בחברה הפלסטינית. המתנגדים רעיונית לאידיאולוגיה של התנועה האיסלאמית נחשבים משתפי-פעולה, בהיותם "מרעילים את נפשה של האומה, תוך שהם עושים שימוש במעמדם או בעבודתם העיתונאית, הספרותית או החינוכית, או בכל אמצעי אחר העומד לרשותם. הם עושים זאת דרך הפצת רעיונות המנוגדים לדת, לחברה ולמוסר", וביניהם מי ש"מפיץ את רעיונות האויב, המטיפים לכניעה תוך החדרת אווירה של ייאוש ושל תסכול, של השלמה עם המציאות, הכרה בקיומו של האויב ושיתוף-פעולה עימו בדרך של דו-קיום בין שני העמים, נורמליזאציה של היחסים, עידוד יוזמות השלום והקמת אגודות או ביסוס קשרים לצורך זה".

---

40. כרוזי החמאס, החל בראשון, שהופץ ב-14.12.87, עד לכרוז מס' 88, מ-5.7.92, וכמה מנשרים מיוחדים: מנשר שהופץ ברצועת-עזה במארס 1989, בכותרת "חמאס אל-מוג'אהדין", אחד הגופים הצבאיים של החמאס; מנשר מ-12.6.92, "סדרי עדיפויות נוכחיים במאבק הפלסטיני", שדן בנושא משתפי-הפעולה; ומנשר מיוחד מ-28.6.92, "יידומו קולותיהם של המעניקים הגנה למשתפי-הפעולה", בחתימת "המיליציות של השהיד עז א-דין אל-קסאם — חמאס פלסטין". ר' בנספח לדו"ח זה, ראיון **בצלם** עם השיח' אחמד יאסין.

3. **משתפי-הפעולה הפוליטיים**: אנשי הארגונים הפוליטיים, התומכים בהסדר עם ישראל או בתהליכי החילון. "אם משתף-הפעולה הרעיוני מפלס דרך למזימה הציונית ולפעולות הכיבוש והאתיאיזם, בא משתף-הפעולה הפוליטי ומוציא לפועל את אלה באמצעות מוסדות היישות הציונית בשטחים הכבושים". רשימת הדוגמאות כוללת את "אלה המוכנים לקבל את תוכנית האוטונומיה וקיום הבחירות בצל הכיבוש, והועידו עצמם להנהיג את העם (...), אלה המיישמים את תוכנית הלימודים המעורבת".

4. **משתפי-הפעולה הכלכליים**: פלסטינים המפיצים בשטחים סחורה ישראלית, פלסטינים תושבי השטחים המבריחים הון עצמי החוצה, וסוכנים פלסטינים של חברות ישראליות.

5. **משתפי-הפעולה בעניינים מוסריים**: מי שמתנהג או מעודד התנהגות שהחמאס רואה כבלתי מוסרית. משתפי-פעולה אלה "מרעילים את נפשה של החברה", ותפקידם "להפיץ טומאה ועיוות מידות, כגון פריצות, סחר בסמים ובאלכוהול, הפצת סרטים פורנוגראפיים, מסיבות חשק, טיולים ועיתונות פורנוגראפית". בתקופת האינתיפאדה הוטלו על משתפי-פעולה מוסריים עונשים דומים לאלה המוטלים על משתפי-הפעולה הבטחוניים. על-פי החמאס, האיסקאט (הדרדור המוסרי) מוביל בהכרח לאיסקאט בטחוני, וחובה דתית היא לעוקרו מן השורש.

למרות הגישה העקרונית המחמירה כלפי משתפי-הפעולה הרעיוניים, הפוליטיים והכלכליים, לא הרגו, ככל הנראה, אנשי החמאס במהלך האינתיפאדה אנשים שהשתייכו, לדעתם, לקבוצות אלה.

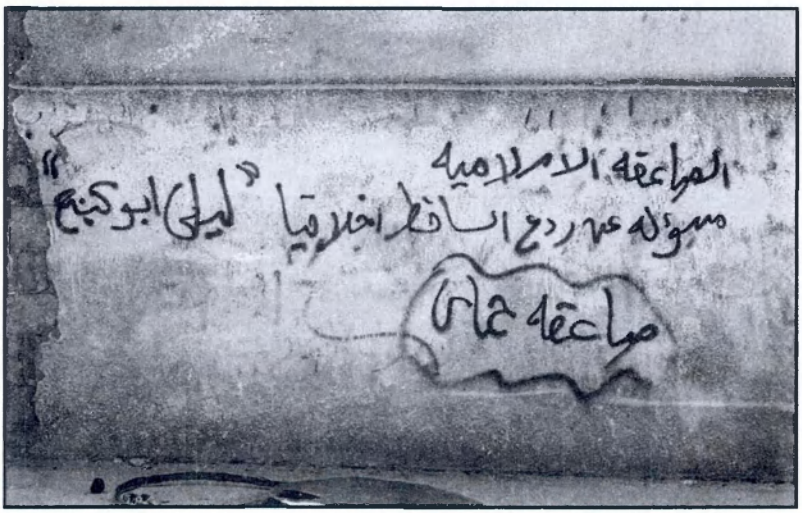

כתובת קיר ברצועת עזה: "פלוגת הסער האיסלאמית אחראית להרתעת המופלת מוסרית לילא אבו כבח

ב. שיתוף-פעולה ככפירה באיסלאם

החמאס רואה בשיתוף-הפעולה ביטוי לכפירה באיסלאם. העדר אידיאולוגיה מוביל "לקריסת החומות, שתפקידן להגן על בעליהן מפני מחשבות רעות, וכך נעשה האדם (...) קורבן וטרף קל". עונשו של משתף-הפעולה נקבע לפי קריטריונים שונים, בהם מידת "כפירתו", אם נעשו המעשים מרצון ומתוך בחירה, וכן בחינת חומרתם של המעשים. החמאס אינו מפרט את רמות הענישה המתאימות לכל מעשה.

המסוכן במשתפי-הפעולה "הוא זה הפועל מתוך אמונה שכל מעשיו כשרים ומותרים. מעשיו נעשים מתוך בחירה, רצון, מודעות וכוונה. כך נעשה משתף-הפעולה לכופר, ויש לדון אותו כפי שדנים את הכופרים באמונתם: אין לטהר את המת, אין להלבישו בתכריכים, אין להתפלל ולבקש מן האל מחילה עליו, ואין לקוברו בבית-קברות מוסלמיי. אשר לחוזר-בתשובה, "אין להוציאו להורג, אך יש להטיל עליו עונש מרתיע, שתפסוק ההנהגה האיסלאמית. עונש זה יושת על-פי חומרת הנזק שגרם במעשיו ומידת תכיפותם. העונש יחל בנזיפה, ימשיך בהתראה, ויגיע עד כדי מכות וכליאה. על מי שגרם נזקים חמורים ביותר יושת אף עונש מוות".

החמאס מבחין בין משתף-הפעולה המתחיל, המצוי "בשלבי ההידרדרות המוסרית הראשוניים והוא שרוי עדיין בספק, מהסס וסובל מייסורי מצפון ועדיין יש בו לא מעט טוב, שאפשר לנצל אם מגלים אותו לפני שהרקיב לגמרי ומת", שעליו עוד אפשר להשפיע ולעוררו לתשובה, לבין משתף-הפעולה הוותיק. זה האחרון, "בין שהוטל עליו לדרדר אחרים מבחינה מוסרית או בטחונית, בין שחדר למוסדות לאומיים או לתאים המזוינים או לארגוני המאבק [...] ובין שהשתתף במצוד אחר אנשים ורציחתם [...], מאחר שנכנע וסיגל עצמו למיצוות אדוניו, אין ביכולתו עוד לחשוב על גאולה, להטיל ספק או לסרב", והוא "הולך וטובע בביצת הבוגדנות, חושיו קהים והוא משוכנע בצידקת מעשיו [...] וקושר את גורלו בגורל אדוניו".[41] לדעת החמאס, אדם כזה דמו בראשו, ויש להורגו אם קיים בסיס איתן לחשדות נגדו ולאחר שהודה במעשיו.

ג. מדיניות החמאס כלפי משתפי-הפעולה

השיח' אחמד יאסין, מנהיג תנועת האחים המוסלמים ברצועת-עזה ומייסד החמאס, הדגיש עוד לפני ייסוד החמאס את חשיבות המלחמה במשתפי-הפעולה, ובמיוחד "משתפי-הפעולה בענייני מוסר". באמצע 1986 הקים יאסין את זרוע המגיד, שתפקידה היה לאסוף נתונים על החשודים בשיתוף-פעולה בענייני ביטחון ומוסר. בין היתר אסף המגיד מידע נרחב על בתי-עסק פלסטיניים, שהיו, לשיטתו, "מקור להפצת טומאה", כגון ספריות וידיאו המפיצות סרטים פורנוגראפיים. המגיד היה אחראי לשריפתם של בתי-

41. חמאס, מחקר על ביטחון (בערבית), כלא אשקלון, מאי 1991.

עסק רבים ברצועה. עם פרוץ האינתיפאדה היה המג'ד — שאנשיו כמעט לא תקפו אישית חשודים בשיתוף-פעולה עד אותה עת — לזרוע הצבאית של תנועת החמאס.[42]

מתחילת האינתיפאדה ועד למעצרו של השיח' אחמד יאסין במאי 1989, הרגו פעילי החמאס כעשרה חשודים בשיתוף-פעולה. אחרי שנעצר יאסין יחד עם פעילי מג'ד ואנשי המוג'אהדין הפלסטיני, תפסו חוליות עז א-דין אל-קסאם את מקומם כזרוע הצבאית של החמאס. בשורות חוליות אלה פעלו צעירים מיליטאנטים ופחות מנוסים מאנשי המג'ד, והדבר הביא לעלייה תלולה במספר ההתקפות של פעילי חמאס על חשודים.

מבדיקת **בצלם** עולה, כי רק בתשעה מתוך 81 הכרוזים המרכזיים שיצאו בארבע השנים הראשונות לאינתיפאדה מטעם החמאס מוזכר נושא משתפי-הפעולה. בכרוזים אלה הוזהרו משתפי-הפעולה שלא להמשיך בפעילותם. בשניים מהם נקראו התושבים והזרועות הרוגמות (כוח ההלם של חמאס) לרדוף את משתפי-הפעולה, אך לא הוגדר טיבה של רדיפה זו. באותה תקופה לא הורו כרוזי החמאס על פעילויות ספציפיות, בניגוד לכרוזי המיפקדה הלאומית המאוחדת. בעדותו ל**בצלם** מה-1 ביולי 1992 הסביר ג.ב., פעיל בכיר בחמאס, כי ההתייחסות הפומבית המעטה לנושא נובעת מהרצון לשמור על דיסקרטיות: "הזרועות הרוגמות הן המתאימות לפעול בנושא זה באופן פרטני ולפי הנסיבות והאפיונים המיוחדים של כל מקרה. כך אפשר למנוע טעויות שהיו אופייניות למיפקדה הלאומית המאוחדת, שהפכה את הנושא לנחלת הכלל."

מאפריל 1992 ואילך הפך המאבק במשתפי-הפעולה לעניין מרכזי באמצעי ההסברה של החמאס, כמו גם למרכיב חשוב בפעילות הארגון. מתחילת פעילותם ועד סוף 1993 הרגו חוליות עז א-דין אל-קסאם, לפי טענת גורמים פלסטיניים ברצועה, למעלה מ-150 פלסטינים בחשד לשיתוף-פעולה, רובם המכריע ברצועת-עזה.

ממאי 1992 ואילך היה הרג החשודים לנושא מרכזי במאבק הפוליטי הפנים-פלסטיני. ב-21 ביוני 1992 פירסם החמאס מנשר מיוחד, שכותרתו "סדרי העדיפויות הנוכחיים בג'יהאד האיסלאמי", בתגובה להתבטאויותיהם של אישים פלסטינים המזוהים עם המיפקדה הלאומית המאוחדת, כגון ד"ר חיידר עבד א-שאפי ופייסל אל-חוסייני, ונסיונותיהם לפעול נגד רצח החשודים:

> [...] ולאחרונה נשמעים קולות, שבקריאותיהם מנסים להסיט את האינתיפאדה מדרכה ולסכל את מטרת המאבק של בני עמנו האמיצים, קולות המדגישים קבל עם ועדה את הרע שבאינתיפאדה, בעוד שהם האחראים לכך יותר מכל. הם מדגישים את העונשים שהוטלו בשוגג על משתפי-הפעולה עם האויב, כאילו הטרגדיה של העם הפלסטיני נעוצה בטעויות אלה ולא בשרשרת מעשי הרצח שנעשים בידי חיילי האויב[...]. אויבנו [...] מעוניין לזרוע בלבול, לגרום לסכסוכים פנימיים בקרבנו ולפורר את השורות [...] והכל במטרה לחסל את האינתיפאדה המבורכת ולהסיט אותה ממסלולה, להחליש את כוח ההרתעה שלה כנגד משתפי-הפעולה המסוכנים ולפגוע בכל אנשי החופש והכבוד.
>
> [...] החמאס תומך בצורך לארגן ולהסדיר את פעולות ההענשה נגד משתפי-הפעולה, וקורא לכל הפלגים הפלסטיניים ליישם את כללי השריעה (ההלכה

---

42. עאטף עדוואן, **שיח' אחמד יאסין, חייו ומאבקו**, עזה, 1991.

האיסלאמית), ובכלל זה הדין המתייחס להענשתו של משתף-הפעולה, אשר נחשב לעינו הצופייה של האויב. אותו משתף-פעולה משמש לאויב אוזן הכרויה לדברי אנשי החופש והכבוד ולמאבק של בני עמנו האמיצים. החשוב שבדינים אלה הוא שאין להוציא אדם להורג רק על סמך חשד, אלא להזהירו תחילה.[43]

כרוז חריף יותר פורסם ב-28 ביוני 1992, והופץ בידי "הגדודים של השהיד עז א-דין אל-קסאם", תחת הכותרת "יידומו קולותיהם של אלה המעניקים הגנה למשתפי-הפעולה, שהרי אלה המבכים את מותם הם עצמם משתפי-פעולה". הכרוז, שהופץ ברחובות עזה, תקף את הדורשים להפסיק את רצח משתפי-הפעולה, ובייחוד את המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית, שעליה הצביע כמי שעומדת מאחורי המסע להפסיק את רצח משתפי-הפעולה.

להצהרות נלוו גם מעשים: ב-11 ביוני 1992 נהרגו בעזה שני חשודים בשיתוף-פעולה, וגופותיהם נזרקו מול ביתו של העיתונאי תאופיק אבו חוסא, שהיה פעיל במסע נגד ההריגות. מול דירתו צוירה על הקיר הכתובת: "זוהי מתנת החג לתאופיק אבו חוסא מגדודי עז א-דין אלקסאם".[44]

ככל שנמשכה האינתיפאדה, החריפה המחלוקת סביב נושא משתפי-הפעולה בין החמאס לאש"ף. ביולי 1992 פירסם הירחון "פלסטין המוסלמית", המזוהה עם החמאס, מאמר בשם "נושא משתפי-הפעולה, רעש תקשורתי לעומת טיפול מעשי". מאמר זה מבהיר את

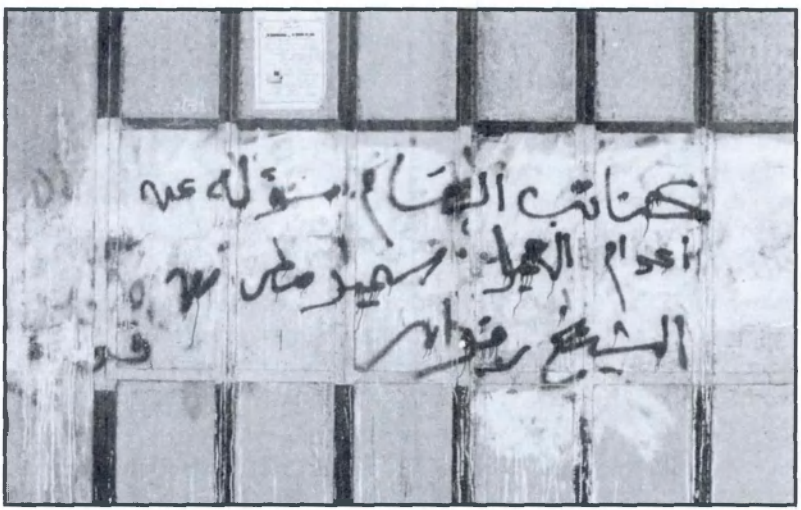

כתובת על דלת חנות בעזה: "פלוגות אל-קסאם אחראיות להוצאתו להורג של משתף-הפעולה סמיר מטר משיחי רדואן"

43. "סדרי עדיפויות נוכחיים במאבק הפלסטיני", מנשר של החמאס מיום 12.6.92.
44. **הארץ**, 14.6.92; **מעריב**, 13.6.92; **ידיעות אחרונות**, 13.6.92.

החומרה שבה רואה החמאס את התפקיד שממלאים משתפי-הפעולה בחברה הפלסטינית, ומדגיש את השוני שבין טיפול החמאס בנושא לבין יחסם של הפלגים הלאומיים:

> מנהג החמאס במשתפי-פעולה הוא הנכון, מאחר שהוא מבוסס על יסודות איסלאמיים טהורים, ולכן לא נרשמו נגד התנועה כל חריגות [...] אנחנו דוחים את ההפחדה באש במהלך החקירה, כפי שעושים אחרים, שהגיעו בבתי-הכלא עד ליבון כלי פלאסטיק באש והצמדתם לחזה החשודים, גרימת כוויות בבדלי סיגריות ושיטות אחרות המעוררות סלידה [...] על-פי עקרונותינו, אין להמית את משתף-הפעולה אלא אחרי אישורן של כמה ועדות שבהן אנשי דת. איך אפשר להשוות זאת לשפיכת דמם של עשרות שהומתו בגלל עניינים אישיים, שאינם קשורים לא בשיתוף-פעולה ולא בעניין אחרי

בעקבות חתימת הסכם העקרונות בין ישראל ואש"ף, החריפה המחלוקת בין החמאס לפת"ח, כשאחד מציריה היה נושא היחס למשתפי-הפעולה. בחודש שאחרי חתימת ההסכם נהרגו בשטחים לפחות 12 פלסטינים בידי פלסטינים, רובם בידי פעילי החמאס. ב-17 באוקטובר 1993 הפגינו כ-500 מתומכי הפת"ח ברצועה נגד מעשי ההרג. היה זה לאחר סוף שבוע, שבו נהרגו ארבעה חשודים בשיתוף-פעולה ברצועת-עזה. בשלושה מן המקרים קיבלה חוליית עז א-דין אל-קסאם את האחריות לרצח. טלאל אבו סביטאן, חבר לשכת אש"ף בעזה, אמר: "החמאס צריך להודיע לנו על חשדותיו לפני שיחליט על הוצאתו להורג של פלסטיני כלשהו. הלא חמאס, כי אם השלטונות הפלסטיניים — לכשיוקמו — זכאים להחליט על גורלם של בני-אדם שעליהם רובצים חשדות לשיתוף-פעולה עם ישראל".[45]

מהאמור לעיל עולה, כי לחמאס עמדה עקרונית גלויה, עקבית ונחרצת בזכות הריגה של משתפי-פעולה. בהגדרת משתפי-פעולה נכללים גם מתנגדים פוליטיים ואידיאולוגיים, וגם מי שהתנהגו באופן שאינו מוסרי לשיטת החמאס. אנשי החמאס, ובראשם חברי חוליות עז א-דין אל-קסאם, הרגו במהלך האינתיפאדה עשרות רבות של פלסטינים בחשד לשיתוף-פעולה, אם "בטחוני" ואם "מוסרי". הנהגת החמאס עומדת מאחורי הריגות אלה, ושותפה אפוא באחריות להוצאת עשרות רבות של אנשים להורג ללא משפט.

בשלהי נובמבר 1993 הפיץ החמאס כרוז, ובו הודיע כי הוא משעה את הריגת החשודים למשך פרק זמן של חודשיים, שבמהלכם תינתן למשתפי הפעולה הזדמנות לחזור-בתשובה. למרות פרסום הכרוז, המשיכו פעילי החמאס להרוג חשודים בשיתוף-פעולה גם בחודשים דצמבר 1993 וינואר 1994.

בשיחה עם **בצלם** אמר מנהיג החמאס, השיח' אחמד יאסין, כי החמאס יחדול להרוג משתפי-פעולה כשייכון המימשל העצמי הפלסטיני, גם אם יהיה זה בראשות ערפאת (ר' ראיון עם יאסין בנספח בסוף דו"ח זה).

---

45. **על המישמר**, 18.10.93.

סיכום

הנהגות הארגונים הפלסטיניים השונים מודעות היטב לפגיעות החמורות שפוגעים חבריהם בזכויות האדם בחקירתם בעינויים חשודים בשיתוף-פעולה ובהוצאתם להורג ללא משפט.

גישותיהן של ההנהגות להריגת חשודים בשיתוף-פעולה עברו שינויים בתקופת האינתיפאדה. הנהגות של ארגונים שונים עודדו או ניסו להגביל עינויים והריגות של משתפי-פעולה בתקופות שונות. עם זאת, שלושה מאפיינים נותרו קבועים ומשותפים לכל הארגונים, לפחות עד התקופה האחרונה:

א. אף ארגון לא הפסיק, או איים להפסיק, תמיכה כספית בקבוצה המשתייכת אליו, שעינתה או הוציאה להורג חשודים בשיתוף-פעולה.

ב. אף ארגון לא הניש, או איים להניש, יחידים או קבוצות המשתייכים אליו, שעינו או הוציאו להורג חשודים בשיתוף-פעולה.

ג. אף ארגון לא ניתק, או איים לנתק, את הקשר הארגוני עם קבוצה המשתייכת אליו, ושחבריה עינו או הרגו חשודים בשיתוף-פעולה.

על-פי האמור לעיל קובע **בצלם**, כי גם אם לא ניתן להאשים את הנהגת פת"ח או החמאס באחריות ישירה לכל מעשה של עינוי חשוד בשיתוף-פעולה או הוצאתו להורג ללא משפט, הארגונים הפלסטיניים נושאים לפחות באחריות שילוחית לפגיעות אלה בזכויות אדם.

הודעת אש"ף בספטמבר 1993 וזו של חמאס בנובמבר 1993 על הפסקת הענשתם של משתפי-פעולה הן צעד מבורך כשלעצמו, אך עד כה הן לא קויימו הלכה למעשה, ופעולות ההרג נמשכו גם אחריהן.

חלק ה'

השלטונות ומשתפי-הפעולה

בחלק א' בדו"ח תוארו שני היבטים הקשורים ליחסים שבין השלטונות למשתפי-הפעולה: דרכי גיוס של משתפי-פעולה, ומידת אכיפת החוק של השלטונות על משתפי-פעולה הנחשדים בביצוע עבירות פליליות. שני נושאים אלה הופרדו והובאו בראשית הדו"ח, כדי לתאר כיצד נוצרה תופעת משתפי-הפעולה בשטחים ומהן הסיבות לעוינות כלפיהם מצד התושבים הפלסטינים.

חלק זה של הדו"ח עוסק בהיבטים נוספים ביחסים שבין השלטונות ומשתפי-הפעולה: מדיניות הענישה של השלטונות כלפי פלסטינים החשודים כי פגעו או ניסו לפגוע בחשודים בשיתוף-פעולה, ושאלת ההגנה, השיקום והסיוע שמעניקים השלטונות למשתפי-פעולה ולפלסטינים שהם מגדירים כמאוימים.

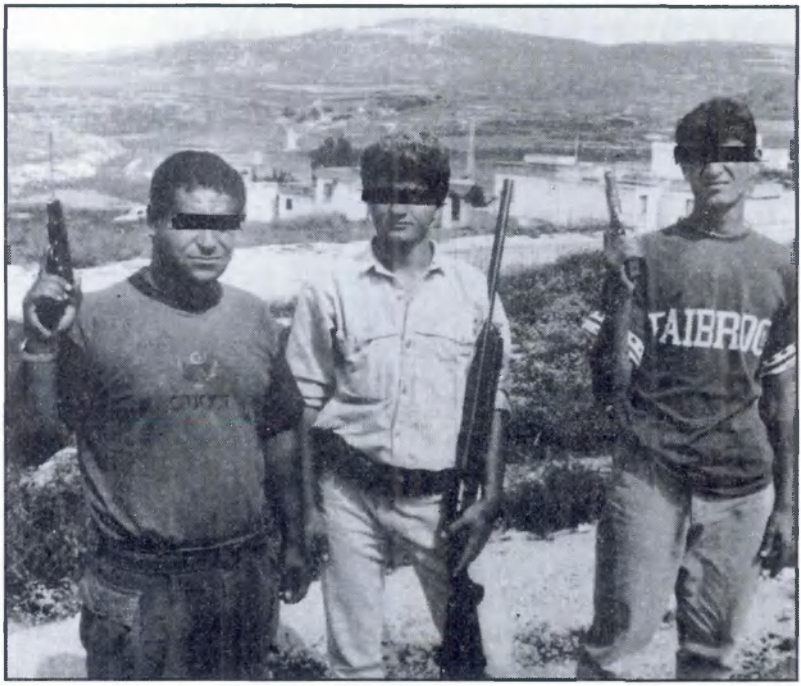

משתפי-פעולה חמושים בכניסה למחנה פחמה, בגדה המערבית (צילום: ניצן שורר)

1. מדיניות הענישה כלפי פלסטינים שנחשדו בתקיפת משתפי-פעולה

השלטונות מתייחסים בחומרה רבה לפגיעות במשתפי-פעולה. אלה שהיו מעורבים בתקיפת משתפי-פעולה הוגדרו כמבוקשים, וכוחות-הביטחון השקיעו מאמצים רבים בלכידתם. מי שנעצר בגין מעשים כאלה, הועמד לדין ונענש בחומרה. מדובר צה"ל נמסר לנו, כי "עד כה הועמדו לדין מאות תושבים ערבים בגין מעורבותם ברצח אחיהם".[1]

ביולי 1992 החמיר בית-המשפט העליון את עונשם של מוחמד עניזאן ועזאם ריול, פעילי הנשר האדום, שהורשעו בבית-המשפט המחוזי בירושלים בתקיפת ארבעה חשודים בשיתוף-פעולה, ונידונו לעשר שנות מאסר. פרקליטות המדינה עירערה לבית-המשפט העליון על קולת העונש, באומרה ש"הפגיעה במשתפי-הפעולה הפכה לעבירה תדירה, שמן הראוי להילחם בה באמצעות ענישה מרתיעה ומצטברת. יש לתת משקל ראוי לעובדה, שתופעת הפגיעה במשתפי-פעולה מהווה ניסיון לקעקע את שלטון החוק הישראלי מחד, ולעגן תופעה של אי-שיתוף-פעולה עם השלטונות מאידך". הערעור נתקבל, ועל השניים נגזרו 14 שנות מאסר בפועל. בית-המשפט העליון קבע, כי רמת הענישה שהטיל עליהם בית-המשפט המחוזי "אינה הולמת, אין בכוחה להרתיע ואין בה ביטוי הולם לסלידת החברה מהתנהגות נפשעת שכזו. מעשים אלה ראויים לתגובה עונשית תקיפה ומרתיעה, כעניין שבמדיניות נורמטיבית".[2]

בנוסף לעונשי מאסר ארוכים, הוצאו במהלך האינתיפאדה גם צווי הריסה או אטימה לבתי פלסטינים שנחשדו בתקיפת חשודים בשיתוף-פעולה. בשש השנים האחרונות נהרסו לפחות 155 בתים ונאטמו לפחות 130 בתים של מי שנחשדו בפגיעה או בניסיון לפגוע בחשודים בשיתוף-פעולה.[3] הריסת בתי חשודים או אטימתם הינן עונשים קולקטיביים של בני משפחות חשודים, ענישה ש**בצלם** חוזר ומגנה.[4]

לאחר חתימת הסכם העקרונות בין ישראל לאש"ף, נקבעו בין הצדדים הסדרי חנינה למבוקשים. כמה עשרות מבוקשים המזוהים עם חוליות הפת"ח הניחו את נשקם והסגירו עצמם לשלטונות ישראל. הם נחקרו קצרות ושוחררו בתום החקירה. בעיתונות נמסר, כי ישראל קבעה שישוחררו רק מבוקשים שלא היו מעורבים בהריגת ישראלים.[5] לא ברור אם שלטונות ישראל מוכנים להעניק חנינה גם למבוקשים החשודים בהריגה של פלסטינים על רקע חשד לשיתוף-פעולה. ב-28 בנובמבר 1993 פנה **בצלם** במכתב לדובר צה"ל בשאלה, מהי מדיניות השלטונות בנוגע להענקת חנינה למבוקשים שהרגו חשודים בשיתוף-פעולה. לפנייה זו לא הגיע מענה.

---

1. מכתבו של סא"ל רמי קידר, ראש ענף הסברה של דובר-צה"ל, ל**בצלם**, מ-31.8.92.
2. מצוטט ב**דבר**, 9.7.92.
3. לא בכל המקרים יש בידינו נתונים מלאים על העילות להריסת בתים או לאטימתם, וייתכן כי מספר הבתים שנהרסו ונאטמו מסיבות אלה גבוה עוד יותר.
4. ר' בין השאר **בצלם**, "הפרות זכויות האדם בשטחים, 1990/1", עמ' 31-42.
5. **הארץ**, 28.11.93.

2. הגנה על משתפי-פעולה, שיקומם וסיוע להם

מדינת ישראל היא האחראית לשלומם ולבטחונם של כל תושבי השטחים. אשר למשתפי-הפעולה, ברור כי מוטלת על השלטונות חובה מובהקת לספק להם הגנה יעילה מפני נסיונות לפגוע בהם, לאור העובדה שחייהם נתונים בסכנה עקב פעילותם כשלוחי מדינת ישראל. השלטונות אחראיים גם לשיקומם של משתפי-פעולה שנחשפו לסכנה במקומותיהם.

לדברי חיים ישראלי, עוזר שר הביטחון, ל**בצלם**:

> מערכת הביטחון, על זרועותיה, דואגת לסייע לשיקומם של סייענים אשר נפגעו בגופם או ברכושם כתוצאה משיתוף-פעולה עימה, או שקיים חשש לבטחונם האישי בגין פעילותם כאמור. הסיוע השיקומי ניתן על-פי קריטריונים ברורים וקבועים לנפגע או לשאריו. הסיוע השיקומי ניתן במטרה לאפשר לסייען ולמשפחתו לחיות בביטחון במקום מגוריו או במקום אחר בשטחים, ולפי הצורך בישראל, ולהתקיים בכבוד.[6]

ב-1990 הקים שר הביטחון דאז, משה ארנס, ועדה לטיפול בנושא הסייענים, שתפקידה היה לחקור ולהמליץ על דרכי טיפול נאותות בנושא משתפי-הפעולה. לראש הוועדה מונה תא"ל (מילי) האייל סאלח, ששימש בתפקיד זה עד שלהי 1991. הוועדה בדקה מי מאלה שנהרגו בחשד לשיתוף-פעולה אכן הועסק על-ידי אחת הרשויות המפעילות משתפי-פעולה, ועסקה בתיאום בין הרשויות השונות בנושא הטיפול במשתפי-פעולה.

בשיחה עם **בצלם** ב-19 ביוני 1993 הגדיר תא"ל (מילי) סאלח שתי דרגות של משתפי-פעולה הזכאים לעזרתה של המדינה — סייענים ומאוימים:

> כשאני אומר סייען, אני מתכוון לאלה שמוסרים מידע לאחד מגופי המודיעין או עובדים עם המינהל האזרחי. שוטר לשעבר, שיש סכנה לחייו בגלל עברו, הוא לא סייען, אלא מאוים. סוחר קרקעות אינו סייען, כיוון שהוא מכר אדמות למישהו מכפר-סבא ולא לממשלה, כך שהוא אולי מאוים, אך לא סייען. מאוים הוא כל מי שעבד פעם במינהל האזרחי, שהיה פעם במשטרה, כל מי שנרשמת עליו סיסמה ברחוב.
>
> אבל יש תופעה נוספת — פלסטינים שטוענים כי הם סייענים בהווה או שהיו בעבר, וכשאתה בודק, אתה מגלה משהו אחר. פגשתי בחברון קבוצה של שישים תושבים שטענו כי הם סייענים. דיברתי איתם אחד אחד, ומתוך השישים רק שישה היו באמת סייענים, והשאר רוצים לנצל את ההזדמנות כדי לקבל קצת סיוע. מישהו סיפק מידע חד-פעמי וקיבל על כך תשלום, אבל הוא לא נרשם בשום מקום כסייען. סייעני השב"כ והצבא מסודרים ומקבלים טיפול יוצא מן הכלל. [...] אין אחד שעבד פעם עם השב"כ ואין רישום עליו. יש

6. מכתבו של חיים ישראלי, עוזר שר הביטחון, ל**בצלם**, 19.11.93.

בשב״כ יחידה העוסקת בשיקום הסייענים. כל מי שטוען כי עבד עם השב״כ, דבריו נבדקים. יש גם כאלה שאולי רצו לעבוד עם השב״כ, אבל לא עבדו בפועל. רבים מנסים לקבל סיוע ללא הצדקה. [...] גם המינהל האזרחי נותן טיפול מצוין לאנשיו. לפעמים המינהל האזרחי רוצה להזהיר אנשים שהם מאוימים, אבל יש לו בעיה עם המוזהרים שלא רוצים להיחשב ככאלה.

לדברי תא״ל מילי סאלח, עם סיום עבודתה הגישה הוועדה את המלצותיה לשיפור דרכי השיקום של משתפי-פעולה שנחשפו ולהגברת התיאום בין הרשויות השונות המעסיקות אותם. כמו כן ניסתה הוועדה לקבוע קריטריונים למתן נשק למשתפי-פעולה.

גם לאחר הגשת ההמלצות המשיכה הוועדה את עבודתה, אך תפקידיה הוגדרו מחדש. תפקיד הוועדה הוגדר כטיפול באותם משתפי-פעולה שאף אחת מהרשויות אינה מקבלת עליה את האחריות עליהם. הוועדה הועברה למשרד מתאם הפעולות בשטחים, ובראשה הועמד סגן מתאם פעולות הממשלה בשטחים, אז תא״ל פרדי זך, שהוחלף בשלהי 1992 על-ידי תא״ל אריה רמות. עוד על תפקידיה של הוועדה מסר תא״ל רמות בשיחה עם **בצלם** ב-8 באוגוסט 1993:

אחת לתקופה מפרסם השב״כ רשימת מאוימים מעודכנת. תפקידנו לקרוא למאוימים ולהזהיר אותם שחייהם נתונים בסכנה. יש כאלה שכלל לא רוצים לקבל את האזהרה. המאוימים מקבלים פתרונות: לחצני מצוקה, נשק או פתרונות אחרים. כשאנו מגלים כי מאוים מסוים קשור לאחד הגופים, אנחנו פונים לאותו גוף.

רבים מן המאוימים הם בעלי עבר פלילי או בטחוני, עובדה המקשה עלינו, לדוגמה, בבואנו להחליט אם לתת אישור כניסה לישראל. [...] ידי רועדות כשאני צריך לתת אישור כניסה לישראל לגורם בעל עבר פלילי. הבעיה עם אישורי העבודה היא שלחלק ממבקשי האישורים אין מעסיק ישראלי. החוק דורש שרק פלסטינים שמעסיק ישראלי דורש אותם יוכלו לקבל רשיון עבודה. בכל זאת סיכמנו עם שרת העבודה אורה נמיר, שמשתפי-הפעולה יוכלו לצאת לישראל גם בהעדר דרישה של מעסיק ישראלי.

במשך השנה שאני אחראי על הוועדה עברו דרכי כשישים מקרים בלבד. הנושא עלול להפוך לבעיה של ממש במצב של הגשמת האוטונומיה, כי האנשים שעבדו איתנו עלולים להיפגע, ויהיה צורך לתת פתרונות ליותר אנשים. יש עכשיו עבודת מטה של ועדה בין-משרדית, שתפקידה לגבש תוכנית-מגירה למצב כזה.

כמובן, לסייענים רבים יש טענות. הסייען שנחשף מאבד את כל עולמו. בית, אדמה, ידידים. כל מה שתעשה לא יחזיר את מה שהיה לו. סייענים רבים קיבלו מאיתנו תשלומים חד-פעמיים של עשרות אלפי דולארים, והפסידו אותם במשחקי קלפים, בסמים או בשתייה. אחר-כך הם חוזרים אלינו (לבקש סיוע נוסף; י.ב.).

לא ידוע לי אם קיים גוף-על מתאם האחראי לכל נושא משתפי-הפעולה. בימים אלה מתקיימת בדיקה של כל הקריטריונים לשיקום.

א. הגנה ושיקום בתחומי השטחים

מתחילת האינתיפאדה ועד סוף נובמבר 1993 נהרגו, לפי נתוני דובר צה"ל, 942 פלסטינים מידי פלסטינים על רקע חשד לשיתוף-פעולה. על-פי משרד הביטחון, 35%-40% מתוכם היו קשורים לאחד מגורמי השלטון הישראליים.[7] מנתונים אלה ברור, כי במקרים לא מעטים גילו השלטונות אזלת-יד בהגנה על משתפי-פעולה. המחדלים התבטאו בחוסר נכונות להיחלץ לעזרתם של משתפי-פעולה בזמן שהותקפו, או בעיכובים בהגשת עזרה למותקפים. לעתים נומקו המחדלים בקשיי נגישות למקום האירוע או בחשש לסבך את כוחות צה"ל בעימות עם תושבים פלסטינים. טיעונים אלה אינם מספקים; כפי שאין זה סביר כי כוחות צה"ל יפקירו אזרח ישראלי בשטחים, שנקלע לסכנת חיים בנימוקים של קשיים אובייקטיביים, כך לא ניתן לקבל הסבר של השלטונות כי כוחות צה"ל לא יכלו להגיע ולחלץ משתף-פעולה בגלל קשיים מסוגים שונים.

במהלך שש שנות האינתיפאדה התבצעו בשטחים לפחות עשרה מעשי לינץ', שבמהלכם תקף המון חשוד בשיתוף-פעולה, בדרך-כלל לאחר מצור ממושך על ביתו.[8] להלן דוגמאות למעשי לינץ' שנעשו במשתפי-פעולה חמושים, שלא זכו להגנת השלטונות.

ב-24 בפברואר 1988 נהרג בעיירה קבאטיה מוחמד עאיד זכארנה. ביתו של זכארנה, משתף-פעולה גלוי וחמוש, הותקף במשך למעלה מארבע שעות בידי אלפים מתושבי העיירה. במהלך ההתקפה לא הגיעו כוחות-הביטחון למקום לחלץ את זכארנה, למרות שידעו שחייו בסכנה. רק לאחר שמת וגופתו נתלתה על עמוד חשמל, נכנסו כוחות-הביטחון לעיירה וביצעו מעצרים.[9] ניתן היה אולי לטעון, שמדובר בפעם הראשונה שבה נהרג משתף-פעולה, ועל כן לא היו כוחות-הביטחון ערוכים לפעול במקרה שכזה, אולם לא היה זה המקרה האחרון מסוגו.

אשרף ר'רבלי, בן 25, נהרג באוגוסט 1990 על-ידי תושבי מחנה-פליטים רפיח. א.ב. (שמו המלא שמור במשרדי **בצלם**), שכן של משפחת ר'רבלי ברפיח, מסר ל**בצלם** ב-20 באוגוסט 1993, כי ר'רבלי היה משתף-פעולה חמוש באקדח, ובתחילת האינתיפאדה עבר להתגורר בדהנייה, מחנה מוגן למשתפי-הפעולה בדרום הרצועה.

לדברי א.ב., שימש ר'רבלי לפני האינתיפאדה סוכן סמוי ומגייס משתפי-פעולה. במהלך האינתיפאדה נעצר בידי כוחות-הביטחון, ונשתל כסוכן סמוי ("עספור") במיתקני כליאה, כדי לגבות הודאות מעצורים. כן נחשד באיום על משפחות מבוקשים, כמשפחתו של יאסר זנון (חבר חוליית הפנתר השחור ברפיח) וברישום סיסמאות וחלוקת כרוזים מזויפים.

---

7. מכתבו של חיים ישראלי, עוזר שר הביטחון, ל**בצלם**, מתאריך 21.9.93.
8. לפי נתוני המכון לרפואה משפטית, נותרו כמה מקורבנות מעשי הלינץ' תלויים על עמודים שלושה-ארבעה ימים עד שנתגלו על-ידי צה"ל. ר' **חדשות**, 15.6.93.
9. עדויות של בני משפחת ההרוג שנמסרו ל**בצלם** ב-28.6.92, וכן **הארץ**, 28.2.88 (המקרה מתואר בחלק ג', פרק 4).

ב-25 באוגוסט 1990, במהלך תפילת יום השישי, חזר אשרף מאזור דהנייה לבקר את משפחתו, תוך שהוא מנצל את נוכחות רוב התושבים בתפילה. אלא שבית משפחתו היה נתון לתצפיתו של פעיל חוליית רפיק אל-סלמה, ואנשיה כיתרו את הבית זמן קצר לאחר הגיעו. הם דרשו ממנו למסור את נשקו, אך הוא הגיב בירי מאקדחו. אביו ניסה למנוע ממנו להמשיך לירות ונעמד מולו, וכך ספג יריית בכתף.

אחד מחברי החוליה ניסה להשליך רימון לעברו, אך זה לא התפוצץ. בינתיים יצאו מאות מתפללים מהמסגד ונהרו למקום התקרית. ר'רבלי ניסה להגן על עצמו באמצעות ירי, עד שאזלה תחמושתו. אז פרץ ההמון לתוך הבית, ור'רבלי ברח לגג בניסיון להימלט, אך מעד ונפל לבית שכן, לידי התושבים, שהחלו לבעוט בו ולהכותו באבנים ובמקלות. בעל הבית ניסה למנוע מהאנשים להמיתו בתוך הבית, מחשש לתגובת השלטונות, אך לא הצליח, ואלה המשיכו להכותו עד שמת. על-פי העדות, גופתו היתה כה מרוטשת, עד שקשה היה לזהותה. משפחתו לקחה את הגופה לביתם, והמוני אנשים זרמו בעקבותיהם כדי לצפות בה. הם רצו לקחת את הגופה ולתלות אותה על עמוד חשמל, אך כוחות צבא גדולים הגיעו והטילו עוצר על אזור רפיח לשבעה ימים. בימים אלה חקר הצבא את רוב תושבי מחנה-הפליטים שאבורה, בעיקר גילאי 16-40, ועצר כ-130 איש. שירותי-הביטחון לא הצליחו לקבוע בוודאות מי השתתף בפועל ברצח ר'רבלי, וגם לא הצליחו למצוא את האקדח שהיה ברשותו. לאחר הסרת העוצר, הוציאה חוליית רפיק אל-סלמה גילוי-דעת, שבו נטלה את האחריות להריגתו.

כוחות צה"ל באזור רפיח קיבלו דיווח במערכת הקשר על ההתקפה על ביתו של משתף-הפעולה אשרף ר'רבלי בשעת התרחשותה. בשעה 14.15 הגיע לנפת המימשל ברפיח אחיו של אשרף, והודיע לצבא על התקפת רעולי-הפנים. האח הוסיף כי אשרף מסתגר בבית-שימוש מאחורי דלת ברזל, ועדיין ניתן להציל אותו. הדברים הללו נמסרו למפקד הגיזרה ובטלפון, אך הצבא נמנע מלהתערב ולהיכנס לרפיח ולנסות להציל את ר'ראבלי, עד שבשעה 16.15 הגיעה הידיעה על מותו. אחרי שהועלתה הפרשה בכנסת, מונה קצין בודק. הוא קבע שהיה מחדל, שהתבטא בליקוי בתהליך העברת האינפורמאציה ליחידה הצבאית הסמוכה למקום האירוע.[10]

חלק חשוב מתהליך ההגנה על משתפי-הפעולה שנחשפו ושיקומם הוא העברתם למקום מגורים מתאים, שבו תפחת חשיפתם וחשיפת בני משפחותיהם לנסיונות פגיעה. במהלך האינתיפאדה הועברו מאות משתפי-פעולה ובני משפחותיהם לתחומי מדינת ישראל. מאות אחרים מצאו מיקלט בשני כפרים בשטחים: פחמה בצפון הגדה המערבית, ודהנייה בדרום רצועת-עזה.

פחמה:

בראשית שנות השבעים החלה ישראל בהעברת אלפי פלסטינים מרצועת-עזה לפחמה, מחנה צבא ירדני נטוש בצפון הגדה המערבית. תושבי הרצועה שיושבו במחנה השתייכו

10. בהסתמך על דו"ח חקירה רשמי של צה"ל מ-25.8.90, שנמסר לח"כ דאז אליקים העצני.

לשתי קבוצות עיקריות: מפוני מחנות-פליטים ברצועה[11] ומשתפי-פעולה תושבי הרצועה, גלויים או כאלה שנחשפו.

בשלהי דצמבר 1993 התגוררו ביישוב כמה עשרות משתפי-פעולה וקרוביהם, בנוסף לכמה משפחות של מפוני שנות השבעים מהרצועה.

בדצמבר 1993 ערכו נציגי **בצלם** ביקורים במחנה פחמה. מוחיתאר המחנה, אחמד חמארשה, תיאר בשיחות עם **בצלם** ב-15 במאי 1992 וב-12 אוגוסט 1993 את תנאי החיים במחנה:

> צריך להתחשב בתושבים כאן יותר מבשאר הכפרים, כי הם תרמו את חייהם למדינה. רוב הבתים שעזבנו נשרפו. מי שהשאיר אדמות, זיתים או רכוש — הכל הלך. אני קיבלתי כאן בית מהמדינה, חלק מרכוש נטוש. נתנו לי עשרים אלף שקל עד עתה כדי לשפץ את הבית, אך הבטיחו עוד. יש לי משכורת חודשית מהשב"כ. אני לא עובד במקום אחר.
>
> יש כאן אנשים שהפסיקו לשתף-פעולה בפועל, משום שהם רחוקים מהגיזרה שלהם או בגלל הפחד והרצון לשמור על משפחותיהם. כל מי שמגיע לו קיבל כסף לשיפוץ, אך לא כולם קיבלו אותו דבר. זה הולך לפי גודל המשפחה. לי יש משפחה גדולה, שלושה ילדים ואמא. יש כאלה שיש להם רק אשה ושני ילדים, ואז הם לא נזקקים לבית גדול. מי שמספיק לו 5,000 ש"ח, מקבל כך. הסכום נקבע גם לפי מידת התרומה של משתף-הפעולה.

דהנייה:

דהנייה[12] הוא כפר בדואי שהוקם בידי השלטונות הישראליים סמוך לרפיח ב-1975, במטרה לשקם בדואים שפונו מהאדמות בפתחת-רפיח. כמה עשרות משפחות בדואיות הועברו לכפר וקיבלו אדמות מדינה לצורך גידולים חקלאיים. את הבתים הראשונים בכפר הקים המימשל הצבאי באמצע שנות השבעים. אחרי הנסיגה מסיני, בין 1979 ל-1982, פונו לכפר גם משפחות של משתפי-פעולה בדואים תושבי סיני. במהלך האינתיפאדה מצאו מיקלט בכפר כמה עשרות משפחות של משתפי-פעולה מהרצועה. כמעט כל משתפי-הפעולה המתגוררים בדהנייה מחזיקים בנשק ברשיון. הכפר מוקף בגדרות תיל וגובל בגדר הגבול עם מצרים, סמוך לרפיח. בכניסה ליישוב מוצב מחסום קבע של צה"ל, והגישה למקום מותרת רק לבעלי רשיון מיוחד מהמינהל האזרחי.

---

11. לפי עדויות שברשותנו, הקים שר הביטחון דאז, משה דיין, יחידה סודית המסונפת למשרד הביטחון, במסגרת מיבצע גדול להעברת עשרות אלפים מתושבי הרצועה לגדה המערבית, כדי לדלל את האוכלוסייה הפלסטינית ברצועה. אחרי שהועברו לפחמה אלפים בודדים מתושבי הרצועה, חלקם בעקבות מיבצע להרחבת דרכי המעבר בתוך מחנות-הפליטים, הופסק המיבצע והיחידה פורקה. המיבצע נכשל בעיקר בגלל התנגדות המפונים והעלויות הכספיות הגבוהות (הדברים נמסרו ל**בצלם** על-ידי י.ע., לשעבר קצין ביחידה הסודית שעסקה בנושא, בשיחה שהתקיימה ב-21.10.93).

12. ר' עמ' 6-185 במקור.

במחנה התגוררו באוקטובר 1993 כ-700 נפשות. במהלך דצמבר 1993 הועברו רוב משתפי-הפעולה שהתגוררו במקום לתחומי מדינת ישראל.

בביקור של נציג **בצלם** בכפר, סיפרו תושבי המקום כי למרות אמצעי הביטחון, הצליח המבוקש יאסר אבו סמהדאנה, מחוליית נצי-הפת"ח ברפיח, לחדור לכפר כמה פעמים ולהרוג חשודים בשיתוף-פעולה. משפחותיהם של שישה אנשים, שנהרגו בעת שהתגוררו בדהנייה, נטשו את הכפר אחרי מות ראשי המשפחה וחזרו לרצועה. חלק ממשתפי-הפעולה שהתגוררו בכפר קיבלו תעודות-זהות ישראליות, ועברו להתגורר בתחומי ישראל, בעיקר באזור ערד ובאר-שבע.

משפחותיהם של משתפי-הפעולה זוכים לסיוע חלקי מהמינהל האזרחי, במזון ובכסף. משתפי-הפעולה שנותרו בכפר התלוננו בפני נציג **בצלם** על יחס משפיל ומבזה כלפיהם מצד האוכלוסייה הבדואית הוותיקה במוסדות הכפר השונים, כגון בית-הספר, המירפאה, חנויות המזון ועוד.

כשביקר נציג **בצלם** בדהנייה ב-26 בדצמבר 1993, עדיין שהו במחנה עשר משפחות של משתפי-פעולה. חלק ממשתפי-הפעולה מהשטחים התלוננו בפנינו על הזנחה מצד גורמי-הביטחון אחרי שהותקפו ונזקקו לשיקום, או במקרה שביקשו להפסיק לעבוד עם שירותי-הביטחון. משתף-הפעולה א.ד. (שם מלא שמור במשרד **בצלם**) סיפר ל**בצלם** ב-21 באוגוסט 1993:

> לא, הם (השב"כ) לא מכריחים אותך לעבוד איתם. להפך, יש להם עניין שרק אנשים עם רצון חופשי יעבדו איתם. אבל מצד שני, אני יודע מה היה גורלם של משתפי-פעולה שהפסיקו את הקשר עם השב"כ. היו סוכנים שאני גייסתי, והם החליטו יום אחד להפסיק לעבוד עם השב"כ. הם זרוקים היום כמו כלבים. אין להם אישורי כניסה ועבודה בישראל, אין אישורי יציאה לירדן, רעולי-הפנים רודפים אותם. אין להם מנוח. משתפי-פעולה אחרים שניסו לנתק את הקשר עם השב"כ גילו פתאום, שלמקומות העבודה שלהם בישראל מגיעים טלפונים לא להעסיק אותם.

א.ש., משתף-פעולה מאזור בית-לחם

א.ש. עבד בשירות השב"כ כמשתף-פעולה סמוי מ-1979 עד 1982. בעדות ל**בצלם** מה-16 במאי 1993 טען, שמאז 1989 נתונים הוא ובני משפחתו להתקפות ולאיומים מצד פלסטינים. בעקבות האיומים העתיקו בני המשפחה את מקום מגוריהם לקלקיליה, אך גם שם נמשכו התקיפות. א.ש. חזר לאזור בית-לחם, ובינואר 1993 פנה למשרדי המינהל האזרחי בבקשה לקבל היתר כניסה לישראל ורשיון עבודה. לאחר שנדחה זמן רב בלך ושוב, הצליח להיפגש עם קפטן נ., האחראי מטעם השב"כ על אזור מגוריו:

> שאלתי אותו, "מה אני צריך לעשות, להתאבד?". הוא ענה: "אל תאיים עלי. אם אתה רוצה, לך תתאבד", ונתן לי אישור לתל-אביב, שעליו נכתב "רק למטרות מסחר". הוא אמר שזה מה שיש. אישור למטרות מסחר מחייב אותי לחזור כל ערב לשטחים, ואסור לי לעבוד. אם תופסים אותי, אני צפוי למכות, לקנס ולגירוש חזרה לשטחים. הרבה פעמים כבר קיבלתי מכות משוטרים. אם יחזירו אותי לכפר, מחכה לי שם גזר-דין מוות.

לפני שבועיים עבדתי במסעדה ברחוב קינג ג'ורג', בלי אישור. באה המשטרה לביקורת, וברגע האחרון הצלחתי לברוח. המשטרה קנסה את בעל המקום באלפיים שקל, כיוון שהעסיק אותי.

קודם יכלו לתת לי עולם ומלואו. עכשיו אני כבר לא מעניין אותם. פעם היו מבטיחים כל דבר: רוצה רשיון נהיגה — קח, רוצה נשק — קח. עכשיו אפילו טלפון חירום לא מוכנים לתת לי. כל מה שאני רוצה עכשיו זה אישור שהייה קבוע בישראל ורשיון לעבוד.

בצלם פנה בעניינו של א.ש. לשר בממשלת ישראל. ב-13 ביוני 1993 מסר לנו השר, כי לאחר בירור הוחלט להעניק לא.ש. רשיון שהייה בישראל, וכי עליו לגשת לקחתו מהמינהל האזרחי בבית-לחם. ביום שלמחרת פנה א.ש. לנציגות המינהל האזרחי בבית-לחם, שם נאמר לו, לדבריו, כי לא ידוע להם על אישור כזה. ב-2 ביוני 1993 אירע, לדבריו, נסיון תקיפה נוסף של רעולי-פנים בעת שהגיע לביקור לילי אצל משפחתו. ב-21 באוקטובר 1993 מסר א.ש. ל**בצלם**, כי "רעולי-פנים הקיפו את הבית בשלוש בלילה. קפצתי יחף מהמרפסת, נאבקתי עם אחד הרעולים שתפס אותי, אבל הצלחתי להימלט".

רק כעבור שבוע קיבל א.ש. מנציג השב"כ באזור אישור זמני לשהייה ועבודה בישראל, שתוקפו שלושה חודשים בלבד. נאמר לו לשוב ולפנות לנציג השב"כ עשרים יום לפני תום תקופת האישור, כדי לחדשו. כשפנה א.ש. בבקשה לחידוש הרשיון, נמסר לו, לדבריו, כי רכז השב"כ באזור הוחלף, והוא הופנה לנציגות המינהל האזרחי, אך שם נמסר לו כי המינהל אינו מטפל בעניינים כאלה. רק בעקבות פניות נוספות ועיכובים נוספים קיבל א.ש. אישור זמני לשהייה ולעבודה בישראל. בפגישה עם יזהר באר מ**בצלם** אמר תא"ל אריה רמות, כי הבעיות שהתעוררו בטיפול בא.ש. נבעו מעברו הפלילי של האיש (א.ש. מכחיש את הדברים וטוען, כי למעט תלונה שהוגשה נגדו בהיותו קטין ואשר בוטלה, אין לו עבר פלילי), וכי "במקרה הזה, אחרי שהסרנו את המגבלה המשטרתית, הענקנו לו אישור שהייה זמני בישראל. אחר-כך, אם לא יהיו בעיות, הוא יקבל אישור קבוע".

ב. שיקום בתחום מדינת ישראל

כמה מאות משתפי-פעולה ובני משפחותיהם קיבלו במהלך האינתיפאדה אישורי שהייה ומגורים בישראל. רובם נמצאים בערים מעורבות: יפו, חיפה, נצרת, רמלה, לוד ובאר-שבע. משפחות נוספות עברו להתגורר בכפרי הגליל והמשולש. חלק מן המשוקמים בתחומי מדינת ישראל כבר קיבלו תעודות-זהות ישראליות, לאחרים נמסר כי הנושא עדיין בבדיקה.[13] בגבול תל-אביב-יפו, לדוגמה, מתגוררות כמה עשרות משפחות, שנציג **בצלם** ריאיין לצורך התחקיר. משפחות אחרות מתגוררות במימון השלטונות בבתי-מלון זולים באזור המרכז כפתרון ביניים. עשרות משפחות נכנסו להתגורר בדירות ריקות שקיבלו ממערכת הביטחון, אך לא נרשמו על שמן.

13. אחמד חמארשה, מוחי'תאר מחנה פחמה, בשיחה עם **בצלם** ב-19.12.93.

משתפי-פעולה שעברו להתגורר בתחומי מדינת ישראל מעלים טענות קשות בנושא היחס אליהם מצד השלטונות. ע.ח., משתף-פעולה המתגורר בדרום תל-אביב, סיפר ל**בצלם** ב-27 בדצמבר 1993:

> אחמד בוריני, משתף-פעולה ממחנה-הפליטים בלטה, התגורר יחד עם אשתו ושלושת ילדיו בדירה סמוכה לשלי באותו בניין בתל-אביב, לשם הועברנו ב-1988. ב-1990 נהרג בוריני בתאונת דרכים, ואשתו נשארה לבד עם הילדים בדירה. בוקר אחד אני מקבל טלפון מהרכז של השב"כ שאמר: "תעשה לי טובה, תיגש לדירה הסמוכה ותיתן לאשה של בוריני חמישים שקל כדי שתיקח מונית ותחזור עם הילדים לכפר" (בגדה; י.ב.). אמרתי לו: "אני מבין שזה המחיר של האנשים שעבדו אצלכם כל-כך הרבה שנים. תודה רבה", וניתקתי את הטלפון. היא חזרה בסוף אל הכפר עם הילדים. כל העזרה שהיא קיבלה מהמדינה הסתכמה במחיר נסיעה לכיוון אחד מתל-אביב לשטחים.

ע.ח., יליד 1956, שמש מאז 1974 משתף-פעולה גלוי וחמוש באזור טול-כרם. הדברים הבאים מבוססים על עדותו ל**בצלם** מה-4 באוגוסט 1993.

ב-1988 נחטף בידי פעילי פת"ח, שחקרוהו באלימות במערה בהרים. ביתו נבזז ונשרף, ונגרם לו, להערכתו, נזק של מאות אלפי דולארים, שעליו לא קיבל עד היום כל פיצוי. לאחר שביתו נשרף, עבר להתגורר ברשיון בתחומי ישראל. על-פי הערכת שמאי (שאת הדו"ח שערך הציג ע.ח. בפני נציג **בצלם**), הנזק הישיר לבית האיש נאמד ב-150,000 שקל. לטענתו, דרש פיצוי מהשלטונות בגין הנזק שנגרם לו מאובדן הבית על תכולתו, אך לא קיבל פיצוי כזה. מאז סוף 1988, במסגרת שיקומו, מתגורר ע.ח. בדרום תל-אביב ונושא תעודת-זהות ישראלית. לדבריו, ממשיך השב"כ לזמן אותו למיבצעים שונים בשטחים:

> יש לי הרבה טענות על יחס השלטונות כלפי. מצד אחד השב"כ היה בסדר איתי. כמו מאות משתפי-פעולה אחרים שנחשפו ושוקמו בארץ, בקהילות ערביות ביפו, ברמלה, בטייבה, באום-אל-פחם, בחיפה ובגליל, גם אני קיבלתי דירה, בתל-אביב. זאת דירה של עמידר, והיא לא רשומה על שמי. חלק ממשתפי-הפעולה כאן מקבלים משכורת חודשית קבועה. אני לא מקבל משכורת קבועה, אלא עזרה חד-פעמית. נתנו לי סכום כסף מסוים להתחיל, אך כל זה היה מועט מאד ביחס לצרכים וביחס לתרומה שלי. קיבלתי כסף לרכישת מונית, אך כעבור שנתיים נאלצתי למכור אותה, כי דמי השכירות למספר המונית היו עצומים. השיפוץ בדירה, שהיתה במצב קשה, עלה לי 60,000 ש"ח, ואת זה עשיתי מכיסי. כיום אני בחובות של עשרות אלפי שקלים, שנגרמו מההוצאות על שיפוץ הדירה. במצב הקודם לא יכולתי לגור. תראה את המצב של דירות שכנות של משתפי-פעולה שהועברו לכאן ותבין (הערת **בצלם**: מצבה של הדירה השכנה גרוע ביותר: רטיבות, טיח מתקלף, עזובה והזנחה של שנים).
>
> סידרתי לי קיצבת יוצא צבא של הביטוח הלאומי, בלי לקבל כל עזרה מהשב"כ. אף פעם לא הסכים השב"כ לסייע לי כפי שביקשתי. הם היו תמיד מוכנים לתת פחות ולא בבת-אחת. במהלך המו"מ איתם כתבתי מכתבים לכמה גורמים, ביניהם לשייקה ארז (ראש המינהל האזרחי בגדה לשעבר), לראש השב"כ ולשר

הביטחון, ודרשתי לקבל את העזרה הנחוצה. כשהמפעילים שלי מהשב"כ שמעו זאת, הם דרשו ממני שלא לשלוח את המכתבים, והבטיחו לי באותה הזדמנות שאקבל 30,000 ש"ח. כל מה שאני מבקש זה שיכסו לי את החוב. עבדתי עשרים שנה בשביל השב"כ. בגלל זה אני צריך למות מרעב? הילדים שלי הלכו כל החורף עם נעליים קרועות. במקרר לא תמצא יותר משמנת. לכלבים בתל-אביב יש מספרה. הילדים שלי לא הלכו לספר כבר חצי שנה. כשאני מתקשר לשב"כ הם אומרים: אל תדאג, יהיה בסדר. אבל אף פעם העזרה לא מספקת. אני בטוח שהם עושים את הכל כדי שאני אמשיך להיות זקוק להם ותלוי בהם.

מה שהכי כואב לי ולסייענים אחרים כמוני הוא שאנחנו רואים מה ישראל מציעה למחבלים ולחברי הארגונים. השב"כ מציע הצעות מאוד מפתות לפעילי אינתיפאדה בכירים. למשל, לפתוח עסקים ולסייע במימון פרויקטים שהם ינהלו. ואילו אותנו, את החברים, שוכחים. אני נשבע לך שהיו ימים בחורף שהילדים שלי שכבו במיטה ובכו, כי לא היה בבית מה לאכול.

במהלך נובמבר 1993, לאחר התערבות **בצלם** וגורמים אחרים, סייע משרד הביטחון לע.ח. לכסות את חובותיו. בשיחה עם **בצלם** מה-12 בנובמבר 1993 אמר ע.ח., כי קיבל את הסיוע בעקבות איומיו לעלות לכנסת ולשבות שם. לדבריו, במסגרת ההסדר שילם לו משרד הביטחון סכום חד-פעמי של 30,000 ש"ח, וכן הובטחה לו משכורת חודשית של 1,500 ש"ח לתקופה שלא הוגדרה. בתמורה לסיוע זה הוחתם על כתב ויתור על תביעות נוספות. לגבי פיצוי על אובדן ביתו ואדמותיו בכפר, לא הובטח לו דבר.

ג. שאלת ההגנה על משתפי-הפעולה ושיקומם אחרי חתימת הסכם העקרונות עם אש"ף

להערכת **בצלם** שוהים עדיין בשטחים אלפי משתפי-פעולה גלויים או כאלה שנחשפו, המבקשים לעבור ולהתגורר בתחומי מדינת ישראל. להערכתנו, מספר משתפי-הפעולה בשטחים ובני משפחותיהם נע בין 30,000 ל-50,000. בעקבות חתימת הסכם העקרונות עם אש"ף, פתחה מערכת הביטחון בדיונים אינטנסיביים בדבר שיקומם, והנושא עלה כאחד הנושאים המרכזיים במו"מ עם הפלסטינים. על-פי פרסומים שונים, דרשה ישראל מאש"ף להעניק חנינה כללית למשתפי-הפעולה בשטחים, ואף התנתה מחוות כמו שחרור אסירים פלסטינים בהכרזה כזאת. בימים האחרונים של אוקטובר 1993 לחצה מישלחת ישראל לשיחות השלום על המישלחת הפלסטינית שתכריז בפומבי על חנינה כללית לכל משתפי-הפעולה. הפלסטינים סירבו לדרישה, ויו"ר המישלחת, נביל שעת', הודיע כי רק ערפאת יכול לקבל החלטה כזאת, וכי ערפאת יחליט איך לטפל בנושא רק אחרי שיקבל לידיו את סמכויות המימשל העצמי.[14]

---

14. נעמי לויצקי, **ידיעות אחרונות**, 28.10.93.

בספטמבר-אוקטובר 1993 נעשתה עבודת מטה במסגרת ועדה העוסקת במציאת פתרון למשתפי-הפעולה שקיים חשש לחייהם. בראש הוועדה עומד אלוף (מיל') רפאל ורדי, ובה נציגים של צה"ל, השב"כ וגורמים נוספים. לפי פרסומים בעיתונות, מתכוונת הוועדה להמליץ על הקמת יחידת קישור שתטפל בכל משתפי-הפעולה, וכי רבים מהם יישארו תחת חסות ישראלית ואף יקבלו תעודות-זהות ישראליות.[15] בישיבה שהתקיימה ב-5 באוקטובר 1993 במערכת הביטחון הוחלט להקים מינהלת מיוחדת משותפת לצה"ל, לשב"כ ולמינהל האזרחי, שתפקידה יהיה לסייע למשתפי-הפעולה בעקבות המצב החדש שנוצר.[16] באוקטובר-נובמבר 1993 חילקו רשויות הביטחון לכל התושבים הפלסטינים המוגדרים כמשתפי-פעולה טפסים, שבהם התבקשו לציין אם הם מבקשים לעבור להתגורר בישראל לפני החלת המימשל העצמי הפלסטיני. הוועדה בראשות האלוף ורדי המליצה לממשלת ישראל להתיר לכל משתפי-הפעולה המוכרים לקבל היתר לגור בישראל וסיוע כספי לשיקומם.

במהלך דצמבר 1993, סמוך למועד המוסכם לתחילת הנסיגה הישראלית מעזה ויריחו, הועברו רבים ממשתפי-הפעולה הגלויים ובני משפחותיהם בשני האזורים הללו לתחומי מדינת ישראל. בשטחים נותרו להתגורר אלה שבחרו בכך או משתפי-פעולה שנחשדו בפלילים או ששימשו סוכנים כפולים, כדוגמת ר.ז., משתף-פעולה ותיק מרפיח, שהשב"כ החרים את נשקו ומנע ממנו את המעבר לישראל. לטענת השלטונות, הצטבר בידם מידע על קשר שיצר ר.ז. עם חוליית נצי-הפת"ח ברפיח ועם מפקדה יאסר אבו סמהדאנה, וכי הוא אף סיפק נשק לחוליה. ר.ז. עצמו אישר ל**בצלם** כי יצר קשר עם החוליה, וטען שצעדים אלה נועדו להבטיח את חייו.

מאות פלסטינים שנחשדו בשיתוף-פעולה ובני משפחותיהם גורשו במהלך האינתיפאדה ממקומותיהם ובתיהם נבזזו ונשרפו. שאלת הפיצויים על הנזקים החומריים שנגרמו למשתפי-הפעולה בעקבות ההתקפות עליהם נותרה פתוחה, ועדיין לא נקבע אם משפחות אלה יקבלו פיצוי כלשהו ובאיזה היקף, למרות הבטחות שקיבלו בעל-פה. בחודשים נובמבר-דצמבר 1993 התבקשו משתפי-הפעולה שגורשו ממקומותיהם להציג הערכות שמאי על הרכוש שאבד. אחמד חמארשה, הפלסטיני היחיד שהשתתף בדיוני הוועדה בראשות האלוף ורדי, אמר ל**בצלם** ב-16 בדצמבר 1993 כי הוועדה החליטה לדון בשאלת הפיצויים רק בשלב מאוחר יותר, ובינתיים הורו השלטונות לנפגעים לנסות למכור את בתיהם ורכושם, וכי את ההפרש בין התשלום שיקבלו בפועל לבין הערכת השמאי לשווי הרכוש תשלם ממשלת ישראל. 38 ממשתפי-הפעולה שגורשו מכפריהם ניסו בעקבות זאת למכור את בתיהם, אך כוחות ההלם המקומיים התערבו ואיימו על הרוכשים הפוטנציאלים, עד שאלה חזרו בהם מכוונתם לקנות את הבתים.

---

15. **הארץ**, 4.10.93.
16. **הארץ**, 6.10.93.

סיכום

השלטונות הישראליים אחראים לשלומם ולבטחונם של כל תושבי השטחים. השלטונות נוקטים אמצעים שונים כדי להבטיח את שלומם של הפלסטינים שהם מעסיקים כמשתפי-פעולה או אחרים המוגדרים על-ידיהם כמאוימים, ביניהם חימוש, אספקת אמצעי קשר, פינוי לכפרים מוגנים ופינוי לשטח ישראל. עם זאת, העובדה שנהרגו מאות פלסטינים שהיו משתפי-פעולה, כפי שמאשר גם משרד הביטחון, ושהריגתם נמשכת, מצביעה על כשלון השלטונות בנסיונם להגן על משתפי-הפעולה. כך איחרו כוחות צה"ל להגיע להגנת משתפי-פעולה שהותקפו, סירבו לספק להם רשיונות לשהות בישראל או התרשלו בהגנה על כפר מוגן.

השלטונות מגלים לעתים קרובות אדישות כלפי משתפי-פעולה שנחשפו ואשר חדלו מלהועיל להם, ואינם ממהרים לפתור את בעיותיהם, גם כאשר עיכוב פתרון הבעיות עלול לסכן את חייהם. השלטונות מעניקים סיוע כספי למפונים אל הכפרים המוגנים או לישראל. עם זאת, סיוע זה לרוב דל ביחס להפסדים שנגרמו להם מאובדן קרקעות, בתים ורכוש, ולעתים אינו מספיק אף לצורכי הקיום הבסיסיים.

סיכום ומסקנות

דו"ח זה מציג בהרחבה את תופעת שיתוף-הפעולה בשטחים ואת ההפרות והפגיעות בזכויות אדם הנלוות אליה. פגיעות בזכויות האדם והפרתן נומקו מאז ומתמיד, בעולם כולו, במצב חירום לאומי, סכנה קיומית, אויבים מבית או מחוץ או אילוצים אחרים. גם השלטונות הישראליים תולים במצב המיוחד השורר בשטחים ובצורכי הביטחון הנובעים ממנו את הכורח לגייס משתפי-פעולה בשיטות לא חוקיות, כמו גם להשתמש בהם לשם חקירות אלימות של חשודים בביצוע עבירות בטחוניות, ובמקרים מסוימים להעלים עין מעבירות פליליות שהם מבצעים. הנמקה דומה משמשת גם את הארגונים הפלסטיניים בפעולותיהם נגד מי שנחשדים על-ידיהם בשיתוף-פעולה, גם אם לשיטתם המונח "שיתוף-פעולה" הוא אכסניה לא רק לפועלים בשליחות השלטונות, אלא גם לעבירות או להתנהגויות חריגות מסוגים שונים, כמפורט בדו"ח.

א. אחריות הפלסטינים

במהלך האינתיפאדה נהרגו ועונו מאות רבות של בני-אדם בידי פלסטינים בעילה של שיתוף-פעולה עם ישראל. מעבר לאחריותם של המבצעים עצמם, מוטלת האחריות גם על הארגונים הפלסטיניים הפוליטיים, שעימם מזוהים מבצעי המעשים ושעל תמיכתם, האידיאולוגית, הפוליטית והכלכלית, הם נשענים.

מהדו"ח עולה, כי את מרבית הפגיעות בחשודים בשיתוף-פעולה ביצעו חוליות המקורבות לפלגים השונים של אש"ף. מן התחקיר ובמיוחד מהעדויות שגבה **בצלם** מחברי החוליות וממפקדיהן עולה, כי הנהגת אש"ף בתוניס מקיימת קשר עם החוליות המקומיות המזוהות עימה וממנת אותן. אמנם ההכרה בסמכותה של הנהגת אש"ף, בשטחים ומחוצה להם, התערערה במידה מסוימת בקרב רבות מהחוליות המזוהות עימה, וחלקן פעלו באופן עצמאי למדי, אולם כל עוד מתקיים קשר ארגוני וכספי בין מנהיגות אש"ף לבין חוליות אלה, ניתן לראות את המנהיגות כאחראית לפעילותן.

הנהגת אש"ף והמיפקדה הלאומית המאוחדת הביעו הסתייגות לגבי חלק ממעשי ההרג, וייחסו אותם לקבוצות מקומיות שאינן מזוהות עימם או שאינן נשמעות להוראותיהן. אולם, העובדה שבהזדמנויות שונות קראו מנהיגים פלסטינים לנקוט "הליכי אזהרה" לפני כל מעשה הרג מצביעה על כך, שבנסיבות מסוימות הם מצדיקים מעשים אלה.

ארגון החמאס, שהוא הגדול מבין הארגונים האיסלאמיים בשטחים, אחראי להרג יותר מ-150 חשודים בשיתוף-פעולה. בניגוד להנהגת אש"ף ולחוליות המקורבות לו, גילה החמאס עמדה עקרונית גלויה, עקבית ונחרצת בזכות הריגת משתפי-פעולה. משיחה שקיים **בצלם** עם מייסד החמאס ומנהיגו, השיח' אחמד יאסין, עולה בבירור כי לא זו בלבד שהחמאס מצדיק הריגת משתפי-פעולה, אלא שהוא גם נוטל אחריות על רבים ממעשי ההרג.

על אף הסתייגותם הפומבית של כמה מראשי הארגונים הפלסטיניים מהרג משתפי-פעולה ועינוים בידי פלסטינים בתקופת האינתיפאדה, לא נעשו על-ידיהם פעולות מניעה מספקות, אם באמצעות ענישת המעורבים או באזהרה בענישה עתידית, ואם באמצעות

ניתוק הקשר הארגוני עם האחראים למעשים אלה. העדר גינוי חד-משמעי של המנהיגות הפלסטינית כלפי עצם המעשים ועמדתה הסלחנית כלפי מבצעיהם היו בין הגורמים הבולטים ללגיטימאציה שקיבלה תופעת הפגיעה בחשודים בשיתוף-פעולה בקרב חלקים נרחבים בציבור הפלסטיני.

הארגונים הפוליטיים הפלסטיניים, הדורשים הכרה פוליטית והרואים עצמם כנציגיה הלגיטימיים של האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים, אינם פטורים מהחובה לכבד את זכויות האדם, והם נושאים באחריות לפגיעות בזכויות אדם הנעשות בהוראתם או בהסכמתם המפורשת או המשתמעת. לטענת הארגונים, הריגת משתפי-פעולה היא החלופה היחידה העומדת בפני הפלסטינים בהתמודדותם מול תופעה שיתוף-הפעולה, בהעדר אמצעי אכיפה מסודרים.

בצלם דוחה בתוקף את נסיונותיהם של ארגונים פלסטיניים להצדיק פגיעות חמורות בזכויות אדם, כפי שהן באות לידי ביטוי במקרה של החשודים בשיתוף-פעולה. הרג שרירותי, עינויים ויחס אכזרי מהווים פגיעה חמורה בזכויות אדם בסיסיות. העובדה שהפלסטינים נתונים תחת שלטון צבאי, המעניש בחוזק יד על כל גילויי התנגדות לו, תוך הסתייעות נרחבת במשתפי-פעולה, אינה מצדיקה הוצאות להורג ללא משפט ועינויים על רקע חשד לשיתוף-פעולה. מעשים כאלה, המהווים פגיעות חמורות בזכויות האדם, אינם מוצדקים בשום מצב או נסיבות, קשים ומיוחדים ככל שיהיו.

כאמור, אין לקבל נסיונות להצדיק מעשי הרג ועינויים ב"מצב חירום". העדר חלופות להתמודדות עם תופעת משתפי-הפעולה אינה מכשירה מעשים כאלה, והנזק שנגרם לציבור הפלסטיני בשטחים מידי משתפי-פעולה אינו מצדיק אף הוא שלילת חיים ועינויים. בנוסף לכך, ההגדרה הרחבה שנתנו ארגונים פלסטיניים ופעיליהם למונח משתפי-פעולה ואופי הפעילות של חברי החוליות גרמו להריגת מאות פלסטינים שלא פעלו בשירות גורמי הביטחון. רבים נהרגו משום שהתנהגותם נתפסה כבלתי מוסרית, או משום שנחשבו ל"גורמים שליליים" בחברה או מסיבות אחרות. מעשי הרג אחרים בוצעו במסגרת סכסוכים פנימיים או יריבות אישית, בעילה של ענישה בגין שיתוף-פעולה.

בצלם קורא לארגונים הפוליטיים הפלסטיניים שהיו מעורבים במעשי הרג, עינויים וענישה אכזרית לחדול מיד מביצועם ומאישורם במפורש או במשתמע ולהתנער בכל דרך ממבצעי מעשים אלה. תנאי הכרחי לנקיטת צעדים כלשהם נגד חשודים הוא קיום הליך הוגן העומד בסטנדארטים משפטיים מינימאליים. כל עוד לא נערך הליך כזה, על הארגונים להימנע מנקיטת כל צעד שהוא. בכל מקרה, גם לאחר קיומו של הליך כזה, חל איסור מוחלט על הטלת עונשים המהווים פגיעות בזכויות האדם.

בצלם מברך על הודעות שפורסמו לאחרונה בשם אש"ף והחמאס הקוראות להפסקת הרג משתפי-פעולה. עם זאת מביע **בצלם** את דאגתו מכך שחרף הודעות אלה, נמשכים מעשי ההרג.

ב. אחריות השלטון הישראלי

ישראל אמנם אינה נושאת באחריות ישירה להריגת משתפי-פעולה ולעינוים, אבל מעשיה ומחדליה עומדים במספר היבטים הקשורים במשתפי-פעולה בניגוד לחובותיה על-פי המשפט הבין-לאומי ועקרונות משפט כלליים. הדו"ח מצביע על כך שרבות מהשיטות שבהן משתמשים גורמי הביטחון לגיוס משתפי-פעולה – וביניהן הפעלת לחץ, איומים, סחיטה והתניית שירותים ואישורים בסיוע לשלטונות – מנוגדות למשפט הבין-לאומי ומהוות הפרה של זכויות אדם.

רבים מהמעשים שמבצעים משתפי-הפעולה כשלוחי המדינה מהווים הפרה של זכויות אדם. דוגמה לכך מהווה השימוש בעינויים ובאמצעי חקירה פסולים על-ידי משתפי-פעולה, המשתתפים בחקירת עצירים פלסטינים מטעם גורמי הביטחון. המשפט הבין-לאומי אוסר באופן חד-משמעי ומוחלט שימוש בעינויים ובהתעללות נגד נחקרים, בכל נסיבות שהן. ישראל מפירה איסור זה הן כאשר אנשי גורמי הביטחון עצמם משתמשים באמצעי חקירה פסולים, והן כאשר נעשה שימוש באמצעים כאלה בידי משתפי-פעולה, שנשלחו לגבות הודאות מנחקרים.

אחריות השלטונות אינה מצטמצמת לאותם מעשים שמשתפי-הפעולה מבצעים כשלוחיהם. על השלטונות מוטלת החובה לנקוט צעדים כדי למנוע ביצוע מעשים פליליים בידי משתפי-פעולה ולהעמיד לדין את האחראים לכך. התחקיר מעלה כי במקרים רבים היו משתפי-פעולה מעורבים בעבירות פליליות, בהן מעשי זיוף, מירמה ועבירות אלימות, שלא זכו למדיניות אכיפה עקבית.

כדי להגן על משתפי-פעולה מפני התקפות מצד פלסטינים אחרים, סיפקו השלטונות לרבים מהם נשק להגנה עצמית. כמתועד בדו"ח, משתפי-פעולה הרבו להשתמש בנשקם שלא כדין ואיימו, פצעו ואף הרגו פלסטינים אחרים. במקרים רבים העלימו השלטונות עין ממעשים אלה, ולא מיצו את הדין עם מבצעיהם. על-פי המשפט הבין-לאומי, מוטלת על ישראל החובה להבטיח את בטחונם ושלומם של כל תושבי השטחים, בלא משוא-פנים ואפליה.

מהתחקיר עולה, כי מנגנוני המימשל המופקדים על אספקת שירותים לאוכלוסייה אינם ממלאים כראוי תפקיד זה. משום כך, ובשל התלות הרבה של האוכלוסייה הפלסטינית ברשויות המימשל, התפתח מוסד של שתדלנים – משתפי-פעולה ומקורבי מימשל המתווכים, תמורת תשלום, בין האוכלוסייה למימשל בכל הנוגע להשגת שירותים ואישורים למיניהם. לעתים קרובות הותנה מתן שירות זה בשיתוף-פעולה, כעולה מן הדו"ח, וזאת במקום שהמימשל יפעל על-פי קריטריונים אחידים ועניינים במתן שירותים, אישורים ורשיונות לאוכלוסייה. גיוס פלסטינים לשתף-פעולה באמצעות הפעלת לחץ, ניצול מצוקה והתניית שירותים חיוניים עומד בניגוד למשפט הבין-לאומי.

במסגרת חובתם להבטיח את שלומם ואת בטחונם של כל תושבי השטחים, על השלטונות לספק הגנה ראויה לכל אותם פלסטינים שנחשדו בשיתוף-פעולה, בין אם אכן פעלו בשירות גורמי הביטחון ובין אם נחשפו לסכנה מסיבות אחרות. מספר הקורבנות בשנות האינתיפאדה שנהרגו על רקע זה מצביע לכאורה על מחדל בתחום ההגנה.

השלטונות אמנם עושים מאמצים לעצור את המעורבים בהרג חשודים בשיתוף-פעולה ובפגיעה בהם, להעמידם לדין ולהענישם, אולם פעמים רבות חורגים השלטונות מהמותר בענישה, ועושים שימוש באמצעים פסולים, כגון ענישה קולקטיבית, ובעיקר הריסת בתי חשודים או אטימתם. חלק מהחשודים בפגיעה בחשודים בשיתוף-פעולה הפכו למבוקשים ואף נהרגו בידי כוחות הביטחון.

בצלם קורא לממשלת ישראל לחדול מיד מהשיטות הפסולות לגיוס משתפי-פעולה. כמו כן, על השלטונות להפסיק להפעיל משתפי-פעולה לביצוע מעשים פסולים, המהווים הפרה של זכויות האדם, כשם שעל השלטונות להפסיק לבצע בעצמם מעשים אלה. מחובת השלטונות גם להחיל דין אחד על כל תושבי השטחים, בלא משוא פנים או אפליה, תוך כיבוד זכויותיהם של כל אחד ואחד מהם. על ישראל להעניק הגנה יעילה לפלסטינים שנחשדו בשיתוף-פעולה, ולספק פתרונות שיקום לאלה שנפגעו או שנחשפו לאיומים.

נספחים

נספח 1

פייסל אל-חוסייני על עמדת אש"ף בנושא הריגת חשודים בשיתוף-פעולה.

הראיון עם אל-חוסייני התקיים ב-19 במאי 1992. ריאיין: ד"ר סאלח עבד אל-ג'וואד. בראיון השתתף גם כתב "הארץ" יוסי טורפשטיין. קטעים מן הראיון פורסמו ב"הארץ", ב-1 ביוני 1992.

החל ביולי 1989 פירסמו אש"ף ויאסר ערפאת עצמו הצהרות שנועדו להכפיף את הריגת משתפי-הפעולה להחלטות המיפקדה הלאומית המאוחדת. ערפאת אף הצהיר, כי הסמכות להוציא להורג נתונה בידי המיפקדה. אתה יכול להסביר את הרקע לכך?

החבורות הקטנות האלה נוכחו לדעת, כי המיפקדה המאוחדת אינה נותנת הוראות להעניש משתפי-פעולה, ולכן החליטו אנשיהן לעשות זאת בעצמם. המיפקדה היתה אמורה לומר כי נערכו חקירות וכי נמצא שפלוני אלמוני עשה כך וכך, ולכן עליו להיענש באופן זה או אחר. אבל היא לא עשתה כך. מובן שאם הגורמים הנוגעים בדבר אינם מבצעים החלטה, מבצעים אותה אחרים. קח למשל את האירועים שהיו בלוס-אנג'לס (בעקבות זיכוי ארבעה שוטרים לבנים שהואשמו בהריגת רודני קינג, נהג שחור). התושבים התפרצו כאשר המשפט האמריקאי לא העניש את השוטרים. מכאן שנסיונה של המיפקדה הלאומית המאוחדת להימנע מהרג הביא, לצערנו, לידי התפרצות תופעה זו.

האם לאש"ף מדיניות ברורה בנושא משתפי-הפעולה?

לאש"ף יש בית-דין מהפכני עם תובע וכדומה, כפי שהדבר נעשה בלבנון. יש גם חוקים, אבל קשה לממש אותם הלכה למעשה תחת כיבוש.

האם הרג החשודים בשיתוף-פעולה מתבצע על-פי יסודות אלה?

פעולות ההרג נעשו לפעמים על-ידי פעילים אחראים, הבקיאים בסדרי הדין, אבל אחרים לא פעלו כך. הקבוצות בשטחים הפועלות כיום תחת המסגרות ההייראכיות של הארגונים הפסיקו את הרג משתפי-הפעולה, אולם החבורות הקטנות הפועלות מחוץ למסגרות הללו ממשיכות בכך. יש צעירים המחליטים שהם משתייכים לארגון זה או אחר, ומתחילים לפעול תוך הטלת האחריות למעשיהם על הארגון. אנו זקוקים עדיין לדעת קהל ולביקורת פומבית כדי להשפיע בכיוון זה על אלה שעדיין מבצעים פעולות כאלה.

מה עמדתך האישית העקרונית בסוגיה זאת?

אני מחזיק בדעה ברורה גם אשר לשאלת ההוצאה להורג במובנה הרחב. אני מתנגד לכך. אבל בה בעת עלי לציין, כי אי-אפשר לממש עמדה עקרונית זו

בנסיבות שבהן אנו שרויים. כפי שכבר ציינתי, דווקא ההימנעות ממתן הוראות מטעם הסמכויות העליונות דחפה גורמים זוטרים לנהוג בעניין כרצונם, וכך, במקום צמצום בפעולות ההרג, חלה בהן עלייה.

האם יש תחליף להרג משתפי-פעולה?

קשה מאוד ליצור תחליפים בצל הכיבוש, אבל הפתרון הטוב ביותר הוא חינוך וטיפול בנושא על-ידי חיזוק המבנה החברתי. לכך בדיוק אנו נזקקים כיום.

האם אתה קורא להפסקה מוחלטת של פעולות ההוצאה להורג?

אם אכן נוכל לעשות זאת.

להלן קטע מדבריו של אל-חוסייני בראיון לאברהם תירוש, שהתפרסם ב"מעריב" ב-7 באוגוסט 1992.

מדוע אינך יוצא נגד הרציחות שמבצעים רעולי-הפנים באחיהם הפלסטינים?

ראה, כל כיבוש זקוק למשתפי-פעולה. ואם יש כאלה, שני הצדדים אחראים למה שקורה, זה שהורג וזה שההרוג משרת אותו.

אתה יודע היטב שרוב הנרצחים אינם משתפי-פעולה.

אנו יודעים שיש כאלה שנרצחו מסיבות אחרות, שאין להן כל קשר למאבק שלנו: סכסוכי משפחה, עניינים פליליים, מאפיה, ריב חמולות ועוד. נכון, יש קבוצות שפועלות בדרך לא טובה בגלל גיל אנשיהם, מבנה אישיותם והבנתם את הדברים. חמש שנים אנו מנסים לערער את השלטון הישראלי והוא מנסה לערער את שליטתנו, ושני הצדדים הצליחו. בכמה מקומות אין סמכות שלטת. כשחיים בלי סמכות כזו, הכל יכול לקרות.

נספח 2

פניית בצלם לאש"ף:

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

'בצלם' מ.כ: المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الاراضي المحتله

B'TSELEM - The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories

19.8.93

לכבוד
מר סייסל אל-חוסייני
ירושלים

שלום רב,

בצלם, מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, מכין דו"ח מקיף בנושא פגיעות בזכויות אדם הקשורות בפלסטינים החשודים בשיתוף-פעולה עם השלטונות הישראלים.

הדו"ח יתמקד בכמה שאלות הקשורות בפגיעות אלה, לרבות אחריותה של ישראל בגין הפרות של זכויות אדם, לחצים המופעלים על פלסטינים לשתף-פעולה, הפעלתם של משתפי-הפעולה והחסינות הניתנת לעתים למשתפי-פעולה שביצעו עבירות.

לעניין אחריותו של הצד הפלסטיני לפגיעות בזכויות אדם, כלומר, עינויים והריגתם של מאות אנשים החשודים כמשתפי-פעולה, ובמיוחד אחריותו של אש"ף, המוכר על-ידי רוב המדינות כנציגו של העם הפלסטיני, אנו מבקשים את עמדתך לגבי השאלות שלהלן.

1. כיצד מגדיר אש"ף משתפי-פעולה? אלו מעשים נחשבים לשיתוף-פעולה ואלו מתוכם ראויים, לפי עמדת אש"ף, לענש?
2. האם לאש"ף עמדה פורמבית מפורשת כנוגע לעינויים ולהריגת חשודים בשיתוף-פעולה? אם כן, מהי עמדה זו? האם עמדה זו פורסמה? אם כן, היכן?
3. האם השתנתה כמהלך האינתיפאדה עמדת אש"ף בנוגע להרג החשודים בשיתוף-פעולה? אם כן, באיזה אופן ומתי?
4. האם מיפקדת אש"ף בתוניס יזמה או יוזמת, אישרה או מאשרת, באופן ישיר או בעקיפין, הריגות של משתפי-פעולה?
אם כן, כמה פלסטינים נהרגו מתחילת האינתיפאדה בהוראה או באישור של מיפקדת אש"ף?
5. בשטחים פועלות קבוצות שונות של פלסטינים, שבין שאר פעולותיהן, עינו והרגו פלסטינים אחרים שנחשדו בשיתוף-פעולה עם ישראל. קבוצות אלה - ביניהן הפנתר השחור, נצי-הפת"ח, הנשר האדום ואחרים - מגדירות עצמן כחלק מארגוני אש"ף השונים או ככפופות להם.

רחוב עמק רפאים 43 (קומה שניה), ירושלים 93141, טלפון 617274, 617271 (02), פקס' 610756 (02)
شارع عيمك رفائيم ٤٣، (الطابق الثاني)، القدس ٩٣١٤١، تلفون ٦١٧٢٧١/٦١٧٢٧٤ (٠٢)، تلفكس ٦١٠٧٥٦ (٠٢)
43 Emek Refaim St. (Second Floor), Jerusalem 93141, Tel. (02) 617271, 617274 Fax. (02) 610756

המשך:

לגבי כל אחת מהקבוצות, ברצוננו לשאול:

א. האם הקבוצה אכן כפופה לאש"ף?
ב. האם היא מקבלת תמיכה כספית מאש"ף?
ג. האם פעולותיה מתבצעות בפקודת אש"ף?
ד. האם רואה אש"ף את עצמו אחראי לפעולות הקבוצה?
ה. האם פקד אש"ף על הקבוצה להפסיק או להגביל עיניינים והריגת משתפי-פעולה?
ו. האם ניתק אש"ף קשר עם קבוצה שחרגה מהוראותיו?

6. פורסם, שחלק מהפלסטינים שביצעו הריגות ועיניינים של חשודים בשיתוף-פעולה הגיעו לתוניס. האם העמיד אש"ף לדין מישהו מהם? אם כן, מה היו תוצאות המשפטים? אם לא נערך הליך שיפוטי, מהן הסיבות לכך?

7. בכתבתו של יוסי שורשטיין ("הארץ", 1.6.92) צוטטת כדלקמן: "כאש"ף יש בית-דין מהפכני, עם תובע וכדומה, כפי שהדבר נעשה בלבנון. יש גם חוקים, אבל קשה לממש אותם הלכה למעשה תחת כיבוש [...] פעולות ההרג נעשו לפעמים על-ידי פעילי אחראים, הכקיאים בסדרי הדין, אבל אחרים לא פעלו כך". מהם החוקים הדנים בענישת החשודים בשיתוף-פעולה?

8. באותו ראיון צוטטת כאומר: "המיפקדה היתה אמורה לומר כי נערכו חקירות ונמצא כי פלוני אלמוני עשה כך וכך, ולכן עליו להיענש באופן זה או אחר". האם אתה או מנהיג פלסטיני אחר הצהרתם כך לגבי אדם זה או אחר? מהם הקריטריונים לקביעת עונש?

9. ב"ניו-יורק טיימס" ב-24 במאי 1992 דווח, כי במכתב החתום בידי יאסר ערפאת נאמר, כי הרג משתפי-פעולה הגיע לנקודה שבה הם מזיקים לתדמית ומעוותים את ההתקוממות. האם ברשותך העתק ממכתב זה, והאם נוכל לקבל העתק ממנו?

מדיניות בצלם היא לאפשר לצד המבוקר בדו"ח להביע את עמדתו. את התגובה אנו מפרסמים בגוף הדו"ח. נודה לך על קבלת תגובתך בהקדם האפשרי. מר תוסייני, אנו פונים אליך כאישיות בכירה המייצגת את אש"ף בשטחים, אך מבחינתנו, ההשובות לשאלותינו יכולות להימסר בשמך או בשם כל גורם או ממלא תפקיד בכיר בארגון אש"ף, בשטחים או בחו"ל.

בכבוד רב,

יזהר כאר
מנכ"ל בצלם

* לפנייה זאת לא הגיע מענה, למרות תזכורות חוזרות ונשנות.

נספח 3

ראיון עם השיח' אחמד יאסין בתאו בכלא אשמורת, ב-28 בספטמבר 1993. ריאיינו: ד"ר סאלח עבד אל-ג'וואד ויזהר באר

כיצד אתה מגדיר משתף-פעולה?

כל אדם שנפל בידי השב"כ ואויבי עמו, ועשה איתם הסכם שיעבוד בשבילם ויבצע כל מה שיבקשו ממנו, בניגוד לטובת ארץ מולדתו, עמו ודתו. משתף-הפעולה הוא אדם שהיה נתון במצוקה קשה ולא יכול היה להתמודד איתה, לכן הסכים לשתף-פעולה. כיוון שאדם כזה הוא קורבן, אני מאמין שאסור להרוג אותו, אלא אם ניתנה לו קודם לכן הזדמנות נאותה לחזור-בתשובה והוא לא עשה כן.

מיהו, לפי ההמאס, משתף-הפעולה הראוי לעונש מוות ואיך קובעים זאת?

כל מי שהרג ראוי לעונש מוות, כי ההורג ייהרג. גם מי שפגע בכבוד אנשים. מובן ששני דברים אלה קשורים בחוקה המוסלמית, השריעה, כי ההורג ייהרג והזונה תיהרג ונוסף עליהם משתף-הפעולה, המשרת את האויב.

האם קיים אצלכם בית-משפט הגוזר גזר-דין מוות על משתפי-פעולה?

יש בית-משפט, אבל לא במובן הרגיל. זאת אומרת שאם אתה פונה לאיש דת ושואל אותו לגבי גזר-דינו של משתף-פעולה מסוים, והוא לא בטוח במאה אחוז בגזר-הדין, אז הוא מתייעץ עם איש דת אחר, עד שיחד הם מחליטים על גזר-הדין הנכון לו. זאת אומרת שיש בתי-משפט ניידים, שנעזרים באנשי דת כשופטים.

מי מוציא גזר-דין מוות?

פונים לאחד מאנשי הדת (שיחיים) שבוטחים בו. רק לאיש דת יש סמכות לפסוק בעניין, לפי פסק-דין הלכתי, והוא שמחליט על גזר-דין מוות.

האם חלו טעויות בשיקול הדעת במקרי ההרג שבוצעו על-ידי חוליות עז אל-דין אל-קסאם?

אין פעילות או מעשים שניתן לבצעם ללא טעויות. אללה, יתברך שמו, עושה חשבון לכל בן-אדם לפי כוונותיו. אתן דוגמה: הצבא מתכוון להרוג אדם שזורק אבנים, ובמקום זאת הוא הורג תינוק. זאת טעות שעשו אותה כבר עשרות ומאות פעמים. נראה שלנו היה אחוז אחד של טעויות בהריגת משתפי-הפעולה, בעוד אצל האחרים [הארגונים החילוניים; י.ב.] חמישים אחוז מהמקרים הם טעויות.

מה דינם של משתפי-הפעולה שהתחרטו וחזרו-בתשובה?

אם משתף-הפעולה קיבל הזדמנות לחזור-בתשובה ולא עשה זאת, צריך להעניש אותו. לא מקובל עלי שמשתף-פעולה יחזור-בתשובה בשלב חקירתו אצלנו, ועל סמך זה לא ייענש. עד שהגיע לשלב זה כבר התפרסם כרוז, שדרש את חזרתו-בתשובה וניתנה לו ההזדמנות לעשות כן. כלומר, מי שכבר נמצא באמצע הדרך [של שיתוף-הפעולה; י.ב.], לא יעזור לו אם יחזור-בתשובה לאחר שנלכד. בשלב זה הוא כבר מעורב במעשי רצח ובהלשנה.

הנביא, ברכת האל עליו, אמר בקשר לעניין זה שצריך לקבל חזרה-בתשובה, אך לא בזמן שהאדם על סף המוות, כלומר, לפני שהוא גוסס, כמו פרעה מלך מצרים שאמר לפני שהים כיסה אותו ואת צבאו: "ונעבר את בני ישראל בים, ויבואו אחריהם פרעה וחילו בזדון ובאיבה, ויהי כאשר קרב לטבוע ויאמר: 'מאמין אנוכי, כי אין אלוה מבלעדי זה אשר האמינו בו בני ישראל, ומן התמימים עימו אנוכי'; 'עתה הן מרית לפנים ותהי מן המשחיתים (דרכם)'". (הקוראן, פרשת יונה, פסוקים 90-91).

האם החמאס נוהג להשתמש גם בענישה שאיננה הריגה?

איננו נוהגים לתת חצי פתרון. אצלנו חשוד יוצא חף מפשע או חוזר-בתשובה או נהרג. אתה לא יכול לגזור מעצר-בית או עונש דומה, כי אין באפשרותך לעקוב אחריו. אלה הן הנסיבות שאנו חיים בהן — ללא מדינה. האם יש באפשרותנו לנהוג אחרת? חשוב לדעת שמשתפי-פעולה "קלים", שלא ביצעו עדיין מעשי רצח, מקבלים הזדמנות לחזור-בתשובה.

כיצד אפשר להצדיק נטילת חיי אדם?

האיסלאם מכבד חיי האדם ושומר עליהם. האיסלאם אף אוסר לחדור לפרטיות של הזולת ולכל מה שקשור לחייו, לכבודו ולכספו. כל אלה שמורים, על-פי האיסלאם, ולא ניתן לשלול אותם אלא בנסיבות מאוד מיוחדות, שהשריעה האיסלאמית קבעה אותם.

האיסלאם אוסר להרוג אדם על סמך חשדות בלבד. איסור ההרג חל אפילו יש ספק קטן באשמתו. כדי להצדיק הריגת אדם נחוצות הוכחות בהירות וברורות לאשמתו במאה אחוז. כשקיים אחוז אחד של ספק, אסור להרוג אדם. אסתמך על דברי הנביא, ברכת האל עליו: "תפסיקו את הענישה בכל מקום שיש ספק קטן בדבר".

על-פי האיסלאם, במקרה של ניאוף למשל, אנחנו נזקקים לארבעה עדים כדי לגזור גזר-דין מוות. אם יש שלושה עדי ראייה למעשה שנותנים עדות זהה, והרביעי מוסר עדות שונה, אזי לא מענישים את החשוד, ואילו ארבעת העדים נענשים על כי עדותם אינה תואמת. זאת דוגמה לכך שהאיסלאם מקפיד לשמור על חיי אדם.

הנביא מוחמד, ברכת האל עליו, אומר בקשר לכעבה (במכה): "כמה את טובה, והריח שלך טוב וכבודך עצום, אך האדם המאמין חשוב יותר ממך וכבודו שמור

יותר". אני מתכוון להגיד שבאיסלאם, כבוד האדם וחייו יותר חשובים מקדושת הכעבה, למרות שזהו המקום הקדוש ביותר למוסלמים.

אללה התברך אמר בקוראן: "אכן כבד כיבדנו את בני-האדם, וננטלם ביבשה ובים, ונכלכלם מן המטעמים, ונפלה אותם הפלות מרבים אשר יצרנו" (פרשת מסע הליל, פסוק 72). כלומר, האיסלאם אוסר להלשין על אנשים ולחדור לפרטיות שלהם. כמו אותו אדם ב'מדינה', שהיה שותה אלכוהול בביתו. לפתע נכנס דרך פתח בגדר הבית עומר איבן אל-ח'טאב [אחד מארבעת החליפים שהנהיגו את האיסלאם אחרי מוחמד; י.ב.]. אמר לו האיש: "אני חטאתי באחת, ואתה ביותר: עלית על גדר ביתי, נכנסת בלי רשותי ופגעת בפרטיות ביתי". אמיר המאמינים, עומר, יצא מהבית, כי החטא שנעשה בבית נשאר בבית, בזמן שמי שחטא בפומבי מול עיני האנשים, מעשה חטאו יפורסם ברבים.

קיימות תנועות איסלאמיות כגון מפלגת-השחרור [מפלגה איסלאמית פלסטינית שנוסדה ב-1952; י.ב.], הגורסות כי באיסלאם חל איסור לגזור עונש מוות על משתפי-הפעולה. על איזה בסיס שרעי [דתי איסלאמי] מסתמך החמאס בגוזרו גזרי-דין מוות על חשודים בשיתוף-הפעולה? האם מתיר האיסלאם לגזור עונש מוות במקומות שבהם לא מתקיים שלטון מוסלמי?

כבר בסיפור כיבוש מכה מסופר כי הנביא, ברכת האל עליו, הקפיד להסוות את תנועות צבאו בדרכו לכבוש את מכה. אבל ח'אחב בן אבו בלת'יעה, חברו של הנביא, ניסה לגלות לתושבי מכה שהנביא בדרכו לכבוש את הכעבה על-ידי העברת מכתב באמצעות אשה שהיתה בדרכה למכה. והחביאה מכתב זה בין שערותיה. רוח אללה, שירדה על הנביא, יידעה אותו, והוא שלח חיילים מצבאו, ביניהם את עלי בן אבו טאלב, לרדוף אחרי האשה. החיילים תפסו אותה והביאוה אליו.

כשראו את המכתב החתום על-ידי ח'אטב בן אבו בלת'יעה, ביקש עומר רשות מהנביא להרוג אותו, ואז ענה לו הנביא: "תעשו כרצונכם, אבל אני סלחתי לו, כי הוא היה מאלה שהשתתפו בקרב בדר" [הקרב הגדול הראשון של האיסלאם; י.ב.]. מדברים אלה אפשר להבין שהיה מותר להרוג אותו אילולא השתתף בקרב בדר.

לביסוס דברי אסתמך על פסוקים נוספים; לדוגמה בפרשת הנבחנת, פסוק 1, נאמר: "המאמינים, אל תקחו לכם את אויבי ואת אויבכם לבני-ברית, בהראותכם להם ידידות אחרי אשר כחשו באשר באו אליכם מן האמת, בהוציאם את השליח ואתכם עקב האמינכם באלוהים אלוהיכם. אך כי תיחלצו להילחם בשבילי ולבקש רצוני, והראיתם להם ידידות בסתר".

אנשי דת שונים נתנו לגיטימאציה להריגת משתפי-פעולה בנסיבות שונות ממה שאנו חיים בהן היום. במדינה האיסלאמית אמרו 'לא להרוג', כי יש מדינה ואפשר לכלוא ולהעניש בצורות נוספות. אך לגבי משתפי-הפעולה מדובר

במציאות שונה לחלוטין: משתף-פעולה הוא אדם מסוכן מאוד, הוא דורס את כבוד בני עמו, נכנס לפרטיות חייהם של האנשים, מנסה לגרור אחרים לעבודה עם השב"כ ולשיתוף-פעולה. עדיף שיהיו אלף אויבים מבחוץ על פני אויב אחד מבפנים. האמת היא, שלא אנחנו אלה שהורגים אותו, מי שהורג אותו הם אלה שגייסו אותו לעבודה זו ושמו אותו בסיטואציה שבה הוא נלחם בעמו, במולדתו ובדתו.

ד"ר אחמד נופל [אחד ממנהיגי האחים המוסלמים בירדן; י.ב] כתב [בספרו "המלחמה הנפשית", פרק 3]: "חיסול האנשים האלה אינו פותר את הבעיה, כי אם נפטרנו מאחד, השב"כ מגייס אחר. צריך להבין שמלכתחילה עניין זה פועל לטובת כוחות הכיבוש, כי ברצונם שאנשים יתעסקו אחד בשני ויעזבו אותם. בנוסף לזה הרצח עלול לגרור אחריו פעולות נקמה וסכסוכים משפחתיים, וכשפעולות אלה מתחילות, ייתכן גם שאנשים חפים מפשע ייענשו. כל אחד שמסתכסך עם חברו עלול לחסל אותו בטענה שהוא משתף-פעולה, ואז אנו נכנסים למעגל אש שאין לו סוף, המתפשט למרחקים גדולים, ורק אלוהים יודע מה יהיו תוצאותיו".

דבריו הגיוניים, אך אני חושב שהם לא תואמים את המציאות שאנו חיים בה, מהסיבות הבאות: משתף-הפעולה מסכן את המעשה הלאומי בכך שהוא מעביר מידע על פעילות התנועות והארגונים. שנית, משתף-הפעולה מנסה לגייס אחרים לשיתוף-פעולה, ואז ניתן לראות כיצד אם מנסה לגרור את בנה או את בתה, ואח את אחותו. הדרכים לגיוס משתפי-פעולה כוללות זנות וצילום [במצבים אינטימיים]. כאשר התמונות מגיעות לידי השב"כ, הוא מאיים על האנשים שיפרסם אותן, ואז הם נכנעים ומשתפים איתו פעולה.

ניתן להגדיר את שיתוף-הפעולה כמחלה מידבקת, כמו סרטן או נמק. אנחנו כורתים את האיבר הנגוע כדי למנוע את התפשטות המחלה לאיברים הבריאים בגוף. משתף-הפעולה מכריז על מצב מלחמה בינו לבין החברה שלו, ומעביר לאויבי החברה מידע על עמו והמציאות שבה הוא חי. הוא מגייס לעזרתו אנשים נוספים בדרכים שליליות ולא מקובלות, ועל זה אסור לשתוק ואסור להתעלם מכך בשום פנים ואופן.

אני לא מכיר לאורך ההיסטוריה עם אחד שהסכים לכך שבצבאו שלו יהיו אנשים העובדים עבור אויביו. למרות זאת אנחנו תמיד מציבים בפנינו את החוקה המוסלמית, המבקשת הוכחות ודורשת שהאשמה תוכח מעבר לכל ספק. אחינו [מהחמאס; י.ב.], שהיו הורגים משתפי-הפעולה, היו מצלמים את פעילותם במצלמות וידיאו על מנת להוכיח את אשמתם. היו גם הרבה חשודים ששוחררו אחרי חקירות, זאת כיוון שאשמתם לא הוכחה מעל לכל ספק ואין ברצוננו להרוג חפים מפשע.

האדם המוסלמי לא יכול לפגוש את אלוהיו בלב שקט אחרי שרצח אדם חף מפשע, כי על מעשה כזה מגיע לו עונש בגיהנום. כל חיי אני מתפלל, שומע ועושה כדברי אללה. כיצד אוכל לרצוח בן-אדם חף מפשע? אני לא יכול לקבל חטא כזה על עצמי.

האם אנשי הארגונים האיסלאמיים הרגו חשודים בשיתוף-פעולה גם לפני האינתיפאדה?

כן. אנחנו לא מתכוונים לרדוף אחרי אנשים, אבל לפעמים הפשע חודר אלינו, מתקרב אלינו, ואז אנחנו מוכרחים לנקוט עמדה ולפעול. יש שהופכים את חנויות המכולת שלהם למרכזי הידרדרות, לא רק מבחינה פוליטית אלא גם מבחינה חברתית. עשרות נשים וגברים נמצאים ביחד, והדלת נסגרת עליהם. זה דבר רע. המצב בלתי נסבל. השב״כ הקים מרכזי הידרדרות בארץ, שבהם פועלים גברים ונשים.

כמה חשודים הרגו אנשי התנועה האיסלאמית לפני האינתיפאדה?

שלושה אנשים. לא החמאס הוא שביצע את ההוצאות להורג. את ההריגות ביצעה קבוצה איסלאמית שראתה טעויות שנעשו במקומות שונים וניסתה לתקן טעויות אלה לפי מידת חומרתן. כלומר, פעולות אלה היו בגדר תגובה למציאות הקיימת.

במה שונה גישת החמאס בנושא משתפי-הפעולה מגישת הארגונים החילוניים בחברה הפלסטינית?

מה ששונה אצלנו, המוסלמים האדוקים, מכל השאר הוא מח׳אפת אללה [יראת אלוהים] והידיעה שאם לא ניענש בעולם הזה, ניענש בעולם הבא. זה גורם לנו להיזהר מאוד לא לפגוע בחיי האנשים, אלא אם בידינו הוכחות מדויקות לאשמתם.

לצד השני, לגופים הלאומיים [פת״ח וגופי השמאל; י.ב.], חסרה יראת אלוהים. לכן תנועות אלה אינן חוששות להרוג על רקע חשדות בלבד וללא הוכחות מספיקות, או על רקע של אינטרסים אישיים. לדוגמה: הריגתו של ד״ר איסמעיל אל-ח׳טיב בעזה, אדם שאני מכיר אישית [איש האחים המוסלמים שנהרג, כנראה, על-ידי פעילי אש״ף ב-1986; י.ב.]. אדם זה נהרג משום שהיו לו דעות שונות מדעות חברי אש״ף, והוא לא היה משתף-פעולה בכלל. הם רצחו אותו מתוך כוונה להסיר מחסום שיכול היה לעכב את השתלטותם על האוניברסיטה.

האם קיימים הבדלים בנוהלי חקירת חשודים בשיתוף-פעולה בין הארגונים החילוניים לחמאס?

ודאי שיש הבדלים. ראשית, אצלנו החקירה וההודאה באשמה צריכות לבוא בדרך הגיונית. אנו גורמים לנחקר להודות באשמתו באמצעות שיחות וויכוחים ולא דרך אלימות. יש מקום להשתמש באלימות, אבל במידה מועטת ורק כאשר ההאשמה ברורה, כלומר, ששלושה עדים לפחות מעידים על מעשיו של החשוד.

הפעלת לחץ על הנחקר, שגורמת לכך שיגיד דברי שקר, נחשבת כהתפרצות לפרטיות האדם. ניתן לתת מכות קלות, אבל צריך לשמור על פרטיות הנחקר וכבוד האדם שלו, כדי לא לגרום לו לומר דברים שלא קרו או להלשין על אנשים חפים מפשע. כדי להיות בטוחים בדבריו, חוזרים על אותה שאלה כמה פעמים. אם תשובותיו דומות בכל פעם, זה סימן שהוא כן, ואם טעה, זאת

אומרת שהוא משקר. צריך לחזור על החקירה פעמיים או שלוש, ולבדוק כל פעם את אמיתות האינפורמאציה הנמסרת על-ידי הנחקר. שמעתי שאצל ארגונים אחרים החקירה נעשית בצורה מאוד אכזרית. אצלנו קיימת יראת אלוהים.

האם אצל החמאס יש צורך בפתווה, פסק-הלכה שרעי, כדי להוציא גזר-דין מוות על משתף-הפעולה?

לדעתי יש צורך בכך. לא טוב שאותם אנשים יהיו החוקרים, השופטים והמבצעים כאחד. צריך להתייעץ עם איש דת מוסלמי, שיחליט מה צריך לעשות.

נראה שמאז מעצרך אנשי החמאס כבר לא נעזרים בפסקי-הלכה בנושא זה.

אסור להם להוציא להורג לפני שפנו לאיש דת מוסלמי שיכול להוציא פסק-דין הלכתי המאשר את המעשה.

האם אתה עוקב אחרי מקרי הריגה של משתפי-הפעולה בשנתיים האחרונות?

הנושא מדאיג אותי, כי ההריגות התרבו ויחד איתם גם המקרים השגויים שבהם אנשים חפים מפשע נענשים. אבל לאחרונה מספר ההרוגים קטן יותר.

איך אתה מסביר את ההבדל הגדול בין הגדה לרצועה במספרי ההרוגים שנהרגו על-ידי החמאס על רקע שיתוף-פעולה? בעזה נהרגו עשרות, בעוד שבגדה נהרגו פחות מחמישה. האם זה אומר שההחלטה להרוג אינה מדיניות של הנהגה מרכזית, אלה מתקבלת על דעתם של מנהיגי האזור?

אני חושב שהסיבה לפער היא שהחמאס התחיל לפעול בעזה לפני הגדה. כאשר יש פעילות, יש גם סכנה שמאיימת עליה, סכנה הנובעת מקיומם של משתפי-הפעולה. התנועה חייבת להסיר סכנה זו, המאיימת על קיומה. חקירה של משתף-פעולה אחד חושפת אחרים. ישנה אפשרות שמשתף-הפעולה ישקר בכוונה, כדי לגרור אנשים אחרים לסיפור. אנו מביאים בחשבון שלא כל דבר שהוא אומר נכון וצריך תמיד לאמת זאת. לכן בעזה היתה עבודה גדולה יותר מאשר במקומות אחרים. כאשר אנו מוצאים משתף-פעולה שאינו מהווה סכנה עבורנו, אנחנו לא מתקרבים אליו, אבל אם הוא מלשין ורודף אחרי מעשינו, אז אנחנו חייבים להיפטר ממנו.

האם התרחש שינוי בעמדתה של תנועת החמאס בנושא משתפי-הפעולה מאז תחילת האינתיפאדה?

התרחש שינוי, וגם המציאות השתנתה. בהתחלה הייתי שומע שפלוני הוא משתף-פעולה ודבר זה לא עניין אותי, אבל אחר-כך, כאשר משתף-הפעולה עשה פשעים והיו קורבנות, זה חייב אותנו לפעול ולנקוט נגדו סאנקציות. התקופה שבה נהרגו אנשים רבים הסתיימה. עכשיו המצב יותר קל, ההרוגים מעטים. אנחנו לא מעוניינים להרוג אף בן-אדם. עדיף שמשתף-הפעולה יפגוש את אלוהים עם חטאיו שלו, מאשר שאני אפגוש את אלוהי עם דם הנרצח על ידי.

האם החמאס ימשיך להרוג משתפי-פעולה גם בנסיבות החדשות שנוצרו, עם חתימת הסכם העקרונות בין ישראל לאש"ף ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני?

המעשים יימשכו, כי חוליות עז אל-דין אל-קסאם לא הפסיקו את פעילותן. כל זמן שהן נתונות בסכנה, יש צורך להגן עליהן. כלומר, כל עוד יש כיבוש, הסיבה לפעילותן עדיין קיימת. הפעילות שלהן תסתיים עם סיום הכיבוש.

האם בכוונת החמאס להמשיך להרוג משתפי-הפעולה גם אחרי שתקום מדינה פלסטינית או תיכון אוטונומיה בראשות ערפאת?

(אחרי מחשבה): אני חושב שלא. אז יהיה חוק ויהיו רשויות שיטפלו בעניינים אלה, והן יצטרכו לעסוק בכל מה שקשור לענישת פושעים. במצב זה אסור לתושבי המדינה לפגוע באחרים.

איך אתה מרגיש בכלא, שיח' יאסין?

מצבי טוב ממצבכם, אתם הנמצאים בחוץ, כי אתם בכלא גדול ואני נמצא במלון שלושה כוכבים. אדוננו יוסף אמר: "אלוהי, בית-הסוהר אהוב עלי יותר מזה אשר יקראוני אליו". (הקוראן, פרשת יוסף, פסוק 33).

נספח 4

תגובת משרד המשפטים

מ ד י נ ת י ש ר א ל

משרד המשפטים
פרקליטות המדינה

תאריך: י"ז בטבת התשנ"ד
31 בדצמבר 1993

מספרנו:

לכבוד
מר יזהר באר
מנכ"ל "בצלם"
רחוב עמק רפאים 43 (קומה שניה)
ירושלים 93141.

א.נ.,

הנדון: <u>תגובה לדו"ח "בצלם" בנושא משתפי פעולה</u>

עיינו בטיוטת הדו"ח אותה העברתם לעיוננו, ומצאנו כי יש מקום לתגובת משרדנו למספר טענות בפרק מס' 3 לדו"ח.

משרד המשפטים ממונה על בדיקת תלונות נחקרים בשירות הבטחון הכללי. תשומת לב גורמי הבטחון הופנתה לשאר הנושאים בדו"ח הנמצאים בתחום סמכותם והם מונחים לשקול את שיקולי הבטחון תוך שמירה על זכויות האדם וחוקיות פעולותיהם.

במסגרת זאת, במידה ובאה לידיעתנו תלונה אודות שימוש באלימות ע"י משתף פעולה, אנו בודקים את התלונה לגופה, ואם מתעורר חשד לעבירה פלילית, התלונה מועברת לטיפול משטרת ישראל בדומה לטיפול בכל תלונה אחרת.

בפרק מס' 3 לדו"ח ב"צלם", שעניינו "משתף הפעולה במתקני הכליאה והמעצר", מובאים מספר מקרים, בהם מועלות טענות על דרך צטוט מ"עדות".

לצערנו, לחלק מהמקרים לא ניתן כלל להתייחס. שכן הטענות שבהן מובאות באופן אנונימי, או ללא פרוט מלא של שמות המתלוננים ושאר הפרטים הרלוונטים המונעים איתור תמקרה.

לגבי חלק מהמקרים האחרים, שבהם מאוזכרים שמות של מתלוננים, לא הגיעו לידנו תלונות ואין בכתוב בדו"ח די פרטים מזהים. מדובר במקרים שקרו לפני שנים אחדות וכיום אין אפשרות לבדוק אותם, גם בשל חלוף הזמן.

אשר לתלונת עבד א-נאסר עלי עיסא עובייד, שנעצר בספטמבר שנה זו, תלונה זו חובאה במלואה בדו"ח חקודם של ארגון בצלם, בנושא "חנוחל החדש" בחקירות שב"כ, שפורסם בנובמבר 93 וכן הובאה באותו דו"ח תגובתנו. תוצאות הבדיקה הגיעו למשרד חמשפטים בסוף אוקטובר 93, והגורמים חמוסמכים חגיעו למסקנה כי יש צורך בחשלמת הבדיקה. לפיכך, חתלונה עדיין נבדקת ובקרוב יש לצפות לסיום הבדיקה.

באשר לטענה על חתעללות מינית - במקרה אחד בלבד נמצאו ראיות לחוכחת ארוע חמור של מעשה סדום בנחקר ע"י משתף פעולה. המקרח ארע ב-29.11.91. מייד כשחתגלה הוגשה תלונה במשטרה, התלונה נחקרה, חוגש כתב אישום ב-16.12.91 ומשתף חפעולה נדון ביום 21.6.92 לעשר שנות מאסר במצטבר לכל עונש מאסר אחר שהוא מרצה.

מקרח זח מעיד על הכלל - לא רק שאסור לנהוג בחריגח מנחלי החקירח, אלא שכשמובא לידיעתינו מקרה החורג מנחלים אלה, אנו דואגים לפתיחח בחקירח, להבאת העבריינים לדין ולמיצוי חדין עימם.

בכבוד רב,

רחל סוכר
המשנה לפרקליט חמדינח
לתפקידים מיוחדים

רכ/780

נספח 5

משתפי-פעולה לאורך ההיסטוריה / מאת פרופ' מיכאל הרסגור

הוראתו השלילית של המושג ההיסטורי "שיתוף-פעולה" (COLLABORATION) בהקשר ההיסטורי הרחב השתרשה במלחמת-העולם השנייה, בעקבות פגישה שהתקיימה בין היטלר למארשל פטן, ב-11 באוקטובר 1940. פטן, גיבור קרב ורדן נגד הגרמנים במלחמת-העולם הראשונה ומנהיגה של צרפת המובסת, הבטיח להיטלר "שיתוף-פעולה כן ומלא".

שיתוף-פעולה עם האויב הוא תופעה עתיקת יומין. הדוגמה המקראית הראשונה לכך, המתוארת בפרטי פרטים ובצבעוניות חיה, ממוקמת, אגב, בסביבה שבה עוסק דו"ח זה, ביריחו. פרק ב' של ספר יהושע מתאר את משתפת-הפעולה רחב הזונה, המחביאה את המרגלים הישראלים, מגוננת עליהם מפני רודפיהם ועוזרת להם להימלט. למה? "ותאמר אל האנשים: ידעתי כי נתן יהוה לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם".

גם גדול מלכי ישראל, דוד, מתגלה במקרא כמשתף-פעולה. דוד נמלט מרודפו, שאול, אל אכיש מלך גת, אף שהפלישתים היו אז במצב מלחמה עם העברים. מאוחר יותר דוד אפילו מצטרף לצבאו: "ויקם דוד ויעבור הוא ושש מאות איש אשר עימו אל לכיש בן מעוך, מלך גת" (שמואל א', כ"ז).

משתף-פעולה בולט מהעת העתיקה הוא יוספוס פלביוס (יוסף בן מתתיהו), ההיסטוריון והמצביא היהודי, ממנהיגי המורדים בימי המרד הגדול. פלביוס, בן המאה הראשונה לספירה, שהיה למעשה פרושי בתפיסת-העולם שלו, לא גילה כל אהדה למשיחיות הלאומנית של אותה תקופה. אחרי שנכנע לרומאים כמפקד הגליל, הצטרף לאספסיאנוס ולטיטוס בנו במצור על ירושלים. נסיונותיו לתווך בין הרומאים ליהודים לא עלו יפה, והוא עקר לרומא ושיתף-פעולה עד אחרון ימיו עם החצר הקיסרית. יצוין, כי גם בימי המרד הגדול נהגו המורדים לחסל משתפי-פעולה עם האימפריה הרומאית האויבת.

כמה וכמה גורמים עשויים להביא את בן העם הכבוש לשתף-פעולה עם הכובש: 1. הוא מעריך שאין לנצח את הכובש בעתיד הנראה לעין (מוטב אפוא להימצא לצד הגורם החזק ביותר). 2. בצע כסף. 3. טעמים אידיאולוגיים או משפחתיים. 4. טעמים אישיים, כמו נקמנות או חלום על קריירה פוליטית בחסות הכובש הזר. 5. אהבה — בדרך-כלל אהבת בנות העם הכבוש אל גברים ממחנה הכובש. המקרים שבהם התאהבו גברים בני העם הנכבש בבנות המחנה הכובש, ועל כן שיתפו עימו פעולה, נדירים ביותר. עם זאת ידוע, שבימי מלחמות הדת של המאה ה-16, השתמש המחנה הקתולי בצרפת ב"גדוד המעופף", שעימו נמנו יפהפיות החצר המלכותית. משימתן של נשות הגדוד היתה להביא גברים בעמדות מפתח במחנה הפרוטסטאנטי לידי שיתוף-פעולה עם צמרת המחנה הקתולי באזורים שנמצאו בשליטתו.

משתפי-הפעולה עם האויב נתפסים כבוגדים בעמם. גם מדינות שביטלו את עונש המוות בימינו משיתות אותו במקרה קיצוני אחד: הענשת בוגדים בעתות מלחמה. עונש מוות לעניין זה קיים להלכה גם בחוקת השיפוט של צה"ל, אולם רק פעם אחת נעשה בו שימוש: היתה זו פרשת טוביאנסקי, בימי מלחמת העצמאות. המהנדס סרן מאיר טוביאנסקי נאשם בריגול ובשיתוף-פעולה עם השלטונות האנגליים, הפרו-ערביים. הוא נשפט, נידון למוות והוצא להורג בו במקום. כעבור שנה התברר שההרשעה בטעות יסודה, ושמו של טוביאנסקי טוהר.

עידן דרמאטי במיוחד ברדיפת משתפי-הפעולה היה תקופת מלחמות הדת באירופה המערבית של המאה ה-16. בתקופת ימי-הביניים, כשהאזורים המפותחים ביותר במערב אירופה התפלגו בדרך-כלל בין שני מחנות, היתה ענישתם של משתפי-הפעולה דבר שבשגרה: באיטליה, כשניצחו נאמני האפיפיור (GUELFI) את נאמני הקיסר (GHIBELLINI) — ולהפך; בארץ פלאנדריה (בלגיה של היום) התנהל מאבק פראי בין נאמני-החבצלת, תומכי מלך צרפת, לבין נאמני-ציפורן-האריה, תומכי רוזן פלאנדריה. בכל פעם שאחד המחנות ניצח, הוצאו להורג ונרדפו אלה ששיתפו-פעולה עם המחנה המנוצח. משתפי-הפעולה עם מחנה האויב נחשבו להרבה יותר ממשרתי האויב — הם זוהו עם השטן עצמו. שכן, באווירת הקנאות המשולהבת, הצד הנגדי אינו יכול להיות אלא סוטה מדרכו של האל, שבוי בקסם השטן ויורש גיהנום. אי לכך, דינו שריפה. והאם ציד המכשפות לא היה מסע נגד משתפות-הפעולה עם השטן? ההבדל הוא שבכל המקרים ההיסטוריים הנזכרים היו אלה יחידים וקבוצות שאכן שיתפו-פעולה עם האויב המוכה או שנחשדו בכך, ואילו בתקופת ציד המכשפות, אף לא אחת מאלפי הקורבנות שיתפה-פעולה עם השטן, מהסיבה הפשוטה, שהוא איננו קיים.

במאות ה-16 וה-17 גורשו אלפי ערבים (MORISCOS) מספרד. הסיבה העיקרית לגירושם היתה ההאשמה שהם משתפים-פעולה עם אחיהם ממרוקו, אלג'יריה ותוניסיה, ועם השלטונות העות'מאניים.

בפרוץ המהפכה האמריקאית נגד ממשלת לונדון (1774-1776) הפכו, בבלי דעת, כל האזרחים הטובים ששמרו אמונים למלכם החוקי, ג'ורג' השלישי, למשתפי-פעולה עם האויב. בשלהי אותה מאה יצאו הממשלות של מרכז אירופה במסע נרחב, שהתבסס על עבודת מודיעין מקיפה שקדמה לו, נגד כל הליבראלים הבולטים, בטענה שהם משתפי-פעולה (בפועל או בכוח) עם כוחות המהפכה הצרפתית הגדולה (1789).

לאחר מלחמת-העולם השנייה, החל בקיץ 1944, התחוללו בצרפת מעשי ענישה נגד חשודים בשיתוף-פעולה בקנה-מידה המוני, גם בפקודת השלטונות החדשים (שבשורותיהם הסתתרו לא פעם משתפי-פעולה אמיתיים) וגם מכוח יוזמות פרטיות. היום ידוע שבמסווה "ענישת הבוגדים" סולקו חשבונות אישיים, שכלל לא היו קשורים למלחמה. אין סטטיסטיקה נאמנה, אך מניחים שאלפי משתפי-פעולה או חשודים בכך חוסלו בצרפת. תופעות דומות, בקנה-מידה מצומצם יותר, התרחשו במדינות אירופיות אחרות.

זכר מאורעות אלה לא מש מלבם של משתפי-הפעולה עם המעצמות הקולוניאליות בעת חיסול האימפריות הללו. דוגמה אופיינית לכך היא המאורעות באחד ממחוזות אינדונזיה:

ארץ רחבת-ידיים זו היתה מושבה הולנדית עד מלחמת-העולם השנייה. באיים המולוקיים, ובעיקר באמבוינה, המאוכלסת נוצרים, גבר החשש שהשלטון המוסלמי החדש יעניש את התושבים בגין שיתוף-פעולה עם השליטים הקודמים, ההולנדים, ועל כן התקוממו ב-1950. תושבים רבים נמלטו להולנד, פן יואשמו בשיתוף-פעולה.

התפנות הצרפתים מאלג'יריה ב-1962 עוררה גם היא את בעיית משתפי-הפעולה: רבבות מוסלמים אלג'ירים שעבדו למען השלטון הצרפתי וגם שירתו בצבאו — החארקי — נענשו באכזריות בידי אדוני הארץ החדשים. אלפים נמלטו לצרפת, שם קשה להגדיר היום את מצבם ואת מצב צאצאיהם כשפיר, אך הם זכו בחייהם.

מנהיגיהם של מדינות אפריקאיות רבות היו בראשית דרכם — וגם בהמשכה — משתפי-פעולה עם השלטון הקולוניאלי. דוגמה בולטת היא פליקס הופואה-בואני, נשיא חוף-השנהב, שהלך לא מכבר לעולמו. ב-1945 נבחר הופואה-בואני לחבר באסיפה הלאומית הצרפתית, ושב ונבחר ב-1946, אז היה בן-בריתם של הקומוניסטים. ב-1950, כשעברו הקומוניסטים לאופוזיציה, החליט הופואה-בואני לשתף-פעולה עם הממשלה. בה בעת כיהן הן כחבר הקבינט בממשלת צרפת, הן כנשיא האוטונומיה בחוף-השנהב והן כראש עיר הבירה, אביג'אן. ב-1958 הצביע נגד עצמאות מלאה וביקש להישאר יחד עם ארצו בקהילה הצרפתית. כשנבחר ב-1960 לנשיא חוף-השנהב העצמאית, הותיר לצדו פמליה צרפתית, שעזרה לו לנהל את המדינה.

משתף-פעולה אחר הוא אמאה סיזאר, מנהיג השחורים באי מרטיניק, מושבה צרפתית, דבר שלא מנע ממנו להיבחר לחבר באסיפה הצרפתית המכוננת של 1946. סיזאר, סופר ומשורר, טבע את הביטוי "נגריטוד" (שחוריות) — הצורך של שחורי העור למרוד ועם זאת לא לנתק את יחסיהם עם מי שיכול לעזור להם לזכות בחיים נאותים. סיזאר טען שכל ניתוק מצרפת עלול רק לדלל את החיים הרוחניים והמדיניים של אחיו, ועל כן שיתוף-הפעולה עם האומה הלבנה הגדולה הוא כורח המציאות. שני מחזות שכתב, "הטרגדיה של המלך כריסטוף" (1963) ו"עונה בקונגו" (1966), ממחישים את צידודו בתופעת שיתוף-הפעולה. הרעיון המרכזי שהם מעלים הוא שהשלטון השחור נידון לנצח לכישלון אם לא ישתף-פעולה במלוא המרץ עם תרבות אחרת, מפותחת יותר.

אין דוגמה יפה יותר של משתף-פעולה עם כוחות האור מאשר וילי ברנדט. המנהיג הסוציאל-דמוקראטי הגרמני הבין ערב מלחמת-העולם השנייה, שלטובתה צריכה גרמניה להשתחרר מהמשטר הנאצי, ולכן שיתף-פעולה עם הכוחות האנטי-נאציים בגרמניה, וסיים את המלחמה כלובש מדים נורבגיים. גרמנים רבים לא סלחו לו על כך, אך אחרים בחרו בו מאוחר יותר לראשות העיר ברלין ואחר-כך לראשות הממשלה הגרמנית.

פרסומי בצלם

דפי מידע

מאי 1989	נתונים, החרמת תעודות-זהות, חקירת מקרי מוות.
יוני 1989	קליעי פלסטיק, עוצר, פגיעות של מתנחלים, הריסות בתים.
יולי 1989	חקירת מקרה מוות, מתנחלים, גירושים.
אוגוסט 1989	מיתקני כליאה.
ספטמבר 1989	חקירת מקרי מוות, מעצרים מינהליים.
אוקטובר 1989	על סופרים וספרים אסורים.
נובמבר 1989	משפטי חיילים, הגבלות על יציאה לחו"ל.
ינואר 1990	מקרי מוות ופציעה של ילדים.
פברואר-מארס 1990	הצנזורה על העיתונות הפלסטינית במזרח ירושלים.
אפריל 1990	עמדות צה"ל בבתים פרטיים, "פורים שפיל" בכפר עאבוד, מעקב — חקירות מצ"ח.
מאי 1990	מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית — מעקב.
יוני-יולי 1990	אלימות כלפי קטינים במעצר משטרתי.
אוגוסט 1990	הגבלות על בנייה למגורים בגדה המערבית.
ספטמבר-אוקטובר 1990	סגירת בתי-ספר ופגיעות אחרות במערכת החינוך בשטחים.
אוקטובר 1990	דו"ח מיוחד: איבוד עשתונות, אירועי הר-הבית — תחקיר ראשוני.
נובמבר 1990	הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה — מעקב.
ינואר-פברואר 1991	זכויות האדם בשטחים בתקופת מלחמת המפרץ.
יוני 1991	מותו של הנער מחמוד עליאן, התעמרות פקיד מס-הכנסה, לחץ על משפחות מבוקשים.
אוגוסט 1991	תלונות על הפרת זכויות האדם בשטחים, פעילות המוקד להגנת הפרט.
ספטמבר-אוקטובר 1991	חידוש גירושם של נשים וילדים מהשטחים בשל "שהייה בלתי חוקית".
ינואר 1992	הגבלות על זכות ההפגנה והמחאה בשטחים.
אפריל 1993	הסגר על הגדה המערבית ורצועת-עזה — פגיעות ישירות ונלוות בתושבי השטחים.
מאי 1993	הריסת בתים במהלך פעולות כנגד מבוקשים.
יוני 1993	הריגת ילדים פלסטינים והוראות הפתיחה באש.

דוחות מקיפים

ספטמבר 1989	הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת-עזה בתקופת האינתיפאדה.
נובמבר 1989	מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית.
דצמבר 1989	דו"ח שנתי — 1989; הפרות זכויות האדם בשטחים.
פברואר 1990	מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה כמכשיר לאכיפת השלטון בתקופת ההתקוממות.
יולי 1990	פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים.
נובמבר 1990	הענישה הקולקטיבית בגדה המערבית וברצועת עזה והביקורת השיפוטית עליה.
מארס 1991	חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, "לחץ פיסי מתון" או עינויים?
1992	דו"ח דו-שנתי 1991-1990: הפרות זכויות האדם בשטחים.
מארס 1992	חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה — דו"ח מעקב.
מאי 1992	פעילות היחידות המיוחדות בשטחים.
אוקטובר 1992	עצורים בלא משפט — מעצרים מינהליים בשטחים מתחילת האינתיפאדה.
יוני 1993	גירוש פלסטינים מהשטחים והגירוש ההמוני בדצמבר 1992.

דו"חות מקרה

ספטמבר 1992	מותו של מוסטפא ברכאת באגף החקירות במיתקן הכליאה בטול-כרם.
ינואר 1993	חיאן יונס, דצמבר 1992.
נובמבר 1993	"הנוהל החדש" בחקירות השב"כ: המקרה של עבד א-נאסר עובייד.

פעילות **בצלם** מתאפשרת בזכות תרומותיהן של הקרנות הבאות:

Bydale Foundation, Commission of the European Communities,
Christian Aid, Danchurchaid, EZE, Ford Foundation, ICCO,
International Commission of Jurists – Swedish Section,
John Merck Fund, New Israel Fund, New-Land Foundation
Norwegian Human Rights Fund, NOVIB, Open Society Fund,
Stone Foundation, Swiss Development Cooperation

"בצלם", מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על-ידי גוף רחב של משפטנים, רופאים, אנשי רוח, עיתונאים וחברי כנסת.

"בצלם" שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת הציבור הרחב וקובעי המדיניות את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה שפשתה בחברה הישראלית.

"בצלם" מקפיד על מהימנות המידע הנמסר מטעמו. מידע כזה מתפרסם רק לאחר תחקירי שטח מעמיקים שעורכים תחקירני המרכז. תוצאות תחקירים אלה נבדקות לאור מסמכים רלוונטיים (רפואיים, למשל), גירסת המקורות הרשמיים, ובראשם דובר צה"ל, ומידע ותחקירים ממקורות נוספים, בהם אירגוני זכויות אדם ישראלים, פלסטינים ואחרים.

"בצלם" הוקם ופועל מתוך מחוייבות ודאגה לזהותה ההומניסטית של מדינת ישראל, ואמונה כי כיבוד זכויות האדם אינו סותר את בטחונה.

"בצלם", כארגון זכויות אדם, מרכז את עיקר מאמציו בניסיון לשנות את מדיניות ממשלת ישראל בשטחים, ולהעמידה על חובתה לקיים בקפדנות את המשפט הבין-לאומי. זאת משום שישראל, כגורם השולט בשטחים, אחראית על קיום המשפט הבין-לאומי בהם. עם זאת ברור כי "בצלם" מתנגד נחרצות לכל פגיעה בזכויות אדם מכל צד שהוא. כך מגנה "בצלם" בחריפות פגיעה של פלסטינים באזרחים ישראלים חפים מפשע, פגיעה של אזרחים ישראלים בפלסטינים חפים מפשע, ועינויים והוצאות להורג ללא משפט של פלסטינים החשודים בשיתוף פעולה עם השלטונות הישראליים.

"בצלם" קובע כי השלטון הצבאי הישראלי בשטחים מפר, מעצם טיבו כשלטון כיבוש צבאי, זכויות בסיסיות של תושביהם, כגון חופש הדעה והביטוי, חופש ההתארגנות והזכות לבחור ולהיבחר להנהלת ארצם.

התמשכותו של שלטון זה למעלה משנות דור מעצימה ומחריפה את ההפרות הללו.

"בצלם" קורא לשים קץ לשלטון הצבאי הישראלי בשטחים. את מקומו חייב לתפוס שלטון אזרחי נבחר, במסגרת הסדר שלום שבו יילקחו בחשבון ויכובדו זכויותיהם של כל הנוגעים בדבר.